

REMY DE GOURMONT
(1858 - 1915)

χριστιανοί και δοκιμάζουν ιδιαίτερη εὐχαρίστησι, νὰ μεταχειρίζονται στὰ ἔργα, λέξεις ποὺ λέγονται μόνον σταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀκολουθίαις.

Ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως «Τὸ Φάντασμα» θὰ ἦτο ἀπλῶς ἓνα περιέργο βιβλίον, χωρὶς ἄλλη ἀξία. Ὅμως σ' αὐτὸ εὐρίσκεται, μαζὺ μὲ ταῖς ἄλλαις, καὶ ἡ ἰδέα ποῦ ἀργότερα, ἀναπτύχθηκε εἰς τὸ «Μιὰ νύχτα στὸ Λουξεμβούργον».

«Αἱ γυναῖκες εἶναι μεταφυσική». «Δὲν εἶμαι οὔτε σάρκα οὔτε πνεῦμα» εἶμαι γυναῖκα γίνομαι ὅτι μὲ πλάσεις.»

Σ' ὅλα ἄλλως τε τὰ μυθιστορήματά του ὁ R. de Gourmont, «Προσκυνητὴ τῆς σιωπῆς» φροντίζει νὰ κλείσῃ καὶ ἀπὸ μιὰ φιλοσοφικὴ ἰδέα. «Τὸ Φάντασμα», «Ἡ Φήνισσα», «Αἱ μαγικαῖς Ἱστορίαις», «Αἱ Παράξεναις Πράξεσι», κ.τ.λ. εἶναι ἀπὸ τὰ ἔργα ποῦ, ἀπέδωκαν στὸ συγγραφέα τους, φήμη σαδιστοῦ, ἐξαίαν δὲ τὸν Louis Dumur, νὰ ἐρευνήσῃ τὴν γενεαλογία τοῦ R. de Gourmont καὶ νὰ τοῦ εὑρῇ συγγένεια μὲ τὸν μαρκήσιο de Sade.

Σχεδὸν μὲ τὴν ἐμφάνισι τῶν διηγημάτων εἰς τὸ Journal τὸ style τοῦ R. de Gourmont διορθώνεται. Ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν νοσηρὰ ἐκζητήσιν τῶν λέξεων. Ἡ ἀνάγκη, νὰ εἶναι νοητὸς, ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμον, ἢ προσπάθεια, νὰ κλείσῃ σὲ λίγαῖς γραμμαῖς, μιὰ ἰδέα, ἓνα σύμβολον, ἔφρασαν εἰς φῶς, σειρὰ ἀπὸ ἀριστουργήματα, ὅπως «Ὁ Φωκᾶς», «Ἡ Ἐπανάστασι τῆς Φτωχειας», «Ἡ Πόλις τῶν Σφριγγῶν», κ.τ.λ.

Σύγχρονα μὲ τὸ «Ὁ νεῖρο μιᾶς Γυναίκας» ἡ πραγματικότης κυριαρχεῖ στὰ ἔργα τοῦ R. de Gourmont καὶ ἀγαποῦμε τὴ ζωὴ γι' αὐτὴ καὶ μόνον. Μερικὰ ἀπὸ τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου, εἶναι ἴσως, πολὺ ὑψηλοῦ διανοητικοῦ ἐπιπέδου. Δὲν συμβιβάζεται ὅμως μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ συγγραφέως, νὰ μᾶς παρουσιάσῃ πρόσωπα χυδαῖα, ἢ ἀπλῶς κοινὰ. Ἡ ραδιουργία παρουσιάζεται ὡς τὸ χαμόγελο ἢ συνέμφισμα τῆς ζωῆς, πρὸ παντὸς ὅμως τὸ χαμόγελο. Δὲν ἐνδιαφέρει τὸν συγγραφέα, τί εἶναι καλὸ, κακὸ, ἢ ἀνήθικο. Αἱ γυναῖκες ζωγραφίζονται ὅποιαι εἶναι. Ἡ ἀλληλογραφία μεταξὺ Ἄννας de Loges καὶ Claude de Latour, φαίνεται παρμένη, ἀπὸ τὴν πραγματικότη τῆς ζωῆς. Ἡ de Loges λέει φέμματα, ὅταν μεγαλοποιεῖ ἢ δημιουργεῖ κατὰ φαντασίαν, ἐσχάριστα ἐπεισόδια, ἐνῶ ἡ de Latour εἶναι περισσότερο σοβαρὴ κάπως ψυχρὰ, ἀκόμη καὶ ὅταν κατέχεται ἀπὸ βίβρια πάθη. Λέει φέμματα ἀπὸ μανία νὰ φαίνεται ἀπρόσιτη, μόνον, σὰν θεὰ, τριγυρισμένη ἀπὸ σύνεφα μελαγχολίας. Ὅμως ἡ προσποίησι δὲν ξεφεύγει οὔτε τὴ μιὰ οὔτε τὴν ἄλλη. Τὸ φέμμα εἶναι συνήθεια ἀπαραίτητη, γιὰ τὴν ἰσορροπία τῆς ζωῆς. Φαίνονται ὅτι ἀγαπῶνται μεταξὺ τῶν, μέχρι τῆς στιγμῆς ποῦ ὁ ἔρως, γιὰ τὸν ἴδιον ἄντρα ταῖς χωρίζει. Ποιὰ θὰ νικήσῃ; Συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται λογικὸ σταῖς θεωρίαις. Ὁ ἐραστὴς προτιμᾷ τὴν παλῆά του φιληνάδα, ἀντὶ τῆς ἀγνώστου, ποῦ τὸν ἀγαπᾷ καὶ τὸ δείχνει, φανερά.

Ὁ R. de Gourmont ἔχει ιδιαίτερη στοργὴ γιὰ τὴ νεαρὰ παρθένα. Τὴν μελετᾷ μὲ ἀγάτη, ἢ δὲ «Παρθενικὴ Καρδιά» περιέχει σελίδες διαφθορᾶς, χωρὶς νὰ μπορῇ, νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς ἀνήθικος. «Στὴν Παρθενικὴ Καρδιά» τὸ style τοῦ συγγραφέως, φθάνει τὸ τέλειον. Εἶναι ἀπληλαγμένο, ἀπὸ κάθε ἐπίδοσι. Πολλαῖς ἀπὸ ταῖς φράσεις του, ἀφίρουν σὰν ἄρωμα. Στὴν πλοκὴ, ἔλαβε ὑπ' ὄψιν, ὅ,τι ὁ ἴδιος λέει εἰς «Τὸ περί Style Περίβλημα»: «Στὸν κόσμον σήμερον, ἀφέσσουν αἱ ἀπλᾶς ἱστορίαις, ποῦ κατὰ βῆθος εἶναι συνθετικαῖς.»

✱

Γενικῶς, τὰ ἔργα τοῦ R. de Gourmont χαρακτηρίζει ἡ εὐαισθησία.

Ἡ αἰσθαντικότης του φθάνει τὸ ἀνώτατον ὄριον τῆς λεπτότητος καὶ ἐμφανίζεται εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἡδονῆς, ἀπὸ ταῖς πλέον ἀραχνοάγκυταις, ἕως ταῖς πλέον βίαιαις, χωρὶς ἢ συγκίνησι, νὰ ἀφίρῃ σὲ θλίψιν τὸν ἀναγνώστη.

Ὁ πόνος εἶναι ἡ Μούσα, ποῦ ἐμπνέει τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς. Γι' αὐτὸ, εἶναι δυσκολώτερον, νὰ ἀνέβῃ ψηλὰ, ὅποιος μόνον τὴ χαρὰ γνώρισεν. Παραδεχόμεστε δέ, ὅτι ἡ δευτέρα περίπτωσις, εἶναι καὶ ἡ πλέον ὕγιῃς. Τὸ ἔργο τοῦ R. de Gourmont, στηρίζεται στὴ δευτέρα αὐτὴ περίπτωσι. Ἔτσι μᾶς κάνει νὰ λαχταροῦμε τὴ ζωὴ.

Ὅπως εἶπαμε, ἡ φαντασία του ὅταν ἐργάζεται γιὰ τὴν τέχνη, ξεχνᾷ τὴν ἠθικὴν.

«Τὸ νὰ φροντίζουμε γιὰ τὴν τέχνην, διότι ἠθικοποιεῖ τὸν κόσμον, εἶναι ὅσον νὰ περιποιούμεστε τὰ τριαντάφυλλα, ἐπειδὴ ἀπ' οὗτὰ βγαίνει γιαιτρικόν, ὅσον γιὰ τὰ ἄρρωστα μάτια. Κάνουμε σύγχισιν δυὸ ἰδεολογιῶν, ταῖς ὁποῖαις ἢ ὅσον σκέψιν, ὅταν λειτουργεῖ φυσικὰ, ξεχωρίζει». (1)

Γιὰ νὰ μπροσέσῃ νὰ μπάσῃ τὴν φιλοσοφίαν του στὴ διήγησιν, χωρὶς νὰ κουράσῃ, δὲν ἀρκέστηκε στὴν τέχνην. Ἐπέζητησε τὴν ἁρμονία. «Ἡ ἰδέα τῆς τέχνης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ ὄραϊοῦ. Ἀλλὰ τὸ ὄραϊον εὐρίσκεται μόνον στὴν ἁρμονία, ἢ ἁρμονία στὴν λογικὴ. Ὁ ὄραϊον εἶναι τὸ κάθε τι ποῦ βρῖσκεται στὴ θέσιν του».

«Ἡ ἰδέα τοῦ ὄραϊοῦ δὲν εἶναι καθαρὰ ἰδεολογία συνδέεται στενὰ μὲ τὴν σωματικὴ ἡδονήν, γι' αὐτὸ ὁ Stendhal εἶχε δίκαιον, ὅταν ἔδινε, τὸν ὄρισμό τῆς ὁμορφιάς «ὡς ὑπόσχεσι εὐτυχίας». (2)

Ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ R. de Gourmont, ἔρχεται σὲ ἀντίφασιν μὲ τὰ παραπάνω (δειγμα τῆς εἰλικρινείας τοῦ συγγραφέως) ὅταν λέει ὅτι: «Ἡ ὁμορφία εἶναι ὑπερβολή, καὶ πρέπει νὰ μὴ συγχέωμεν τὸ τέλειον μὲ τὸ ὄραϊον. Θαυμάζουμε τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ἀγάλματα κατὰ συνθήκη. Τὸ σύνολον τῆς ὁμορφίης τῶν, ἀποτελεῖ λύσιν γεωμετρικοῦ προβλήματος, ἀπάνω σὲ μάρμαρον... Αἱ νύμφαι τοῦ Jean Gouzon, ποῦ ἔχουν τὰ πόδια, συμμετρικῶς μακρὰ, εἶναι ὁμορφαις, ἂν θελήσουμε, νὰ κοντέψουμε τὰ πόδια, ἢ ὁμορφία θὰ γίνῃ ἀκαδημαϊκὴ συμμετρία, διάφορος ἀπὸ τὴν πρώτην». (3)

Ἐν τούτοις, ἡ ὑπερβολή, συμβιβάζεται πολὺ καλά, μὲ τὸ «ὄραϊον τοῦ κάθε τι, ποῦ βρῖσκεται, στὴ θέσιν του», ὅταν παραδεχτοῦμε τὸ συμμετρικῶς ὄραϊον, ὡς προορισμένον, νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν «νοῦν» ἐνῶ αἱ νύμφαι τοῦ Gouzon, ἐνδιαφέρουν τὸ «ἐπιθυμητικόν».

«Ὁραϊον εἶναι ὅ,τι προσελκύει». (4)

Ἡ ἑτεροφυλόεξι, ἔνεκα τῆς ἐκλεπτύνσεως τοῦ νευρικοῦ μας συστήματος, ὑποτάχθηκε στὴ φαντασίαν ἢ δὲ αἰσθητικότης μας, γιὰ τὴν ἴδια αἰτία, συγκινεῖται μπροστὰ στὴν τέχνην: μουσικὴ, ζωγραφικὴ, γλυπτικὴ, φιλολογία κτλ. ἐνῶ στὴν ἄκρην τῆς συγκίνησεως αὐτῆς, βρῖσκεται κάποιον αἰτία «ἐπιθυμητικόν».

Ἡ γλυπτικὴ εἶναι ἀπὸ ταῖς τέχνας, ποῦ συγκινεῖ λιγώτερον, γιὰ τὴν ἑλ-

(1) Ἡ Μόρφωσι τῶν ἰδεῶν.

(2) Ἡ Μόρφωσι τῶν ἰδεῶν.

(3) Φιλολογικοὶ Περίπατοι, II σειρὰ.

(4) Φιλολογικοὶ Περίπατοι.

λειψι χρωμάτων στερεῖ τὸ πρόσωπο, ἀπὸ τὴν ἔλξι τοῦ χαμόγελου καὶ τῆ γοητεία τῆς ματιᾶς. Ἡ μουσικὴ κατὰ τὴ γνώμη μου, ἐνθουσιάζει μᾶλλον τὸν «θύμον» παρὰ τὸ «ἐπιθυμητικόν».

Ἡ φιλολογία εἶναι ἀπὸ ταῖς τέχναις, ποῦ συγκινεῖ περισσότερο. Γιὰ τὴν ἐκπολιτισμένη ἑτεροφυλόεξι, ἡ φαντασία, εἶναι ἰσχυρότερη, ἀπὸ τὴν πραγματικότη. Ὅσο δὲ ἡ φιλολογία κατορθώνει, ἀφοῦ στηριχθῆ στὴν πραγματικότη, νὰ ἀνέβῃ ὑψηλότερα, τόσο ἡ γοητεία γίνεται μεγαλύτερη καὶ μᾶς βυθίζει στὸ ὄνειρο. Ἔπειτα τί ζητοῦμε στὴ τέχνη; Τὸν ἑαυτὸ μας ἢ κατὰ ἀνώτερο; Ἡ ἀπάντησις εἶναι δύσκολος, ἀφοῦ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ξεχωρίσουμε καθαρὰ, τὰ στοιχεῖα τῶν συγκινήσεων. Ὁ χωρισμὸς τῶν ψυχῶν τοῦ Πλάτωνος, θὰ μᾶς βοηθήσῃ, ἀφοῦ ξαναθυμηθῶμε τὴ διαφορὰ τοῦ ὠραίου καὶ τελείου. Εἴπαμε, ὅτι αἱ δύο αὐταῖς ἐκδηλώσεις, μᾶς συγκινοῦν κατὰ διάφορο τρόπο.

Ἄν θελήσουμε νὰ διαιρέσουμε ταῖς συγκινήσεις τῆς φιλολογίας, θὰ βγάλουμε τὴ λυρικὴ συγκίνησι, τὴν αἰσθηματολογικὴ συγκίνησι, τὴν φιλοσοφικὴ. Ἡ κάθε μιὰ ἀπ' αὐταῖς διερμηνεύεται, σύμφωνα μὲ ὅ,τι προορίζεται. Ὁ λυρισμὸς φροντίζει γιὰ τὸ ρυθμὸ, λέξεις ἡχηραῖς, χροῶμα. Ἡ ἰδεολογία περνάει σὲ δευτέρη σειρά καὶ σχεδὸν παραβλέπεται. Τὰ ἐπιθετα πομπώδη, φωνὴ ἀπαγγελίας ἡχηρά, μὲ ἀποχρώσεις μουσικῆς, στίχος ῥέων κτλ. μᾶς ἐνθουσιάζουν. Μοῦ φαίνεται δὲ ὅτι τὴν ἴδια συγκίνησι φέρουν καὶ τὰ ἔργα τοῦ Rodin.

Ἡ αἰσθηματολογικὴ συγκίνησι εἶναι περισσότερο συνήθης. Στὸ διάβασμα ἐνὸς μυθιστορήματος, ὅταν, ἀπὸ ἐπιθυμία νὰ μεγαλοποιηθῶμε, φανταζόμεστε τὸν ἑαυτὸ μας, στὴ θέσι τοῦ ἥρωος, ἢ βρισκομε μέσα σ' αὐτόν, κατὰ τὴν τὸ σύνολο τοῦ παραγνωρισμένου ἑαυτοῦ μας, τότε συγκινεῖται ὁ «θύμος». Ἀφοῦ δὲ παραπάνω, ἐβάλαμε κοντὰ στὴ φιλολογία κ' ἓνα παράδειγμα γλυπτικῆς, λέμε κ' ἐδῶ, ὅτι ἡ Νίκη τῆς Σαμοθράκης, μᾶς δίδει τὴ συγκίνησι τοῦ «θύμου» ἀπὸ ἀνάλογο μὲ τὸ ἥρωα τοῦ μυθιστορήματος ἐπίδρασι. Ὅμως ἐμμέσως συγκινεῖ καὶ ἄλλο ἐνστικτο, τὸν ἐγωϊσμό, ποῦ φροντίζει γιὰ τὴν διαίωσις τοῦ εἶδους.

Μᾶς μένει ἡ φιλοσοφικὴ συγκίνησι, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθῆ καὶ ἐπιστημονικὴ. Ἀναπτύσσεται ἀργά, διότι εἶναι ὀλιγώτερο ὑλική, μπορεῖ δὲ, νὰ φτάσῃ στὴν ἔντασι καὶ τὴ λυρικὴ. Γεννιέται ἀπὸ τὴ λογικὴ, μᾶς ὑποτάσσει καὶ μᾶς φέρνει μὲ τὸ μέρος τῆς. Ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, ἢ ὁ Ἀπόλλων τοῦ Belvedere, δίνουν τὴν ἴδια εὐχαρίστησι, ποῦ δίνει ἡ λύσι μαθηματικοῦ προβλήματος, διότι τὸ κάθε τι ἀπ' αὐτὰ εἶναι στὴ θέσι τοῦ. Εἶναι γέννημα τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ τελείου. Ἐπομένως ὄχι τῆς ὑπερβολῆς. Ὁ δὲ R. de Gourmont σταμάτησε στὸν ἐξῆς ὀρισμὸ τοῦ ὠραίου.

«Παρ' ὅλη τὴν ἐπίδρασι τῶν ρωμαντικῶν οἱ Γάλλοι ἔμειναν κλασικοί· προτιμοῦν τὴν συμμετρίαν, τὸ κανονικόν, τὴν ἀπλότην». (1)

Ὁ Πλάτων ἔβανε στὴ δικαιοδοσία τῆς δευτέρας ψυχῆς, ὅλα τὰ συναισθήματα καὶ τὰ εὐγενῆ πάθη. Καὶ ἂν ἀκόμα ἡ ἠθικὴ ἐξαρτᾶται, ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ μας, πάλιν ἀπέχει πολὺ, ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ λογικοῦ.

(1) Φιλοσοφικοὶ Περιπάτοι. I σειρά.

Ὁ R. de Gourmont, εἰρωνεύεται τὸν ὀρθολογισμὸ, μὲ ὄλη τὴ δύναμι καὶ τὴ δηκτικότη τῆς εἰρωνίας του, ἐπειδὴ σ' αὐτὸν ἀπέδιδε τὴν σύγχρονο νοοτροπία, συγχέοντας τὴν ἰδεολογία καὶ εὐπάθεια, ἀγαπώντας τὸ τυραννικὸ καὶ πλᾶνο εἶδωλο, τὴν Ἀλήθεια.

Γιὰ κάποια στιγμή σκέφθηκα κ' ἐγώ, νὰ μὴ ξεχωρίζω ἠθικὴ καὶ αἰσθητικὴ καὶ ἡ ἐπίδρασι τῆς ἑτεροφυλόεξης καὶ τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς διαίωσις μ' ἐπηρρέασαν. Ἄν ὁ R. de Gourmont, σὰν φυσιολόγος ποῦ εἶναι βάνει τὴν ἠθικὴ εἰς τὸν νοῦν, δὲν φαντάζομαι, ὅμως, ὅτι κατεβαίνει ὡς τοὺς Κυνικοὺς. Δὲν ὑπάρχουν ἐντυπώσεις ἠθικαῖς ὑπάρχουν αἰσθήματα ἠθικά. Τὸ συναίσθημα εἶναι ἀπόρροια καὶ ὡς τὰ μελετοῦμε ἐλεύθερα. Αἱ ἰδέαις εἶναι παιγνίδια, καὶ ὡς παίζουμε μὲ τέχνη καὶ ὄρεξι. Πρέπει ἴσως, νὰ μελετῶνται, τὰ συναισθήματα, πῶς στέκουν ἠθικῶς. Ἀλλὰ αὐτὸ γίνεται, διότι τὰ συναισθήματα εἶναι βάσις τῶν πράξεων μας, ὁπότε ἂν παραβλέψουμε τὴν ἠθικὴ, βγαίνουμε ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνία. Ἐδῶ βρίσκεται ὁ περιορισμὸς, ποῦ βάνει ὁ R. de Gourmont στὴν ἐλευθερία.

Ὁ Kant θέλησε νὰ κυβερνηθῆ ὁ κόσμος, ἀπὸ τὴ λογικὴ. Εἶναι δυνατόν; Ὁ R. de Gourmont ὥρισε τὴ λογικὴ, σύμφωνα μὲ τὴ φιλοσοφία του.

«Ἡ λογικὴ εἶναι αἰσθητικὴ ἀναλυμένη καὶ καταταγμένη σὲ μέρη. Ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ βγαίνει ἡ λογικὴ ὅπως τὸ σπύριτο ἀπὸ τὸ κρῶσι». (1)

«Ἡ αἰσθητικὴ περιλαμβάνει τὴ λογικὴ, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε» παρὰ, αἰσθητικὴ ἀποκρυσταλλωμένη». (2)

Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Kant ἦταν παγωμένη ἀπὸ τὴ λογικὴ ἡ ὁποία παρουσιάζετο μπροστά του σὰν ὄγκος πάγου. Ὁ Νίτσε καλλιτέχνης ὑπερβολικὰ εὐπαθής, ἔχει ἀντίθετες τάσεις ἀπὸ τὸν Kant.

Ἡ φυσιολογία μας, πρῶτα-πρῶτα, ἔπειτα αἱ λανθάνουσαι τάσεις αἰσθηματικότητος μᾶς δίνουν τὴν κατεύθυνσι εἰς τὴ σύλληψι τῆς θεωρίας. Ζοῦμε καὶ ὕστερα εἰς ταῖς συνήθειαις ποῦ ἔχουμε, προσαρμόζουμε μιὰ φιλοσοφία. Φανταζόμεστε λοιπὸν ὅτι ζοῦμε ὅπως ζοῦμε, διότι ἔτσι ἐσκεφθήκαμε ἐνῶ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο.

Ἡ ἠθικὴ διάταξι τοῦ R. de Gourmont εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἀτομιστικὴ. Ἐπικούρειος καὶ ἀνήθικη, χωρὶς νὰ εἶναι τέτοια. Ἀνηθικότη δὲν εἶναι ἡ ἄρνησι τῶν κανόνων τῶν ἠθῶν γενικῶς, ἀλλὰ ἡ παράβασι τοῦ συνόλου ἐκείνων, ποῦ ἡ κοινωνία, ἀφοῦ μάζεψε σὲ μιὰ φόρμα, ὥρισε ὡς ἠθικὸ νόμο. Ὁ κάθε ἄνθρωπος, κάνει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἠθικὴ, ποῦ συμβιβάζεται, μὲ τὸ βαθμὸ τῆς αἰσθητικῆς του. Καλὸν λέει ὁ Kant, εἶναι ἡ εὐσπλαχνία, ἡ ἀπάρνησι τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὡς ἀντίδρασι τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Καλὸν λέει ὁ Νίτσε, εἶναι ἡ ἔξαρσι τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἡ ἐπιθυμία νὰ ἀπλώσουμε τὸν ἑαυτὸ μας, χωρὶς νὰ ἐνδιαφερόμαστε, γιὰ τοὺς ἀδυνάτους ποῦ θὰ ἐπισκιάσουμε.

Καλὸν εἶναι ἡ θέλησι νὰ γίνουμε δυνατοί· ὡς μὴ σηκώνουμε, πλέον τὰ μάτια στὸν οὐρανόν. Ὁ Θεὸς ξεθρονίστηκε καὶ ἄφισε τὴ θέσι του σὲ εἶδωλο φοβερώτερο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του: Τὴν ἀλήθεια.

Ἐπειδὴ ὅμως μὲ τὴ θεωρία του ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ πολὺ χαμηλά, δημιουργήσε τὸν ὑπεράνθρωπο, ὡς ἀντιφάρμακο. Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ θεωρία ποῦ μᾶς παρακινεῖ, γιὰ ἓνα ἰδεῶδες ἀνώτερο ἀπὸ ὅ,τι φτάσαμε χθές, διαφέρει

(1) Ἐπίλογοι.

(2) Τὸ περὶ Style Πρόβλημα.

ἀπὸ τὸν Ἐπικουρισμό, ὁ ὁποῖος δὲν φροντίζει γιὰ τίποτε περισσότερο, ἀπὸ τὸ σήμερα. Τὸ μόνο σημεῖο ποῦ συναντῶνται εἶναι ἴσως, ὅτι εἶναι καὶ ἡ δυνάμις, ἀτομιστικαῖς. Ἄν καὶ ὁ ὑπεράνθρωπος ἔχει χαρακτηρὰ μᾶλλον γενικό. Ξέρουμε ἀκόμα, στὸν Ἐπικουρισμὸ τί διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ ἡδονῆς κτηνητικῆς καὶ στατικῆς ἡδονῆς. Ἡ ἡδονὴ τοῦ Ἐπικουρισμοῦ εἶναι στατική, ἀφοῦ ἡ κίνησις προπαρασκευάζει τὸν πόνο.

Ἔτσι πρέπει νὰ ὀλισθοῦμε μὲ ἀπάθεια.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ R. de Gourmont ἀγαπᾷ τὸν Ἐπικουρισμὸ, ἀλλὰ δὲν εἶναι Ἐπικουριστὸς οὔτε τίποτε ἄλλο εἰς ἑαυτὸν. Τὸν ἀγαπᾷ γιὰ τὸ θάρρος, μὲ τὸ ὁποῖον ἀντιμετώπισε ταῖς ἀντιδράσεις, καὶ ἀπάλλαξε τὸν κόσμον, ἀπὸ τὸν φόβο τῶν θεῶν. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ φόβον τῆς θεῖας δίκης, εἶναι ἀρχὴ σοφίας.

Τὰ ἔργα του εἶναι, προτροπὴ γιὰ τὴν ἀναξίτησι τῆς ἡδονῆς, γιὰ τὰ πάθη, τὰ συναισθήματα, εἶναι κίνημα γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου, μέσα στὰ σύνορα τῆς ἰδίας του λογικῆς. Καὶ κάνουν αὐτὰ, φανερά ἀντίθεσι μὲ τὴν ἀπάθειαν τοῦ Ἐπικουρισμοῦ.

Γιὰ τὸν R. de Gourmont, ἂν ὑπάρχει χαρὰ στὴ ζωὴ, εἶναι ἡ χαρὰ, ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὴν φυσικὴ λειτουργίαν τοῦ ὅλου οργανισμοῦ μας, χωρὶς νὰ βιασθῆ, ὅταν δηλαδὴ ἐργάζεται, σύμφωνα μὲ λογικὴν ποῦ ἀσυναίσθητα ὑποβάλλει, ἢ δυνάμιν ποῦ ὁ ἴδιος ἐννοεῖ στὸν ἑαυτὸ του.

Ὁ Ἐπικουρισμὸς συμβουλεύει γιὰ τὴ ζωὴ τὴν ἀπάθειαν. Ὁ Νίτσε τὴν ἐνεργὸν στάσι. Ὁ R. de Gourmont παραδέχεται τὴν ἐνεργὸν στάσι, ἀλλὰ μᾶς δείχνει καὶ τὴ ματαιότητά της.

Ἡ ἠθικὴ του, — αἱ ἠθικαῖς του, γιατί ἔχει πολλὰς, μὴ κάθε μέρη, ὦρα, ἀναλόγως τῆς ἀπόχρωσις ποῦ ἔχει ἢ σκέψιν του, εἶναι σκορπισμέναις, στὰ διάφορα ἔργα του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἠθικὴ, εἶναι γνώμη ἀτομικὴ ὁ R. de Gourmont, ἀποφεύγει, νὰ τῆς δώσῃ τύπον γενικότητος, ὅπως ἔκαμε ὁ Νίτσε σὰν βίαιος ἀτομιστῆς ποῦ ἦταν. Ὅμως ἡ τάσι αὐτὴ εἶναι ἀνθρώπινη καὶ βρισκόμεναι στὸ R. de Gourmont, ὅλαις ταῖς ἀρνήσεις τοῦ Νίτσε. Συναντῶνται δυνάμεις πνεύματα, ποῦ μοιάζουν μισοῦν καὶ οἱ δυνάμεις τὸν κανόνα, διψοῦν ἐλευθερίαν.

«Νὰ εἶχα τὴν ἀνθρωπικότητα τῆς φύσεως, τὴν σκληρότητα καὶ ὁμορφίαν της. » Νὰ ἦμιον χωρὶς διανοήσι. Νὰ νοιώθω τὰ ἐνστικτικὰ καὶ νὰ μὴν μὲ μέλει, » γιὰ τὸν κόσμον ὅταν θέλω νὰ τὰ ὑπακούσω. » (1)

«Δὲν ὑπάρχουν κακίαις καὶ ἀρεταῖς: ὅλα εἶναι ἀποτελέσματα κάποιου δυνάμεως.» Ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτὴ γνώμη, συνδυάζει τὴν ἠθικὴν μὲ τὴ φιλοσοφίαν. Τὸ «Ἐγὼ εἶμαι ὅλος ὁ κόσμος» ποῦ εἶπε ὁ R. de Gourmont, προσπαθεῖ νὰ τὸ μετριάσῃ προσπαθοῦμε καὶ ἡμεῖς. Ὁ χριστιανισμὸς μᾶς ἔχει ποτίσει βαθειά, ὥστε νὰ ντρεπόμαστε, νὰ δώσουμε στὸν ἄνθρωπον, ὡς προορισμὸν του, τὸν ἄνθρωπον. Δὲν τολμοῦμε νὰ συνθέσουμε σὲ φιλοσοφίαν, τὸ ὅτι ἡ φύσις μᾶς δείχνει χωρὶς ντροπὴν. Αὐτὴ ὁμοῦς κάνει τὴ δουλειάν της καὶ ἔτσι κάτω ἀπὸ κάθε μορφὴν ἀλτρουισμοῦ, εἴτε χριστιανικοῦ εἴτε σοσιαλιστικοῦ, φαίνεται πάντα ἡ προσπάθεια τοῦ δυνατοῦ, νὰ ζήσῃ εἰς βάρος τοῦ μικροῦ. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴν ζωῆς, εἶναι ἀπαραίτητη ἢ ἀνίσότης τῶν δυνάμεων. Ἡ

(1) Τὸ ὄνειρόν μου Ἐπιθυμία.

ἐξίσωσι σημαίνει θάνατον. Ὁ κύριος θὰ μαστιγῶν πάντα τὸ δούλο, ὡς τὴν ἡμέραν, ποῦ ὁ δούλος, ξυπνητὸς ἀπὸ τὴν διαρκῆ ἀπειλὴν τῆς μαστιγῆς, ἐξελεύσεται καὶ βρῖσκει καὶ αὐτὸς δούλους.

Οἱ νόμοι αὐτοὶ δὲν ἀλλάζουν.

Ἐν τούτοις ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ἀλήθεια. Ὅτι: γιὰ νὰ πετύχουμε μιὰ θέσιν στὴν κοινωνίαν, πρέπει πρῶτα νὰ πνιξοῦμε τὰ ζωώδη ἐνστικτικὰ μας.

Ὁ R. de Gourmont δὲν τὴν παραδέχεται αὐτὴν, γιὰ δικὴν του ἀλήθειαν. Ἄς ἐξυψώσουμε τὸν ἑαυτὸν μας, ἀφοῦ ξεχρονίσουμε τὸ Θεόν, ἂς προσπαθήσουμε νὰ ἀνεβοῦμε, στὴν ἀδεια θέσι, καὶ τότε θὰ μάθουμε, ὅτι δὲν ὑπάρχουν κτηνώδεις, οὔτε χυδαῖαι ἀπολαύσεις. Αἱ ἠθικαῖς μᾶς ἔκαμαν, νὰ προσέχουμε περισσότερον, γιὰ τὸ μέλλον καὶ νὰ λησμονοῦμε τὸ παρόν. Προσηλωμένοι νὰ φθάσουμε, μὴ μέρη, στὸ τέλειον τοῦ Νίτσε, περνοῦμε ἡμέρας, προσπαθείας καὶ κόπου: ὕστερα μὴ μέρη ξυπνοῦμε καὶ βλέπουμε, ὅτι φθάσαμε στὸ τέλος τῆς ζωῆς χωρὶς νὰ ζήσουμε.

«Ξέρουμε ὅτι μιὰ ζωὴ ὑπάρχει καὶ ὅτι ἔχει ὀρισμένο χρόνον. Ὑπάρχει » μιὰ ὦρα, μιὰ μόνη, γιὰ τὸν τραγητὸν τὸ πρῶτον, τὰ σταφύλια δὲν εἶναι » ὄργανον, τὸ βράδι εἶναι παραγινόμενα. Μὴ χάνετε τὸ καιρὸν σας νὰ κλαίτε » τὸ παρελθόν καὶ νὰ λαχταρῆτε τὸ μέλλον. Ζήσετε ταῖς ὥραις, ζήσετε ταῖς » στιγμαῖς, αἱ χαρᾶς εἶναι λουλούδια, ποῦ, ἢ ἀπὸ τὴν βροχὴν θὰ χαλάσουν, ἢ » θὰ σκορπιστοῦν στὸν ἀέρα.» (1)

Γιὰ τὸν R. de Gourmont ἕνας ἔρωσ ὑπάρχει, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε αἰσθηματολογία.

«Μιὰ ἀγάπη ὑπάρχει: ὁ φυσικὸς ἔρωσ. Ὁ πλέον αἰθέριος ξυπνάει » μέσα μας, τὰ ἴδια αἰσθητήρια, μὲ τὸν κτηνώδη. Ἡ φύσις ἕνα σκοπὸν » ἀναγνωρίζει: τὴν διαιώνισιν. Ἄν πάρῃς ἄλλο δρόμον, σὲ συλλαμβάνει » καὶ σὲ καταδικάζει ἢ ἐλαφρότερη ποινὴ εἶναι ἡ λατρεία εἰδώλων.» (2)

Εἰς τὸ ἔργο του, ἀπαντοῦμε πολλὰς φοραῖς, τὴν λαγνείαν, χωρὶς ὁμοῦς νὰ λείπουν καὶ τὰ εὐγενικὰ στοιχεῖα.

«Ἐρῶσ εἶναι ἀμοιβαία θρησκεία.» (3)

«Μισῶ τὸ αἰσθητικὸν τὴν ἴδιαν ὥραν ποῦ τραγνοῦμαι ἀπ' αὐτὸν ἔξω ὅτι » κάνω ἠλιθιότητα νὰ φυλάω ἄνθη ξηραμένα μέσα στὰ βιβλία μου... Αἱ γυναῖκες » ναῖκες εἶναι ὡραῖαις γιατί ταῖς ἐπιθυμοῦμε. Ξέρω ὅτι ἂν συγκινοῦμαι, » ὅταν βλέπω τὸ στήθος της, νὰ πάλῃ κάτω ἀπὸ ταῖς δαντέλλαις, αὐτὸ » γίνεται, διότι ὁ Θεὸς στήνει δολώματα, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν λειτουργίαν » τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ οργανισμοῦ, ἀφοῦ, ὁ ὀργανισμὸς εἶναι ἡ δυνάμις τοῦ » ἔρωτος.» (4)

Ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα τοῦ συγγραφέως.

Οἱ δραματισμοὶ τοῦ ποιητοῦ, διορθώνονται σχεδὸν πάντα, ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν ἀντίληψιν. Ἐχει συνδιάσει τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν σκέψιν. Ἐγραψε πολλὰ, γιὰ τὴν γυναῖκα καὶ ἀποδείχεται ἄνθρωπος ποῦ ξέρεται νὰ ἀγαπήσῃ θερμὰ καὶ νὰ φιλοσοφήσῃ.

«Ἐχει ἀντισημειωθῆναι ὕγιαν καὶ σάρκα ποῦ διψᾷ δάγκωμαν. Σοῦ κινεῖ » τὴν ὄρεξιν ἢ μᾶλλον τὴν λαυμαργίαν γίνουμαι τρελλός, σὰν νοιώθω, κάτω ἀπὸ

(1) Μία νύχτα στὸ Λουξεμβούργον.

(2) Μία Παρθενικὴ Καρδιά.

(3) Μία Παρθενικὴ Καρδιά.

(4) Τὸ ὄνειρόν μου Ἐπιθυμία.

» τὸ φόρεμα αὐτό, νὰ σπαρταρᾷ ἢ γραμμῇ, ποῦ μορῶ και δικαιούμαι κατὰ
» τοὺς φυσικοὺς νόμους νὰ ἀπολαύσω». (1).

Κηρύττει μ' αὐτά, τὴν ἐπικράτησι τοῦ ἐνστικτοῦ, μὲ κάποια ὑπερβολή, τὴν ἴδια ὑπερβολή ἐμπιστοσύνης ποῦ δείχνει, γιὰ τὴν ἀσφαλῆ ἐκλογὴ τοῦ ἐνστικτοῦ.

«Ὅταν ὁ ἄνθρωπος πρόκειται νὰ ξεχωρίσῃ τὸ ὠφέλιμο ἀπὸ τὸ βλαβερό, δὲν σφάλει.» (2)

Δογματισμὸς ποῦ δὲν ταιριάζει σ' ἓνα μεγάλο μυαλό.

Και ἐξηγοῦμαι.

«Ὅλαις αἱ ἐπιθυμίαις εἶναι ἐνστικτα. Ἀπὸ τὰ πολλὰ θὰ νικήσῃ, τὸ ἰσχυρότερο, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ὠφέλιμο, γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου; Ὑπάρχουν καλαῖς και κακαῖς ἐπιθυμίαις ἐκείναις ποῦ ἡ ἀγάπη, γιὰ τὴ ζωὴ ὑποβάλλουν και αἱ ἄλλαις, ποῦ ὑπαγορεύει ἢ μοῖρα τοῦ θανάτου. Γιὰ τὸ ὑγιὲς ἄτομο, θὰ νικήσουν αἱ καλαῖς, γιὰ τὸ ἄρρωστο αἱ κακαῖς. Τὰ καλὰ ἐνστικτα, καθοδηγοῦν τὴ ζωὴ, ὅταν ἀνεβαῖνῃ, τὰ κακὰ ὅταν βασιλεύῃ. Μένει ὁμως, νὰ προσδιορίσουμε τὸ ὑγιὲς και ἄρρωστο, κ' ἔστι πέφτουμε σὲ φαῦλο κύκλο, ἂν ποῦμε πὼς ὑγιὲς εἶναι ἐκεῖνο ποῦ αὐξάνει τὴ δύναμι τῆς ζωῆς. Ὁ R. de Gourmont, ξεφεύγει ἀπ' ὅλα αὐτά, γιὰτὶ εἶναι καλλιτέχνης. Ἐρευνάει, ἀπὸ φιλοσοφικὴ περιέργεια. Ἀλλὰ εἶναι ἀρκετὰ ἐπιστημονικῶς μορφωμένος ὥστε δὲν ἐλπίζει ὅτι θὰ λύσῃ κάποτε τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς.

✱

Ἀπὸ ταῖς τρεῖς ψυχαῖς, ὁ Πλάτων, παραδέχεται «τὸν νοῦν» ἀθάνατον. Τὴν ἀθανασία αὐτὴ και σήμερα, ἀκόμα μορῶομε, νὰ παραδεχθῶμε, ἀφοῦ τὰ ἔργα τοῦ νοῦ μένουν, ἔστω και σχετικῶς ὀλίγα. Τὸν ἀνώτερο ἄνθρωπο, διοικεῖ και προστάζει ὁ νοῦς. Τοὺς ἄλλους, τοὺς πολλοὺς διοικοῦν, αἱ ἐπιθυμίαις. Ὑπάρχουν ὁμως ἄνθρωποι, ὀλίγοι αὐτοί, μὲ ὀργανωμένο μυαλό, ποῦ ἐπιβάλλουν εἰς τὰς τάσεις των, τὸν ἔλεγχο τῆς σκέψεως. Εἶναι ἀδύνατο, νὰ ἐμποδίσουμε τὸ αἰσθημα, νὰ ἐπιδράσῃ στὴ σκέψι. Ὁ διανοούμενος, κάνει φιλοσοφικὸ σύστημα σύμφωνα, μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία του ἢ ἀνάγκη λεπτομερεστερᾶς ἀναλύσεως, μᾶς κάνει, νὰ διακρίνωμεν σκέψιν και αἰσθητικὴν. Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἐξηγεῖ τὴν προσπάθεια τοῦ R. de Gourmont νὰ ἐξομοιώσῃ, τὸν ἰδεαλισμὸ, μὲ τὸν ματεριαλισμὸ. Ἔτσι ὁ ἀτομισμὸς του δὲν μορῶοσε νὰ σχηματισθῇ ἔξω ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸ.

Ἡ ἀμφιβολία γιὰ κάθε πρᾶγμα κρατεῖ τὸν ἄνθρωπο, σὲ διέγερσι. Τὸ μεταφυσικὸ ἐνστικτο εἶναι εὐεργετικὸ ἀφοῦ εὐνοεῖ τὴ ζωὴ. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη, νὰ πιστεῦθῃ σὲ κάτι, σὲ τὸν ὀδοιπόρο ποῦ κόβῃ, στὸ πρῶτο δάσος, ἓνα μπαστοῦνι. Ἀλλάζουμε δοξασία ἅμα μᾶς φανῇ, ὅτι αὐτὴ ποῦ εἶχαμε ἦταν ἀνόητη, ὡς ποῦ ἡ νέα νὰ καταντήσῃ τὸ ἴδιο. Ἡ ἐπιστήμη γιὰ νὰ φθάσῃ στὸν κόσμο, πῆρε φόρμα πίστεως. Γιὰ κάθε ζήτημα, ἐπικαλούμαστε τὴν Πρόοδο, τὴν Ἐπιστήμη, τὴν Ἐξέλιξι και ἀποδίδουμε, σ' αὐτὰ θανατοουργὸ δύναμι.

Ὁ R. de Gourmont ἐπολέμησε τὸν ὀρθολογισμὸ, και τὸν θεωρήσε χειρότερο, ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ δογματισμὸ, γιὰτὶ μᾶς παρουσιάζεται, ὑπὸ μορφὴν ἰδεολογίας. «Τὸ ἔργο μου εἶναι, νὰ σπέρνω τὴν ἀμφιβολία». Αἱ λέ-

(1) Τὸ ὄνειρο μιᾶς Γυναίκας.

(2) Ἐπίλογοι. III.

Ξεῖς αὐταῖς τοῦ Pierre Bayle περιλαμβάνουν, ὀλόκληρο ἠθικὴ και μέθοδο.

«Ἡ ἀλήθεια εἶναι τυραννικὴ ἢ ἀμφιβολία σώζει.» (1)

Ἐκεῖνος. Ἐὰ σοῦ εἰπῶ κάτι ἀκόμα ποῦ εἶναι σπουδαῖο. Πρέπει νὰ λησμονήσῃς ὅσα εἶπαμε.

Ἐγὼ. Εἶναι ἀδύνατο. Ἐγιναν πλέον δικὰ μου, σὰρξ τῆς σαρκὸς μου, αἷμα μου.

Ἐκεῖνος. Ἐὰ τὸ κατορθώσῃς, ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι μορῶοσα, νὰ σοῦ εἰπῶ τὰ ἀντίθετα, ἀπὸ ὅ,τι εἶπα και θὰ ἦταν κ' αὐτὰ ἀλήθειαις». (2)

«Ἡ ἀλήθεια βρίσκεται, ὅσο ἓνα δέντρο στὴ φωτογραφία του. Πρέπει » νὰ ἀρκεσθῶμε, στὴ φωτογραφία, διότι δὲν θὰ ἰδοῦμε ποτέ, τὸ δέντρο τὸ » ἴδιο» δὲν θὰ μάθουμε, ἂν και πόση πραγματικότη ὑπάρχει μεταξὺ πραγ- » ματικῶ και φωτογραφίας». (3)

Ἀτομιστὴς μανιακὸς, θέλησε, νὰ μείνῃ, ἐλεύθερος. Κάθε ἀλήθεια εἶναι ἀλυσιδα' ἀλλὰ ἔχει λήμιας ποῦ κόβουν κάθε μέταλλο. Ἀποστρέφεται τὴν τρομερὰ μανία τῆς βεβαιότητος. Γιὰ νὰ κατορθώσῃ, ὅλα αὐτὰ, μᾶς μαθαίνει πονηριαῖς ποῦ καταστρέφουν κάθε ἀλήθεια και καταφεύγει στὸν ἀφεταιρισμὸ τῶν ἰδεῶν.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιλογίας, εὐκόλυσε τὸ ἔργο του. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μορῶοσῃ νὰ τὴν μεταχειρισθῇ καλὰ ἦταν ὑποχρεωμένος, νὰ ξέρῃ τὴν ἀκριβῆ σημασία τῶν λέξεων. Και τὴν ἤξερε κατὰ βάθος.

Στὴν ἀρχή, ὁ R. de Gourmont, ἦταν Νιτσιεῖστῆς ἀριστοκράτης, και περιφρονοῦσε, τὴν δημοκρατίαν, ταῖς εὐσπλαχνικαῖς ἰδέαις, κτλ. Μὲ τὸν καιρὸ ἄλλαξε. Ἀφοῦ προορισμὸς τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ζήτησις τῆς εὐτυχίας, πὼς μορῶομε νὰ ἀρνηθῶμε, αὐτὴ τὴν προσπάθεια στοὺς ἄλλους;

Ἐνδιαφέρεται πολὺ, γιὰ τὴν κίνησι, γιὰ αὐτὸ δὲν μορῶοε νὰ ἀδιαφορήσῃ, γιὰ τὴν κοινωνία. Ἡ ζωὴ εἶναι συνεχῆς μεταλλαγὴ. Ἀγαπάει ταῖς μεταλλαγαῖς.

«Πρέπει νὰ προχωρῶμε ἢ νὰ πέφτουμε. Ὑπάρχουν ἄτομα ἢ λαοὶ ποῦ » δέχονται, ὅτι τὸ περιβάλλον ἐπιβάλλει' ἂν δὲν ἀντιδράσουν εἶναι κατα- » δικασμένοι στὴν παρακμή. Οἱ ἀνώτεροι ὀργανισμοί, ἀντιδρῶν κατὰ τῆς » στασιμότητος, εἶτε διὰ βαθμιαίας ριζικῆς ἐξελίξεως, ἢ δι' ἀποτόμου » ἐπαναστάσεως». (4)

Ἀλλὰ ἀποφεύγει νὰ δογματίσῃ, τὴν ἀλήθεια του σὲν τὸν An. France. Διότι ὅταν πρόκειται, νὰ ἀποφανθῇ κανεῖς, ὀριστικὰ γιὰ ἓνα πρᾶγμα, θὰ γίνῃ φατριαστῆς. Ὁ R. de Gourmont τὸν φατριασμὸ, γιὰ λίγαῖς μόνον στιγμαῖς τὸν παραδέχεται.

✱

Ἐὰν ἀρχίσουμε νὰ ἐξετάζουμε τὰ ἔργα τοῦ R. de Gourmont μὲ τὴ χρονολογικὴ των σειρὰ, παρατηροῦμε ὅτι προχωρεῖ ἀπὸ τὰ ἀφηρημένα στὴ συγκεκριμένη πραγματικότη, σύγχρονα μὲ τὴν προχώρησι τῆς ἡλικίας. Ἡ ζωὴ ἦταν γιὰ αὐτὸν ἀντικείμενον μελέτης' ἀροτιμοῦσε νὰ τὴν μελετᾷ, παρὰ νὰ τὴν χαίρεται. Σιγὰ σιγὰ ἀρχίζει ἡ ζωὴ νὰ πλημμυρίζῃ τὴν ψυχὴ του.

(1) Τὸ περὶ Style Πρόβλημα.

(2) Μία Νύχτα στοῦ Λουξεμβούργου.

(3) Ἐπίλογοι. II.

(4) Φιλοσοφικοὶ Περιπάτοι.

Τὰ φαντάσματα διαλύονται μέσα στο φῶς τῆς ἡμέρας. Εἴμαστε στὴν ἐποχὴ ποῦ γράφθηκε «Τὸ Ὀνειρο μιᾶς Γυναίκας». Σὺγχρονο εἶναι ἡ «Μία Παρθενική Καρδιά» ὅπου ἡ ζωὴ, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε φιλολογία μᾶς καλεῖ στὴ χαρὰ.

Μ' ὅλα ταῦτα ἡ σκέψις κυριαρχεῖ παντοῦ. Ἡ σπάνια ἰσορροπία, μεταξὺ εὐπαθείας καὶ σκέψης, ἀποτελεῖ τὴν ἀξία τοῦ R. de Gourmont. Εἰς τὸ «Μία Νύχτα στοῦ Λουξεμβούργου» ἡ ζωὴ καὶ ἡ σκέψις ἑναρμονίζονται τόσο θαυμάσια, ὥστε τὸ βιβλίο αὐτὸ φαίνεται ἀπίθανο. Ἐάν ἐπιχειρήσῃ κανένας νὰ τὸ ἀναλύσῃ, θὰ τὸ ἀδικήσῃ. Ὁ An. France, τὸ χαρακτήρισε, ὡς «ἔργο γοητείας, μὲ διάφορας εἰκόνες, ποῦ συγκινοῦν τὰ πνεύματα καὶ μετασχευάζουν ταῖς ψυχαῖς». Μαζεύθηκαν σ' αὐτὸ καὶ συνωψίσθησαν, ὅλας αἱ σκέψεις τοῦ συγγραφέως. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσουμε τὴν ἔκφρασι : ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ σκέψις, ἑναρμονίζονται.

Εἶπαμε παραπάνω, ὅτι ἡ λογικὴ εἶναι αἰσθητικὴ ἀποκρυσταλλωμένη. Ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει μέσα του, κάποια δύναμι, νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ ἐνοῆ. Ἄν καὶ τὸ ἓν εἶναι συνέπεια τοῦ ἄλλου, ὅμως δὲν εἶναι ἴσα (διότι πολλαῖς φοραῖς, νοοῦμε κάτι, χωρὶς τὴν ἐπέμβασι τῆς αἰσθητικῆς). Μπορεῖ λοιπὸν νὰ μὴν εἶναι σὲ διαρκῆ συνεργασία.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δοκιμάζει, ἓνα συναίσθημα, ἀποκρυσταλλώνει αὐτὸ σὲ σκέψι. Ὑστερα ἀπὸ κάμποσο καιρὸ, ἡ δεκτικότης αὐτῆ σταματᾷ καὶ φαίνεται ὅαν, νὰ μὴν ὑπάρχῃ πλέον χώρος, γιὰ καινούργιες ἀποκρυσταλλώσεις. Ἀπὸ κείνη τῆ στιγμή, κάθε καινούργια παράστασι, ἀφίνει μέσα μας, ἐντύπωσι τῆς ἀποκρυσταλλώσεως, μὲ τὴν ὁποία μοιάζει περισσότερο. Αἱ ἀποκρυσταλλώσεις, ὀριστικαῖς πλέον μέσα μας, ἀλλάζουν κάθε παράστασι, ποῦ προσπίπτει στὰ αἰσθητήριά μας.

Σ' ἄλλους ἀνθρώπους, μὲ πλούτο ψυχικὸ μεγαλύτερο, κάθε καινούργια παράστασι, φέρνει καινούργια ψυχικὴ μεταλλαγὴ. Ἡ ἀποκρυστάλλωσι, φαίνεται ὅαν στιγμιαία. Ἡ πνευματικὴ ἐλαστικότης εἶναι τέτοια, ὥστε σὲ κάθε παράστασι, σχηματίζεται καὶ καινούργια ἀποκρυστάλλωσι. Εἰς τὴν ἄλλη περίπτωση, δὲν ὑπῆρχεν ἰσορροπία, διότι αἱ ἀκτίνες τῶν νέων παραστάσεων, ἐπέρασαν ἀπὸ τὸ παλὸν πρῖσμα ποῦ δὲν ἦταν καμωμένο γι' αὐταῖς. Ἡ ἰσορροπία αὐτῆ, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συνθετικῆς ἰκανότητος, ποῦ εἶχεν ὁ συγγραφέας, καὶ τῶν ὀπτιμιστικῶν τάσεων.

Ἡ ἀμφιβολία εἶναι ἡ βῆσις γιὰ τὸ ἔργο τῆς ἀναλύσεως, τὸ ὅξυ ποῦ πετυχαίνει, νὰ καταστρέψῃ κάθε συσχετισμὸν ἰδεῶν (τὸ δεξιὸ χέρι δηλαδὴ γιὰ τὸν ἀφετταρισμὸν τῶν ἰδεῶν) ὁ ἐχθρὸς τῆς συνθέσεως. Εἶναι παράδοξο, πὼς ὁ R. de Gourmont, κατῶρθωσε, νὰ ἔχῃ μέσα του, καὶ τὸ ἀναλυτικὸ καὶ τὸ συνθετικὸ πνεῦμα. Τὸ «Μία Νύχτα στοῦ Λουξεμβούργου» εἶναι ἔργο διαρκοῦς ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως. Σπάνιο, νὰ εὐρεθῇ σκεπτικιστῆς, τόσο γοητευτικῆς συνθέσεως. Ὁ συμβιβασμὸς σκεπτικισμοῦ καὶ ὀπτιμισμοῦ, φαίνεται παράδοξο. Διότι, ἅμα ἀρνηθῆ κανεῖς ὅλα τί μένει; Μένει ἡ πίστι στὸν ἑαυτὸν μας. Ἡ ζωὴ γιὰ νὰ στηριχθῇ ἔχει ἀνάγκη πίστεως. Σ' αὐτὴν τὴν πίστι, θὰ μπορούσαμε νὰ στηρίζουμε τὸν παράδοξον αὐτὸν συμβιβασμὸν καὶ στὴν αἰσθητικὴν δύναμιν τοῦ R. de Gourmont.

Ὅποιος ἀποφασίσῃ, νὰ μελετήσῃ τὸν R. de Gourmont, θὰ τὸν ἀγαπήσῃ. Θὰ τὸν ἀγαπήσῃ, ἀκόμα κι' ὅταν σωριάξῃ, ἓνα σωρὸ ἀντιφάσεις. Γράφει τὴ μιά μῆρα «Εἶσαι ἐλεύθερος, ὅταν νομίζῃς ὅτι εἶσαι» ἐνῶ ὕστερα λέει «Τὸ νὰ νομίζῃς, ὅτι εἶσαι κάτι καὶ τὸ νὰ εἶσαι εἶναι διάφορα». Ἐν-

νοεῖ καὶ ὁ ἴδιος ταῖς ἀντιφάσεις του καὶ λέει. «Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, κάθε ζήτημα, πέρνει μέσα στὴ σκέψι, διάφορας λύσεις, πολλαῖς φοραῖς ἀντιφαστικαῖς.» (1) Ἡ κάθε σκέψις, ἅμα πάρῃ τελεία μορφή, μπορεῖ ὕστερα, νὰ στηριχθῇ στὴ λογικὴ. Ὁ R. de Gourmont, ὄχι μόνον ἀπέφυγε νὰ τὸ κάμῃ, ἀλλὰ ὑποστήριξε μὲ τὴν ἴδια ζέσι τὸ ἀντίθετο. Ἡ σύγκρουσι τῶν δύο ἀντιθέσεων γίνονταν μοιραία. Τότε ὁ δημιουργὸς, γλιστρᾷ καὶ φεύγει, λέγοντας πὼς «ἡ ἀντίφασσις, μᾶς δίνει τὴν παραίσθησι τῆς ἐλευθερίας.» (2)

Δὲν τ' ἀρέσει νὰ σταματᾷ πουθενά.

«Ὅλα παιδί μου εἶναι ἀλήθεια. Πίστευε καὶ πίστευε κι' ὅταν ἀκόμα » σοῦ εἰπῶ τὸ ἀντίθετο ἀπ' αὐτά, διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη, νὰ πιστεύῃς τὸ » ἴδιο πράγμα. Ὁ δρόμος τῆς ζωῆς, δὲν περνάει ποτὲ ἀπὸ τὰ ἴδια μέρη. » Ἄς μᾶς γελοῦνε εὐκόλα οἱ τόποι ποῦ περνοῦμε' ἔτσι μόνον δὲν θὰ πά- » θοῦμε ἀπὸ ἀνία.» (3)

Νομίζει ὅτι, γιὰ νὰ εἴμαστε εὐτυχεῖς δὲν εἶναι ἀνάγκη, νὰ φθάσουμε, σὲ κάτι ὀρισμένο, στὴν Ἀλήθεια. Διότι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ θὰ ἀποκοιμηθοῦν, στὴν βεβαιότη.

Πρέπει βέβαια, νᾶχουμε γιὰ τὸν κόσμον, μιὰ ἀτομικὴ γνώμη. Σὲ κάθε ἀλήθεια ποῦ βρίσκουμε, πρέπει τὰ σταματοῦμε καὶ νὰ τὴν ἀπολαμβάνουμε. Ἄλλὰ ὁ Remy de Gourmont, ἀπέφυγε νὰ πάρῃ, μιὰ ὀποιαδήποτε, ἀλήθεια, νὰ τὴ κλέισῃ σὲ χρυσὸ φυλαχτὸ καὶ νὰ γίνῃ φετιχιστῆς.

Γιὰ τὸν καλόβουλο ἐρευνητῆ, βρίσκονται πάντα, καινούργιαις κι' ὁμορφαις ἀλήθειαις.

"REMY DE GOURMONT ET SON ŒUVRE"
PAR PAUL DELIOR

ΣΥΜΠΤΥΞΙ ΚΑΙ ΔΙΑΣΚΕΥΗ
ΒΑΓΚΟΥ

ΚΡΙΤΙΚΕΣ

MAURICE HEWLETT

Ὅταν εἶχε πρωτοβγῆ στὴν «English Review» ἡ «Hypsipyle» τοῦ Hewlett, εἶχα μὲ τὸν Πάργα μιὰ πολυσήμαντη κουβέντα. Εἶχαμε συζητήσῃ μερικῶς ἀπὸ τῆς παρακάτω ἀλήθειαις—ποῦ πρέπει, ἂν θέλωμε νὰ σεβώμαστε τοὺς ἑαυτοὺς μας, μὴ διαστάξωμε, κάθε φορὰ ποῦ βρίσκουμε τὴν εὐκαιρία, νὰ τῆς διαλαλοῦμε. Ἴσως φανοῦνε ὑπερβολικῶς, μὲ ὅλη ὅμως τὴν εὐλικρίνεια, θαρροῦ πὼς ὅσο καὶ ἂν δείχνουν ἔτσι, εἶναι ἀλήθειαις δίχως καμμιάν ὑπερβολή. Γι' αὐτὸ καὶ ἀδίσταχτα τῆς λέγω, ἐπειδὴ ἔχω τὴν πεποίθησι πὼς μονάχα ἡ ἀγάπη τῆς ἀλήθειας, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴ φιλολογικὴν μᾶς κίνησιν καὶ παραγωγὴν, θὰ βγάλῃ τίποτε τῆς ἀνθρωπότης ἢ καλύτερα θὰ μπορέσῃ ἀντάξια νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴ δημιουργίαν στὴν ἑλληνικὴν ζωὴ τῶν λίγων μᾶ κι' ἐκλεκτῶν τεχνιτῶν ποῦ ἀπὸ τὰ ξένα χόματα ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια τώρα συντείνουν τόσο πολὺ στὸ νὰ ρίχνουν

(1) Μία Νύχτα στοῦ Λουξεμβούργου.

(2) Ἐπίλογος. II

(3) Παράξεναις Πρὸξες.

ολοένα διάπλατο φῶς στή σκοτεινιά τοῦ μᾶ, ἐσκέπαζε καὶ μᾶς σκεπάζει. Κι' ἡ ψευτιά εἶναι καθὼς τὸ σκοτάδι. Τὸ φῶς τὴ διώχνει, ὄχι μόνο ἀπὸ μιᾶν ἀντινομικὴν ὑπόστασι παρὰ κι' ὅλας ἐπειδὴ ἡ ψευτιά φοβάται τὸ φῶς τοῦ φανερώσει τὴν ἀλήθεια. Φῶς καὶ ἀλήθεια, ψευτιά καὶ σκοτάδι: αὐτὲς ἡ ἔννοιες δὲν μποροῦμε παρὰ μαζὶ νὰ τὴς κάνουμε γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀντιληπτές, ἐφαρμόζοντας τὴς δυὸ πρῶτες στὸν ἐκμηδενισμὸ τῶν δευτέρων. Τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καταλήγουν στὸ ἴδιο φωτερό καὶ ἀληθινὸ διαμάντι: τὴν **ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ**.

Ὁ Maurice Hewlett ὅσο γνωστός καὶ ἂν εἶναι στὴν πατρίδα του, ὅσο φημισμένος καὶ ἂν κατάντησε στὴν Εὐρώπη, τόσο ἄγνωστος εἶναι στὴν εὐδαίμονα γῆ μας. Καὶ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ παραξενέψη κανένα. Στὸν τόπο μας πολὺ δύσκολα μπορεῖ κανεὶς μεγάλος ἄνθρωπος τῆς πνευματικῆς εἴτε τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς τοῦ ξένου κόσμου νὰ γίνῃ γνωστός, νὰ φανερωθῇ κἂν καὶ νὰ μπῆ στὴν πρεπούμενὴ του θέσι. Ὅσους καὶ ἂν μηρυκάζουμε (Τολοτόηδες, Γκόρκηδες, Νίτσε, Ταῖν κτλ. κτλ.) εἶναι ὅλοι ἀνεμομαζώματα ἀπὸ διάφορες κριτικὲς ποῦ δημοσιεύθηκαν καὶ δημοσιεύονται σὲ ξένα διάφορα περιοδικά. Κανεὶς σχεδὸν δικὸς μας δὲν κατατιάστηκε μὲ εἰλικρίνεια νὰ μελετήσῃ ἓνα ξένο σύγχρονο συγγραφέα, ὅπως τοῦλάχιστον δεῖχνει ἡ ἰώβεια κριτικὴ φιλολογία μας («βιβλιογραφία» πέφτει πάρα πολὺ). Καὶ σὲ τέτοια ζητήματα πρέπει νὰ ἀφήνωμε τὸ σωβινισμό μας κατὰ μέρος καὶ νὰ χτυπιούμαστε μὲ μερικὲς πικρὲς ἀλήθειες γιὰ τὴ μονάχα ἡ ἀναγνώρισί τους θὰ μᾶς σώσῃ καὶ θὰ μᾶς βγάλῃ στὸν ξένο κόσμον ἀνθρώπων. Κανεὶς μας πάλι δὲν ἔχει τὸ θάρρος, τὴ δύναμι μᾶλλον, θαρρετὰ καὶ μὲ παρηγοία νὰ προκηρύξῃ μιὰ μεγάλη διάνοια στὸν τόπο μας. Μόνο ἅμα φανῇ κανεὶς στὴν Εὐρώπη καὶ θυμιαματολογηθῇ ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμον, τότε καὶ ἐμεῖς, καμπᾶνταῆδες, ὅπως τὸ καλὸ τὸ παλληγάρι ποῦ ξέρει κι' ἄλλο μονοπάτι, μὲ ἀλλολαγαμοὺς καὶ τυμπανοκρουσίες, χιλιοαντιγράφοντας, στραβοαντιγράφοντας τοὺς ξένους ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ, τὸν λανσάρουμε στὸν νυῆμονα φιλολογικὸν ἑλληνικὸν κόσμον, μὲ τὴν ἴδια πόζα ἐνὸς Κολόμβου, ποῦ δευτέρην Ἀμερικὴν θὰ ἀνεκάλυπτε.

Καὶ δυστυχῶς τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀναμφισβήτητο: κανεὶς, μὰ κανεὶς Ρωμῆος ποτὲ δὲν εἶχε καμμιὰ κριτικὴ πρωτοβουλία στὴν νεοελληνικὴν φιλολογία, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς σύγχρονους ξένους.

Ἡ κριτικὴ εἶναι τὸ παρθένον δάσος τῆς — ἐκτὸς ἀπὸ ὀλίγιστες ἐξαιρέσεις. Ὁρατο εἶναι νὰ λεγόμεθα ἀπόγονοι τοῦ Φειδία καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη, δὲν εἶναι ὅμως καὶ κακὸ νὰ εἶχαμε καὶ κανένα Brandès νὰ μᾶς φανερώσῃ ἓνα Strindberg μὲ τὴν κριτικὴν του δύναμι. Καὶ δὲν ἔχει μονάχα ἡ Δανία ἓνα Brandès: κάθε πολιτισμένον ἔθνος ἔχει καὶ τὸ δικό του, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὴν σειρά τῶν ἀρχαίων Πελασγῶν.

Γιατί;

Γιὰ πολλοὺς λόγους διαφορῶν φύσεως: ἀφίνω κατὰ μέρος τοὺς γλωσσικούς, κοινωνιολογικούς καὶ ἱστορικούς καὶ πέρνω τὸν καθαρώς φιλολογικὸν ποῦ εἶναι ἓνας, ἀλλὰ λέων, καὶ ἀποκλείει ὅλους τοὺς ἄλλους πιθανοὺς λόγους.

Καὶ αὐτὸς εἶναι ἡ ἀδιαφορία ποῦ δεῖχνουμε στὸ τί γράφεται ἔξω ἀπὸ τὸν τόπο μας μὴ νοιώθοντας τὸ παραμικρότερο γι' αὐτὸ ἐνδιαφέρον.

Ἄς ξανατιάσω λοιπὸν τὸ Hewlett μιὰ ποῦ εἰπώθησαν ἡ ἀνωτέρω ἀλήθειες, τὸ φιλολογικὸν μας mea culpa.

Τὸ πότε ἐγεννήθηκε δὲ μᾶς μέλλει, ἀρκεῖ νὰ ξέρωμε πῶς δὲν εἶναι σύχρονος τοῦ Ben Jonson καὶ πῶς ἐφθασε τώρα στὴ φιλολογικὴν του ἀκμή. Ἄν ἐπρόκειταν νὰ τὸν χαρακτηρίσωμε καὶ νὰ τὸν ταξινομήσωμε, θὰ τὸν ἐβάζαμε μᾶλλον μὲ τοὺς μυθιστοριογράφους παρὰ μὲ τοὺς ποιητές, καὶ αὐτὸ ἀπ' ἐνὸς ἐπειδὴ τὸ περὶ πολὺ ἔργο του εἶναι γραμμένον σὲ πρόζα, καὶ ἀπ' ἐτέρου ἐπειδὴ, ὅσο γιὰ τὸ μυθιστόρημα, μπορεῖ νὰ καταταχθῇ στὴν ἴδια θέσι—μᾶλλον σειρά—μὲ τοὺς ξακουσμένους George Meredith, Thomas Hardy, Barrie κτλ. κτλ. Ἀπὸ καθαρώς ὁμως ποιητικὴν ἔποψιν εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀταξινομήτους συγγραφεῖς ποῦ ἔδειξαν τόση δεξιότητι, σὲ τὴν ποίησιν ὅσο καὶ στὴν πρόζα, ὥστε ὅπου κανεὶς καὶ ἂν τὸν βάλῃ γὰ τὸν ἀδικῆ. Παράδειγμα ὁ Milton ἦταν τόσο φιλόσοφος ὅσο καὶ ποιητής. Ἄν τὸν πάρῃ κανεὶς ὡς τὸν ποιητὴ τοῦ Paradise Lost θὰ ἀδικήσῃ τὸν συγγραφέα τῶν Areopagitica. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Goethe τοῦ ὁποίου ἡ κρानιολογικὲς μελέτες θὰ ἰσοφάριζαν τὴν βαθειὰ φιλοσοφία τοῦ Φάουστ ἂν ἡ ἐξελικτικὴ ἀξία τῆς ἐπιστήμης—ἐργασίας συστηματικῆς καὶ σχετικῆς—ἐφθανε τὴν ἀθανασία τῆς τέχνης—λατρείας ἀπόλυτης τοῦ πολύμορφου Ὁραίου. Γιατὸ ὅσο καὶ μπορέσῃ νὰ ξεχασθῇ ὁ Ἰπποκράτης τόσον ζωντανὸς θὰ μένῃ ὁ Ὀμηρος.

Ὁ Hewlett ἄρχισε τὴ φιλολογικὴν του ζωὴν δημοσιεύοντας μικρὲς κριτικὲς σὲ διάφορα ἐγγλέζικα περιοδικά, στὴς ὁποῖες τὸ ἀγαπημένον του θέμα ἦταν ἡ Ἰταλία καὶ ὁ Μεσαίων. Ἴσα μὲ ποῦ γίνηκε τριαντίτης (ἐμεῖς ἡ μεγάλη φυλὴ βγάζωμε λεγεῶνας Ἀνακρέοντας μὲ τὴν στὰ δεκάξην), δὲν ἀσχολοῦνταν σὲ τίποτε ἄλλο παρὰ τὴ μελέτη καὶ τὰ ἀγαπημένα του ταξείδια. Ἐδέχονταν τόσες γνώσεις μὲ τὸ μυαλό του ὅσο καὶ αἰσθητικὴ μὲ τὰ μάτια του. Ἡ περιηγήσεις του ἐξωντάνευαν τὴς γνώσεις του. Δούζεσαι στὴν ἠλιόχυτην ἀτμόσφαιρα τῆς Μεσημβρινῆς Εὐρώπης ποῦ δὲν νοιώθει ὁ μολυβένιος βρετανικὸς οὐρανός. Ἀνεπαίσθητα δεῖχνεται μεγάλως μελετῶντας τὸ Βοσκιάκι καὶ τὸν Μιχαῆλ Ἄγγελο, καὶ δίχως νὰ τὸ καταλάβῃ καὶ ὁ ἴδιος νάτος θεριεμένος γεμάτος μὲ γερῆς ἱστορικῆς γνώσεως καὶ μὲ ἄρτιαν αἰσθητικὴν, ποῦ καταπᾶ ἱστορικὸς καὶ ἀρχαιολόγος διαπρεπῆς μὲ σπάνια κριτικὴν ἀντίληψιν. Ὅλα αὐτὰ τί ἄλλο δεῖχναν παρὰ τὸν εἰλικρινῆ σκαπανέα τῆς τέχνης ποῦ τὴν ὥρα παραγκώνισαν, ἡ ἀμάθεια καὶ ὁ βλακώδης κομπασμός στὴν φιλολογικὴν παραγωγή; Μὲ τέτοια ὁμως προσόντα ὁ Hewlett δὲ στοιβάσει σκονισμένους τόμους, οὔτε μαζεύει μερμηγγικὲς λεπτομέρειες γιὰ καμμιὰ μνημιώδη ἐργασία κατὰ τὸ τευτονικὸν σύστημα. Εἶναι περὶ ἀνθρώπιμος πολὺ περὶ ἐκλεκτικός καὶ κάμει κἂτι εὐγενικώτερο ὅταν μέσα του νοιώθῃ τὴ ψυχὴ τοῦ καλλιτέχνη. Μεταχειρίζεται ὅ,τι ἔμαθε ὄχι περὶ ὡς σοφός παρὰ ὡς ποιητής—πλάστης καὶ μὲ τὴ λεπτή του δημιουργικὴ δύναμι γιὰ νὰ ντύσῃ καὶ νὰ χτενίσῃ σὰν φτενὲς κουκλίτσες τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας του στὸν αἰῶνα ποῦ ὠνευρεύτηκε, μὲ τόση πίστιν, ἀκρίβεια καὶ εἰλι-

κρίνεια, που πολλοί βρέθηκαν να τον παραβάλλουν, με πολύ δίκαιο, με τον άμιμητο στο είδος του Walter Scott (ὁ περίφημος Ἀλέξανδρος Λουμᾶς πατήρ τῆς Γαλλίας, δὲν εἶναι παρὰ μακρυσμένη σκιά, κι' αὐτὴ ξέθωρη τοῦ Scott συγγραφέος τῶν «Waverley Novels»). Ὁ Hewlett εἶναι πραγματικῶς ἕνας ἀπὸ τοὺς περὶ ἐπιτήδειους ἐργάτες ποὺ ἐλάξουν τὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα. Στὸ βιβλίον του «The Life and Death of Richard Yea and Nay» ὁ Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος εἶναι τόσο δυνατὰ σκαλισμένος, τόσο ξεπροβάλλει ὡς χαρακτήρας, ὅσο καὶ ὁ Ριχάρδος τοῦ Ivanhoe. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι λίγο. Σὲ ἄλλο του ἔργο «The Queen's Quair» ὁ ἱστορικὸς καὶ ὁ ρεαλιστὰς δείχνονται τόσο τέλεια στῆς περιγραφῆς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ποὺ φτάνει τῆς μεγάλης σελίδος τοῦ Carlyle στὴ «French Revolution». Καὶ αὐτὸ πάλι δὲν εἶναι λίγο. Ἐλάχιστοι τωρινοὶ μποροῦνε νὰ σημειώσουνε στὸ ἔργο τους παρόμοιες ἀντιπαραβολές. Ἄλλοῦ ἢ Padova, ἢ Ἀγγλία κ' ἢ Νότια Γαλλία στῆς παλιές καὶ νεώτερες τους ἐποχὲς ζωντανεύουν ζωγραφισμένες ἀπὸ τὸν ἀρίστην ποὺ με ὅλη τὴν εὐλιγκρίνεια χρόνια τῆς μελετοῦσε. Εἶπα γιὰ τὴ Γαλλία καὶ δὲν μπορῶ ἐδῶ νὰ μὴν ἀναφέρω τὸν Maindron, συνονόματό του, ποὺ ἴσως νὰ εἶναι μιὰ ἀκριβέστερη του ἀντιπαραβολὴ στὸ εἶδος ποῦ καταπιάστηκε. Ἔτσι καθορίζεται καλλίτερα καὶ ὁ Hewlett. Ὅ,τι ὅμως ἔχει κοινὸ με τὸν Maindron εἶναι ἡ ἀρχαιοπρέπεια στὴν ἱστορικὴ παρουσίᾳ· μὰ ὅσον ἀφορᾷ τὸ λεκτικὸν ὕφος κάθε ἄλλο. Ὁ Hewlett εἶναι ἕνας δαιμονιώδης στυλίστας ποὺ δίχως ρητορισμοὺς μαλάζει τὴ φράση ὅπως θέλει, ὅπως τοῦ κατέβει καὶ τῆς δίνει τέτοια τροπὴ καὶ τέτοιο ἀλλόκοτο φέροισμο ποὺ ξαφνίζει τὸν ἀναγνώστη σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ μὴν πιστεῦν τὰ μάτια του. Ἐχει — λένε — μιὰν εἰδικὴν ἀμίμητη δεινότητα στὸ νὰ παιδεύῃ τοὺς μεταφραστές του. Συμφωνῶ. Χώρα ἀπὸ αὐτὰ τὸ ὕφος του εἶναι ὅλως διόλου ἀτομικὸ δίχως τὴ κατάφανη προσπάθεια τῆς ἐξεζητημένης ἐπιτηδεύσεως, ποὺ ἄρχισε καὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας πεζογράφους νὰ σταχυολογῇ κάμποσα θύματα. Ἀκόλουθα τὸ ἀτομικὸ του ὕφος ἀποκλείει κάθε θύμησι ἢ μίμησι καὶ τὴ μακρυνότερη. Μὲ δυὸ λόγια ἡ πρόζα του εἶναι μιᾶς βαθειᾶς καλλιτεχνικῆς αἰσθητικῆς ὡς πρὸς τὸ βάθος, καὶ ὡς πρὸς τὴ φόρμα χιλιοπλούμιστη. Τέτοιοι συνδυασμοὶ κοινὸι βέβαια δὲν εἶναι. Δὲν σταματᾷ ὅμως ἡ πρόζα του στὸ μυθιστόρημα. Ὁ Hewlett ἔχει γράψῃ καὶ μερικὲς κριτικῆς ἐντυπώσεις τῶν ταξιδιωτῶν του. Τὸ βιβλίον του «Earthwork out of Tuscany» μπορεῖ νὰ συγκριθῇ στὴ δική μας φιλολογία με τὰ «Κριτικὰ ταξείδια» τοῦ Βλαστοῦ. Καὶ τὰ δυὸ εἶναι ἔργα ἀπὸ τὰ καλλίτερα στὸ εἶδος τους. Ὁ ἄγγλος καλλιτέχνης πέρνοντας ἀφορμὴ τῆς ταξιδιωτικῆς του ἐντυπώσεως δείχνει ξίστορα τὸ ἐμπνευσμένον κριτικὸν μυαλὸ του καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν του αἰσθηματικότητα.

Ἄλλα του ἔργα σὲ πρόζα εἶναι ἡ «New Canterbury Tales», μίμησι τῶν παραμυθιῶν τοῦ μεγάλου Chaucer τοῦ «πατέρα» τῆς ἀγγλικῆς ποιήσεως. Πολλοὶ ἴσως βρεθοῦν καὶ ποῦν, καὶ ὄχι δίχως ἄδικο, πὼς δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐτυχῆς ἢ ἔμπανουσι νὰ βάζῃ κανεὶς σὲ πρόζα ἀνεγνωρισμένα ποιητικὰ ἀριστοτεχνήματα. Ἴσως μάλιστα θὰ βρεθῇ καὶ κανεὶς νὰ πῇ πὼς εἶναι τὸ ἴδιο ἂν κάποιος μᾶς ἔδινε καμμιά πεζὴ μονογραφία τῆς Πιάδος, σὰν τὴ μετάφρασι τοῦ Bitaubé. Πρέπει ὅμως πρὶν νὰ συλλογισθῇ πὼς ὁ Chaucer δὲν εἶναι Ὁμηρός καὶ πὼς ὁ Hewlett εἶναι στυλίστας ἀπαράμυλλος.

Πολλοὶ ταρτοῦφοι βρῆκαν καὶ ψεγάδια τοῦ Hewlett—ποῦ ὅμως; στὴν ἠθικὴ σημασίᾳ τοῦ ἔργου του. Τὸν βρῆκαν ἀνήθικο καὶ δὲν καλοεδέχτηκαν

τὴν πρόζα του. Ἀξίζει τὸ γεγονός νὰ ἀναφερθῇ, ὄχι γι' αὐτοὺς τοὺς κυρίους ποῦ με τὸ ἀμπελλόφυλλο στὴν... κουμπόρραπα νοιάζονται νὰ διαφεντέψουν τὴν ἠθικὴν, ὅσο γιὰ τὸν ποιητὴ ποῦ κι' αὐτὸς γίνηκε μαζί με τοσοῦς ἄλλους θύμα τῆς σχολησιασμένης ἰδέας τοῦ ἠθικοῦ διήθεν «veto» στὴ δημιουργικὴ φιλολογία.

Τὸ ποιητικὸν ἔργο τοῦ Hewlett δὲν ζυγίζει τόσο ὅσο καὶ τὸ πεζὸ του δὲ σημαίνει ὅμως πὼς τοῦ λείπει ἢ κάθε ποιητικὴ ἀρετὴ. Στὰ «Songs and Meditations» καὶ στὸ εἰδύλλιον «Pan and the Young Shepherd» δέχεται ποιητῆς πέρα ὡς πέρα στῆς ἰδέες, με τὸν ὑποκειμενισμό του, ὅλος λυρισμὸ. Ὅσο γιὰ τὸ λυρισμὸ δᾶ, παράδειγμα ἀπτότερο εἶναι ἡ Ὑψιπύλη. Στὰ ἔμμετρα του δημιουργήματα τὸ ὕφος του δείχνεται ἀκόμα περὶ παράξενο καὶ ἰδιαίτον. Μὲ τὸ στίχο βρῖσκει ὡς ποιητῆς καινούργιαν εὐκαιρίαν νὰ δεῖχῃ ἐκκεντρικώτερος, ὑποκειμενικώτερος καὶ στυλίστας ἀπὸ τοὺς περὶ ἰδιότροπους. Ἐλάχιστομα ἴσως ὄχι ὅμως, ἐπειδὴ στῆς στροφῆς τους μένει ἀποκρυσταλλωμένη ἢ λεπτὴ του αἰσθητικὴ καὶ δεσπόζει καθὲς ἄλλην ἐντύπωση.

Τελειώνοντας, δὲ θέλω νὰ διαλαλήσω καὶ νὰ βάλω τὸν Hewlett στὴ θέσι μεγαλοφυΐας· τὸν κρίνω μονάχα καὶ τὸν βρῖσκω προτίτως εὐλιγκρινὴ τεχνίτη, (σπάνιον πολὺ αὐτὸ τὸ εἶδος) με μερικὲς ἀτομικῆς ἀρετῆς ποῦ πειότερο ἐκτιμῶ. Τὸν βρῖσκω ἀκόμα ἄξιο νὰ γνωρισθῇ καὶ στὴν ἑλληνικὴ φιλολογία ποῦ ὡς τὰ τώρα θαρρῶ πὼς δὲν τὸν εἴξερε.

ΠΑΡΙΣΙ. 29. VII. 1914

✱

SHAKESPEARE: Η ΤΡΙΚΥΜΙΑ. (The Tempest) μεταφρασμένη ἀπὸ τὸν κ. ΚΩΝΣΤ. ΘΕΟΤΟΚΗ. Ἔκδοσις «ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ».

Τὸ ἔργο τοῦ Σαίξπηρ, μεταφρασμένον καθὼς εἶναι σὲ ὅλες τῆς γλώσσας με διπλῆς καὶ τριδιπλῆς μεταφράσεις, κατάντησε πασίγνωστο καὶ γι' αὐτὸ κάθε νέα μετάφρασι ἀπὸ τὸ θέατρο τοῦ μεγάλου ἄγγλου ποιητῆ ἐνδιαφέρει περὶ πολὺ ἀπὸ τὴν μεταφραστικὴν τῆς ἀξίας αὐτῆ καθ' ἑαυτή, παρὰ ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ ἔργου ποὺ παρουσιάζει στὴν καινούργια γλώσσα.

Ὅλες ἡ μεταφράσεις ἴσα με τώρα εἶχαν πάρη τὴν ἴδια ἐξέλιξι καθὼς καὶ ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία γύρω στὰ μεγάλα ἔργα κάθε ἐποχῆς καὶ κάθε χώρας. Στὴν ἀρχή, ὁ συγγραφέας εἶναι γνωστός, με καλὴ ἢ κακὴ φήμη, μονάχα σένα μικρὸ κύκλον στὴν πατρίδα του. Ἀργότερα ὅταν καὶ στὸ ἐξωτερικὸν θελήσουν ὅσοι τὸν ἔμαθαν νὰ τὸν φανερώσουν, θὰ τὸν μεταφράσουν ἔχοντας μιὰν κυριώτερη ἐπισημὴ καὶ σχεδὸν ἕνα μόνον σκοπὸ ἀπλούστατα νὰ παρουσιάσουν στὸ δικὸν τους τὸν τόπον καὶ νέον καὶ ξένον ποῦ νὰ κινήσῃ τὴν ἐγγύωριαν περιέργειαν. Κατόπι μονάχα ὅταν πληθαίνουν ἡ μεταφράσεις, θὰ βρεθοῦν ἄλλοι μεταφραστές ἀργότερα ποῦ δὲ θὰ κνηγήσουν μονάχα τὸ κεντρίδι τῆς περιέργειας, ἀφοῦ αὐτὸ περὶ «ξεθύμανε» λίγο-λίγο, παρὰ θὰ κυτᾶξουν ἀκόμα, νὰ παρουσιάσουν κάτι τι φιλολογικόν, νὰ δημιουργήσουν μιὰ μετάφρασι, μεταγλωττίζοντας ἔργο ξένον ἂν πρόκειται μάλιστα γιὰ θεατρικὸν ἔργο, ἢ διαφορᾶ αὐτὴ δείχνεται ἀκόμα ἐναργέστερη.

Πιστεύω πὼς ὁ σκοπὸς τοῦ κυρίου Θεοτόκη εἶναι μᾶλλον ὁ τελευταῖος· νὰ μετάφραση δηλαδὴ ἀπὸ τὸ Σαίξπηρον κάτι ποῦ νὰ στέκη καὶ στὴ γλώσσᾳ μας, καὶ φιλολογικῶς ἄξιο, ἕνα νὰ ποῦμε «μεταφραστικὸν δημιουργήμα». Φοβοῦμαι ὅμως μήπως ἡ μετάφρασι τοῦ κ. Θεοτόκη εἶναι

πέρα πολύ φιλολογική και μήπως σε μερικά σημεία να πέφτη στο εξεζητημένο. Πριν εξετάσουμε αυτά τα δύο σημεία, φαίνεται καθαρά-καθαρά, ως το πώ, πώς ή μετάφρασι για παράστασι δέν είναι καθόλου. Ίσως μάλιστα και να μην ήταν προωρισμένη για παράστασι. Ο θεατρίνος θά είχε ήράκλειο έργο για την καταλήψιμη άπαγγελία, και ο θεατής θά είχε την σχετική, πολύ μικρή δυσχέρεια, μα δυσχέρεια πάντα, να άρπάξη το νόημα όχι χωρίς προσπάθεια, να καταβάλλη την ίδια νοσηρή πάσικισι στην όποια βάζεται και ο άναγνώστης αυτής της μεταφράσεως.

Φυσικά αυτό δέν μπορεί να θεωρηθῆ έλάττωμα, ούτε ψεγάδι πάνω στο όποιο να βασίσι κανείς καταδικαστικό κριτήριο. Είναι όμως κάτι τι που δείχνεται πολλές φορές στην μετάφρασι του κ. Θεοτόκη, και γιαυτό την έχαρακτήρισα στην άρχην πάρα πολύ φιλολογική και κάπως εξεζητημένη. Εύτυχώς που το εξεζητημένο ύφος, πολύ σπανιώτερο, περιορίζεται σε έγα ακόμα σπανιώτερο λεξιλόγιο και σε ιδιωτικώτατες εκφράσεις. Λόγος βέβαια, για μια δυό άσυνταξίες, ούτε καν πρέπει να γίνη και, άφου ή άλλαγη ενός στοιχείου σιάζει το νόημα, βέβαιο είναι πώς πρέπει να ριχτούν στη ράχι του στοιχειοθέτη και του διορθωτή. Γιατί όμως να μην είναι στα παροράματα;

"Ας είναι" όλα αυτά είναι ψιλοδουλειές που δέν έπηρεάζουν την καθόλου άξία της μεταφράσεως.

Γνωστός είναι ο κ. Θεοτόκης και από το «Νάλα και τη Νταμαγιάντη» και μόνο κανένας μπορεί να άπορήση, πώς ένας μεταφραστής τέτοιας μεγάλης άξιας, που έδειξε τόση μαεστρία στο μεταφραστικό μέρος που δούλεψε μονάχος από τη σανσκριτική έποποιία, δέν έδειχτηκε εφάμιλλος του έαυτου του στη τωρινή περίπτωσι. Να έλειπε άραγε ο ένθουσιασμός στη δούλεψι; τί να υποθέση κανένας;

Είναι όμως άλήθεια πώς και το έργο στο πρωτότυπο δέν κεντά και τόσο τον ένθουσιασμό. Φτάνει που το έγραψε Σαίξπηρ και αυτό άρκει. Η TEMPEST, καθώς τα περισσότερα φαντασμαγορικά έργα που έγραψεν ο Σαίξπηρ, στέκει πολύ χαμηλότερα από τον Άμλέτο, το Λήρ, το Μάκβεθ, κλ. κλ. γι αυτό δέν έχει καμμίαν αντίρρησι κανείς. Είναι έργο με μια δευτερεύουσα και τριτεύουσα άξία, αν θέλετε, που χρωστάει τη φήμη του στον συγγραφέα του Σάυλοκ και όχι στην ίδια του άξία. Ο Κάλιμπαν και ο Άριελ είναι δίχως άμφιβολία δημιουργήματα δραματικά από τα σπανιώτερα και τα περιεργότερα που θά έχη να επιδείξη όλη ή δραματική φιλολογία όλων των εποχών. Αυτοί μάλιστα οι δύο κρατούν και τη φήμη του έργου. Άποκλειστικά όμως από δραματική έποψη ποιά είναι ή άξία της TEMPEST; Η δράσι είναι σιγανή και ξεθωρητή ποτε στής σκηνης μέσα δε δείχνει μια σκηνηκή εξέλιξι και ένα δραματικό διάλογο σαν στον Ιούλιο Καίσαρα να πούμε. Μονάχα στη δεύτερη πράξι ή σκηνη του Σεβαστιανού και του Άντωνίου με της φειδήσις εισηγήσις του δεύτερου στον πρώτο για να σκοτώσουν τον Άλόνσο, με την αιώνια άληθινή περιγραφή των ανθρώπινων ένστικτων είναι άληθινά Σαίξπηριακή και μονάχη της άξίζει όλο το έργο. Πρέπει στον κ. Θεοτόκη να του χρωστούμε χάρι για τη μετάφρασι αυτής της σκηνης, που αν ίσως ένας πολύ δύσκολος κριτής δε βρή τέλεια, θά τη βρή όμως ζωντανή, άληθινή, γεμάτη σαιξπηραιο δαιμόνιο. Έκει άκριβώς δείχνεται ή άξία του μεταφραστή, που άλλου, αισθητικώς αντίληψις ίσως διάφορες από τη δική του, με κάμουν να τον κρίνω άσστηρότερα. Η άξία του μεταφραστή σύγκεται άκριβώς στο να μάς μεταδώση το πνεύμα του συγ-

γραφέα και πρό πάντων εκεί όπου ο τελευταίος ανεβαίνει στο ζενιθ της άτομικής του εκφραστικότητας και της μεγαλοφυίας του, αν έχη. Και έδω βρισκομε τον κ. Θεοτόκη. Μονάχη ή μετάφρασι αυτής της σκηνης εξαγοράζει τα μικρά στοραδικά ψεγάδια, που ίσως και καθώς ελπια να χρεοστούνται σε αισθητικούς λόγους του κ. Θεοτόκη, τους όποιους, αν και δέν παραδέχομα καθόλου, δέν μπορώ παρά να σεβαστώ.

ΠΑΡΙΣΙ. 2.Χ.1916.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Χ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ: ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟΝ. Έκδοσις "ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΦΑΡΟΥ", εν Άλεξανδρείη.

"Ας το πώ ευθύς εξ άρχης για καμιά του συγγραφέα. Βιβλία σαν το δικό του, τόσο καλά γραμμένα (λόγος δέν είναι για την υπερκαθαρεύουσά του), με τόσο συνειρμό ιδεών, με τόση πλούσια βιβλιογραφία, που μπορούν για όσους θελήσουν να καταπιαστούν σε ειδικές μελέτες, να καταντήσουν άρκετά χρήσιμοι παράγοντες και πλούσιες πηγές πληροφοριών—βιβλία τέτοια είναι σπάνια στη γλώσσα μας. Δείχνει ο κ. Παπαμιχαήλ με το καινούργιο βιβλίον του πρώτον πώς δέν τον φοβίξει ή έργασία, και δεύτερον πώς ή έργασία του είναι όλη ειλικρίνεια.

"Όσο όμως για το περιεχόμενο του βιβλίου και την κυριαρχούσα ιδέα το ζήτημα άλλάζει όλος διόλου. Όχι μονάχα δέν συμφωνώ με της καθόλου ιδέες του συγγραφέα, παρά έχω για την Τέχνη και την Αισθητική ιδέες διαμετρικώς αντίθετες. Κάθε κριτική θά ήταν περιττή, αν κανείς έπερνε τοίς μετρητοίς το ρητόν του Μαξίμου του Έλληνος που στέκει στην κλειδαριά να πούμε του βιβλίου προτού άνοιξη κανείς την πόρτα του. Έπειδή όμως μπορεί κανείς να κρίνη δίχως να ψέξη, άνάγκη να κλείση τα μάτια του μπροστά στο τόσο επιδέξια βαλμένο ρητό στο ξωφύλλο του βιβλίου.

Και πρώτα πρώτα πρέπει δυό πράγματα να χωριστούν ξεχωρα όλος διόλου, που πάντα ο συγγραφέας προσπαθεῖ να ζυμώση άδιάσπαστα χωρίς να το καταφέρει ποτέ. Αυό στοιχεία ανταγωνιστικά κυριαρχούν πέρα πέρα στον χοντρό τόμο. Το ήθικοθηρησκευτικό και το αισθητικό.

Σκοπό δε ξάστερο έχει όλο το βιβλίον να υποτάξη, να κάμη δουλα, ύπηρέτρια (το λέγει ξεθωρα) το δεύτερο στοιχείο στο πρώτο «ad majorem gloriam» του πρώτου. Τί βγαίνει από αυτό; "Ότι όση κι αν έχη ειλικρίνεια το βιβλίον, ή μεροληψία του δημιουργεί στον άμερόληπτον άναγνώστη μια σχετική δυσπιστία που δύσκολα μπορεί ναποτινάξη και εκεί όπου μπορούν να βρεθούν στο βιβλίον έμβριθείς και βαθείς ιδέες. Έξ άλλου ή άφιέρωσι είναι βέβαιη άποδειξη πώς όλο το έργο, και αν έχη την άπαίτησι να είναι άμερόληπτο για να ρίξη στάχτη στα μάτια, δέν μπορεί να γελάση και τον πειό βολικό καλοθελητή.

Έξετάζοντας το ήθικοθηρησκευτικό στοιχείο του βιβλίου βρισκω πώς ή ρητορική και τα συνειθισμένα καλλιεπικά τερτίπια τα χιλιοακουσμένα από τον άμβωνα στα κυριακάτικα κηρύγματα δέν είναι παρά λόγια που δέν έχουν κανένα βάθος, και αυτό είναι σκόπελος μεγάλος για ένα βιβλίον που βγαίνει με έπιστημονικές αξιώσεις να λύση ένα ζήτημα. Έκτός τούτου πολλά συζητήσιμα πράγματα που αναφέρονται ως αξιώσεις δύσκολα μπορούν να βρούν επίπεδο και γη στερεά παντού, εκτός από τα δηλητηριασμένα μυαλά κάθε θρησκολήπτης γεροντοκόρης. Οι «πατέρες» μπορούν να λέγουν ό τι θέλουν και να βάζουν «κανόνες» όσους θέλουν είναι έλεύθεροι. Δε θά πει όμως μ' αυτό ότι θά εξυψώσουν τον κόσμο και το καυμένο το «ποιμίον» με τη νο-

"Υστερ' από τους πολέμους του 1912-13 από τους οποίους εβγήκαμε με δυναμωμένη πεποίθησι και εμπιστοσύνη στην ομαδική μας ενέργεια, τη φυλετική και κρατική, το περιοδικό μας νόμισε πώς, μιὰ προσεκτική έρευνα της συνειδήσεώς μας, σχετικά με τὰ προβλήματα που την απασχολούσαν και έπρεπε νὰ την απασχολούν επεβάλλετο, ερώτησε μερικούς από τους διανοητικούς μας νὰ μᾶς ἀπαντήσουν πῶς αντικρούζουν αὐτὰ τὰ προβλήματα και ποιά λύσι τους δίνουν. — Για ποιά πρόβλημα πραγματικά έπρόκειτο; Ποιά θὰ εἶνε ἡ «κατεύθυνσις» που θὰ πάρει ἡ ἑλληνική φυλή κατοῦν από τὸ εδαφικό μέγλωμα και τὴν ἔθνικήν ὀπωσδήποτε συγκέντρωσι μαζί με τὴν αὐτοπεποίθησι που έπρεπε νὰντλήσει ἐκεῖθε; Ἐθνικιστική πολιτική ἢ πολιτική «πολιτισμοῦ πατριωτισμοῦ»; Ὅλοι θὰ δουλεύουν στὰ πατριωτικά ἰδανικά ἢ θὰ παρουσιαστεῖ ἀντίδρασις ἀπὸ ἐπιστημονικές τάσεις; Θὰ ὑποστοῦμε πέρα-πέρα τὴν ἐπιρροή του εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως και εἶχαμε ἀρχίσει και θάναγκαστοῦμε νὰ δεχτοῦμε μέσα μας ἢ γύρω μας τὴν ἀντίθεσι που θὰ προκαλέσουν τὰ πορίσματά του με τίς κληρονομικές μας ἰδεολογίες — τὴ θρησκεία, γιὰ πρόχειρο παράδειγμα; — Ὅρισμένα σημειώθηκε πῶς δὲν ἐζητεῖτο πρόβλεψις τοῦ μέλλοντος — παρὰ ἕνας καθορισμός τῆς καταστάσεως ὅπου βρῖσκεται ἡ συνειδήσις μας. Ἐτσι θὰ ἐφανερώνετο ποιά εἶνε τὰ ἰδανικά μας, ποῖο δρόμο θὰ τραβήξουμε και ποῦ θὰ παρασύρουμε, σὰν ἀρχηγοί, που ἐχειροτόνησεν ἡ ὑπόθεσις μας, τὸ ἔθνος μας.

Ἡ ἀνάκρισις αὐτὴ τῶν συνειδήσεων ἦταν ἐπίκαιρη; Ἀποδείχθηκε δηλαδή ἀποτελεσματική; — Ἀπαντήσαν ἀρκετοί. Μερικές μελέτες δημοσιεύτηκαν μάλιστα: τοῦ Ἰδα, τοῦ Χρηστουλάκη, τοῦ Παπανδρέου, τοῦ Παπαμχαήλ, τοῦ Ψυχάρη, τοῦ Βλαστοῦ. Τί συμπέρασμα μπορούμε νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρευνας ὡς τὴν ὥρα; Εἶχαμε παρουσίασι ἀνώτερης ἰδεολογίας; Ὅχι βέβαια. Ὅλες οἱ ἀπαντήσεις, ἐκτὸς ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα και δροσερὴ μονογραφία τοῦ κ. Χρηστουλάκη που εἶνε ὁμως μονομερής, ἀποβλέπουν τάχα σὲ ὅλο τὸ πρόβλημα, πραγματικά ὁμως σὲ μερικά σημεία του δευτερεύουσας σημασίας κατὰ τὸν τρόπο που θίγονται, ὅλες οἱ ἀπαντήσεις μαρτυροῦν τὸ γνωστὸ συγγραφεὶα τους εἰδικευμένο ἢ μὴ στὸ ζήτημά του.

Θὰ βγεῖ τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸ δημοσίευμα ὄλων τῶν ἀπαντήσεων μιὰ πάλι ἰδεῶν, που θὰ φανερώνει τὴν ἀναποφασιστικότητα τῆς φυλῆς στὴ διάστασι τῶν γνωμῶν; Τέτοια διερωτήματα δὲ θὰ εἶχαν ἄλλο ἀποτέλεσμα παρὰ νὰφαιρέσουν κάθε ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς «Ἐρευνας» που πρόκειται πάντα νὰ ἐκδοθεῖ. Λοιπὸν ὡς περιμένουμε.

Ἐπειτα, πῶς νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ τὴν «κατεύθυνσι» τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς σὴ μ ε ρ α; Πρέπει ἄραγε νὰ λογαριάσουμε τὰ πορίσματα τῆς κρίσεως που περνᾷ τὸ ἑλληνικὸ κράτος τώρα (ἐγγράφομεν κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ σωτηρίου ἔτους 1916) ἢ νὰ τὸ ἀποφύγουμε με χλίτες προφάσεις (στὴν τιμὴ μας διαβεβαιώμε πῶς δὲν ὑπάρχουν λίγες), καθὼς, ἡ παράδειγμα, τὴν πρόφασι ὅτι δὲν φαίνονται και τόσο καθαρά ἀκόμα τὰ πράγματα και ἀφοῦ στὰ ἐξαγομμένα τους πρόκειται νὰ θεμελιώσουμε πολιτισμὸν ὀλόκληρο, τοῦλάχιστο φρόνιμο θὰ ἦταν νὰ μὴ μιλήσομε γιὰ τὴ σημερινὴ περιπέτεια και νὰ περιμένουμε;

Μιὰ ἐρώτησις: Μήπως ἡ σημερινὴ περιπέτεια τοῦ ἑλληνικοῦ κρά-

τους ἀπόδειξε τὴν ἑλλειψι, τὴν ἀπουσία τῶν ἀπλούστερων στοιχείων ὅπου θὰ μπορούσε νὰ βασιστεῖ μιὰ ἐρευνα τῶν φυλετικῶν προδιαθέσεων; Ἄν ὄχι — ποῦ βρῖσκεται σὴμερα ἡ ἑλληνικὴ συνειδήσις, ὡς συνολικὸ φαινόμενο; Ὑπάρχει ἑλληνικὴ φυλή; — Ὅποιος νομίζει πῶς δὲν κάνουμε παρὰ νὰφίνουμε εὐκόλες κωνγές ἀπελυσίας δὲν ἔχει δίκιο. — Τραγικὸ στᾶλήθεια εἶνε νὰ καταπίνεται κανεὶς νὰ μιλήσει γιὰ κατευθύνσεις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς αὐτὴ τὴ στιγμὴ. Τόσο περισσότερο που ὅτι και ἂν πεῖ δὲν μπορεί νὰ ἔχει καμμιά σημασία. — Τὸ θέαμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, με ὄλους τοὺς ὀπουδήποτε ἀρχηγούς της, εἶνε πρωτόφαντα περίεργο. Τὸ σκέφτηκε κανεὶς αὐτό, τὸ εἶπε; Τί ὄφελει ὁμως ἂν τὸ ποῦμε ἐμεῖς; Πολὺ σκληρὴ ἢ εἰρωνία νὰ ἔχουμε νὰ μιλήσομε γιὰ «κατευθύνσεις», ὅπως θέλουν τὰ «Γράμματα» ἢ «καταβάδιμα», ὅπως διορθώνει ὁ κ. Ψυχάρης, τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. — Φτάσαμε σὲνα συμπέρασμα: Ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία σὴμερα δὲν μπορεί νὰ ἔχει ἄλλη σημασίαν παρὰ ἐκείνην που θέλησε νὰ ὑπογραμμίσει ὁ καθηγητὴς κ. Ψυχάρης, σημασία δηλαδή λέξεων. Κατευθύνσι θὰ τὴν ποῦμε ἢ καταβάδιμα, τὴ φυλετικὴ πορεία; Ἄς προτοιμάσομε τὸν ὄρο και ἂς περιμένουμε. Ὑπάρχει ἐλπίς και γιὰ τοὺς πῶ ἀπελευσμένους.

ΙΔΑ : ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ. Ἐκδοσις «Γραμμάτων» 1914.

Βαρύς, με τὴ σημασία τοῦ μεγάλου, εἶνε ὁ τίτλος τῆς μικρῆς μελέτης τοῦ κ. Ἰδα: Ἐλληνικὸς Πολιτισμός. Δὲν πρόκειται γιὰ ἱστορικὴ ἀνασκόπησι τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ. Οὔτε περιγραφὴ ὑπάρχοντος πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ δεοντολογικὴ πρόβλεψις τοῦ πολιτισμοῦ που πρέπει νὰ δημιουργήσουν οἱ Νεοἑλληνες. Εἶνε γραμμένο νὰ ξεπετάξει στοὺς γνώριμους ἑλληνικούς τόπους και πάλι ὁ πολιτισμός; Ἡ μελέτη τοῦ κ. Ἰδα ἔχει τὴν ἀξίωσι νὰ μᾶς ὑποδείξει τὸν τρόπο. Δὲν πιστεύουμε νὰ ὑπάρχει μεγαλύτερον ἄλλο στὸ συγγραφικὸν ἡρώσιμό. Γι' αὐτὸ και οἱ ἀξιώσεις μας ἀπὸ τὸν συγγραφεὶα και οἱ δικές του ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ θεωρηθοῦν ὑπερβολικές, ἂν τίς ἀπαιτήσομε ἐξαιρετικά ὑψηλές. Γιὰ φανταστῆτε ὅτι παρουσιάζεται σὲ μιὰ φυλὴ τὸ ἀνώτατο πρόγραμμα δράσεως. Ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο θὰ ἐκκληροῦσι τὴ μεγάλη τῆς ἀποστολή, ἂν τῆς δόθηκε τέτοια ἀπὸ τὴ μοῖρα. Ὁ δρόμος που πρέπει νὰ τρέξει γιὰ νὰ περάσει στὴν ἀθανασία.

Πρὶν μιλήσομε πῶς ὁ κ. Ἰδας ἀναποκρίθηκε στὶς προθέσεις του (γιατὶ βάζοντας τέτοιο τίτλο φανέρωσε μεγάλη πρόθεσι) ὡς ἐρωτήσομε συνολτικὰ τί ἐνοοῦμε με τὸν ὄρο «πρόγραμμα» πολιτισμοῦ. Κάθε ἄλλο βέβαια παρὰ ἐκεῖνο που σημαίνει ἡ τρέχουσα ἔννοια τῆς λέξεως. Ἀλλὰ πάντα στὴ λέξι, ἀπὸ ὀσοδήποτε ψηλά παρμένη μένει τὸ νόημα τῆς προβλέψεως, τῆς προχαράξεως δρόμου. Πῶς λοιπὸν μπορεί νὰ νοηθεῖ; Ὁ πολιτισμός θὰ βγεῖ ἀπὸ τὴ λαμπρὴ φαντασία ἑνὸς συγγραφεῶς; Ἀπὸ τὴν ἐμπειριστικὴ μελέτη τῶν εἰδικῶν ὄρων ἑνὸς λαοῦ, τῆς φυσιολογίας του δηλαδή μαζί με τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας του και τῆς ψυχικῆς του διαθέσεως; Ἀπὸ τῆς συγκριτικῆς μελέτης συγχρόνων πολιτισμῶν που ἄνθισαν κάτω ἀπὸ ὁμοῖους ἢ ἀνάλογους ὄρους; Σύμφωνα με τίς κωνγές ἢ φανερές ὀρέξεις του μελετητῆ; Σύμφωνα με τίς προτιμήσεις του, τῆς εἰδικότητά του, τίς μικρές ἢ μεγάλες συμπάθειές του; Πάνω σὲ τί θὰ στηριχτεῖ ὁ συγγραφεὺς γιὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸν πολιτισμὸ μας και τί πρέπει νὰ εἶνε αὐτός

ὁ συγγραφεὺς ; — Μερικὲς ἀπορίες ποῦ δείχνουν, πολὺ-πολὺ ὑποβλητικά, μιὰ προκαταβολικὴ ἀνάκρισι συνειδήσεως.

Ἄλλὰ ὅλες αὐτές, ποῦ ὑπονοοῦν οἱ ἐρωτήσεις μας, ἀπόψεις, πρὸ πάντων μὲ τὸν τρόπο ποῦ κανονίζονται, μὲ τὸν τρόπο ποῦ καταστρώνουν τὰ συμπεράσματά τους, δὲν ἀποφέρουν παρὰ σοβαροφανεῖς δογματισμούς, ἐπιστημονοειδεῖς ἀφορισμούς ἢ στομαχολογικὲς προβλήψεις ποῦ ὑπάγονται στὶς νεοσύστατες στατιστικὲς ἐπιστήμες. Δηλαδή, ἀδυνατοῦμε νὰ καταλὼν βουμὲ πῶς εἶνε δυνατό μὲ τέτοια ὄντικὰ καὶ μὲ τέτοια μέσα, ὅσα ἐννοοῦ-οἱ λεγόμενες κοινωνικὲς καὶ ἱστορικὲς ἐπιστήμες, νὰ ὑποδειχτεῖ ἕνας πολιτισμὸς σὲ μιὰ φυλὴ, ἂν μὲ τὴ λέξι αὐτὴ ἐννοοῦν τὸ μεγάλο ἄνθος τῆς ζωῆς. Εἶνε ἄραγε προορατὸς ὁ πολιτισμὸς; Βέβαια ὄχι. Μόνο μιὰ πλατειὰ φιλοσοφικὴ ἢ καλλιτεχνικὴ (ἀντίληψι ζωῆς στὴν οὐσίᾳ της) ἰδεολογία θὰ ἔχει μεγάλη ἐπιρροὴ πάνω στὴ φυλὴ ὅλη, καλλίτερα πάνω σὲ μερικὰ εἴφορα στοιχεῖά της, σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς δράσεως καὶ ὀλιγώτερο ἀποτελεσματικὰ χωρὶς ἄλλο στοὺς ἐπαγγελματικὰ «φιλολογοκοποῦντας». Ἡ ἐπιρροὴ αὐτὴ δὲν πρόκειται νὰ προμελετηθεῖ στὰ συστατικὰ της καὶ ἀποτελέσματά της, ἀλλὰ νὰ ἐξασκηθεῖ, γιὰ νὰ ποτὲρεῖ αὐτὸ ποῦ συνείθισαν νὰ λένε «πολιτισμὸς». Ὅλες οἱ ἄλλες «κριτικὲς» ἢ «ἐκπαιδευτικὲς» μελέτες, ὅσοδήποτε καὶ ἂν πασαλείφονται μὲ τὸ βερνίκι τῆς ἐπιστημονικότητος (καθὼς οἱ θεωρίαι γιὰ τὴν πάλῃ τῆς ζωῆς, γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ πολέμου, οἱ εὐδαιμονιστικὲς πανάκειαι ἢ οἱ οἰκονομικὲς ἐξηγήσεις τῆς ζωῆς) δὲν εἶνε παρὰ τὰ θεμελιώδη πορίσματα ποῦ βιάζονται νὰ βγάλουν, ἀπὸ κάθε πνευματικὴ ἐφεύρεσι τοῦ συρμού ἢ καὶ βράσιμῃ, οἱ ὑδροκέφαλοι καὶ οἱ λογοκόποι τῆς κάθε ἐποχῆς.

Ἐρχόμαστε στὴ μελέτη τοῦ κ. Ἰδα. Ὁ κ. Ἰδας εἶνε κοινωνιολόγος ; Ὁχι. Εἶνε ὁ μεγάλος ἰδεολόγος ; Δὲν πιστεύουμε. Τοῦλάχιστο στὴ μελέτη του (δυστυχῶς δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας παρὰ μόνο αὐτὴ — καὶ ὄχι ὅλο τὸ ἔργο του) προσπαθεῖ, χωρὶς νὰναλλάξει νὰ ὀρίσει φιλοσοφικὰ τὸ βῆθος τῆς ἰδέας του, νὰ συμβιβᾷ ἱστορικὰ ἐξαγόμενα μὲ μενομερῆ καὶ ὄχι οὐσιώδη ἰδανικὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. (Τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ τὴν πένομε ὡς δοσμένη μὲ μιὰ ἰδεολογία — ἴσα-ἴσα αὐτὴν περιμένουμε νὰ μᾶς ὀρίσει ὁ συγγραφεὺς.) Δὲν ξεκιναῖ δηλαδή ἀπὸ μιὰ σύνοψιν ὅπου θὰ ἐνοιωθε κανεῖς ἀφομοιωμένα ὅλα τὰ ὄντικα. — Οὔτε ξεπερνᾷ μιὰ κάποια καλλιτεχνικὴ ἰδεολογία ποῦ μᾶς δίνει τὴν ἐντύπωσι νοσταλγικῆς ποιήσεως. Δικαιολογοῦμαστε :

Ὁ κ. Ἰδας ἀρχίζει τὴ μελέτη του μὲ μιὰ ἱστορικὴ ἀνάμνησι τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Μὲ μιὰ κριτικὴ τῆς πολιτικῆς του, ἀφίνει νὰ καταλάβουμε πῶς ἀντιλαμβάνεται τὴ δράσι του. Εἶνε ἄλλωστε τὸ μόνο μέρος ὅπου μᾶς δείχνει τὴν ἀντίληψιν του γιὰ τὴ δράσι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ παρατήρησις αὐτὴ θὰ ἐννοηθεῖ στὸ τέλος. — Οἱ πόλεμοι τοῦ 1912-13, ἐξακολουθεῖ, ἀναπάντεχα φανέρωσαν μιὰν ἔθνικὴ ζωτικότητα. «Ἐλπίζω τὸ μάθημα αὐτὸ (ἐννοεῖ τὸ μάθημα ποῦ μᾶς ἔδωκεν ὁ πόλεμος) νὰ ἔχει θεραπευτικὴ ἀξία καὶ νὰ γιαιτρνεῖ ὁ Ἕλληνας ἀπὸ τὴν ἔθνικὴ ἀσιτία.»

Προχωρῶντας χωρίζει τὸ «ἔθνος» ἀπὸ τὸ «κράτος», δίνει δικαιώματα πατρογονικά στὸ πρῶτο πάνω στὸ δεύτερο, μᾶς λέγει ὅτι «τὸ ἔθνος μόνο μπορεῖ καὶ δημιουργεῖ» καὶ πῶς εἶνε ἀθάνατο — ἀντίθετα μὲ τὸ κράτος. «Ποιὸς εἶνε τῶν ἔθνῶν ὁ σκοπὸς; ὁ τελικὸς, πὲς τον προορισμό, πὲς τον ἀποστολή, πὲς τον ἀνάγκη ; Ὁ πολιτισμὸς !... Νὰ πῶς εἶνε ὁμορφα τὰ ἔθνη καὶ νὰ ποῦ ἔσφαλε ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Κάρολος Μάρξ πολεμῶντας τὰ ἔθνη ! »

Ὅλοι δὲν θὰ περιμέναν τὸ ζευγάρι τῶν δύο ὀνομάτων. Ὁ Μάρξ δίπλα στὸ Χριστὸ ! Καὶ ὅμως ὑπάρχει καθηγητικὴ ἔδρα κάπου στὴν Εὐρώπῃ ἀπὸ τὴν ὁποία ἰδιδάσκειται πῶς μεγάλο ἄδικο ἔχουν ὅσοι ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς πατέρες καταδικάζουν τὸ κράτος, ἀναγνωρίζοντας στὴν ἐκκλησία μόνο τὸ δικαίωμα νὰ συνάξει τὸ ποίμνιο τῶν ἀνθρώπων σὲ μιὰ στάνη, γιὰ τὸ Χριστὸς εἶπε τὸ περίφημον ἐκεῖνο : «Τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι...». Μὲ αὐτὸ, λέει, ἀναγνώρισε τὸ Κράτος. Ὁ κ. Ἰδας ὅμως μᾶς παρουσιάζει τὸ Χριστὸ σὲ σοσιαλιστικὴν ἀδελφότητα μὲ τὸν κολλεκτιβιστὴ Μάρξ στὸν πόλεμο κατὰ τῶν κατρίδων. Μιὰ λεπτομέρεια μόνο ποῦ μᾶς σταμάτησε.

Παρακάτω μᾶς ὀρίζει τὸ ἔθνικὸ πολιτισμὸ ποῦ πρέπει νᾶνε χωνευμένος καὶ ἀφομοιωμένος ἀπὸ τὸ ἔθνος. Τὸ κράτος «ἕνα χρέος ἔχει» νὰ ἐξασφαλίζει τὸν πολιτισμὸ τοῦ ἔθνους. Γι' αὐτὸ ὀφείλει νὰ προφυλάγει ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους. Ὁ συγγραφεὺς κηρύττει πῶς ὅλα τὰ ἔθνη εἶνε ἀπαρτῆτα. Χωρὶς τὴν ποικιλία τῶν ἔθνῶν καὶ τῶν βαρβάρων ἀκόμα, «πῶς θὰ δοκίμαζαν τὴν ἀξία τους τὰ ἡμέρα καὶ τὰ πολιτισμένα ; Καὶ πῶς θὰ γνῶρίζαν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ θὰ ἐχτιμοῦσαν τὴν ὀρισίση τοῦ πολιτισμοῦ τους ; »

Τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος, ὅπως κάθε ἔθνος, πρέπει νᾶχει ἕνα μεγάλο ἰδανικό. «Εἶνε βέβαιο πῶς ἅμα στοὺς καλλίτεροους τῆς φυλῆς γίνε ὀλοτέλα συνειδητὸ τὸ ἔθνος καὶ σιγά-σιγά τὸ νοιώσουν ἔντονα καὶ ὀλοκληρωτικά, τότε καὶ κράτος φυσιολογικὰ ἀληθινὸ θὰ φρειάσουν οἱ Ἕλληνες καὶ πολιτισμὸς θᾶναβρῶσι πάλι ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ τὰ χῶματα.» — Μόλο τὸ ξεχώρισμα, στὴν ἀρχή, τῶν δύο ἐνοιῶν, κράτους καὶ ἔθνους, τελειώνει μὲ τὸ νὰ τίς συνταυτίζει.

Στὸ κεφάλαιο «Πηγὴ Ζωῆς» ποῦ εἶνε τὸ πιὸ συμπυκνωμένο σὲ ἐκφρασι καὶ νόημα, μιλά γιὰ τὸ ὑπόρρημα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπου ἔχουν κατασταλάξει ὅλοι οἱ πολιτισμοὶ ποῦ πέρασαν πάνω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ποῦ ὀνομάζει «δημοτικὴ παράδοσι». Στραβὴ ἀντίληψι περασμένων δικῶν μας πολιτισμῶν ἢ μίμησις ξένων πολλῆς φρεῖς τὴ σκεπᾶσανε καὶ λίγο ἔλειψε νὰ τὴν καταπιῆξουν. Ὁ Βυζαντινισμὸς μᾶς κληροδότησε τὴ «λογοικατὴ παράδοσι» καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπιρροὴ μιὰ ξενωμοσία. Πῶς πρέπει νὰ παλαίψουμε ἐναντία στὰ δύο αὐτὰ ρεῖματα μὲ τὴ συνείδησι τῆς δημοτικῆς παραδόσεως ; Ἐδῶ δείχεται φανερὰ ἡ συμβιβαστικὴ ἰδεολογία τοῦ κ. Ἰδα. «Ἄς χωθοῦμε, μᾶς λέγει, βαθυτέρα ἀκόμη στὸ λουτρό τοῦ ξένου σύγχρονου πολιτισμοῦ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αὐτὸ τὸ δρόμο πήραμε καὶ μιὰν ὄρα ἀρχήτερα νὰ τὸν μπουχτίσουμε.»

Τέτοιο πείραμα δὲν εἶνε ἄραγε ἐπικίνδυνο νὰ τὸ προτείνει κανεῖς σὲ μιὰ φυλὴ ; Καὶ πῶς θὰ γίνε αὐτὸ τὸ λουτρό ; Ποιὰν ἀντίληψιν ἔχει ὁ συγγραφεὺς γιὰ τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ ; Ἄλλὰ δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ μᾶς μιλήσει γι' αὐτόν ! Δὲν εἶνε τὸ θέμα του. Τότε γιὰ τὸ νὰ μᾶς ἀναφέρει τὸ λουτρό αὐτό ; Μήπως μιὰ ἐξακολοῦθησι, ἀδιάντροπα πιά, ἀφοῦ πρόκειται γυμνοὶ (γιὰ τὸ γυμνοὶ βέβαια πρέπει νὰ τὸ πάρουμε) νὰ κάνουμε λουτρό τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιρροῆς, φαίνεται στὸ συγγραφέα μικρὸ πρᾶμα, ὅστε νᾶρχε-στεῖ σ' αὐτὴ τὴ γενικότητα ; Καὶ πότε νομίζει πῶς θὰ λάψει μιὰ τέτοια ἐπιρροή ; Ὁ κόρος θὰ παρουσιαστεῖ ἄραγε μόνος — καὶ τί ὀνομάζει κόρος ζωῆς ; Τὸ ὑπόρρημα τῆς δημοτικῆς παραδόσεως τί θὰ γίνε ἐντωμεταξύ ; Ἄν καὶ στὴ σελίδα 34, σὲ μιὰ παρένθεσι μέσα, λέγει : «Ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς στὴ Δύση βρῖσκειται σὲ ξεπεσμὸ καὶ τίποτε δὲν μποροῦν οἱ ἄνθρω-

ποί του να δημιουργήσουν πιά παρά ἐπιστήμες και μόνο! Πώς συμβιβάζονται αυτά με τὰ παραπάνω; Ἐπιμένει ὁ κ. Ἰδας νὰ πάρουμε λουτρό στο τέλος τοῦ ξεπεσμοῦ;

Δὲν τὸ εἶπε μόνο ὁ κ. Ἰδας. Καὶ ἄλλοι, εἶδαν καὶ ἀπόειδαν καὶ ἀποφάσισαν νὰ φύσιν ἡσυχὴ τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ στὴν ἀναπόφευγν ἑπιρροὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Συγκαλύπτεται ἔτσι μιὰν ἀδυναμία με τὴν ἀναγκαιότητα τάχα μιᾶς ἐπιρροῆς. Καὶ νὰ μᾶς λέγανε τοῦλάχιστο πῶς ἐννοοῦν τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό! Μήπως νομίζουν πῶς ἀναπνέεται στὶς προνομιόχες ἀτμοσφαῖρες ποῦ σκεπάζουν τὶς πολιτισμένες χώρες; Μήπως ὁ πολιτισμὸς εἶνε τέτοιος ὅπως τὸν καθρεφτίζουν τὰ βιβλία ποῦ ἐκδίδονται κάθε τόσο; Τέτοιες γενικότητες ὅταν δὲ στηρίζονται πάνω σὲ ὀρισμένη ἀντίληψιν δὲ μποροῦν νὰ ἔχουν καμμιά σημασία—καὶ καλλίτερα νὰ μὴ λέγονται.

Εἴπαμε γιὰ τὴ συμβιβαστικότητα τοῦ κ. Ἰδα. Δὲν ἐννοοῦμε τὸ πολυάκτινο βλέμμα ποῦ μπορεῖ καὶ πιάνε ταυτόχρονα πολλὰς ἀπόψεις τοῦ ἴδιου πράγματος ποῦ φαινομενικὰ μόνο εἶνε ἀντίθετες. Αὐτὴ τὴν ἀρετὴ κάπως, ἔξω ἀπὸ τὴ συμβιβαστικότητά του ποῦ θὰ ὀρίσουμε γενικότερα στο τέλος, τὴν ἔχει ὁ συγγραφεὺς. Ἔτσι, ὅταν στο ἀκόλουθο κεφάλαιο «Περασμένα καὶ Μελλόμενα» μιλά γιὰ τὴν παράδοσι καὶ τὴν δημιουργία, τὴν πηγὴ τῆς Μνημοσύνης καὶ τὴν πηγὴ τῆς Δήθης, συνθέτει δυὸ γραμμὲς ποῦ τὴν ἀπόκλισί τους τὴν πῆραν γιὰ παραλληλία.

Ἄφου στοχαστικὰ ξεχώρισε καὶ ἔσμιξε δυὸ βαθεῖες ἔννοιες, φαντάζεται ποιητικὰ τὴ «νεοελληνικὴ ἀριστοκρατία». Ἡ ἀναπαράστασις εἶνε παλλόμενη ἀπὸ συγκίνησιν, ἀλλὰ με μιὰ δόσι ἀδύναμης νοσταλγίας μᾶλλον. Ἐκεῖ ποῦ θὰ ἔπρεπε γαληνὰ νὰ μᾶς δεῖξει μπρὸς στὰ θαμπωμένα μάτια μας τὸ φανέρωμα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μᾶς ὑποβάλλει μόνο τὸ συγκινητικὸ του πέρασμα... «Σὰν οἱ τελευταῖοι ἀντιπρόσωποι μᾶς περασμένης ἐποχῆς καὶ οἱ πρῶτοι μᾶς ἐρχόμενης, θὰ εἶνε οἱ ἄνθρωποι οἱ καμωμένοι, οἱ μεστομένοι, καὶ ποῦ ὅσοτοσ ὀλοένα γίνονται. Καλοριζωμένοι ἀπάνω στὰ περασμένα θὰ εἶνε φορτωμένοι ἀπὸ μελλούμενα καὶ ὄρμιοι νὰ τὰ δημιουργήσουν. Γνωρισμένοι με τὰ παλιὰ καὶ σέβοντάς τας με φρότησι, θὰ ἔχουν τὴ θεία χάρη νὰ προβαίνοιν στοχαστικὰ καὶ σταθερὰ στὰ καινούργια. Δὲ θὰ εἶνε μόνο σῶμα, οὔτε μόνο ψυχὴ, δὲ θὰ ἔχουν μόνο κεφάλι οὔτε μόνο χέρια ἢ σκέλια, παρὰ θὰ εἶνε πλεῖροι καὶ ἀκέραιοι με ζωντανὰς ὄλες τους τὶς λειτουργίας. Εἰδικοί δὲ θὰ εἶνε, παρὰ γενικοί, ὑδροκέφαλοι μῆτε, ὑπερτροφικά ἢ ἀτροφικά μέλη δὲ θὰ ἔχουν, μόνο σύμμετρα. Οἱ νέοι διονύσιοι καὶ ἀπολλώνιοι, οἱ γέροι ὀλύμπιοι, οἱ γυναῖκες ἑρωμένες καὶ μητέρες καὶ ἀδερφές τῶν ἀντρῶν τόνωση καὶ ὄχι ἀδυναμία καὶ τὰ παιδιά θεότρελλα καὶ γερά καὶ χαριτωμένα προμηνύματα τοῦ ξετελειωμένου ἀνθρώπου, ἐλπίδα ἀνώτερου ἀνθρωπισμοῦ».

Τὸ θαῖμα θὰ κατορθωθεῖ με τὸ δημοτικισμό. «Ὁ δημοτικισμὸς εἶνε γιὰ τοὺς Ἕλληνας ζήτημα ἀνθρώπινο». Ἀπὸ ὅλη τὴ μελέτη βγαίνει πῶς ἀκριβῶς ὁ δημοτικισμὸς εἶνε ἡ πηγὴ τῆς σωτηρίας γιὰ τὴ φυλὴ. Τί εἶνε δημοτικισμὸς; Νά, τριάντα χρόνια κοντὰ ποῦ με τὸ λάβαρό του γίνεται μιὰ κίνησις φιλολογικὴ καὶ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς της δὲ μᾶς εἶπε τί εἶνε ἡ θαυματουργὴ αὐτὴ παράδοσις ποῦ θὰ μᾶς ἐνόσει με τὴ ζωὴ καὶ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ τὴν ἐκφράσουμε ὑψηλά. Τοῦλάχιστον ἡμεῖς δὲν ξέρομε νὰ μιλήσαν γιὰ ἄλλο δημοτικιστικὸ ἰδανικὸ ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ. Εἶνε βέβαιον πῶς

ὄλοι ὅσοι ἀκολούθησαν τὴν αἴρεσιν ἐκίρουν πῶς ἡ σωτηρία μας ἀπὸ τὸ δημοτικισμό προορισμένο εἶνε νὰ προέλθει.

Κανεὶς δὲ θὰ μπορέσει νὰ ρηθῆι τὰ φυσικὰ πορίσματα τῆς παραδοχῆς τῆς ἀπλῆς αὐτῆς ἀλήθειας ὅτι ἡ γλῶσσα ποῦ νοιώθουμε καὶ νοοῦμε στὴν ὀμιλία μας εἶνε τὸ μοναδικὸν ὄργανον ἐκφράσεως ποῦ ἔχουμε. Χωρὶς ἄλλο ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ πρόκειται νὰ ἔχει μεγάλα ἀγαθὰ ἀποτελέσματα παιδαγωγικά, κοινωνικά καὶ πολιτικά. Ὁ μέσος ὄρος τῶν στερεωτῶν γνώσεων, τῆς εὐλακείας καὶ τῆς ἠθικῆς θάναθει. Αὐτὰ καὶ τέτοια ἐξαγόμενα νοοῦνται μόνο τους, ἂν καὶ ὀρισμένη μελέτη τους δὲν ἔγινε. Ἀλλὰ ποιά εἶνε ἡ ἀνώτατη ἰδεολογία ποῦ θὰ ἐμπνεύσει τοὺς «ἀριστοκράτες» τοῦ κ. Ἰδα; Ὅλοι μᾶς διαβεβαίουν πῶς δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ βγοῦμε ἔξω στὰ ἑλληνικὰ χωριά διὰ νὰ τὴν ἀναπνεύσουμε. Τέτοια σύστασις δὲ θάρκουσε οὐδὲ γιὰ τὴ φυσιολογικὴ ὑγιεινὴ. Πρόκειται νὰ μᾶς δεῖξουν πῶς ἐκεῖνοι ἀντιλαμβάνονται τὴ δημοτικὴν αὐτὴ ἰδεολογία. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶνε πράγματι θαυμαστὸ λαϊκὸν ἄνθισμα καὶ τὰ ἔθιμα τῆς ἑλληνικῆς υπαυθίου στὰλθήθεια χαριτωμένα, ὅπως καὶ ἄλλων λαῶν ποῦ ἡ ζωὴ τους ὑπῆρξε πηγαία. Πάνω τους μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ μιὰ τέχνη ἢ μιὰ φιλοσοφία; Βέβαιον δὲ μᾶς τὴ δόσανε οἱ μέχρι σήμερα «δημοτικιστὰδες». Τὰ ἰδανικά τοῦ δημοτικισμοῦ ὅπως μᾶς τὰ διαλάλησαν οἱ ἀντιπρόσωποι του εἶνε ἀνεπαρκῆ. Δηλαδὴ ἀνεπαρκεῖς καὶ ἄβαστοι εἶνε οἱ ἴδιοι. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἠθογράφους δὲν κάμαν ἄλλο παρὰ στὴν ἀναπαράστασι τῆς λαογραφίας νὰ βάλουν ἓνα αἰσθητικὸ πλαίσιο. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ποιητὰς ὕστερα ἀπὸ μιὰ ὀμολογία πίστεως στὰ δημοτικὰ τραγούδια ἐξέπρουνεσαν τὴν ἑλληνίδα χωριατοπούλα (ἡ παρομοίωσις σύμφωνα με τὴ λογικὴ τῆς νοοτροπίας τους) στὰ ὄργανα εὐρωπαϊκῶν αἰσθητικῶν τοῦ σιρμού.

Στὴ μελέτη τοῦ ὁ κ. Ἰδας πολὺ στοχαστικῶς με λεπτὴ αἰσθητικὴ καὶ εὐγενεῖς προθέσεις, ὅμως δὲν κατόρθωσε νὰ μᾶς δόσει τὰ θεμέλια μᾶς ἰδεολογίας ποῦ θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ βοηθῆσι σὲ μιὰ ἐπιρροὴ γιὰ πολιτισμό. Ἀπὸ τὸ βιβλίον δὲ βγαίνει παρὰ μιὰ συγκίνησις ποιητοῦ ποῦ, δὲ βλέπει, ἀλλὰ φαντάζεται τὸ κάλλος ἐνὸς πολιτισμοῦ. Καὶ ὅταν ὁ κ. Ἰδας θέλει νὰ μᾶς δεῖξει χωρὶς μεταφορὰς καὶ διάμεσα τὰ ἰδανικά του, δὲν κατορθώνει νὰ στέκεται πάντα στὸ ὕψος ἐκεῖνο, ὅτε τὸ θέαμα ξετυλίγεται μπρὸς στὰ μάτια ὀλόκληρο καὶ οἱ λεπτομέρειες, ὄχι πῶς σβύθουν, ὅμως ἀνάγονται στὴ φυσικὴ ἀναλογία τους. Ἔτσι ἡ στομαχικὴ διάτα τῶν «Πολιτισμένων» ἑλλήνων, ὁ φτωχὸς Φασουλῆς, ἡ καθαριώτης τῶν δημοσίων περιβολίων ἀποχτοῦν τρομαχτικὴ καὶ κάπως φαιδρὴ σημασία.

Στὸ τελευταῖον κεφάλαιον ὅπου πρόκειται ἐπὶ τέλος νὰ μᾶς δειχθεῖ, στὰ συστατικά της, ἡ δημοτικὴ παράδοσις, ξεπέφτουμε ἀτότομα ἀπὸ τὶς γενικότητες ὄλες τῆς μελέτης σὲ μινιατοῦρες χαριτωμένον ἔθιμων, μοτίβα μελαγχολικῶν καὶ ἡρεμων σκοπῶν ποῦ μᾶς τὰναπολεῖ ἀδύναμον ὁ συγγραφεὺς γιὰ νὰ μᾶς διαβεβαιώσει πῶς ἂν τὰναγορίσουμε μέσα μας, ἔπειτα «καλλιεργοῦντας τὴν παράδοσι αὐτὴ καὶ ἀνεβαίνοντας κατὰ τὶς ρίζες της καὶ προσέχοντας καὶ τὴ γέφυρα μας φύση», θάνοῖξουμε νέους δρόμους καὶ θὰ δημιουργήσουμε ἔθνικὸν πολιτισμό.

Στὴν ἀγωνία νὰ καλλιεργίσουμε ἐντατικὰ σὲ θερμοκήπια ὅλα τὰ χαμολούλουδα τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν, παρασυρόμαστε ἀπὸ φυσικόν, θὰ ἔλεγα, γλιστρημα τῆς αἰσθητικῆς, σοβαρὰ νὰ γράφουμε: «Καὶ μιὰ γλάστρα με βασιλικὸν μπορεῖ νὰ συμβολίσει τὴν ψυχὴ ἐνὸς ἔθνους καλλίτερα ἀπὸ ἓνα

δράμα του Δισχόλου»! Νά πώς, ή πιό φανατική λάτρισα αισθαντικότης τής βουήσιας βιολέττας, ροβολώντας από απόκρημνο μονοπάτι, σμίγει τό περίφημο κοπάδι που λιγόνεται στο βάλο με έννοιαι sensation. Ύλικό γιά τή ψυχολογία!

Ο κ. Ίδας είναι συνεπαρμένος από εγγενή όργασμό. Θέλει νά δει τους όμοειθούς του νά δουλέψουν στη δημιουργία του πολιτισμού τους. Τόν πολιτισμόν αυτόν τόν φαντάζεται αναβρυστικό, πλούσιο. Τήν άπροσδιόριστη, όχι τόσον από τή φύσι της όσο από τή φύσι τής αισθαντικότητός του αυτήν ιδεολογία, θέλησε νά εδραιώσει πάνω σε χειροκωστή πραγματικότητα. Τήν ήθελε στο άκόλουθο ιστορικόν εξαγόμενο: «Οί πολιτισμοί γεννιούνται ό καθένας σε κάποια πατρίδα, σε κάποια εποχή και σε κάποιο έθνος.» Ήδη αναγκάζεται νά προσαρμόσει τήν αντίληψή του προς τίς όλοένα στενές απαιτήσεις τής πραγματικότητας αυτής. Από λογική συνέπεια θάναγκαστεί σιγά-σιγά νάκοιλουθήσει τήν αρχική του σύμβαση ως τό τέλος. Τήν ανάγκη μιας όρισμένης πατρίδας και έθνους και μιας όρισμένης εποχής θάκοιλουθήσει ή ανάγκη ενός όρισμένου κράτους. Στο βάθος του όμως ό κ. Ίδας άποστρέφεται τό δογματισμό και τό συστηματισμό. Ακολουθώντας όμως πάλι τή συμβιβαστικότητα του που τόν οδήγησε στο κράτος παραδέχεται όλες τίς αντιρρήσεις που τίς νοιώθει νά δυσχεροπούν στο σύστημα τών συμπερασμάτων του και πολεμά νά τ'ε συμφιλιώσει μ' εκείνα. Γι' αυτό λέγει: «Άς λείπει τό κράτος που θά είνε έμπόδιο του έθνικου πολιτισμού, ή θά παραμορφώνει τήν έθνική ψυχή.» Τό συμφιλίωμα φαίνεται άμέσως έπειτα: «Άν και δίνεται τό έθνος νά φτιάσει ένα κράτος ή πολλά κράτη, δε θά κάμει τό κράτος του, δηλαδή εκείνο που θά ταιριάζει με τίς ανάγκες του παρά μόνο άφου νοιώσει καθαρά τή γραμμή που ακολουθεί ό πολιτισμός του.» Έτσι σε νά φαίνεται πως τό κράτος δέν είνε παρά δευτερεύον εξαγόμενο του έθνους άφου, μιά και τό έθνος νοιώσει συνειδητά τόν πολιτισμό του, μπορεί άμέσως νά δημιουργήσει τό κράτος του. Άραγε ύστερ' από τή συνειδητοποίηση αυτή, έπακολουθεί άναγκαστικά ή δημιουργία του κράτους; Τολάχιστον άποδειγνεται καθολικά ιστορικάς; Ο συγγραφέυς δε μ'ε άπαντιά. Βέβαια έμεις δέν μπορούμε έδω νά καταπιστούμε άκέρηα τήν απάντησι. Ο κ. Ίδας νομίζει, (τό συμπέρασμα δε βγαίνει μόνο από τήν αντίστροφο του παραπάνω συλλογισμού, αλλά και από όλη τήν μελέτη) πως ένα έθνος τότε δημιουργεί τόν πολιτισμό του όταν «φτιάσει» τό κράτος του.

Πολλές φορές συνειδητά συχνά όμως και χωρίς νά τό θέλει, ό συγγραφέυς ύπακούει γιά τό κατάσταση τής ιδεολογίας του στις έμεσες και επιτακτικές αξιώσεις τής υποθέσεως που μιά φορά παραδέχτηκεν ως αναγκαίον όρο—τό κράτος. Συμβιβασμοί με τήν ιστορικήν αλήθεια. Συμβιβασμοί με τή σκοπιμότητα που είνε τό όπλοστάσιο τής κρατικής δράσεως. Συμβιβασμοί με τους ιδιαίτερους όρους του έλληνικού κράτους. Συχνά οί συμβιβασμοί αυτοί διορθώνουν τή σκέψη στα πορίσματά της, συχνά στην πηγή της.

Άλλά μπορούσε ό κ. Ίδας νά κάμει κι' άλλως; Δέν είνε ύποχρεωμένος νά παραδεχτεί τήν πραγματικότητα; Και μήπως ή πραγματικότητα τής σχετικότητος του πολιτισμού, όπως τήν αντίλαμβάνεται, δέν είνε σωστή;

Ο τρόμος τών ιστορικών κι' εκείνων που άρέσκονται (που ύποχρεώνονται από τρεμούλιασμα, θά έλεγα) ν' άνακουμπούν τή σκέψη τους στην «ιστορική πείρα» είνε μεγάλος καθώς και γνωστός. Οί τέτοιοι δε βρίσκουν ανά-

παισι παρ' όταν πεισθούν πως ή θεωρία ή ή ιδεολογία τους νομιμοποιημένη με τίλους και δικαιώματα του παρελθόντος, θά μπορεί στήν κατάλληλη στιγμή νά ούσιφθει σε πραγματικότητα, νά εφαρμοσθεί. Όνομάζουν λοιπόν πραγματικότητα, τήν εικόλια με τήν όποία μιά ιδέα ερχεται στο σώμα τής κοινωνικής ή πολιτικής (γι' αυτές μιλούμε) μορφής. — Μεταξύ τών διανοητών που σκέπτονται με αυτό τό τρόπο (άν και δέν πρόκειται γιά τρόπο, αλλά γιά βάθος νοσηροπίας) διάρχουν εκείνοι που περιορίζονται σενα όρισμένο σύνολο προβλημάτων και με τή θετική μέθοδο τής «πειρας» μελετούν δοσμένες πειθαρχίες ή σχολιάζουν ένα σύστημα κοινωνικών φαινομένων γιά νά καταλήξουν σε χρε ή σιμα συμπεράσματα, καθώς τό δίκαιο, τήν οικονομική έπιστήμη κ. ά. Η κοινωνική όφελιμότης τών μελετών αυτών νοείται και δικαιολογείται. Στόν περιορισμό τών μέσων τους βρίσκουν τόν περιορισμό του σκοπού τους. Συνειδητά ή άσυνειδητά εξηγούν μερικές άπόψεις τής φαινομενικότητος τής ζωής, σχετικά με ότι τήν άφορα και τήν ενδιαφέρει. Δέν πάνε παρακάτω, δέν πάνε βαθύτερα, τολάχιστον στο ούσιώδες μέρος τών μελετών τους, στο μέρος που οί ίδιοι όνομάζουν θετικό, έπιστημονικό.— Άλλοι έπιδιδόμενοι πρό πάντων στις κοινωνικές έπιστήμες έλεγκτίνουν τίς μελέτες τους σε όλόκληρο τό φαινόμενο τής ζωής (χωρίς βέβαια νά μπορούν νά π'ινε πέρ' από τό φαινόμενο) και προσπαθούν, με τόση πίστι όση είνε ή εικόλια τών συλλογισμών τους νά του δώσουν μιά γενική, φιλοσοφική τάχα, εξήγησι. Φτιάνουν πεζότητες ού τοπίες, άν και ή βαθύτερη πίστι τους έγκείται στο ότι ή ιδεολογία τους ένα πράγμα είνε με τήν πραγματικότητα. Ο ρεαλισμός τους κατά τοδτο είνε πραγματικός, ότι καθρεφτίζει τήν πραγματικότητα τών πνευματικών τους απαιτημάτων. Η άνεπαρκεια τών ιστορικών έπιστημών, καλύτερα τής λογικευτικής μεθόδου των, στη μελέτη συνολικών φαινομένων είνε γνωστή και καθορισμένη.

Ο κ. Ίδας θέλει νά μελετήσει τόν ελληνικό πολιτισμό: πως θά υπάξει; Βέβαια δε θέλει νά διασκεδάσει προμαντεύοντας ή στοιχηματίζοντας. Θέλει νά εξαγκήσει μιάν έπιρροή γιά τή δημιουργία του. Η πρόθεσις του είνε τέτοια—εύκολα νοείται. Όμως ή ιδεολογία του είνε άνεπαρκής. Στριζόμενος σε άμφίβολες ιστορικές αλήθειαι δοκιμάζει κάτι νά πει γιά όλα με μιά μέθοδο συγκριτική και λογικευτική. Η συμβιβαστικότης του συμφιλιώνει τίς ιδεολογικές του αξιώσεις με τήν προσπάθεια νά φανεί και θετικός μελετητής. Τό συμφιλίωμα στόν κ. Ίδα γίνεται βέβαια με καλαισθησία. Στο βάθος μάλιστα άκόως ένα παλμό συγκινήσεως. Άλλά πόσον όλα αυτά είνε κατώτερα τής μεγάλης του προθέσεως!

Τά έργα, οί δημιουργίες που θά μ'ε έμπνεύσουν τήν υψηλήν ιδεολογίαν, που θά μ'ε κάμουν νά καρπίσουμε τους χυμούς καρπούς μες σενα μεστωμένο πορφυρό δειλί, δε θά είνε τάποσιδα τής λογικής κούρασης, ούτε τά εξαγόμενα φιλότιμης ιστοριοδιφίας, ούτε κροτούντια πυροτεχνήματα έγκεφάλων που λειτουργούν έξω του κρανίου πάνω στην κορφή, αλλά ή πίστις, ή αποκάλυψις τής πραγματικότητος, τής ούσίας της, τό πέπυγμα και τό ζύγισμα τής σκέψεως στα κωνά πλάτια τής ζωής, οί νίκες που θά μ'ε άναγνωρισθούν ως έπαθλα άγώνων και άν τήν ιδεολογίαν αυτή τή χρωματίσουμε ελληνικό πολιτισμό θά είνε γιατί θά τή λαμάρνουμε στο φως τής άνωτάτης διανοήσεως όπως έλαμψε ποτε, στόν τόπο μας και στη γλώσσά μας και όπως πρέπει νά λάμψει πάλι.

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

ΕΞ ΑΦΟΡΜΗΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ. Βιβλιοπωλείον Βασιλείου. 1915

Όταν μαθεύτηκε ότι ένας παιδαγωγός, ένας γιατρός, ένας δικηγόρος και άλλοι ακόλουθοί τους, αφού κατηγορήθηκαν για άθεισμό, για προπαγάνδα κατά της πατρίδας και της γλώσσας και για ανηθικότητα (για την τελευταία αν όχι τυπικά, ουσιαστικά όμως), επρόκειτο να δικασθούν από το Έφετείο του Ναυπλίου, οι τάξεις έκεινον, που θεωρούνται οι χειραφετημένοι Έλληνες, με μιá φωνή κηρύξαν το επεισόδιο τούτο μεγάλο σταθμό στην ιστορία της ελληνικής κοινωνίας. Έφαινετο ότι βρεθήκανε, ή μιá αντιμετώπιση στην άλλη, δυό αντίληψεις—ή καλύτερα ότι ή ελευθερωμένη προοδευτική ιδεολογία των μορφωμένων στοιχείων της ελληνικής κοινωνίας, με τó να θέλξει να νοιώξει τους δρόμους της, αναγκαστικά νέους, επροκύβεισε και έχτύπησε την τυφλή παράδοσι των στοιχείων που, από άμορφωσιά και έλλειψη ζωντανάδας ή από άσυνειδησία, κολλήθηκαν σε όρισμένους τύπους ιδεών, παρμένους με στερεότυπη και άποξηραμένη διανοητικότητα. Σε πολλούς φάνηκε ότι επί τέλους φανερώθηκε ή αντίδρασις που μινα την ζόμωσιν και την πρόοδον—έτσι σκεφτήκανε όλοι όσοι, ποτισμένοι τή γλωσσικήν ιδέα ή τó σοσιαλιστικά ιδανικά, ένοιωσαν ότι τους λογαριάζανε πιά, ότι ή σιωπή των αντιπάλων έσπασε, ή έρράγισε τουλάχιστο: συναίσθημα του άγωνιστή που βλέπει ότι ó αντίπαλος δέν τόν θάβει πιά κάτω από τή σιωπήν καταφρόνησί του. Γι' αυτό όλοι οι όμοϊδεάται και φίλοι εκδηλώσανε στους κατηγορουμένους τó συναδερφικόν ένδιαφέρο τους. Η δίκη θεωρήθηκε λοιπόν σά μιá περίστασις να ναμετρηθούν οι αντιμετώπιες δυνάμεις, σάν ένα συναπάντημα που δόσανε οι αντίπαλοι για τó γερό χτύπημα.

Ό «γλωσσικός άγώνας» είχαν άρχισει πριν από είκοσι πέντε χρόνια. Η «κοινωνία» ούτε νοιάστηκε, ούτε συγκινήθηκεν από τó κήρυγμα των νέων άποστόλων. Ούτε κατάλαβε, ούτε προσπάθησε να καταλάβει. Στόν ένθουσιασμό των νεοϊδεατών ή ελληνική κοινωνία άντέταξεν άδιαφορία, καλύτερα άνυπομμία. Μετρημένους, μονάδες σχεδόν, οι όπαδοί, παρηγορούντο με την έλκετικότητά τους—ότι δηλαδή ήσαν λίγοι, μά διαλεχτοί. Άλλά ή άδιαφορία και ή σιωπή του κυριώτατου ένδιαφερομένου δέ χωρατεύουν, όσο και αν λογαριάζονται άλαφρά, με χαμογέλιο ύπεροχής, που ή νευρικότης του όμως δείχνει την άμηχανία. Οι άπόστολοι του κινήματος δέ μπορούσαν να περιφρονήσουν τή κοινωνία, δέ μπορούσαν να θεωρήσουν τόν έαυτό τους άντάρκτη σχετικά μ' εκείνη αν δέν τó όμολόγησαν και δέν τ' όμολογούν παθαίνουν μιá εύκολη αύταπάτη. Κανείς τους δέν είχε τή δύναμι να κλειστεί στόν άρχοντικό του πύργο κι' εκεί να παραδοθεί στόν έαυτό του, βέβαιος ότι άργά ή γρήγορα θάρθουνε οι ύπηκοοι. Μείνανε με τó παράπονο της ακούραστης διαμαρτυρίας και κλειστήκανε στην έρασιτεχνική φιλολογία—φανταστικό παλάτι όπου ραχατεύει τó πνεύμα φιλοτεχνώντας περισσότερο ή λιγώτερο ακίνδυνες χίμαιρες. Έτσι περνούσαν ό καιρός και της γλώσσας οι αίρετικοί, άπομπαίοι των ιδανικών της κοινωνίας τους, την έξεδιούοντο με τó να της ρίχνουν στό πρόσωπο (ή άναισθησία της όμως ήταν άσυνκίνητη) τή μεγαλόπρεπη πίστι τους ότι την ξεπερνούν κατά αίώνες. Λιγοστές μόνο φορές μερικοί τους δοκίμασαν να την προκαλέσουν—έκείνη όμως βρυχήθηκε με όλο τó ακατάλυτο πείσμα της συντηρητικότητος.

Η έπαφή με την κοινωνία δέν μπορούσε να γίνει παρά μέσο του σχολείου. Έκει έπρεπε ναποφασίσουν τó χτύπημα οι δημοτικιστοί. Τó πείραμα τó δοκίμασαν ό κ. Δελμούζος—τó αποτέλεσμα ήταν ή δίκη.

Δέ μιλούμε παρά για τó γλωσσικό ζήτημα αν και ή κατηγορία της δικαιουσίνης και ή κατακραυγή του κόσμου, έπιβάρυνε τους ύποδίκους του Ναυπλίου και με άλλα κρίματα. Όμως για την κοινωνία ή γλωσσική καινοτομία ήταν ή κυρία αίτια που έρέθισε την όργή της. «Άθεοι, ανήθικοι, χοροτάγοι, μασόνοι, σοσιαλιστοί» όλα συνοφίζονται για την Έλληνική κοινωνία στόν περιεκτικόν όρο: μαλλιαροί. Και τó περιεργότατο είνε ότι τó κρίμα ίσα-ίσα αυτό χαρίστηκε στους ύποδίκους προκαταβολικά. Στη γενναιοδωρία του ό κ. εισαγγελέας παρατήθηκε από τó γλωσσικό κεφάλαιο. Η αίτια όμως είνε νομική ανάγκη. Η γλώσσα (άποφεύγουμε κατ' άποφασί τó «πνεύμα» εϊδεμή...) γλιστρά στάξάγια του ποινικού κώδικα. Δέ μπορεί να την περιλείψει στην κατηγορία ενός κειμένου του. Γι' αυτό ό κ. εισαγγελέας ήρε την ευκαιρία να φανεί μεγαλόθυμος. Έτσι εκείνοι που έχουν την έπιτηδειότητα να ξεχωρίζουν στανθρώπινα τις παραξενιές και τά παράδοξα που έπιμένουν άλλανθαστα να περιπαίζουν τή σοβαρή λογική σά συμπεράσματά της, θά μπορούσαν κι' έδω να βρουν ύλη για γόνιμη σκέψη: πώς ό κυριώτερος ένοχος μένει άτιμώρητος.

Ό σοσιαλισμός είνε γνήσιο γέννημα των δημοκρατικών πολιτευμάτων, όχι τόσο επειδή ή δημοκρατία, με τó να κηρύττει ως κυρίαρχο τó λαό του άνοίγει διάπλατο τó δρόμο για τó κνήγι της καλύτερεύσεως της τύχης του, όσο επειδή αναγκάζει τους αίώνιους έραστές της άρχης σά μέσο για να επιτύχουν τó σκοπό τους στά τέτοια πολιτεύματα να μεταχειρίζονται άκριβώς την σοσιαλιστικήν ιδεολογία.—Στήν Ελλάδα, τά τελευταία χρόνια, ό σοσιαλισμός δέν μπορούσε παρά κι' αυτός να προσεγγίσει: τά καλά της πυκνής συγκοινωνίας έξηγοντό τó φαινόμενο. Νέοι Έλληνες ταξιδεύσανε στις Εύρώπες και γυρίζοντας στην πατρίδα παραχώσανε κάπου στις άποσκευές τους και τó σοσιαλισμό. Προχτές, πριν τέσσερα-πέντε χρόνια, ή ιδεολογία σά να δοκίμασε να όργανωθεί αποτελεσματικώτερα και εισήλασε στην πολιτική. Άνόφελι άπόπειρα γιατί τó κράτος πλειοδοτώντας και των πλέον φιλόδοξων άπαιτημάτων των σοσιαλιστών βουλευτών, έσώρρευσε άπειρία φιλεργατικών νόμων που φαίνεται ότι θά περιμένουν ακόμα λίγο την εφαρμογή τους—έωσότου, όχι ψηφισθούν, αλλά δημιουργηθούν Έλληνες έργάται.

Μαζή με την όλην έπιρροή του ευρωπαϊσμού ως ιδεολογίας είχαμε και την έπιρροή του έπιστημονισμού. Οι μορφωμένοι Έλληνες, είτε από συνέπεια της όλης παιδείας των είτε από ειδικές μελέτες, ακολουθώντας πάντα τó πνεύμα του εύκολου έπιστημονισμού, έγιναν υλοποιοι στην κοινωνία τους ότι άποστατούν από τά θρησκευτικά ιδανικά της. Οι ύπόδικοι του Ναυπλίου κατηγορήθηκαν και ως άθεοι. Δέν πρόκειται έμεις να κρίνουμε αν ήταν ή όχι—σίγουρα όμως ή τάξι από την όποία προέρχονται χαρακτηρίζεται με μιάν αντίδρασι κατά της θρησκευτικής παραδόσεως, όπως την καλύτεργεί τó περιβάλλον τους.

Έχομε έτσι άμυνα της ελληνικής κοινωνίας ύπερ εκείνων που αυτή νομίζει πατροπαράδοτα: γλώσσα, κύρος (autorité) οικογενείας και πατρίδας και θρησκεία. Η μεγάλη μάζα του ελληνικού λαού μένει στερεά ριζωμένη στην συντηρητικότητά της. Τó ζήτημα της χειραφετήσεως της παρουσιάζεται στό βάθος ως πολιτικό ζήτημα— όπως παρουσιάζεται πάντα τó

πρόβλημα της «προόδου» των μαζών. "Όσοι θέλουν να κυβερνήσουν τον ελληνικό λαό του χαϊδεύουν τα ιδανικά του αυτά. Και επειδή οι τέτοιοι είνε ξεροβίωμα παρακλίδια της γής όπου φυτρώσανε, την ιδεολογία του ελληνικού λαού δεν την πιστεύουν βέβαια, και ούτε έχουν οι ίδιοι καμμιάν άλλη. "Έτσι εύκολα νοείται ή άνωπόφορη ψευτιά της ελληνικής πολιτικής ζωής.— Από την άλλη μεριά ζυμώνονται νέες ιδέες — οι ιδέες που τις σκιαγραφήσαμε παραπάνω. Οι όπαδοί τους χωρίς άλλο είνε ειλικρινέστεροι από τους σημερινούς ταγούς. "Έχουν το ζήλο των νεοφώτιστων — ένα ανάδομα ζωής, απιθάσσευτον άκόμα. Από τανάδομα βέβαια που μπορεί κανείς να τά όνομάζει ούτο πιζά μά που ή ζωή άδιάνοπα τά γεννοβολά για να ύπηρετήσουν ένα πρόσκαιρο σκοπό της. Πρόκειται, είπαμε, για πολιτικό ζύμωμα, για τó οικονομικό και κρατικό ξετύλιγμα της ελληνικής κοινωνίας.

"Η δίκη του Ναυπλίου είνε βέβαια μιá επίθεση των νεοϊδεατών έναντι των συντηρητικών — αιώνια πάλη των κοινωνικών τάσεων. Οι δεύτεροι τρομασμένοι σηκώθηκαν άγρια και συγκατατεθήκανε στο τέλος με άξιόπρεπη αγανάκτηση νανάθεσον την τιμωρία των επαναστατών στο κράτος — στο κράτος τους. Το Κράτος όμως τó "Ελληνικό στάθηκε άραγε δικό τους; "Όχι όσο νομίζανε. Με μεγάλη τους έκπληξη θά παρατηρήσανε πώς, στη δίκη του Ναυπλίου, στάθηκε ά διάφορο για να μη τους φανεί δυσμενές—και τούτο επειδή στη φύσι του κράτους είνε, ενόσω κανείς δεν έρχεται να τó παρακουνήσει, να στρέφεται γύρω στον εαυτό του με μιá εξέλιξι από τις βραδύτατες. Το ελληνικό Κράτος ανάμεσα σε μιá παράδοσι που έξ αιτίας των άρχηγών της (και όχι από τη φύσι της) δεν είνε παρά ένα τέλμα, και σε μιá κίνησι που της λείπει άκόμα ó προσανατολισμός, μένει χωρίς συνείδησι, στην κατωλληλότερη κατάστασι ίσως για να παρθεί στα χέρια των νεοϊδεατών.

Συνοπτικά, πολύ συνοπτικά μάλιστα, τέτοιες σκέψεις ύπαγορεύει ή δίκη του Ναυπλίου. "Η σημερινή χρεωκοπία του κράτους και της πολιτικής συνειδήσεως της κοινωνίας μαρτυρούν θλιβερά για την τελειωτική καταδίχη της τάσεως που κυβερνούσε μέχρι τώρα. "Αλλά μαρτυρούν και για την άπουσία τ άξεως νεοϊδεατών, νέων επί τέλους στοιχείων που θά μπορούσαν, μεθυσμένα από ένα καινούριο ιδανικό να βοηθήσουν σε μιá αναγκαία ιστορικήν εξέλιξι της ελληνικής κοινωνίας.

Τέτοια κοινωνική σημασίαν έχει ή δίκη του Ναυπλίου. Βέβαια προκαλεί και άλλου είδους ενδιαφέρον: ψυχολογία του πλήθους, ψυχολογία άρχηγών που μόλα τά μέσα, και την άσυνειδησία άκόμα πολεμοδν να υπερασπίσουν την ιδέα που τους τρέφει. Περίεργο είνε άκόμα να μελετήσει κανείς τον ζήλο έξευτελισμό που παθαίνουν λαμπρές θεωρίες στα στόματα των άλλων. Τι πίκρα θά πρέπει να ποτίζει τους διασητάς που προσορίζουν για τó πλήθος τις θεωρίες τους, αν έχουν λίγη καλαισθησία!

Στό "Έφετείο του Ναυπλίου συναντηθήκανε αντιπρόσωποι όλων των τάσεων μιás κοινωνίας. Μιά και πεισθεί κανείς, σχεδόν από την άρχη πώς ή τύχη των κατηγορουμένων δεν έτρεχε κανέναν έξαιρετικό κίνδυνο, δε μπορεί να μην έπηρεασθεί από την κομικήν εντύπωσι του θεάματος: τιμή, ήθικη, υπόληψι των κατηγορουμένων περιμένουν την αναγνώρισίν τους από τη μαρτυρία άπλοικών άστών, μυστηριώδους ύπηρετίας και άσυνειδήτων άντιπάλων.— "Αφθονοι ύπάρχουν οι τύποι χαρακτήρων και ιδεών από

τους όποιους ή τέχνη Γάλλου κλασσικού θά μπορούσε να φιλοτεχνήσει διασκεδαστικά πορτραίτα.

"Αναμέσον των κατηγορουμένων ξεχωρίζει ó κ. Δελμούζος. Από την άπολογία του, τις μαρτυρίες τόσων ειδικών και τη λογοδοσία που δημοσίευσεν ó ίδιος αισθανόμαστε τη σοβαρή προσπάθειά να μορφώσει τις μαθητρίες του γερά και άληθινά. "Έκείνοι που μελετούν βαθειά τó παιδαγωγικό ζήτημα μπορούν άρμόδια να κρίνουν τó έργο του κ. Δελμούζου. Το πείραμά του άσχετα με την άποτελεσματικότητα ή μη των λεπτομερειών του μάς τόν φανερόνει τον πρώτο που καταπιάστηκε ένα πραγματικό έργο, με τó νάντι-μετωπίσει τó πρόβλημα εκεί όπου όλοι οι καινοτόμοι της γλωσσικής και της παιδαγωγικής ιδέας έδειχναν άκαδημαίικά.

"Όλοι μένα στόμα φωνάζανε πώς ή δίκη του Ναυπλίου είνε μεγάλο γεγονός, νίκη της νέας ιδέας. Κανείς δε μάς είπε πώς τó άντιλαμβάνεται πέρα από τά επίθετα. Είπαν άκόμα πώς τó πνευμα του μεσαιωνισμού έπεφοίτησε στους διώκτας των ύποδικών του Ναυπλίου. Δέ χρειάζεται μεγάλη ψυχραιμία για να καταλάβει κανείς πώς άκριβώς κανένα πνευμα δε μπορεί να όδηγήσει ανθρώπους που έτσι ζουν και σκέπτονται όπως οι άντίπαλοι των κατηγορουμένων.

"Η δίκη του Ναυπλίου, σοβαρόν έπεισόδιο της κοινωνικής ζωής στην "Ελλάδα, καμμιά ανάγκη δεν ύπάρχει να συγκρίνεται με τους φρικτούς αγώνες των πνευμάτων, στη Δύσι, μιá φορά. Μόνο τη ρητορική θά έξυπηρετούσε μιá παραβολή της με τά τραγικά autodafés. "Άλλη είνε ή πραγματικότης σήμερα στην "Ελλάδα. Πραγματικότης, όπως νομίζομε, πολιτική και κοινωνική. "Έτσι μάς την δείχνει ή δίκη του Ναυπλίου. Οι νεοϊδεάται, αν και κατά τó πλείστον, έτερόφωτοι, όμως αν πραγματικά έχουν μέσα τους τη ζωτική δύναμι, που λείπει στους άντιπάλους των, θάρθουν στα πολιτικά και κοινωνικά πράγματα της "Ελλάδος ή όποια, για οικονομικούς λόγους, θάναγκαστεί νακολουθήσει την τροχιά που άκολουθούσαν οι ίσχυροί της ύλης. Αυτό μόνο. Το ελληνικό πνευμα, εκείνο που θά βαφτιστεί έτσι όταν παρουσιασθεί ή όταν αναγνωρισθεί, θά είνε κάπως άλλοίωπιτο και κάπως άλλοιώς θά εκδηλωθεί.

ΓΕΝΕΥΗ.

Μ. ΠΕΡΙΔΗΣ

ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

"Ο καλύτερος τρόπος ν' άπάντηση κανείς στην "Έρευνα των "Γραμμάτων είναι να ερωτήσει σήμερα. Να ερωτά πάντοτε. Κι' έχω την εντύπωσι πώς για κάθε κατέθυνσι της φυλής μας, τó ζήτημα θά τριβήξει τó δρόμο του —ρωτώντας.

Σωστόν είνε να προσέχωμεν στο είδος, στην αξία των ερωτηματικών. "Όταν άπαντά κανείς πρέπει να θέτη ερωτήματα με μεγάλην σημασία.

Τά ερωτηματικά του Περιδου επάνω στην "Έρευνα, είναι, άληθεια, τά μόνα ως τώρα που είδαμεν να θίγουν την άπάντησι που δεν έδδθη άκόμη. Είμαι τά ερωτηματικά που κλείουν τó προνόημα της άπάντησεως.

Αισθάνομαι την ανάγκη να προσετανω τά ερωτηματικά του φίλου που σκέπτεται από καιρό τώρα στην "Ελβετία. Είμαι προσετομασμένος; "Έχω να πώ κάτι, που δικαίως να ύπαρξη; "Έρχεται ó λόγος μου ν' αναπληρώση, για κάποιο καιρόν, την αξίαν εκείνου που άκόμη σιωπά; "Ίσως ναί. "Ίσως όχι.

"Ο Περιδης ερωτά: ύπάρχει ελληνική φυλή;

"Έξακολουθώ άρχίζοντας από μιάν άλλη άρχη: Οι πόλεμοι του 1912-13

καί τ' ἀποτελέσματα τῶν πολέμων, δικαιολογοῦσαν βεβαιωτικά μίαν Ἐρευνα γιά τήν μελλοντική κατεύθυνσι τῆς φυλῆς; Ἐβγήκαμε πράγματι μέ δυναμωμένη πεποιθισί κα' ἐμπιστοσύνη στήν ὁμαδική μας ἐνέργεια, τή φυλετική καί κρατική, ὥστε νά τεθοῦν σέ μᾶς, κα' ἀπό μᾶς στούς ἄλλους, προβλήματα συνειδήσεως; Τό περιεχόμενο καί ἡ φόρμα τῆς Ἐρευνας διεμηνησε μιά πραγματική κατάστασι, νεοφανερωμένη, κα' ἔκλειε μέσα της πεποιθισί κα' ἐμπιστοσύνη στήν ὁμαδική μας ἐνέργεια (ἐνέργεια ἀνάλογη στήν ἀξίωσι ἀναλύσεως προβλημάτων συνειδήσεως) ἢ μή τάχα ἦταν ἡ «Σφιγγα χωρίς μυστικό» τοῦ ἄγγλου ποιητή; Αἱ ἀπαντήσεις ποῦ ὡς τώρα ἐδόθησαν — μαζή κα' ἐκείνη ἡ τρισχαριτωμένη τοῦ Ψυχάρη — μᾶς λένε πῶς ἔγινε κάποιο λάθος. Δέν τό λένε. Τό δείχνουν. Δέν εἶνε ἀπαντήσεις. Εἶναι πράξιμο γιά τήν ἀνέυρεσι τοῦ μυστικοῦ τῆς Ἐρευνας. Ὑπάρχει μυστικό; Ἀκούεται, ποῦ θά πῆ, μαντεύεται μιά φωνή στήν ἑλληνική ὁμιλίη; Ἡ Ἐρευνα ἀπορρέει ἀπό πηγῶν ποῦ ἀναδίδει ἀπορίες, ποῦ προκαλεῖ δίψες, ποῦ ὑπόσχειται δροστές;

Ἀκόμη: Ἀνετέθη εἰς τούς διανοητικούς ἢ Ἐρευνα συνειδήσεως καί ἀντίκρισμα προβλημάτων σχετικά πρὸς τήν κατεύθυνσι τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἔχει ἡ ἑλληνική φυλή διανοητικούς; Καί ἀνήκει εἰς αὐτούς ἡ ἐξέτασι τῶν προβλημάτων τῆς; Οἱ διανοητικοὶ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἠμποροῦν νά λογαριάσουν αὐστηρά καί ὑπεύθυνα — ἀπέναντι στόν ἑαυτό τους — μιά γνώμη γιά τὰ προβλήματα τῆς φυλῆς των, γνώμη ποῦ θά ἦταν ἀπόφασις; Πιστεύουν οἱ διανοητικοὶ καί σέ τί πιστεύουν; Εἰς τήν παράδοσι; Εἰς τό δημοτικό τραγοῦδι; Εἰς τόν πολιτισμόν ποῦ ἀπό διάφορες ἐπιρροές θά πάρη τό κράτος; Καί τί θά εἶναι αὐτός ὁ πολιτισμός; Καί ὑπάρχει ζήτημα δημιουργίας πολιτισμοῦ ἢ μήπως ἡ μὴτοις μὴ κάποια εἰδική λεπτομέρεια πολιτισμοῦ, σέ εἰδική φόρμα καί εἰδικὸν κύκλον;

Τό δημοτικό τραγοῦδι, φτωχό, πολλές φορές κακόζηλο, πειθὸ πολὺ παθολογικὸ φαινόμενον τυρανισμένης καρδίης, στερημένο ἀπὸ βαθύ νόημα καί ἀπόλυτην προαισθησίν, μονότονη ἔκφρασις ὀρισμένης καταστάσεως ποῦ στό σύγχρονον πνεῦμα, ὅταν δέν προκαλεῖ συμπάθεια, χάρις στή μιζέρια του, προκαλεῖ ἀπόκρουσι καί φέρει σέ ἀντίθετες διευθύνσεις (δέν ὀφείλει λίγα κατὰ στό δημοτικὸν τραγοῦδι ἢ μετεπανστατική Ἑλλάδα, ὡς εὐρέθῃ ἀνάμεσα στά καινούργια ρεύματα) τό δημοτικὸν τραγοῦδι, νά ἔνας βραχνᾶς ποῦ ἐβάλληκε στό ἑλληνικὸν στήθος μέ πεισμα καί ἀναισθησί καί ποῦ ἐστάθη ἐμπόδιο σέ κάποιο ξάνοιγμα.

Ὑπάρχει ἑλληνική φυλή; Εἶνε τό ἐρώτημα τοῦ Περιδῆ, ἀπέναντι στήν Ἐρευνα. Νομίζω πῶς πρέπει νά ἐπεκταθῆ τό ἐρώτημα: Καί νά ἐξετάσουμε: Τό 1912-13 ἦταν κίνημα συνειδήσεως ποῦ διέτρεξε τήν ἀπόστασι τῶν αἰώνων βλεπόντας; Εἶναι τοῦτο μιά συνέγεια πράξιον ποῦ τίς ἐπλημύρισε φῶς καί τίς ἐπλάσεν ἀνώτερη ἀνάγκη; Ὑπάρχει στήν ἐσώτερη ὑπόστασι τοῦ 1912-13 καλλιεργημένη, μακροδουλεμένη θέλησις γιά πειθὸ ψηλές νίκες; Ὑπάρχει ἑλληνική διανοήσι; Ἔτσι θά ἐννοοῦσα, ὅποσδήποτε ὀλιγώτερον προχειρην, μόν Ἐρευνα.

.... Ἐγνώρισα ἄνθρωπον ποῦ ἀπέθανε ἀπὸ τῆ μεγαλήτερη λύτη. Καί ἡ λύτη του ἦταν ὅτι ὅταν ἦλθε σέ καιρὸ νά γνωρίσῃ ἀπὸ ποῦ ἦλθε στόν κόσμο, ἀπὸ ποῦα πηγῆ, ποῦα πατέρας καί ποῦα μᾶτα τὸν ἐγέννησαν — καί ἀπὸ ποῦ εἶχαν φθάσει κα' ἐκεῖνοι, τότε εἶδε πῶς δέν ἦταν ποῦα δυνατό τοῦτο. Οἱ δικοὶ του εἶχαν πεθάνει. Εἶχε ζήσει μαζή τους ἀρκετὰ χρόνια, χωρίς μιά στιγμῆ νά αἰσθανθῆ τήν ἀνάγκη νά τοὺς γνωρίσῃ. Ὅταν ἡ ἀνάγκη ἦλθε — βρέθηκε μόνος, ἀνύποπτος, ἀπληροφόρητος, ἀμετάλητα καταδικασμένος νά μὴ μάθῃ ποτέ τίποτε — γιά τὸν ἑαυτό του. Αὐτῆθηκε, μαρῶρισε, πέθανε.

Ἡ ἑλληνική φυλή ποῦ θυμίζει πιστὰ τὸν ἄνθρωπον ποῦ πέθανε ἀπὸ τῆ μεγαλήτερη λύτη. Δέν θά ξανοίξω ἐδῶ στοχασμούς. Βέβαια μιά φυλή δέν πεθαίνει καθὼς τό άτομον. Ἀδιάφορο, ὄρισῆ καί γιά τίς φυλές ἕνας τρόπος ποῦ πεθαίνουν. Καί ὅταν μιά φυλή πεθαίνει, μένουσ πάντα ἐδῶ καί κεῖ, κάποιον λίγους ποῦ τήν θυμίζουν ξεχωριστά, ἀλήθεια στήν παλιὰ ὁμορφιά της, σέ λάμπη ποῦ ἦταν δόξα της. Εἶναι καί τοῦτο ἕνας τρόπος διακωνώσεως. Καί τοῦτο δέν θά ὑπῆρχε λόγος νά μὴ τό ὀνομάσωμεν πολιτισμόν... Ἀλλά περὶ ὧλων αὐτῶν εἶνε καλλίτερον νά ὁμιλήσῃ πρὸς τό παρόν — ἢ σιωπῆ.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

AUGUSTE RODIN

ΧΑΛΚΙΝΟΙ ΥΜΝΟΙ ΣΤΗ ΠΕΤΡΑ

«La Cathédrale Gothique, c'est
le monde en raccourci».

RODIN

LES CATHÉDRALES DE FRANCE του RODIN

A. DALLEMAGNE του GEORGE TURPIN

Νά ὀφείλωμε εὐγνωμοσύνη στους ἀκουαφορτίστ που ἀνέβασαν τὴ τέχνη τους, ἀπὸ τὴν ἀντιγραφή τῶν μεγάλων ἀριστουργημάτων, στὸ ἐπίπεδο τῆς δημιουργίας.

Νά ὀφείλωμε δυὸ φορές εὐγνωμοσύνη σ' ὄσους ἀπὸ αὐτοὺς ὕμνησαν τὰ παλιὰ μνημεῖα, τῆς παλιῆς ἐκκλησιῆς, τὰ παλιὰ κάστρα. Δὲν τονίσθηκε ὕμνος ὑπέροχος. Ἡ γεμάτη καὶ δυνατὴ ἄρμονία τοῦ μετάλλου τοῦ σκαλίζει τὴ πέτρα. Τοῦ χαλκοῦ τοῦ ὕμνάει τὸ μάρμαρο !

Οἱ πιστοὶ τεχνίτες τοῦ μεσαίωνα ξαναζοῦν στους σημερινούς ἀκουαφορτίστ. Σὲ ἀνάλογη μυστικιστικὴ ἐκσταση δουλεύουν τοὺς θρησκευτικούς ψαλμούς των στὴ δόξα τῆς Παλιᾶς Γαλλίας.

«Πολλὲς φορές—ὅπως λέγει ὁ Turpin—ἡ γραμμὴ τοῦ Dallemagne μὲ σέβας ὑψώνεται, ἀγνή καὶ θρησκευτικὰ, σὰν ἱερὸς ὕμνος ἀπὸ τὰ βᾶθη τῆς καρδιάς, καὶ νανορρίζει τοὺς χιλιόχρονους θόλους τῶν μοναστηριῶν καὶ ἐκκλησιῶν: ἦχος βαθύς, παθητικοῦ ὄργάνου !»

«Ἐνα τρεμοῦλιασμα ἱερῶς καὶ λειτουργικῆς ἀγάπης κυματίζει στὰ ἔργα του, σὰν θυμιάμα θεῖο καμμένο στὴ δόξα τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ λευκοὺς μοναχοὺς, τάγματος ὄραματιστῶν.»

«Ὁ Dallemagne κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὸν θρησκευτικὸ χαρακτήρα τῶν ἐκκλησιῶν. Τὴν ἀτμόσφαιρά τῶν γεμάτων ἀπὸ θυμιάματα καὶ προσευχῆς. Ψάχνοντας τὴν ἀλήθεια ἔμαθε νὰ εἶνε, ἀπλούστατα, Χριστιανός.»

Ὁ Dallemagne στὰ ἀκουαφόρτε του ἀπέδωκε τὴ θρησκευτικὴ συγκίνηση ποὺ αἰσθάνθηκε βλέποντας τὰ παλιὰ μνημεῖα: τοὺς Καθεδρικοὺς ναοὺς τῆς Γαλλίας.

Ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ροπὴ πλησίασε τὸν μεσαίωνα. Στῆς πλάκες του τὰ κάστρα καὶ οἱ ναοὶ ξαναζοῦν «μιὰ κραυγὴ ἐνθουσιασμοῦ ποὺ σαλπίζει ἐλεύθερα τὴ δόξα τῶν περασμένων.» Κάτω ἀπὸ τὰ portiques διαγράφονται οἱ σκιές τῶν εὐγενῶν, πάνω ἀπὸ τῆς γέφυρας περνοῦν οἱ ἱππότες σὲ πομπή.

Ἄλλοι ὅμως πλησίασαν τοὺς καθεδρικοὺς ναοὺς γιὰ νὰ τοὺς γνωρίσουν. Δὲν γνωρίζει εὐκόλα ὁ καθεὶς ἓνα κόσμο !

Πλησίασαν ζητώντας τὴν ἀλήθεια στὴ Μεγάλῃ Τέχνῃ. Δὲν ἐπῆγαν νὰ δοῦν τοὺς ἱππότες στὰ κάστρα, τοὺς μοναχοὺς στὰ μοναστήρια. Δὲν εἶδαν τὴ φτωχὴ Cathédrale de Reims γιατί μέσα καὶ στεφθῆκανε οἱ Βασιλεῖς τῆς Γαλλίας.

Νέοι ἀκόμα, αὐθόρμητα, νοιώσανε τὸ ἄπειρον κάλλος τῶν Γοθικῶν. Οἱ νταντελένιες ἀψίδες τοὺς κρατοῦσαν μπλεγμένους στὰ δίχτυα τους.

Ὁ θαυμασμός των, τοὺς ὠδήγησε.

Κ' ἔδωσαν τὴ ζωὴ των, ζωὴ γιγάντων—75 χρόνια ἐργασίας καὶ σπουδῆς—γιὰ νὰ γνωρίσουν τὸ δέσιμο τοῦ Καθεδρικοῦ ναοῦ. Κατώρθωσαν ν' ἀγκαλιάσουν τὸ Μεγαθῆριο τῆς ὁμορφιάς, νὰ τὸ ὑποτάξουν στὴ μεγαλοφυΐα των. Σὲ κάθε πέτρα ἔνοιωσαν τὴ ψυχὴ τοῦ ἀγνώστου Χριστιανοῦ τεχνίτη. Εἶδαν

κάθε πέτρα ν' αναπνέει! Προχώρησαν μέσα στη παράδοση του μεσαίωνα και δέσανε την κοιμένη κλωστή. 'Η καινούργια μορφή των έργων τους— ή σημερινή 'Αναγέννηση της Γλυπτικής— είνε σφιχτά δεμένη με τη μορφή των Γοτθικών.

Οι Bourgeois de Calais, ο Balzac των μᾶς μιλοῦν με την ίδια γλώσσα.

Κάτω ἀπὸ τοὺς μαζουρὺς χιτῶνες με τῆς μεγάλης και ἀπλῆς δίπλης διαγράφεται πάλι δυνατὰ τὸ δέσιμο τοῦ σώματος.

Ὅμοια με τοὺς Γοτθικοὺς Κυρίους τῆς Πέτρας, θὰ μείνουν ὡς τὸ τέλος ἐργάτες, σπουδαζόντας και μελετόντας τὴ φόρμα.

'Απλοὶ ἐργάτες, ποῦ με τὰ ἔργα τους φθίασαν ὡς τὴ φιλοσοφία!

Και ἀναγκαστικὰ τὸ καλύτερο δείγμα τοῦ θαυμασμοῦ και τῆς εὐγνωμοσύνης των θὰ εἶνε ἡ μελέτη των γιὰ τοὺς καθεδρικοὺς ναοὺς τῆς Γαλλίας.

'Η βαθειὰ γνώσις των Γοτθικῶν στηριγμένη στη διορατικὴ παρατήρηση των.

Και ὁ Rodin μᾶς ἐξηγεῖ με τῆς σημειώσεις του, τὰ σχέδιά του, τὰ ἀκουαφόρτε του, ὅλη τὴ μυστικιστικὴ και συμβολικὴ τέχνη των Γοτθικῶν.

Ὅλη τὴν αἰσθητικὴ των.

Μᾶς λέγει τόσα πολλά :

«Τὸ πνεῦμα τοῦ σημερινοῦ αἰῶνα δὲν συμφωνεῖ, στὴν ἀρχιτεκτονικὴ, με τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα. 'Η ἐκκλησία εἶνε μιὰ βραχώδης ἀκτὴ. Οἱ γοτθικοὶ πύργοι εἶνε οἱ meuhirs τῶν Δρουϊδικῶν μας μνημείων. Ὁ ναὸς εἶνε πλαγιασμένος ὡς dolmen.»

«'Η εὐθεία γραμμὴ εἶνε κρύα και σκληρὴ. Οἱ Ἕλληνες τὴν πολέμησαν. Οἱ στῦλοι των ναῶν των εἶνε ἐλαφρὰ ἐξογκωμένοι. 'Η γραμμὴ τοῦ γοτθικοῦ πύργου εἶνε ἐλαφρῶς καμπύλη. Και εἶνε αὐτὴ ἡ γραμμὴ, ἡ ζωντανὴ και λεπτή, ἡ κριώτερη ἀρετὴ τοῦ Γοτθικοῦ ρυθμοῦ.»

«Ὁ οὐρανὸς τοῦ Βορρᾶ τὸ θέλησε ἔτσι. Οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ μεσαίωνα ἔχτιζαν τὰ μνημεῖα τους μέσα στὸν ἀέρα, στὸ φῶς. Σκαλισμένα μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα. Τὸ φῶς τοῦ Βορρᾶ δὲν εἶνε ἐκεῖνο τῆς Ἑλλάδος. 'Η ἀνθρώπινη οἰκογένεια ἔχει τὴν ἴδια καρδιά. Μὰ σ' ὅ,τι λέγει ὁ Ἕλληνας με ἡρεμίαν, ἀνάλογη με τὸ αἰωνίως καθαρὸ φῶς τῆς Ἑλλάδος, προστέσαμε ἡμεῖς τὸ πλάγιον των ἡλιων μας ποῦ γέρονουν, τὴν διὰ μας ἀλήθεια, τὴ χώρα μας, τὰ φθινόπορα μας, τὸ δάγκωμα τοῦ χειμῶνα, τῆς ψυχῆς μας ποῦνς ὀλιγώτερον ἀκριβεῖς, τὴν ἀπόσταση ποῦ μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸν σκληρὸ ἥλιο τὸν ἀλύπητο, τὸν Ὀλύμπιο! Τέλος προστέσαμε τὰ δέντρα μας!»

«Ἐχομε και ἡμεῖς φῶς στὴ πατρίδα μας, μὰ περνοῦν ἀπὸ μ'πρὸς του πέπλα ἀπὸ σύννεφα. Δὲν πρέπει ν' ἀποδώσωμε κ' αὐτὰ στὴ τέχνη μας; Και ἡ γραμμὴ, ἡ εὐφορη γραμμὴ, δὲν πρέπει νᾶνε περισσότερο τονισμένη ἀνάλογα με τὰ σκοτεινὰ μας φθινόπορα;»

«Ἔτσι θὰ πλησιάσωμε στὰ δάση μας.»

«Οἱ ψυχῆς μας εἶνε περισσότερο σκιασμένες ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ψυχὴ. Οἱ παρατηρήσεις μας ἔχουν περισσότερες ἀποχωρήσεις γιατί φέρομε στὴν καρδιά μας τὰ σύννεφα και τὰ δάση μας. Οἱ καθεδρικοὶ μας ναοὶ ταριάζουν στὴ ψυχὴ μας, και τὸ γυμνὸ των ἀγαλμάτων των δὲν κυριαρχεῖ ὅπως στὴν ἀρχαιότητα.»

Μὲ ἀνάλογο πνεῦμα ὁ Joris Karl Huysmans στὸ βιβλίον του «La Cathédrale» παρατηρεῖ ὅτι κανένας δὲν γνωρίζει ἀκριβῶς τὴν ἀρχὴ τῆς Γοτθικῆς μορφῆς. Τὸ γοτθικὸ τόξο δὲν εἶνε τὸ χαρακτηριστικὸ σημεῖο μιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς περιόδου.

«'Αν εἶνε ἐξακολούθησι τοῦ Ρωμανικοῦ ρυθμοῦ ἢ ἂν ἐπῆρχε στὴν Λίγυπτο, στὴ Συρία ἢ στὴν Περσία ἢ ἀκόμα ἂν εἶνε μεταλλαγὴ τῆς Σαρρασινῆς και Ἀραβικῆς τέχνης, ὅλα αὐτὰ δὲν μᾶς καθορίζουν τίποτα «και ἡ γοτθικὴ γραμμὴ μένει σκοτεινὴ, ἴσως γιατί εἶνε ὀλοφάνερη!»

«Τὸ δάσος, γράφει ὁ Huysmans, ἔδωκε στὸν ἄνθρωπο τὴ μορφή των νηῶν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ και τοῦ Γοτθικοῦ τόξου. 'Η πιὸ ἀξιοθαύμαστη ἐκκλησία ποῦ ἡ ἴδια ἡ φύση ἔχτισε με τὸ νὰ χωρίσει τὰ σπασμένα τόξα των κλάδων τῆς, βρισκεται στὴ Jumièges. Ἐκεῖ κοντὰ στὰ μεγαλόπρεπα ἐρείπια τοῦ μοναστηριοῦ ποῦ διετήρησε ἀνεπαφους τοὺς δύο του πύργους, και ὅπου ὁ νάρθηκας ἄστεγος στρωμένος με λουλούδια σμίγει με τὰ φυλλώματα ποῦ τὰ περιτριφυρίζε μιὰ ἀψίδα ἀπὸ δέντρα, ἐκεῖ τρεῖς μεγάλες δεντροστοιχίες, ἀπὸ ἐκατόχρονους κορμούς, διαγράφονται σ' εὐθεία γραμμὴ. 'Η μιὰ στὴ μέση πολὺ πλατειά, οἱ ἄλλες πιὸ στενές, μᾶς δίνουν με ἀκριβεία τὸ σχέδιο τοῦ ναοῦ με τοὺς παράπλευρους σηκοὺς, στηριγμένους σὲ μαύρους στύλους, με θόλο μάτσες ἀπὸ φύλλα. Πρέπει νὰ τὴν δοῦμε τὸ χειμῶνα, ὅταν ὁ θόλος σχηματίζει τόξα χιονισμένα, ὅταν οἱ στῦλοι εἶνε λευκοὶ, γιὰ νὰ γνωρίσωμε τὴν πρώτη ιδέα—τὴ σπορὰ τῆς τέχνης ποῦ βλάστησε με τὸ θέαμα τέτοιων δεντροστοιχιῶν—στὴ ψυχὴ των ἀρχιτεκτόνων ποῦ ἐλέπυναν σιγὰ σιγὰ τὸν Ρωμανικὸ ρυθμὸ και κατόρθωσαν ν' ἀντικαταστήσουν ὀλοκληρωτικὰ με τὸ μυτερὸ τόξο τὴ στρογγυλὴ ἀψίδα.»

«Μὰ κείνο ποῦ ἡ φύση δὲν μπορούσε νὰ δώση ἦταν ἡ ἀξιοθαύμαστη τέχνη, ἡ βαθειὰ συμβολικὴ γνώσις, ὁ ἥρεμος ἢ ὁ ταραγμένος μυστικισμὸς των πιστῶν ποῦ ἔχτισαν τοὺς Καθεδρικοὺς ναοὺς. Χωρὶς αὐτοὺς ἡ Ἐκκλησία θὰ ἦμεν με τὴ βάρβαρη μορφή ποῦ τὴν συνέλαβε ἡ φύση : ἕνα πρωτόπλασμα χωρὶς ψυχὴ, μιὰ προπαίδεια. 'Ἦτο τὸ ἐμβρονον μιᾶς μητροπόλης, ποῦ ἄλλαξε μορφή κάθε ἐποχῇ, κάθε μέρα. Πότε ζωντανὴ πότε ἀκίνητη. 'Η ψυχὴ τῆς ἦσαν τὰ μουγκὰ ὄργα να των ἀνέμων, ποῦ μετακίνοῦσαν τὴν κινήτὴ στέγη των κλάδων τῆς.»

«'Ἦταν εὐκολόλλακτη, πολλὰς φορὲς βουβή, ὑποκείμενη στὴς αὔρες, ἔλος ὑποταχτικὸ στὴ βροχῇ. Φωτισμένη μόνο ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἐκοσκίνιζε τὸ φῶς του μέσα ἀπὸ τοὺς ῥόμβους και τῆς καρδιῆς ποῦ σχηματίζαν τὰ φύλλα τῆς, ὡς νὰ περνοῦσε μέσα ἀπὸ πράσινα vitraux. Ὁ ἄνθρωπος, στὴ μεγαλοφυΐα του, ἐμάζεψε αὐτὲς τῆς σκόρπιες λάμπεις, τῆς συνέπτυξε σὲ rosaces και σὲ λάμες και τῆς τοποθέτησε ξανά στὴς δεντροστοιχίες των ἄσπρων κορμῶν. Και ἔτσι, ἀκόμα και τῆς σκοτεινότερης μέρες τὰ vitraux θὰ λάμπουν. Θὰ συγκεντρώνουν τὰ τελευταῖα φῶτα τῆς δύσης, θὰ ντύνουν τὸν Χριστὸ και τὴν Παναγία μ' ἀμύθητες λάμπεις, και θὰ πραγματοποιήσουν τὸ μόνο στόλισμα ποῦ θὰ ταίριαζε στὰ ἔνδοξα σώματα : Φλόγινους χιτῶνες!»

«Εἶνε ὑπεράνθρωποι, ἀληθινὰ θεοὶ, οἱ Καθεδρικοὶ ναοὶ ὅταν τοὺς σκέπεται κανεὶς!»

«'Απὸ ὑπόγειοι Ρωμανικοὶ ναοὶ με θόλους χαμηλοὺς και βυρεῖς— ἡ ψυχὴ ποῦ γονατίζει, ἀπὸ ταπεινότητα και με φόβο, μ'πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Μεγαλειότητα, ποῦ μόλις τολμᾶ νὰ ὑμνήσῃ—οἱ μητροπόλεις μας πιὸ τολμηρές, ἐλύγισαν με μιὰ μόνη πίεσι τὸ κυκλικὸ τόξο, τὸ ἐμήκωναν σὲ ὀμοειδῆς ἀμυγδάλου, ἐστρωθῆσαν σηκώνοντας τῆς στέγες, ἔψωσαν τοὺς σηκοὺς, ἔντυσαν με χίλια ἀγάλματα τὸν χορὸ, σκορπώντας στὸν οὐρανὸ, ὡς προσευχῆς, τὰ τρελλὰ παιχνίδια των στύλων των!»

«Εσυμβόλισαν τή φιλική αγάπη τῶν προσευχῶν. Ἐγιναν πιὸ ἀλαφριές. Ἐδειξαν περισσότερη ἐμπιστοσύνη, περισσότερη τόλμη πρὸς τὸν Θεόν.»

—*

Τὸ δάσος εἶνε τὸ motif τοῦ Καθεδρικοῦ ναοῦ. Μ' αὐτὴ τὴ σκέψη καὶ ὁ Baudelaire θὰ γράψῃ σ' ἕνα του γράμμα «στὸ βάθος τοῦ δάσους, σκεπασμένος ἀπὸ τὰ κλαδιά τῶν δέντρων, ὁμοίαι μὲ θόλους καθεδρικῶν ναῶν, σκέπτομαι τῆς παράξενες πόλεις μας, καὶ ἡ θαυμασία μουσικὴ ποῦ κυλᾷ πάνω στῆς κορφές, μοῦ φαίνεται νὰ συμβολίζῃ τοὺς ἀνθρώπινους στεναγμούς.»

Μὰ πρέπει ἴσραγε οἱ τεχνίτες τῆς δύσης νὰ ξαναγυρίσουν στὸ Γοτθικὸ ρυθμὸ; Ἀφίνομε τὴν ἀπάντησιν στὸν Rodin: «Τεχνίτες ἄς ξαναγυρίσωμε στὴν ἐκδήλωσιν τῆς φυλῆς μας, κ' ἄς ἐξηγήσωμε τὸ πνεῦμα τῆς. Ν' ἀποδόσωμε τὴ ψυχὴ τῆς φύσης μας καὶ ὄχι τὴ γοτθικὴ ἔκφρασιν τῆς. Ἡ ἀντιγραφὴ εἶνε κρύα, ἡ ἀντιγραφὴ εἶνε νεκρὴ. Οἱ ὥρατοι ρυθμοὶ εἶνε ἀντιγραφῆς ποῦ οἱ ἄνθρωποι παρουσιάζουν, μ' ἀντιγραφῆς παρμένες ἀπὸ πρότυπα θεῖα. Τοὺς δίνει ὁ τεχνίτης τὴ ζέστα τῆς ζωῆς. Ἄν εἶνε βγαλμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς φύσης, εὐπρόσδεκτοι γίνονται στὰ δέντρα, στοὺς βράχους, στὰ σύννεφα. Γίνονται οἱ βουβοὶ σύντροφοι τῆς ὁμορφιάς.»

«Ὁ Καθεδρικὸς ναὸς! Σφιγγα τῆς ζωῆς τοῦ Borghä ἂν καὶ σπασμένοι μένεις ἀθάνατος. Μήπως παύεις νὰ ζῆς; Ὅταν πλακῶνει τὸ βράδυ, διαγράφεται ἐκεῖ μακρὰ, σὰν μεγάλῃ σφιγγα, μαζεμένη μέσα στὴ πεδιάδα!...»

«Ὅλο τὸ δράμα ποῦ παίζεται μπροστὰ μας μέσα στὸ καθεδρικὸ ναό, μᾶς θυμίζει, μὲ τὴ μικρότερη χειρονομία μὲ τὴ μικρότερη κίνηση, τὸ σιωπηλὸ καὶ ἀρχαῖκὸ δράμα, τ' ἀγάλματα: ἀναπαραστάσεις τῶν Αἰσχύλων καὶ τῶν Σοφοκλέων...»

«Καὶ εἶνε ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ ρυθμὸ, τὸν Αἰγυπτιακὸ γρανίτη, τὴ Γοτθικὴ πέτρα ποῦ βγαίνουν οἱ σκέψεις—ὀδηγοὶ τῶν ἀνθρώπων.»

Σ' ὅλα του τὰ ἔργα, σ' ὅτι ἔγραψε, τὸ μεγάλο του μέλημα εἶνε νὰ μᾶς σπρώξῃ στὴν ἀγάπῃ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐργασίας. Καὶ θὰ μᾶς δώσῃ τὸ ἀναμφισβήτητο παράδειγμα τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὅλο του τὸ ἔργο εἶνε πόρισμα τῆς ἐργασίας του. Καὶ εἶνε γι' αὐτὸ ποῦ θὰ πῇ κάθε του σκέψη, κάθε του παρατήρησιν χωρὶς φόβου, χωρὶς μετριοφροσύνη:

«Καὶ περπατῶ, στὸ σύνολο τῆς ζωῆς, ποῦ μ' ἀνήκει, ὄχι σὰν ἰδιοκτησία μου, μὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα Rodin' γιατί ζῶ καὶ τὸ πνεῦμα μου σὰν ἀετός, ἄρπαξε ἀκόμα καὶ ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ τοῦ ἀνήκῃ.»

«Ὅσοι προσφέρουν τὴ ζωὴ τους, γιὰ νὰ γνωρίσουν τὴ Ζωὴ, μᾶς εἶνε σεβαστοί.

Ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς θὰ ζητήσωμε νὰ μάθωμε τὴ ζωὴ τους γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους. Ἀπὸ τοὺς σακάτηδες τὴ φτώχεια τους, γιὰ νὰ συγκινήσωμε τοὺς ἄλλους.

«Ἡ εὐτυχία ὑπάρχει. Πόσο τὸ ὑποπευόμουν, τώρα καὶ τόσα χρόνια. Πόσο εἶμαι βέβαιος αὐτὴ τὴ χειροπωριάτικη μέρα μὲ τῆς μύριες σκέψεις! Πόσο, τώρα τὸ χειμῶνα μου, πόσο εἶμαι εὐτυχισμένος γι' αὐτὸ: δὲν κρίνω πιά, μόνο αἰσθάνομαι!»

«Ὁ ἄνεμος τοῦ οὐρανοῦ ποῦ λυγίζει τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὴν ὁμορφιά! Ἀσταμάτητη μαγνητικὴ δύναμις στῆς ψυχῆς μας! Τροφὴ τῆς σκέψης,

εὐτυχία τῆς ζωῆς! Ἥμουν κ' ἐγὼ ἕνας κρῖκος τῆς ἀλυσίδας ποῦ κρέμεται ἀπὸ τὸν οὐρανὸν πρὸς τὴν γῆ.»

«Ὁ θαυμασμός, αὐτὴ ἡ χαρὰ ποῦ ξαναρχίζει κάθε μέρα. Θέλω νὰ πεθάνω, ὄφειλω νὰ πεθάνω, μὰ αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτὸ μου σὰν ἕνα δέντρο ὀλάνθιστο. Τί ἀνταμοιβή! Ἐ ν ο ῶ.»

Πόση ἐργασία καὶ μελέτη γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὴ λογικὴ συνοχὴ τῶν καθεδρικῶν ναῶν!

«Ἄς μὴ τὸ ξενοῦμε. Κάτω ἀπὸ τὸ πέτρινο ποίημα, κρύβεται ἡ ἐργασία τοῦ σοφοῦ τοῦ σοφοῦ ποῦ κυνηγᾷ μὲ λύσσα τὴν ἀλήθεια. Σήμερα τὸ καταλαβαίνω. Μὲ τὴ μελέτη μιὰ-μιὰ οἱ ἀλήθειες φανερόνται. Στὴν ἀρχὴ ὁ καθεὶς τὰ χάνει μπρὸς σ' αὐτὸ τὸ θαῦμα... Οἱ θαυμασμοί, οἱ παρατηρήσεις ὑπώνονται σὰν σύννεφα. Τὸ μυαλὸ μὲ μεγάλα πηδήματα προσπαθεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ σ' ἐκεῖνο ποῦ ξεύρει, νὰ τὸ δέσῃ μὲ τῆς καινούργιες τοῦ ἀπόψεις, γιὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ εὕρῃ τὰ συμπεράσματα, ποῦ γενικεύουν καὶ ἀπλοποιοῦν τῆς μελέτης, καὶ ἔτσι νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὸν κεφαλαῖωδὴ νόμον. Ἐπίστεψα πολὺν καιρὸ καὶ γὼ ὅταν ἤμουν νέος, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, ὅτι ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς ἦτον ἄσχημος. Ἥμουν τόσο ἀχάριστος, στὴ πρώτη μέθῃ τῆς κακῆς μου ἐλευθερίας! Ἐγνώρισα τὴν ἀξία του ταξιδεύοντας. Ὁ ἐπίμονος κόπος δὲν ἔμεινε ἄκαρπος. Σὰν βασιληᾶς μάγος, ἦλθα ἐπὶ τέλους νὰ προσκυνήσω... Ἄλλαξε ὁ ἴδιος καὶ βρῖσκω καινούργια πράγματα τὰ γνωστά, ὁμορφιές στῆς φόρμες ποῦ δὲν ἐννοοῦσα... Εἶνε ἡ ἐργασία μου ποῦ μὲ ἔλλαξε. Μὲ τὸ νὰ μελετῶ πάντα μὲ περισσότερο πάθος, μπορῶ νὰ πῶ, πῶς πάντα ἀγάπησα μὲ περισσότερη δύναμη...»

«Ὁ πραγματικὸς καλλιτέχνης πρέπει νὰ ἐμβαθύνῃ στῆς ἀρχαιότερες ἀρχές τῆς δημιουργίας. Ἐκεῖνος εἶνε μεγαλοφυῆς ποῦ γνωρίζει τὸ ὥρατο μὲ ὑπομονητικὴ ἀγάπῃ, σιγὰ σιγὰ ἐμβαθύνοντας, κ' ὄχι μὲ μιὰ ἔξαφνῃ λάμψῃ τῆς εὐαισθησίας του. Δὲν ἔχει ἀνάγκη τὸ πνεῦμα, τοῦ γήγωρα. Τὸ σιγὰ-σιγὰ θὰ πῇ προφύλαξιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Ὅσοι νόμισαν τοὺς ἑαυτοὺς των ἀξιούς νὰ ἔξηγησουν τοὺς καθεδρικοὺς ναοὺς, ἐθέσπισαν πῶς «οἱ γοτθικοὶ ἦσαν ἰδεαλισταί!» Ἐδῶκαν μιὰν εὐκολὴν χρῆσιν σ' αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν. Ὅλος ὁ κόσμος τὸ ἐπανάλαβε... Ἄχ! αὐτὴ ἡ τοῦρτα ἀπὸ κρέμα, ποῦνε τὸ ἰδεῶδες! Χτίσται τοῦ μεσαίωνα, ἀδιάλλακτοι σοφοί, νὰ τί ἠῦρε ἡ ἐποχὴ μας, γιὰ ν' ἀναλύσῃ τ' ἀριστουργήματά σας! Ἐγὼ ἔδωσα ὅλη μου τὴ ζωὴ γιὰ νὰ γνωρίσω τοὺς κανόνες σας, τὸ μυστικὸ τῆς κατασκευῆς σας, ποῦ τὸ μεταδίνατε ὁ ἕνας στὸν ἄλλον. Πεθαίνατε στὴ μέση τῆς ἐργασίας σας, μὰ ὁ μεγαλοφυῆς διάδοχος σας τὴν ἔξακολουθοῦσε. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς δὲν σταματᾷ ποτέ. Ἀνεβαίνει πρὸς τὸν οὐρανόν. Νομίζει κανένας πῶς τελειώνει μὰ κείνος ὑπώνεται, πιὸ ἀφυλὸς ἀπὸ ἀλήθειες, σὰν βουνό.»

«Οἱ ἀρχιτέκτονες τῶν ἐκκλησιῶν μας, ὑπέταξαν τῆς λεπτομέρειες, στὴ δύναμιν τοῦ effet τοῦ ὄλου. Γι' αὐτὸ εἶνε τόσο ὥραιες, ὅταν τῆς βλέπομεν ἀπὸ μακρὰ. Ἐθυσίαζαν τῆς λεπτομέρειες στὸ κεφαλαῖωδες: τὸ ἐπίπεδο. Τὸ κατὰ βάθος ἐπίπεδον εἶνε τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦμεγα. Εἶνε ὄλος ὁ νόμος.»

«Τί εἶνε ἡ λεπτομέρεια χωρὶς τὸ ἐπίπεδο; Τίποτα. Οἱ πύργοι τῆς Bruges εἶνε θαυμάσιοι στὴ γύμνια τους. Τὰ σημερινὰ σπήτια καταφορτομένα ἀπὸ στολίδια εἶνε ἀπαίσια στὴν ὄψιν. Καὶ εἶνε ἡ ψυχὴ μιᾶς φυλῆς ποῦ θὰ δώσῃ τὴ δύναμιν τοῦ ἐπιπέδου. Ἐνας λαὸς θὰ ἔξηγησῇ τὸν χαρακτήρα του, στὴν ἀρχιτεκτονικὴν του. Οἱ πέτρες εἶνε πιστὲς ὅταν δὲν τῆς ξαφτιά-

νον. Είπε ἡ ὑπογραφή ἑνὸς ἔθνους... Τὸ ἐπίπεδο εἶπε πολὺ δύσκολο νὰ ὀρισθῇ, ὅπως κάθε σύνθετη ἔννοια : Εἶπε ὁ ὄγκος ἑνὸς ἀντικειμένου μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα. Μία φορά, ποῦ εἰρῆσαν αὐτὴ τὴ θεμελιώδη βίαση οἱ Κύριοι-Χτίσται ἐστύλιζαν τὴν γραμμὴ μὲ διακοσμήσεις· διακοσμήσεις θαυμασία ἐργασμένες. Κι' αὐτὸ εἶπε ἡ ἀξία τοῦ modelé. Τὸ modelé εἶπε τὸ αἶμα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ μορίου. Χωρὶς αὐτό, οὔτε χάρη οὔτε δύναμη : ἡ δύναμη σωρεῖται στὴ συνέλιση.»

Καὶ θὰ μᾶς δώσῃ αὐτὴ τὴν θαυμασία παρομοίωση τῶν καθεδρικοῦν ναῶν μὲ τὰ βάρβαρα δροικὰ μνημεῖα : «Ἡ ἐκκλησία μας εἶπε πλαγιασμένη σάν ἕνας dolmen μεταξύ τῶν δύο meuhirs. Στὸ ἐσωτερικὸν ἡ ἡρεμία τῶν δέντρων εἶπε οἱ στῦλοι τῆς. Οἱ βράχοι καὶ τὰ κομμάτια τῶν ριζῶν, εἶπε οἱ ὄγκοι τῆς βάσης τῆς. Ἡ στέγη τῆς καλύβας εἶπε ὁ τόξινος θόλος τῆς. Ἡ λαμπράδα τῶν λουλουδιῶν ποῦ φυτρῶνουν κατὰ μεγάλες ἐπιφάνειες εἶπε τὰ vitraux τῆς. Χωρὶς τὸ φῶς τῶν χρωματιστῶν γυαλιῶν, οἱ ἐκκλησίες μας θὰ ἦσαν μελαγχολικῆς. Ἡ Γαλλικὴ μεγαλοφυΐα μπόρεσε νὰ ἀντικαταστήσῃ μ' αὐτὰ τὸ χάδι τοῦ φωτός. Ἡ ἴδια αὐτὴ ψυχὴ τοῦ Κέλτου ἀνθίζει καὶ στὰ κιονόκρανα. Ὁ Γοτθικὸς ρυθμὸς παράτησε τὴν Ἑλληνικὴ διακόσμηση—τόσες φορές ἀντιγραμμένη ποῦ ἔχασε τὴν ἔννοιάν τῆς. Τὰ πρότυπά του τὰ ξαναβρίσκει στὰ δάση, στοὺς λαχανόκηπους. Εἶπε τὸ δρῦν καὶ τὰ φύλλα του, ἡ ἀγκάθα, τὸ λαχανόφυλλο. Ὁ Γοτθικὸς ρυθμὸς εἶπε ἡ φύση μετατεθημένη, καὶ ποῦ τὴν ξαναὐρῖσκομε πέτρινη. Ὅποιος δέχγῃ τὸν ἐνθουσιασμὸ του γιὰ τὴ φόρμα, θὰ θυμᾶται πάντα τὴ δημιουργία!»

Καὶ θὰ μᾶς μιλήσῃ γιὰ ὅλα τὰ πράγματα. «Καὶ θὰ ἔξηγῆσουμε τὰ μυστήρια τῶν πραγμάτων, σάν νὰ εἶμεθα οἱ ἔμπιστοι τῶν Θεῶν!» Καὶ ὁ λόγος του θὰ στρωθῇ σὲ δυνατὰ ἐπίπεδα, ἀνάλογα τῶν ἀγαλμάτων του. Θὰ μᾶς δώσῃ τὸ λυρικὸν τύπο κάθε σκέψης του ὅπως μᾶς ἔδωσε τὴ δύναμη σὲ κάθε του ἔργο. Ὁ ἴδιος εἶπε : εἶμαι ὁ γόνις τῆς δύναμης.

Καὶ θὰ μᾶς μιλήσῃ μὲ ἡρεμία γιὰ τὴ φύση, «ὁ τεχνίτης εἶπε ὁ ἔμπιστος τῆς φύσης». Θὰ μᾶς μιλήσῃ μὲ ἀγάπη γιὰ τὰ λουλούδια : «ποῦ ἀπλώνουν τὰ χερὰκια τους στὸν ἥλιο, ποῦ ἀνοίγουν τὰ πέταλλά τους, ζοηρά σάν φτεροῦγες τοῦ Ἑρωτα» γιὰ τὰ τσιπετά, γιὰ τὰ δάση : «Ἀγαπημένο δάσος τοῦ Grœnendael ! Ἐκεῖ ἴσως ν' αἰσθῶ τὴν ἄγρια Μοῦσα μου!»

Οἱ λυρικές του σκέψεις γιὰ τὸ μικρὸ σπασμένο κομμὶ Ἑλληνικῆς τέχνης : «Οἱ ἀρχαῖοι ἐδημιούργησαν ψυχὰς ποῦ θὰ ζήσουν, στὴς βιτρίνες μας, περισσότερο ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους!»

«Ἀπὸ τὸ μάγμαρο συμβουλεύει καλύτερα τὸν γλύπτη, ἀπὸ ἕναν δάσκαλο. Μὲ σιγολέγει τὰ μυστικά, καὶ θὰ ξεκολοῦθῃ νὰ μοῦ τὰ λέγῃ πιὸ δυνατὰ, ὅσο περισσότερο τοῦ μένω πιστός. Θὰ μοῦ δώσῃ μιὰ ψυχὴ ὅμοια μ' ἐκεῖνην τοῦ φίλου του, τοῦ Ἑλλῆνα γλύπτη, ποῦ τὸ ἔγλυψε....»

Οἱ ὕμνοι του στὴν Ἀφροδίτῃ τῆς Μήλου, στοὺς Καθεδρικοὺς ναοὺς τῆς Γαλλίας!

Καὶ ἡ πλέρια φωνὴ του θ' ἀντηχίει, προφητικὸ σάλπισμα τῆς ἀλήθειας. Θὰ μᾶς θυμίζει τὰ λόγια ποῦ ἀκούσαμε ἄλλοτε. Πότε ; Ἡ ἀλήθεια δὲν ἔχει ἥλικία!

Καὶ μεῖς φορεῖς τῆς φωνῆς του, θὰ ξαναλέγωμε πάλιν ἐκεῖνο : «**ΤΕΧΝΗΤΕΣ, ΑΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΩΜΕ ΣΤΗΝ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΦΥΛΗΣ ΜΑΣ, ΚΙ' ΑΣ ΕΞΗΓΗΣΩΜΕ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ. Ν' ΑΠΟΔΩΣΩΜΕ ΤΗ ΨΥΧΗ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ ΜΑΣ, ΚΑΙ ΟΧΙ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ !...**»

ΑΓΕΣΑΝΤΡΕΙΑ 1916

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΜΟΣ ΜΑΣ.—Μὲ τὸ φυλλάδιο αὐτὸ κλείει ὁ τρίτος τόμος τῶν «Γραμμάτων». Μιὰ εὐσυνείδητη αὐτοανάλυση, θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ κρίνομε τὴν προσπάθεια τοῦ περιοδικοῦ, ὡς καὶ περισσότερο ἀπὸ ὑποσχέσεις καὶ κατὰ ὀλιγώτερο ἀπὸ πραγματώσεις.

Στὴν ποίηση ἡ ἔμπνευση ἦταν ἀγνότερη, λιγώτερο νοθευμένη. Μερικὰ διαλεχτὰ δνόματα ἐγνώρισαν ν' ἀγκαλιάσουν τὸ ἐσώτερο τρεμοῦλιασμα τῆς ψυχῆς, χωρὶς ξενικὰ μέσα. Μιὰ προσπάθεια πολὺτιμη, γιὰ καὶ φυσικὴ, ξαναφέρει τὴν ποιητικὴ δημιουργία πρὸς κάποιαν «εἰδωλολατρικὴ» ἀνάπλαση τῆς ζωῆς.

Εἰς τὸν πεζὸ λόγο : ψηλαφίσεις. Ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία ψηλαφίζει. Ἄν τὸ ἕνα χέρι κρατᾷ τὴν ἡθογραφίαν τὸ ἄλλο ἐρευνᾷει...

Ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν εἶπε ἀκόμη συλλαβισμοὶ καὶ πρῶτα ψελλίσματα. Ἀνάλαμπές, ἐπαναλήψεις, κοινοτοπίες, μιμήσεις, παταγαλλισμοὶ : δηλαδὴ τὸ χωράφι ποῦ περιμένει τὴν σπορὰ καὶ τὴν γονιμοποίηση.

Τί θὰ εἶνε τὸ μέλλον ; Ἕνας ἄνθρωπος ; Μιὰ ἰδιοσυγκρασία ; Ἕνα ἔργο ἀφετηρία καὶ κίνητρο συγκινήσεων ; Ἡ μιὰ πλειάδα ταλέντων ;

Τί θὰ εἶνε τὸ μέλλον ; Θύελλα ἢ ἁρμονία ; Τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο, ἀλλ' ὄχι πιά ἡ νέκρα... τὸ τέλμα.

«ΓΡΑΜΜΑΤΑ»

ΓΙΑ ΤΗ «ΝΕΑ ΖΩΗ».—Στοὺς ἐκδότες τοῦ γειτονικοῦ περιοδικοῦ, δόσαμε ἀφορμὴ νὰ τυπώσουν, στὸ τελευταῖο φυλλάδιόν τους, καὶ μιὰ προσωπικὴ δικὴ τους γνώμη. —Γιὰ λόγους αὐτοψυχολογίας ὄχι καὶ τόσο μυστηριώδεις, μᾶς ἀποδόσανε καταχθόνιο ἐλατήριον σὲ μιὰ κριτικὴ μας —στὴ κριτικὴ γιὰ τὸν ποιητὴ κ. Καβάφη. Ὁρμώμενοι ἀπὸ τὴ φανταστικὴν αὐτὴν ἀφετηρία, θελήσανε νὰ μᾶς διδάξουν ἕνα μάθημα καλῶν τρόπων. Καὶ μὲ τὴν φιλότιμη προσπάθειαν νὰ μὴν ἐκσταθίσουν βαρὺ λόγον, ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν προσηγορικότητά τους, δὲν κατορθώσανε ν' ἀποφύγουν μερικῆς παρεκτροπῆς στὶς ἐκφράσεις τους : ἔτσι ἡ γλῶσσα καὶ ἡ σύνταξι ἐκδικοῦνται συχνὰ τοὺς ἐλαφροκαρδοὺς ποῦ τὶς καταπιάνονται.—«Μπιστι κοί τῆς Τέχνης». Ὡ ἀπλοϊκότης προβάτων!

«ΓΡΑΜΜΑΤΑ»

«ΦΟΙΝΙΚΑΣ»—«ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ».—Δὲν ταιριάζει στὰ «Γράμματα» γιὰ τὴ μιὰ κάποια τάσι τους καὶ τὴν «ἰδιοσυγκρασία» τους, ἀκόμη νὰ ποῦμε, νᾶλθουν σὲ σοβαρὴ κουβέντα γιὰ τὰ νέα φυλλάδια ποῦ τελευταῖα ἐφάνηκαν στὴ χώρα, τὸ «Φοῖνικα» καὶ τὰ «Προπύλαια». Γιὰ τὸν ἕνα καὶ ἀξιοσημείωτο λόγον, πῶς καὶ τὰ δύο βγήκαν νὰ κάμουν, καλὴ-κακὴ ἀδιάφορο, φιλολογία. Ποῦ θὰ πῆ νὰ κάμουν ψέμμα. Κάτι ποῦ θυμίζει μὲ πολλὴ πληξί τὰ πιάνο τῶν οἰκογενειῶν. Κάθε κορίτσι μαθαίνει πιάνο καὶ, ἀλλοίμονο, κάμνει μουσικὴν! Καὶ τὴν ὥρα ποῦ τὸ πιάνο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὡς ὄργανο, μᾶς εἶνε ἀνπιπαθητικὸ, κακό, ψυχρὸ καὶ ἀνάποδο, θὰ ἦταν ἐπὶ τέλους κάπως βαρετὸ νὰ προσέχωμε κάθε κοριτσάκι ἂν ἐκτελῇ καλὰ ἢ ἄσχημα. Νὰ ἕνα ζήτημα ποῦ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ, κοινὴ, κάποτε βάνουση διασκέδασι.

Στὴν περίπτωσι τούτῃ τὰ δύο φυλλάδια, εἶνε τὸ πιάνο. Στὸ ρημάδι τοῦτο κρούουν τὰ κόκκαλα τῆς μικρῆς τῶν λύτης τὰ παιδιά τοῦ «Φοῖνικα» καὶ τὰ παιδιά τῶν «Προτυλαίων» «ἐν πλήρει τάξει καὶ ἀσυνειδησία» εἰς πρωτότυπα καὶ μεταφράσεις.

Εἶναι μιὰ μόδα ποῦ δὲ θὰ λείψῃ ποτέ. Πάντα θὰ βρεθοῦν φτωχοί, κακομοίρηδες, μετὴν ἀρετῆς τῆς γύμνιας τοὺς ἀγνοημένῃ ἀπὸ τοὺς ἰδίους, ποῦ θὰ συρροῦν καὶ θὰ κρατήσῃ τὴ μόδα. Ἐ! θὰ πῆ ὁ Ἐύνοη- μένος Κύριος : ἡ μόδα κρατιέται, ὁ θνητὸς χάνεται μέσα της, καταπίνεται ἀπὸ τὴν μολυσμένην αὐτὴν ἄβυσσον, χωρὶς μιὰ στιγμή νὰ στοχασθῇ κάτι πειὸ δικό του, πειὸ ψυχικό του. Μὰ καὶ πάλι ὁ Κύριος δὲν λησμονεῖ πῶς ἡ ἀνθρωπίνη ἀποθήκη εἶνε ἄσωτη. Καὶ πῶς δέκα χάνονται, πενήντα καινούργιοι βγαίνουν. Ἔτσι πάντα ἡ κωμωδία περνᾷ στὴν ἴδια φόρμα—καθὼς ἴδιοι κι' ἀπαράλλακτοι εἶνε οἱ κωμωδοὶ της.

Φιλολογία λοιπόν. Ὅλοι εἶναι ἐλεύθεροι στὴ γῆ μιὰ καὶ ἡ ἐλευθερία μετριέται ἀπὸ τίς πατοῦσες της!

Φιλολογία σὲ πρόζα, σὲ στίχο, σὲ κριτική.

Ἄς μὴ ζητήσουμε πνεῦμα σὲ μιὰ ὑπόθεσι τόσο μικρῆ κι' ἀσήμαντη. Κι' ἀλήθεια ἀπὸ τὰ δύο φυλλάδια, δὲ ζητοῦμε πνεῦμα.

Ζητοῦμε χαρακτήρα.

Ἄς μὴ ἐπιμένουν λοιπόν στὴ ζητήσι τους νὰ μᾶς ξεγέλασουν μετὸν Μπωντελαίρ, μετὸν Γκουρμών, μετὸς ἀνθρώπους τοῦ πνεύματος.

Αὐτὰ τὰ καμώματα θὰ τοὺς κουράσουν.

Νὰ μᾶς δώσουν χαρακτήρα, νὰ μᾶς δώσουν τὴν ἀτομικότητά τους. Νὰ τὴ δεῖξουν. Ὅποια κι' ἂν εἶνε. Ἦμπορουν; Ὅλα τᾶλλα εἶνε πολὺ ξεβαμμένα μέσα.

Διμπίζομαι τὸν καρπὸ ποῦ ροδίζει στὸ δέντρο, τὸ νερὸ μάταια δὲν ἀρκοκυλάει στὸ ρεῖθρο — ἀπίκρανη πηγὴ ἀναρρατίζει πλατυὰ φύλλα, τὸ φῶς μορφοποιεῖται χαριόσυνα, ἀκαταμέτρητα : Νὰ μιὰ ζωὴ γύρω σ' ὅλους μᾶς. Μὰ δὲν εἶναι ὁ καθένας ποῦ θὰ ἐννοήσῃ, ποῦ θὰ θιγῇ ἀπὸ τὸ θέαμα.

Τὰ παιδιά τῶν «Προτυλαίων» καὶ τοῦ «Φοῖνικα» γιατί δὲ μᾶς δίνουν ἐκεῖνο ποῦ ζοῦν, ὅπως τὸ ζοῦν; Γιατί δὲ μᾶς δίνουν τὸ χαρακτήρα τους; Γιατί παρουσιάζονται μετὸς θεάτρου σὲ πόξες πλαστῶν Καισάρων;

Καὶ γὰρ νὰ θυμηθοῦμε τὴ ρωσικὴ τέχνη, χαρακτήρα καὶ πνεῦμα ζωῆς, νὰ τι ἡ ρωσικὴ ψυχὴ ἔδωκε στὸν κόσμον, ἀπὸ τὸν γέρω Γκόγκολ, ὡς τὸν Νικολάι, καὶ τὸν Ἀντρέγιεφ.

Ἄλλὰ περισσότερο ἀπὸ ἕναν ὑπαινιγμὸ, δὲν ἀξίζει νὰ πετάει κανεὶς ἀνάμεσα σὲ κόσμον ποῦ δὲν τυραννίθηκεν ἀκόμη ἀπὸ ἐρωτηματικά.

MARCELLE CAPY : Une voix de femme dans la mêlée. — « Γονατίζομεν ἐμπρὸς στοὺς ἐθνικόφρονες πολεμιστὰς ποῦ συντονίζουσι λόγια καὶ πράξεις, ποῦ πληρώνουσι μετὸν ἑαυτὸ τους... » μᾶς λέγει ἡ Marcelle Caryl, ἡ νοτιομεσημβρινὴ Γαλλίδα ποῦ ὕστερα ἀπὸ τὸ μεσοτομένης, πικρῆς μὰ ξάστερης σοφίας βιβλίον τοῦ Ρωμαῖν Ρολλάν, (Au dessus de la mêlée) ἔδωκε τὸ ἀνακουφιστικὸ ἐκεῖνο «Une voix de femme dans la mêlée» τὸ εἰρωνικό, πνευμοτώδες, γερῆς καρδιάς καὶ λεπτοῦ, καλλιεργημένου πνεύματος βιβλίον της.

«Τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, λέγει στὴν πρόλογον τοῦ βιβλίου τούτου ὁ Ρο- μαῖν Ρολλάν, συντρίβει ἡ σημερινὴ τυφλὴ ἐποποιία, ἡ ἀξιοθαύμαστη κωμωδία».

Συντρίμμα αὐτῶν τῶν λαῶν καὶ ἀπόψεις αὐτῆς τῆς ἀξιοθαύμαστης

κωμωδίας, τῆς τυφλῆς ἐποποιίας, βλέπει καὶ αἰσθάνεται ἡ Caryl καὶ μετὸν γερὸν τρόπο ἀποδίδει τὸν πόνον της, τὸ σαρκασμὸν της, τὴν εἰρωνίαν της.

Τὰ λόγια, μετὰ τὰ ὁποῖα ἀρχίσασμε τὴ σημειώσι μᾶς, εἶναι ἀπὸ τοὺς κυριαρχούντας τόνους τοῦ βιβλίου τῆς Marcelle Caryl καὶ ἀλήθεια εἶναι ἕνας στοχασμὸς ποῦ ξανοίγει καὶ σὲ μᾶς θέματα πλατῦ, σὲ μᾶς ποῦ ζοῦμε ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους, ποῦ ἡ δύναμις τῶν εἶναι ἡ ὑποκρισία τῶν, ὑποκρι- σία στὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ τους.

Μὰ δὲν ἤλθεν ἡ στιγμή νὰ ξανοίξομε τὸ θέμα τοῦτο. Τὰ μάγουλα τῶν θνητῶν, ποῦ καθισμένοι στὰ γραφεῖα τοὺς καταγίνονται εἰς τὸν ρητορι- κὸν ἡρωισμόν, τὰ παραδίνουσι σήμερον στὸ χέρι τῆς Caryl, ἔτσι τσουκτερά καθὼς πέφτει σ' ὅλους αὐτοὺς «τοὺς πατριώτας τῶν καφετειῶν καὶ τῶν ἐφη- μερίδων» καθὼς ἀναφέρει ὁ ποιητὴς Han Ryner στὴ φωτεινὴ κριτικὴ του γὰρ τὸ βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκφράζεται «μακρὰ ἀπὸ τὰ σοφίσματα τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς ρητορικῆς, ὁ κοινὸς νοῦς τοῦ λαοῦ τῆς Γαλλίας».

Ἡ Marcelle Caryl μετὴν παρηγορητικὴν τόλμην της ν' ἀρνηθῆ νὰ σμίξῃ τὴ φωνὴν της στὸ χορὸν τῶν πολεμικῶν παθῶν, δίνει στοὺς λίγους ἀν- θρώπους κάθε λαοῦ ἀφορμὴν γὰρ στοχασμοῦς, δίνει ἀκόμη ὑπαινιγμοὺς γὰρ τὸν τρόπο, μετὸν ὁποῖον ἠμποροῦμε ἀνθρώπινα ν' ἀντικρούομε τὴν ἀξιο- θαύμαστη κωμωδία, τὴν τυφλὴν ἐποποιίαν. Εἶναι πράγματι βιβλίον ποῦ ἀπευ- θύνεται στὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδιά, γιατί καὶ πνεῦμα καὶ καρδιά ἔχει.

Στὸ πρόχειρον τοῦτο σημείωμα θέλαμε ἴσα-ἴσια τοῦτο νὰ δεῖξομε, τὸ εἶδος τοῦ βιβλίου. Εἶδος πράγματι ἀνώτερον. α.

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ. — Ἀγαπητὴ Στέφανη Πάργα. — Γιὰ τὸ νέο φυλλάδιον τῶν «Γραμμάτων» μὴ περιμένεις νὰ σοῦ στείλω τίποτε γὰρ νὰ δημοσιέψῃς. Θὰ ἐλυπούμενε πολὺ νὰ ξέρω ὅτι ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἔδιδες γὰρ δημοσίευσιν θὰ ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως οἱ διανοούμενοι μᾶς, δοκιμάσουσι μιῆς ὥρας γαλήνια φιλολογικὴ ἐντροφή, ἐνῶ σὲ κάθε ἄλλο παρὰ νὰ ἐντροφούσιν σὲ φιλολογισμὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσχολοῦνται σήμερον. Σήμερον παίζεται τὸ μέλλον τοῦ πνεύμα- τος αὐτοῦ στὴν Ἑλλάδα. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ εἶναι ἐπι- πόλαιο, νωθρό, σκουριασμένον ἀπὸ προλήψεις, μιμητικὸ, ρουτινιάρικο, παθητικὸ, στενὸ, φυλετικὸ; ἢ θ' ἀλλάξῃ καὶ θὰ γίνῃ πιὸ βαθύ, πιὸ ζωηρό, πιὸ ἐλεύθερον, πιὸ προοδευτικόν, πιὸ τολμηρό, πιὸ πλατῦ, πιὸ ἀνθρωπιστικόν; Ἐκεῖ εἶναι τὸ ζήτημα τὸ σπουδαῖον. Τί σημαίνουν λοιπόν μερικῆς σελίδος μου, μέσα στὸ φυλλάδιον αὐτό, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀσχετοὶ μετὰ τὴν κατάστασιν. Κα- λύτερα νὰ βρισκονται στὸ συρτάρι μου κλειδομένους. Μετὰ φιλία καὶ συγγνώμην.

Γ. ΒΡΗΣΙΜΙΤΣΑΚΗΣ

P. S. Σοῦ στέλνω ὅμως μερικὰ σημειώματα. Ἄν σᾶρέσουν δημοσιέψῃ τα.

ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ 28. XII. 1918.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΙΣΙ. [Τὰ ὀλίγα αὐτὰ γράμματα ἀποσπᾷ ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ἔστειλα τὸν Ἰούλιον τοῦ 1915 στὸ φίλον μου Γιάννη Σαργιάννη].

I. Τὸ μεγαλύτερον ὄφελος ποῦ εἶδα στὸ Παρίσι—καθὼς καὶ ἦταν ἐπόμενον ἂν καὶ δὲν τὸ εἶχα προῖδη καθόλου—εἶναι ὅτι μετὰ συνεφιλιώσεν ὡς διὰ μαγείας μετὸν πνευματικὸν κόσμον.

Εἶναι πράγματι τὸ Παρίσι «πόλις φωτός».

Τὸ Viareggio μετὰ συνεφιλιώσε, μετὰ τὴ φύσιν, μετὰ τὴ ζωὴν, μετὰ τὸν ἄνθρωπον, μετὰ ἐπανάφερε σὲ αἰσθήματα περισσότερο φυσικά. Ἐκεῖ ἐπρωτόνοισα τὸ γλυκὸ αἶσθημα τοῦ νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος—ἄνθρωπος μέσα στὴ φύσιν. Ἄλλὰ μοῦ ἔμενεν ἀκόμη νὰ συμφιλιωθῶ μετὰ τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ μετὰ τὸ βι- βλίον. Χωρὶς νὰ προσθέσω ὅτι τὸ βιβλίον εἶναι πολὺ παραμελημένον καὶ παρα- γνωρισμένον στὸ Viareggio. Σχεδὸν εἶχα τὸ φόβον τοῦ βιβλίου.....

Αυτό τὸ καλὸ ἔχει τὸ Παρίσι : πὼς ἐνδυναμώνει τὸ πνεῦμα.

II. Ἡ πρὸ εὐχάριστη ἐκπληξίς ποῦ δοκιμάζει κανεὶς ὅταν ἐπαναβλέπει ἐκ νέου τὸ Παρίσι εἶναι ποῦ βρίσκει τὰ πράγματα ὅπως τὰ εἶχεν ἀφίση. Τὸ Παρίσι εἶναι μιὰ πόλις συμπληρωμένη ὅπου τὸ πᾶν εἶναι στὴ θέσι του καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει παρὰ μιὰ θέσις γιὰ κάθε τι. Ἐνῶ ὅταν ἐπαναβλέπομε κανένα χωριουδάκι ἢ καμμιά μικρὴ πολιτεία μᾶς προξενεὶ χαρὰν γιὰ κάθε τι τὸ νέον ποῦ συναντῶμεν, σὲ μιὰ πολιτεία σὰν τὸ Παρίσι ἢ στασιμότη μᾶς εὐχαριστεῖ. Ἐνα νέο σπητάκι νεοοικοδομημένο, μιὰ βρῦσι νεοχτισμένη, ἓνα καλύτερῳ νεοφτιασμένο, ἴσιωμένο μᾶς κάνουν μεγάλην ἐντύπωσι καὶ μᾶς προξενοῦν μεγάλη χαρὰ, μᾶς φαίνονται ὡσάν κοσμοϊστορικὰ γεγονότα, ὅταν τὰ συναντῶμε σὲ ἓνα χωριὸ ὅπου ἔχομεν ἤδη κατοικήση.

Ἐδῶ παρετήρησα ὅλο τὸ ἐναντίο. Μοῦ ἄρεσε νὰ τὰ βλέπω ὅλα στὸν τόπο τους καὶ τίποτε περισσότερο. Ἐπέρασα ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς Ancienne Comédie μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴ πεποίθησι συγχρόνως νὰ δῶ σὲ μιὰ βιτρίνα τὸ κομμάτι τοῦ pain de seigle à 10 centimes ποῦ ἠγόραζα ἄλλοτε ὅταν περνοῦσα ἀπὸ κεῖ πηγαίνοντις στὸ Λουβρο. Καὶ τὸ κομμάτι ἦταν πράγματι ἐκεῖ καὶ ἐφαίνετο σὰν νὰ μὲ ἀνέμενε, τώρα καὶ τρεῖς χρόνια...

Καὶ τόσα ἄλλα...

III. Δὲν μοῦ ἔκανε καμιάν ἐκπληξιν ἢ ἀφθονία τῶν βιβλίων ποῦ ἔχουν γραφῆ ὡς τώρα γιὰ τὸν πόλεμον καὶ ποῦ βλέπει κανεὶς ἐκτεθειμένα στὶς προθήκας ὄλων τῶν βιβλιοπωλείων, παλαιοπωλείων, βιβλιοθηκῶν κ.λ.π. Σήμερα κάθε Γάλλος θέλει νὰ πῆ τὴ γνώμη του γιὰ τὸν πόλεμον. Δὲν μοῦ ἔκανε ἐκπληξιν γιὰ τὸν δὲν μοῦ ἔδειξε καμιὰ νέα ὄψιν τοῦ Γάλλου. Ἀπεναντίας γιὰ μιὰ φορὰ ἐπὶ πλέον ὁ πόλεμος αὐτὸς κατέδειξεν ὅτι ὁ Γάλλος—ἀκόμη καὶ ὅταν ἔχει τὸν Ἀντίβαν εἰς τὰς θήκας—εἶναι ἄνθρωπος τοῦ πνεύματος, τῶν ἰδεῶν, ἀταλντικὸς, κριτικὸς.

Τί θὰ κρατήση ἢ ἀνθρωπότης ἀπὸ τὴν μάζαν αὐτὴν τῶν βιβλίων; Τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν θὰ τὴν ἔχουν βέβαια ὑποβάλλῃ στοὺς ἑαυτοὺς των, οἱ διάφοροι συγγραφεῖς, εἴαν τοῦλάχιστον κρίνη κανεὶς ἀπὸ τὴν προφανῆ των προσπάθειαν ὅπως δώσουν ἓνα τίτλον πιστικὸν ἢ εὐγλωττον, ἢ ἀκόμη ἀπομνημονευτικὸν ἢ καὶ ἀπλούστερα ἠχηρὸν στὰ βιβλία των. Μέσα στὲς τόσες φωνὰς ὁ καθεὶς ὑψώνει τὴν φωνὴν του ὅσο μπορεῖ ψηλότερα ὅπως ἀκουσθῆ.

Μὴ ξεχνᾶμε καὶ τοὺς ἐμφατικὸς τίτλους ἐκείνων τῶν βιβλίων τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς ἐξυτηρετοῦν ἓνα κόμμα...

Καθὼς βλέπει, ὁ πόλεμος δὲν ἔλλαξε τὸ βάθος τῶν πνευμάτων. Ἐπὶ ἄλλως ἔλλαξε τὴν κατεύθυνσιν των δι' ἓν διάστημα.

IV. Οἱ λογοτέχνες οἱ ὁποῖοι ὅσο μεγάλοι ποιητὰ καὶ νὰ εἶναι καμμιά φορὰ δὲν εἶναι ἱκανοὶ ποτὲ νὰ ἀντιμετρηθοῦν στὴ σκέψιν μὲ τοὺς φιλόσοφους—μὲ μερικὰς ἐκφράσεις εὐγλωττες στὴ συντομία τους, μὲ μερικὰς ὠραίας φράσεις κἀμποτε μεγάλο κακὸ στὰ πνεύματα. Διότι ὑπὸ τὴν ὑποβολὴ κάποιου αἰσθηματος δημιουργοῦν μερικὸς θρούλλους, οἱ ὁποῖοι ὅπως ἐξαλειφθοῦν ἀπαιτοῦνται χρόνια : εἴαν ποτε ἔχουν τὴν τύχην νὰ ἐξαλειφθοῦν.

Ἀπαιτεῖται νὰ χυθῆ γι' αὐτὸ περισσότερο μελάνι—ὦ ! ἀπειρώς—ἀπὸ ὅτι ἐχρειάσθη ὅπως δημιουργηθοῦν. Τὸ hideux sourire τοῦ Βολτέρ γιὰ τὸ ὅποιο κάμνει κάπου λόγος ὁ Alfred de Musset εἶναι καὶ αὐτὸ ἓνας θρούλλος ποῦ δὲν μποροῦσε νὰ βλαστήση παρὰ στὸ μυαλὸ ἑνὸς ἀνθρώπου προκλισημένου μὲ μιὰ αἰσθηματικὴ ὑπερβολικὴ ἀλλ' ἀρρωστημένη.

Μοῦ ἄρεσει νὰ ἐπισκέπτομαι τὸ Square Monge : ἐκτὸς ποῦ εἶναι ἡσυχον, ἐκτὸς ποῦ περιλείπει τὸ ἄγαλμα τοῦ Fr. Villon (μὲ ὅλο ποῦ τὸ ἄγαλμα αὐτὸ δὲν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς στὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν) ἐκτὸς μερικὰ ἄλλα ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα ποῦ περιέχει, ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἐπισκεφθῆ ἀκόμη—καὶ κυρίως—ὅπως θεωρήσῃ ἓνα ἄγαλμα τοῦ Βολτέρ—Voltaire assis.

Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἄγαλμα φαίνεται τὸ πολυθρόλλητο μειδίαμα τοῦ Βολτέρ. Τοῦ Βολτέρ πλέον κουρασμένου ἀπὸ τὴ μεγάλη καὶ μακρὰ πάλη ἐναντίον τοῦ Φαγιατισμοῦ, τοῦ Βολτέρ-Πατριάρχου, τοῦ Βολτέρ μέσα στὸ θρίαμβο του καὶ τὴν ἀποθέσει του. Βέβαια τὸ μειδίαμα τοῦ Βολτέρ δὲν εἶναι ἐκεῖνο τὸ χαριτωμένο μειδίαμα τοῦ Ἐρμούς τοῦ Πραξιτέλους ποῦ συνδυάζει τὴν ἄφατον γοητείαν μὲ τὴν ἐλαφρὴ ἀπογοήτευσιν. Ἀλλὰ τὸ μειδίαμα τοῦ Βολτέρ δὲν εἶναι ἐπὶ πλέον hideux. Ἀπλούστατα εἶναι τὸ μειδίαμα ἑνὸς ἱκανοποιημένου, ἑνὸς τολμηροῦ μέσα στὸ ποίμνιο τῶν δειλῶν, ὅστις ἔφερεν εἰς πέρας τὸ ἔργον του, εἶναι τὸ μειδίαμα ἀνθρώπου ποῦ πάλασε γιὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀπὸ τὸ σκοτὸς τοῦ ψεύδους καὶ τῆς δυσδιαμονίας.

Ἐχω τὴ πεποίθησι καὶ τρέφω τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ ἔλθῃ μέρα ποῦ ὁ Βολτέρ θὰ παύσῃ νὰ μένῃ ἓνας μεγάλος παραγνωρισμένος. Λησμονημένος περισσότερον ἀπὸ φόβον παρὰ ἀπὸ περιφρόνησι, ὁ Βολτέρ τὸν ὅποιον σήμερα εἶναι τῆς μόδας νὰ βρίσκουν κρῖον, ὑπῆρξε πράγματι ὁ πλέον ἔνθερμος, ὁ πλέον ἐμπαθὴς (passionné) ἄνθρωπος ποῦ γέννησεν ἢ φύσῃ. Τί εἶναι ἢ passion τοῦ Rousseau μπροστὰ σέκεινῃ τοῦ Βολτέρ; Εὐρετέ μου μιὰ φράσι τοῦ Βολτέρ ποῦ κάτω ἀπὸ τὴ τελειαν ἀρμονίαν τῆς νὰ μὴ κρύπτη μιὰ passion : ἀλλ' ὁ Βολτέρ ἐγνώρισεν νὰ θέσῃ τὴ passion του εἰς τὴν ὑπηρεσία καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ λογικοῦ : καὶ μὲ σκοπὸ τὴ καταπολέμησιν τοῦ ψεύδους.

V. Ἐκεῖνο ποῦ ἐλκύει περισσότερο τὸ μάτι τοῦ ἐπισκεπτομένου τὸ Παρίσι κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ, εἶναι ἢ πληθώρα τῶν ἀναπήρων ποῦ βλέπει κανεὶς στοὺς δρόμους. Πρὸ ἡμερῶν ἔξω ἀπὸ τὴ μεγάλη εἴσοδο τοῦ κήπου τοῦ Λουξεμβούργου συνήνητσα ἓνα ὄμιλον ἀπὸ πέντε στρατιῶτες ὄλους νέους : εἶχαν τὸ ὄλον ἔξι πόδια καὶ πάλιν ἀπὸ δυο-τρεις ἀπ' αὐτοὺς ἔλειπε τὸ ἓνα χέρι (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τοὺς κοιλούς λείπει τὸ ἄριστερόν χέρι). Δὲν ἔξερες πόσον λυπηρὸν εἶναι αὐτὸ τὸ θέαμα. Ἀδύνατο νὰ κάμῃ κανεὶς βῆμα χωρὶς νὰ συναντήσῃ καὶ ἓναν ἀνάπηρον : κουτσόν, κοιλόν, στραβόν, μὲ δεμένο τὸ κεφάλι. Συχνὰ ὁ ἴδιος ἀνάπηρος εἶναι τέτοιος σὲ διάφορα μέρη τοῦ σώματός του.

Τὰ θύματα αὐτὰ τοῦ πολέμου κινοῦν τὸν οἶκτον. Οἶκτον ποῦ αἰσθάνεται κανεὶς τὴν ἀνάγκην νὰ κρύψῃ, ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὸν ἴδιον πληγωμένον τοῦ ὁποίου τὸ μάτι δὲν συναντᾷ παρὰ τὸ ἴδιο μονότονον στὴν ἐκφρασί του βλέμμα τῶν διαβατῶν.

Υπῆρξαν οἱ προτείναντες ὅπως μετὰ τὸν πόλεμον, εἰς τὰ στήθη ὄλων τῶν θυμάτων τοῦ πολέμου ἐξαρηθῆ ἰδιαίτερον σῆμα ἀναγνωρίσεως. Διὰ ποῖον λόγον; Ἦνα οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν πλέον ὁ νοῦς των ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὴν σκέψιν τῆς συμφορᾶς των; Ἄς ἀφίσωμεν δὲ κατὰ μέρος τὰς παραδοξολογίας τῶν εὐσπλαγχνικῶν ἐκείνων κυριῶν, αἱ ὁποῖαι προτείναν νὰ σταυροκόπωνται οἱ διαβάται ἐνάπιον κάθε βαρέως ἀναπήρου εἰς ἐνδειξιν εὐγνωμοσύνης. Ἄς ἀφίσωμε τὰ θύματα εἰς τὴν δυστυχίαν των. Ἄς μὴ ζητῶμεν νὰ

εκμεταλλευθῶμεν τὴν ἐπελθοῦσαν μεγάλην Συμφορὰν καὶ Δυστυχίαν, ὅπως ὑποθάλωμε καὶ ἀναζωοπυρρῶσωμε τὴ φλόγα μιᾶς θρησκείας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ μέγα μέρος τῶν ἰδίων τραυματιῶν ἔπαυσε πρὸ πολλοῦ νὰ πιστεῦη.

VI. Στὸν κῆπο τοῦ Λουξεμβούργου μέσα στὰ πολλὰ ἄλλα ἀγάλματα καὶ προτομὲς ὑπάρχει καὶ ἓνα λευκὸ ἄγαλμα τῆς George Sand. Γύρω του ἐκτείνεται μιὰ πράσινη χλόη, πέρα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀρχίζουν αἱ δενδροστοιχίαι.

Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ μ' ἀρέσει νὰ τὸ ἐπισκέπτομαι, κἄθε ὅταν ἔχω καιρὸ. Μοῦ φαίνεται ὅσ' ἡ George Sand νὰ εἶναι σήμερα, παραμελημένη, ξεχασμένη. Μοῦ φαίνεται ὅσ' νὰ διακρίνω ἀπάνω στὸ μάρμαρο, μιὰ κἄποια λύπη, κἄποιο γλυκὸ παράπονο.

Ποῖα τραγικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῆς George Sand! Ἄπὸ τῆ μιὰ ὁ πόλεμος, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ εἰδύλλιο!

Πῶς εἶναι δυνατό σήμερα ὁ κόσμος νὰ αἰσθανθῆ τὸν συγγραφέα τὸν ἰδανιστὴν, ποῦ ἠγάπησε τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀγροτικὴ ζωὴ, τοὺς χωρικοὺς, ποῦ περιέγραψε μὲ δημορικὴν ὁλως χάρι τοὺς ξρωτάς των καὶ τὰ ταπεινά των αἰσθητάματα;

Ἴσως θὰ περάσουν ἀκόμη χρόνια πολλὰ προτοῦ τὸ ἔργο τῆς George Sand ἐπανεύρη τοὺς ἀναγνώστας του.

Πρὸς τὸ παρὸν εἶναι λησμονημένη.

Καὶ νὰ γιατί μᾶρξεί σεμένα τὸ φίλο της, νὰ τῆς κάμνω τὴν καθημερινὴ μου ἐπίσκεψιν, νὰ τῆ παρηγορῶ, νὰ τῆ καταπραῖνω.

Διότι πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ὀργισμένη ἡ George Sand, ἐὰν ξέρει ὅτι τοὺς ἀγροὺς ἐκείνους ποῦ τόσον ἠγάπησε καὶ ἔψαλλε τόσον ὠραῖα, σήμερα τοὺς ποτίζει αἷμα.

VII. Ἄμέσως μὲ τὴ πρώτη μέρα ποῦ ἐφθασα ἐδῶ, καὶ ὡς ἦτο μπορῶ νὰ πῶ καθ' ἑκάστη μου μετέβην νὰ ἐπισκεφθῶ, εἰς τὸ 282 Boulevard Raspail, τὸν φιλόσοφον Félix Le Dantec. Περιστὸν νὰ σοῦ πῶ — διότι τὸ ξέρεις καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον — ὅτι ὁ ἀπεριόριστος θαυμασμὸς ποῦ τρέφω δι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον δὲν ὑπέστη ποτὲ ὑφραίνῃ ἢ κλονισμὸν. Ἠύξησε μάλιστα ἀφ' ὅτου εἶδα μερικὰ μέτρια πνεύματα νὰ μειδιοῦν εἰρωνικὰ προφέροντα τὸ ὄνομά του.

Ὁ Le Dantec μὲ ἐδέχθη ὅπως ἓνας πράγματι ἐλεύθερος ἄνθρωπος δέχεται ἐκείνους ποῦ τὸν ἐπισκέπτονται. Μοῦ ὁμίλησεν ὅπως ὁμιλεῖ ἓνας ἄνθρωπος ποῦ διαβάξει ἀλαθάντως στὴ φυσιογνωμίᾳ ἐκείνου μὲ τὸν ὁποῖον ὁμιλεῖ. Ἄλλὰ τί εἶναι ἡ ἐγωϊστικὴ ἰκανοποίησις νὰ δῶ τὸν Le Dantec νὰ μοῦ μιλᾷ ὅπως μοῦ ἐμίλησε, μπροστὰ στὴ γοητευτικὴ ἀνάμνησι ποῦ ἀπεκόμισα ἀπὸ τὴ συνομιλία του; Ἐλυπήθην ὅταν ἤκουσα ὅτι μόλις βγαίνῃ ἀπὸ μακρὰν περίοδο ἀσθενείας φύσεως φυματιώδους τὴν ὁποίαν ὁμως κανεῖς ἰατρὸς ὡς τώρα δὲν κατώρθωσε νὰ ὀρίσῃ. Ἄπὸ τὴν ἴδια ἀρρώστεια ἔχει ὑποφέρει καὶ ἄλλοτε. Καθὼς μοῦ εἶπε, ἐπέρασε σχεδὸν ὀλόκληρο τὸν χειμῶνα ἄυπνος. Μὲ ὅλην αὐτὴ τὴν ἀσθένειαν ποῦ τὸν ἐτυράνησεν ἐπὶ μῆνες, δὲν ἔπαυσε καθὼς μοῦ εἶπε ἀπὸ τοῦ νὰ σκέπτεται. «Oh! je pensais, je pensais à une foule de choses!» Καὶ ἔχει πολλὰ, πολλὰ ἀκόμη νὰ πῆ. Ἀκριβῶς τῆ μέρα ποῦ ἐξεργάγηκεν ὁ πόλεμος ἐπρόκειτο νὰ τεθῆ σὲ κυκλοφορίαν ἓνα νέο βιβλίον του, ὑπὸ τὸν τίτλον: La Mort et la Conscience Universelle, ἂν θυμοῦμαι καλά: ἐξ αἰτίας ὁμως τοῦ πολέμου ἀνεβλήθη ἡ κυκλοφορία τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον ἔχει τυπωθῆ στὴ Collection Scientifique τοῦ Flammarion. Τώρα σκέπτεται νὰ γράψῃ ἓνα βιβλίον σχετικῶς μὲ τὸν

πόλεμον, ὅπου θὰ προσπαθῆσῃ νὰ φανῆ, ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερον ἀντικειμενικῶς, προσπαθῶν νὰ λησμονήσῃ δηλ. γράφοντας, ὅτι εἶναι Γάλλος.

Μοῦ εἶπε πολλὰ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του: πῶς τὸ βάθος τοῦ πνευματικοῦ του χαρακτήρα εἶναι ἡ «περιέργεια». Πῶς εἶναι ἡ περιέργεια ποῦ τὸν ὤθησε μιὰ μέρα ποῦ ἐκτελοῦσε ἓνα περιπάτο μὲ τὸν Tannery, στὴ θέα μιᾶς mousse ποῦ ἔφερε σπόρους, νὰ μελετήσῃ τὴν βιολογίαν ἀμέσως μόλις ἐπεράτωσε τὰς μαθηματικὰς του σπουδὰς.

Ἔμαθα ἐπίσης πῶς τοῦ ἀρέσει πολὺ ἡ συναναστροφή τῶν καλλιτεχνῶν καὶ πῶς ἔχει προσωπικοὺς φίλους ὅλους τοὺς διασημοὺς ζωγράφους ποῦ κατοικοῦν στὸ Παρίσι. Τοῦ ἐμίλησα γιὰ τὸ θαυμασμὸ ποῦ τρέφει ἓνας μεγάλος ζωγράφος τῆς Ἰταλίας, ὁ Viani δι' αὐτὸν καὶ μοῦ εἶπε πῶς θὰ ἦτο εὐτυχὴς νὰ τὸν γνωρίσῃ.

Στὸ τέλος τῆς ὁμιλίας του, ὅσ' ἂν συμπεραίνω μοῦ εἶπε:

«Εἶμαι εἰς ἄνθρωπος εὐτυχῆς. ἔχα τὸ εὐτύχημα νὰ γεννηθῶ στὴν > ἐποχὴν αὐτὴν καὶ νὰ παρακολουθῆσω ὅλην τὴν πνευματικὴν κίνησιν > μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ποῦ ἔφεραν στὴν ἐπιστήμην αἱ θεωρίαι τοῦ Λαβρῆ- > νου. Ζῶ ἡσυχος, σκέπτομαι, γράφω, μὲ ἀκούουν, βγένω σὲ περιπάτον μὲ > νος, ἐνδιαφέρομαι στὸ πέταγμα ἐνὸς ἐντόμου, στὸ χρωματισμὸ ἐνὸς ἀνθοῦς.»

Αὐτὰ ἐν ὀλίγοις, τὰ πῶ ἐνδιαφέροντα ποῦ ἤκουσα ἀπὸ τὸ στόμα του.

Διὰ νὰ τελειώσω σοῦ ἀναφέρω αὐτὸν τὸν τίτλον ποῦ τοῦ ἔδωκεν, καθὼς μοῦ εἶπε, ἓνας φιλόσοφος σὲ μιὰ κριτικὴ γιὰ τὸ ἔργο του: le savant sans peur et sans reproche. Ἄγνωστος περὶ τίνος φιλοσόφου πρόκειται.

ΙΟΥΛΙΟΣ ΤΟΥ 1915.

ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ. — Δινοτάνε ἡ μάχη τῆς Ἰένας καὶ ὁ Ἔγγελ, ἔγραψε τὴ «Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος». Τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο γνωστὸ στοὺς ἀναμικτοὺς φιλολόγους μας ὅσο ἐκεῖνο τοῦ Γκαίτε, (πῶ παγκόσμιος φήμη) ὅστις ἔμεινε ἀδιάφορος στὴν πατριωτικὴ ἐξέγερσι τῶν συγχρόνων του. Φαντάζονται λοιπὸν οἱ φιλολογίζοντες τῆς Ρωμηοσύνης ὅτι ἡ ἀδιαφορία τους γιὰ τὰ σημερινὰ γεγονότα προέρχεται ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο ποῦ ἔχουν φτάσει καὶ τὸ ὁποῖο τοὺς ἐπιτρέπει νὰ βλέπουν μὲ ἀπαθὲς βλέμμα τοὺς σπασμοὺς τῆς ἀνθρωπότητος:

Suave mari magno turbantibus acquera ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.

Ἄλλ' ἀφοῦ μᾶς φέρνουν τὸν Γκαίτε, ἂς μιλήσωμε γιὰ τὸν Γκαίτε, γιὰ νὰ σβύσωμε τὴν ἰδέαν ποῦ κινδυνεύουν νὰ σχηματίσων ὅτι κατὰ κοινὸν (ὁ ὀλυμπισμὸς) τοὺς συνδέει μὲ τὸ μεγάλο σκέπη καὶ ποιητὴ.

Διηγῆται ὁ Soret τὸ παρακάτω ἀνέκδοτο:

«Κυριακὴ 2 Αὐγούστου 1880. — Οἱ ἐφημερίδες μᾶς ἀνήγγειλαν ὅτι > ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἰουλίου ἄρχισε... Τὸ ἀπόγευμα πῆγα στοῦ Γκαίτε. — > Ἔλοιπὸν!, ἐφώνησε μόλις μὲ εἶδε, τί σκέπτεστε γι' αὐτὸ τὸ μεγάλο > γεγονὸς; Τὸ ἠφαιστεῖο βρίζεται σὲ ἐκρηξήν' τὸ πᾶν εἶναι στὶς φλόγες' > δὲν πρόκειται πιά γιὰ μιὰ συζήτησιν «κεκλεισμένων τῶν θυρῶν». — Μεγάλον > γεγονὸς, ἀπάντησα. Ἄλλ' ἀπ' ὅσα ξέρουμε καὶ μ' ἓνα τέτοιο ὑπουργεῖο, > πρέπει νὰ περιμένωμε νὰ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ κατάστασις μὲ τὴν ἐξωσθῆ τῆς > βασιλικῆς οἰκογένειας». — «Φαίνεται πῶς δὲ συνεννοούμεστε, ἐξοχέ μου > φίλε, ἀπεκρίθη ὁ Γκαίτε. Δὲ σοῦ μιλῶ γι' αὐτὰ τὰ πρόσωπα. Πρόκειται > γιὰ μένα, γιὰ μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὰ ὑπόθεσι. Θέλω νὰ σοῦ πῶ γιὰ τὸ

» θόρυβο που έγινε στην 'Ακαδημία, εξ αιτίας της συζήτησης της τόσο
» σπουδαίας για την επιστήμη, μεταξύ Cuvier και Geoffroy Saint-Hilaire».

Ο Γκαίτε βέβαια, πνεύμα έντελώς κοσμοπολιτικό, ανθρωπιστικό, άπατρι,
έμεινε αδιάφορος στο σωβινισμό της χώρας του, άλλ' ο Γκαίτε δεν έμεινε άπα-
θής σε τόσα άλλα ζητήματα, μεγάλης σημασίας, τα όποια τότε δεν προσέλκυαν
την προσοχή των συγχρόνων του. 'Αληθινά δημοουργικό πνεύμα, δεν εκλεί-
πισε στην τέχνη κι' ακόμα ολιγώτερο στη φιλολογία. 'Αγάπησε την
επιστήμη, αγάπησε την ανθρωπότητα, έμίσησε το ψέμμα, έπολέμησε τους
σχολαστικούς, τους θρησκόληπτους και τους ψευτοφιλόλογους της εποχής του:
αγάπησε, αισθάνθηκε και προσπάθησε να εξομοιώσει το γαλλικό πολιτισμό.
Μ' άλλους λόγους ο Γκαίτε υπήρξε ο άνθρωπος όλων των εποχών και ο
άνθρωπος της εποχής του. 'Αν έμεινε άπαθής για το σωβινιστικό γερμα-
νικό πνεύμα της εποχής του, δεν έδειξε την ίδια αδιαφορία για τη Γαλλική
'Επανάσταση, της όποιας υπήρξε ο θιασώτης και ο φανατικός υπερασπιστής
έναντιόν των συκοφαντών μαζί με το Schiller....

Το να παραβάλλουν οι άνεμοί μας φιλολογούντες την άπάθειαν τους
με κείνη του Γκαίτε μού φαίνεται άστείο. Ξέρουμε ότι είναι πατριώτες και
οι όσες φορές συμβεί να πατήσουν τον κάλο της «ξανθής, άσπρης» γής
τους, αφήνουν φωνές σαν να τους έγδαρναν. Γιατί λοιπόν τότε πετούν τον
Oscar Wilde και «άναζητούν», κατά τη φράση του πιο ύστερικού απ'
αυτούς «τη γροθιά, εκείνη την εύλογημένη κίνηση, που θα διέσωζε την άνε-
ξαρτησία του από τους βαρείς ισκιούς των βαρβάρων και θα έλευθέρωνε
την ξανθήν, άσπρην γήν από τα πατήματα των βαρβάρων;»

Γνωρίζουμε καλά ότι όλα τα ύψηλά ιδεώδη, για τα όποια μάχονται σή-
μερα—άν όχι τα έθνη τουλάχιστο, μερικά άτομα, τάξεις ατόμων—είναι κι'
αυτούς κόσμοι άγνωστοι, επιθυμίες, ανάγκες που δεν τις αισθάνονται. 'Ε-
κείνοι που θεληματικούς τραβούν της θυσίας σήμερα και μαζί με τις άλλες
θυσίες κι' εκείνη του «δλητισμού» τους είναι απλό πόρισμα της ψυχολο-
γίας ότι μετά τον πόλεμο, θα θελήσουν την επικράτηση των ιδεών τους, και
την πραγματοποίηση των ιδεωδών τους, για τις όποιες παρεδέχτηκαν όλες τις
θυσίες. 'Αλλά πώς θα ενδιαφερθούν κι' αυτούς εκείνοι που δεν έμνούνται
από τα ίδια αισθήματα;

Βέβαια, αφού θέλετε, δε βλέπω κανένα λόγο να συγκινηθεί κι' αυτό
τον πόλεμο εκείνος που δεν αισθάνθηκε ποτέ μέσα του το παγκόσμιο «'Εγώ»,
που άνατράφηκε με τη γνωστή μέθοδο άνατροφής που ξέρουμε, που γεννή-
θηκε από γονιούς που δεν εκέφθησαν ποτέ παρά πώς να κερδίσουν χρέη-
ματα—με τον τρόπο τον πιο άσχροκερδή και τον πιο ζητιάνικο συγχρόνως.
Που δεν έδιάβαζε παρά έργα φιλολογικά, και αυτά από πολύ τρυφερή ήλι-
κία. Που μέσα στη κοινωνία, στην όποια ζει, προσπαθεί να περάσει όσο
το δυνατό περισσότερο για «νομοταγής», για «καλοαναθεραμμένος», για
«παιδί οικογενείας», για «διανοούμενος», για «διαβαρμένος». Που δε συνα-
ναστράφηκε από το λαό, παρά τους δούλους και τα γκαρσόνια, που δεν
έγνώρισε την έργατική τάξη, κι' έξω απ' τους ανθρώπους της φυλής του δεν
έγνώρισε παρά επιπόλαια τους πιο όρατους τύπους άλλων έθνών.

Δέ μού φαίνεται ότι απομακρύνονται απ' την αλήθεια άν κηρύξω ότι ή
πρώτη ιδέα που θάλλει στο νου ενός 'Ελληνα άνεβασμένου, όταν του ρίξετε
άπρόσωπα τη λέξη Γαλλία, θα είναι π. χ. Marcelle ή Gabrielle ή άλλη πα-
ρόμοια. Κι' όχι, Voltaire π. χ. ή Revolution Française, ή Chevaleresque...

Όταν λοιπόν το πνεύμα τους είναι τόσο κάτω, πετάει τόσο χαμηλά,
χαμοσέρεται σχεδόν, μην παραξενεύεστε άν ο πόλεμος αυτός τους αφήνει
αδιάφορους. Την αδιαφορία αυτή την πέφτουν για γαλήνη, για ύψος φιλοσο-
φικό. 'Ανικανότης ήθική, πνευματική και άτομική, λέγω εγώ.

'Αν διαβάσουμε τις βιογραφίες των μεγάλων άντρών θα δούμε ότι όλοι
τους υπήρξαν άνθρωποι της εποχής τους, έγνώρισαν την «τοπική δράση».
Μακριά από το να μείνουν άπαθείς για όσα γίνονταν
γύρω τους, έπαλαίσανε πάντα άπελπιστικά έναντιό της γε-
νικής άπάθειας του περιβάλλοντος.

'Αντί λοιπόν να καυχούνται, να υπερηφανεύονται για τη φυσική τους
αυτή άπάθεια, οι φιλολογούντες, έπρεπε να ντρέπονται, έπρεπε να πούν μιá
φορά και για καλά πιά: «'Ας παύσουμε να μένουμε κλεισμένοι στο καβούκι
μας. 'Ας άφίσουμε τη φόβιτοιάρικη ζωή μας. 'Ας άγκαλιάσουμε την 'Ανθρω-
πότητα, το Λαό, τον 'Εργάτη, το Σύμπαν. 'Ας αγιατήσουμε την 'Επιστήμη
και την 'Αλήθεια. 'Ας είμαστε ολιγώτερο 'Ελληνες και περισσότερο
'Ανθρωποι».

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΔΡΕΨΦΟΥΣ ΚΑΙ Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ "ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΗΣ" ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ. — Στην αρχή της υπόθεσης Δρεψφούς, οι Γάλλοι διανοούμενοι
είχαν κρατήσει μιá δόλοτελα παθητική στάση. Κλεισμένοι μέσα στην Tour
d'ivoire τους, εκύπταζαν με αδιαφορία τα συμβάντα. Όταν όμως ή κατά-
σταση έφθασε στο άπροχώρητο, όταν δηλ. συναισθάνθηκαν το κακό που
γινότανε στην Γαλλία, στα πνεύματα, στον κόσμο όλο με την άποχήν τους, όταν
έννόησαν ότι την ουδέτερη στάση τους την έμμεταλεύετο το «άλλο κόμμα»
με τις άπειρες σειρές των μαύρων φαλάγγων του, που όχι λίγες αποτελούντανε
από διανοούμενους κάθε είδους, τότε κι' εκείνοι έβγήκαν στην παλαιστρα
άποφασισμένοι να κτυπήσουν γερά τη πολυκέφαλη 'Υδρα. Και είδαμε τότε
τόν An. France, το σκεπτικιστή, τον ειρωνα, το ράθυμο συγγραφέα, ν'
άναδειχτεί ένας από τους πρωταγωνιστές της μεγάλης πάλης: ένας τέλειος μο-
νομάχος. Και μόνο μερικοί ultra-esthetes μπορούν να βρουν ότι ο An. France,
έξημιώθηκε με την Histoire Contemporaine που έγραψε και που δεν
άρκεσέτηκε στα Lys Rouge.

O AN. FRANCE ΚΙ' ΑΥΤΟΙ.— Κ' επειδή κάμνουμε λόγο για τον An.
France, δε μπορούμε μιá και ή πένα μας συνάντησε τ' όνομα αυτό, να μη
σταματήσουμε, για να εκφράσουμε τον άνείπτοτο θαυμασμό μας για το με-
γάλο αυτό πνεύμα, που έμνεί τόσα άλλα μεγάλα πνεύματα.

'Ας υπενθυμίσουμε δε και στους ολυμπικούς μας, πώς ο An. France
είναι ένας άνθρωπος δράσης. Όχι μακριά από το να φοβάται να χρωματι-
στεί έδωσε άπεναντίας ως σκοπό του βίου του την πάλη για το ιδεώδες. Για
κείνους που θα έπιχειρούσαν να τον πούν ουτοπιστή, έχει δώσει την τέλειαν
άπάντηση, στις γραμμές που βάζω παρακάτω 'Ισπανικά, όπως έτυχε να
τις δώ σε μιá έργατική έφημερίδα της Ν. 'Αμερικής:

«Sin los utopistas de antes, los hombres aún vivirían misera-
bilmente y desnudos en cavernas. Son los utopistas quienes han tra-
zado las lineas de la primera ciudad. Hay que compadecer al partido
politico que no tenga utopistas. De los suenos generosos, salen las
realidades bienhechoras. La utopia es el principio de todo progreso
y el diseno de un porvenir mejor.»

Κι' άλλου πάλι λέγει μ' εκείνη τη λεπτή και βαθειά ειρωνία που τον χαρακτηρίζει: «Οί ούτοπιστές είναι επικίνδυνοι γιατί μās φέρνουν την αηδία για τὸ παρόν.»

Γιὰ κείνους που φαντάζονται ίσως πῶς ἡ πολεμική του μεγάλου συγγραφέα δὲν ἐκδηλώνεται παρὰ μονάχα στὰ ἔργα του—και τοῦτο ἀπὸ μιὰ ιδιαίτερη ἀντίληψη που μπορεῖ νὰ ἔχει τῆς τέχνης—θὰ πῶ ἀπλῶς ὅτι ὁ An. France εἶναι ἕνας ἀπὸ κείνους που ἔδειξαν τὸ πιὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ κοινωνικὸ ζήτημα. Φίλος ἐπιστήθιος του Jaurès, ἔγραψε στὸ θάνατό του, μιὰ σελίδα γεμάτη ἀπὸ πόνο, ὅπου ἐξυμνοῦσε ὅπως ἀξίζει τὸ μεγάλο ἄντρα και ἀρχηγὸ τοῦ Γαλλικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος.

Ἄλλὰ συχνώτατα συμβαίνει ὁ An. France νὰ ἐκδηλώνει τὰ φιλελεύθερα αἰσθήματά του, μὲ ἔργα και μὲ λόγους. Ὅσοι πῆγαν στὸ Παρίσι κ' εἶχαν μάτια νὰ βλέπουν ὅλα γύρω τους, θὰ ἔπαινε συχνὰ πιστεύω νὰ δοῦν τὸνομα τοῦ An. France σὲ κοκκινωπὲς τοιχοκολήσεις που δὲν ἦσαν τίποτε ἄλλο παρὰ ὀλιγόλογες και τολμηρὲς διαμαρτυρίες ἐναντίον καταπιεστικῶν μέτρων τῆς ἐξουσίας.

ΔΗΛΗΤΗΡΙΑΣΤΕΣ ΨΥΧΩΝ, ΕΥΕΡΓΕΤΙΚΟΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ.— Εἶχα πολλοὺς λόγους γιὰ ν' ἀηδιάζω τῇ ρωμέικῃ «μανταλιτέ». Και τὴν ἀηδία μου ἔφερω πῶς τῇ συμμερίζονται ὅλοι, ἀνεξαιρέτως ὅσοι ἀληθινὰ παλαίβουν ἕνα πνευματικὸν ἀγῶνα μέσα στὴν Ἑλλάδα και δὲν ἔχουν ἀποθαρρυνθεῖ ἀκόμα— πρῶγμα δυστυχῶς που συμβαίνει τὸ πιὸ συχνά. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἐμίσησα πάντα τοὺς κόλακες τῆς φυλῆς, τοὺς ἀνόητους ἐκείνους μισόξενους και τοπικιστὲς, που κηρύττουν— εἶναι δικαίωμά τους, ἀλλ' εἶναι ζήτημα ἂν κατώρθωσαν ποτὲ νὰ δοῦν μὲ τὰ μάτια τους στὴ ζωὴ— ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ὁ πιὸ εὐγενικὸς λαὸς που ὑπάρχει, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι εἶναι κατώτεροί μας, κλπ. Θυμοῦμαι ἀκόμα μιὰ συζήτηση ἰδεολογικὴ— ἃς ἐλέγαμε καλύτερα ἡλίθια— που ἀνοίχτηκε κάποτε μεταξὺ φιλολογοῦντων Λεβαντίνων, γιὰ τὸ Δυτικὸ και Ἐνατολικὸ πολιτισμό. ὦ! πόσους θιασῶτες βρήκεν ὁ δευτερός. Πόσο τὸν βρήκαν ἀνώτερο ἀπ' τὸν πρῶτο! Μās ἔφεραν ὡς ἐπιχειρήματα ὅτι πρὸ χρόνων οἱ Ἕλληνες ἔμποροι στὴν Αἴγυπτο ἔμπορευόνταν συχνὰ μὲ λόγο. Κι' ἀπὸ κεί ὁ σοφολογώτατος κ. Γενυτὸς κατάληγε ὅτι ὁ Ἐνατολιτικὸς πολιτισμὸς εἶναι ἀνώτερος τοῦ Δυτικοῦ!

Ἄν μερικοὶ ἔμποροι Ἕλληνες δὲν μεταχειρίζονταν τόσο συχνὰ τὴν πένα ἄλλοτε, ἀπλούστατα ἢ ἀποχὴ αὐτὴ προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία ἄγνοια τοῦ τρόπου τοῦ «πιάνειν τὴν πένα». Γιὰ τὸ ζήτημα δὲ τῆς τιμιότητος—τὴν ὁποία κατὰ τὸν σοφολογώτατο κ. Γενυτὸ—ἢ ἀποχὴ αὐτὴ ἀποδείχνει—θ' ἀρκεστῶ νὰ παραπέμψω τοὺς νέους που θὰ μὲ διαβάσουν, στοὺς γονεῖς τους ἔμπόρους, γιὰ νὰ τοὺς πληροφορήσουν ἂν βγῆκαν πάντα κερδισμένοι ἀπὸ τίς ἐμπορικὲς πράξεις τους μὲ τοὺς ὁμογενεῖς. Γνωστὸν εἶναι ἔξ ἄλλου ὅτι εἰς τὴν Εὐρώπῃ γενικῶς οἱ Ἐνατολίτες θεωροῦνται ὡς faux. Ἄλλὰ πόσο ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν πραγματικότητά μερικοὺς μῶopes ἢ χρῆση τῶν ἐπιστημονικῶν λέξεων.

Ἐχρηιάζονταν ἴσως κ' ἕνας θεωρητικὸς τῆς ἀντίληψης σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὑπερέχει ὅλους τοὺς ἄλλους λαούς. Τὰ δύο ὀλιγοσέλιδα φυλάδια τοῦ θεωρητικοῦ αὐτοῦ (Γιαννάκουλου) ἔφερω ὅτι ἀποτελοῦν τὸ vademecum κάθε διανοούμενου. Σ' αὐτὰ μέσα θὰ βρῆτε τὴ παλῆν διείρηση κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς δευτέρας παρουσίας: εἰς ἐρίφια ἀγαθὰ και ἐρίφια πονηρά.

Προστέσετε, τὴν ἔξαψη τοῦ φυλετικοῦ αἰσθήματος, που προκάλεσαν οἱ δύο «νικηφόροι» πόλεμοι (που σήμερα θὰ ὀνομάζονταν ἀψιμαχίες και θὰ κρατοῦσαν δύο γραμμὲς στὰ communiqés officiels), τὴ μεγαλομανία που ἐκυρίεψε τότε ὅλους, τὴ πνευματικὴ νωθρότητα που τοὺς κατέλαβε, μετὰ τὴν κουραστικὴ διέγερση τῶν νερῶν των, κατὰ τὴ διάρκειά τῶν δύο πολέμων, και θὰ ἐνόησατε τότε τὴ στάση τῶν διανοουμένων μας κατὰ τὰ δύο και πλέον χρόνια ὅπου διαδραματίζονται μεγάλα γεγονότα στὴν Εὐρώπη.

Οἱ Λεβαντινοὶ διανοοῦμενοι ἐβρέθησαν ξαφνικὰ μπροστὰ σ' ἕνα δράμα, τοῦ ὁποίου δὲν ἐννοοῦν τὰ ἐλατήρια, μπροστὰ σὲ μιὰ κλειδαριὰ τῆς ὁποίας δὲν ἔχουν τὸ κλειδί, και συγχρόνως μπροστὰ σὲ μιὰ ἀναμπουμπούλα που τοὺς χάλασε τοὺς κύκλους. Οἱ πολλοὶ ἐκράτησαν ἀληθινὰ μιὰ οὐδέτερη στάτη (δὲν ἔχω νὰ τοὺς κατηγορήσω σὲ τίποτα, ὅπως δὲν ἔχω σὲ τίποτα νὰ κατηγορήσω ἕνα καμπούρη, ἕνα ραχικὸ, ἕνα ἀρθρικὸ). Μερικοὶ ὅμως ἀπ' αὐτοὺς οἱ δηλητηριαστὲς ψυχῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ μιλήσω τώρα—που ἕνα αἰσθημα τοῦ πιὸ χαμηλοῦ φθόνου κινοῦσε ἐναντίον ἐκείνων τῶν ἐλαχίστων, που κάποια σκέψη, κάποιο αἰσθημα, κάποια τάση ζωῆς τοὺς ἔκανε νὰ μὴ μείνουν ἀδιὰφοροι, ἀνέλαβαν νὰ δείξουν τάχα ὅτι ἐσπρώχονταν και οἱ ἴδιοι ἀπὸ κάποια ἰδεολογία, ἢ τουλάχιστο προσπάθησαν νὰ κηρύξουν ἀρχὲς ἀποσυνθετικῆς, ἀρχὲς ἱκανὲς νὰ γεννήσουν στὰ πνεύματα τὸ πείσμα, τὴν ἀμφιβολία, τὸν σκεπτικισμό, τὴν οἴηση, ἀκόμα και τὴ χαιρεκάκια, γιὰ τὰ δεινοπαθήματα τῶν πιὸ εὐγενικῶν λαῶν.

Νὰ διαγράψω τὸ μελετημένο σχέδιο τῶν δηλητηριαστῶν αὐτῶν μου εἶναι τὸ μόνο εὐκόλο. Ἡ βάση του ἐστηρίζετο σὲ δύο ἀξιώματα.

1. Ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν εἶναι θέμα σκέψης—ἢ δὲν εἶναι «ὑπόθεση στυλ γιὰ τὸν ἀρχιτέκτονα» κατὰ τὴν ἄνοστη φράση ἐνός ἀπ' αὐτοὺς.

2. «Ἡ φυλὴ μας προόρισται νὰ ζήσῃ και θὰ ζήσῃ». Ὁ «Βασιλεὺς» εἶναι ὁ σαλβάτορ.

Ποιὰ πρέπει νὰ ἦταν ἡ κατάπτωση τῶν λεγόμενων διανοουμένων στὸν τόπο αὐτὸ, γιὰ νὰ ἔχουν ἀνεχτεῖ και παραδεχτεῖ ὡς σημαιοφόρους τῆς Σταυροφορίας τους κατὰ τοῦ Δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἀνθρωπίσκους που ἐβάσιζαν τὸ πρόγραμμά τους ἀπάνω σὲ τέτοια ἀξιώματα. Ἄλλὰ σ' ὅλους ἄρεξε νὰ διαβάξουν τὰ ὑστερικά αὐτὰ παραληρήματα γιὰτὶ ἐκολάκευαν τὰ ἐνστικτὰ τους «Ρωμηῶν ἀθεράπευτων».

Ὅσο γιὰ μένα ὁμολογῶ ὅτι ποτὲ δὲν ἀηδίασα τόσο στὴ ζωὴ μου ὅσο σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, ὅπου ἐξακρίβωσα ὅτι προσωπικὰ πάθη εἶναι ἱκανὰ ἀληθινὰ νὰ ἐμπνεύσουν ἰδεολογικὰ κηρύγματα.

Ἄλλὰ κάθε μετᾶλλιο ἔχει και τὴν ἀνάποδὴ του. Ἡ ἀποσύνθεση, σκουληκὶ που γενιέται θὰ ἔλεγε κανεὶς ἀπὸ αὐτόματη γέννηση, μεγαλώνει, αὐξάνει, ἀσυναίσθητα ἀπλώνει δεξιὰ και ἄριστερὰ πόδια και χέρια. Βυζαίνει κάθε τι που ἔχει χυμὸ, ἔως ὅτου τὸ ἀποξηράνει, ἔως ὅτου δὲν τοῦ ἀφίσει παρὰ τὸ σκελετό. Ἄλλ' ἢ ἀνάπτυξη αὐτὴ τοῦ τέρατος εἶναι και ἢ ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς του. Μικρὸ, περνοῦσε ἀδιόρατο. Μποροῦσε ἀνενόητο νὰ ἐπιδίδεται στὸ σκοτεινὸ και φθοροποιὸ ἔργο του. Μεγαλωμένο ὅμως γίνεται ὄρατό σ' ὅλους, ἀκόμα και στοὺς πιὸ τυφλοὺς. Και βρίσκεται πάντα κάποιο πόδι εὐεργετικὸ γιὰ νὰ τὸ πατήσῃ.

Ἔτσι και ἢ ἀποσύνθεση στὴν Ἑλλάδα. Ἐφτασε πιά στ' ἀπροχώρητο. Ἐκυρίεψε ὅλα, ἐμάραν ὅλα. Ἐργάστηκαν γι' αὐτὴ ὅλοι, μικροὶ και μεγάλοι, τὴν ἐξύψωσαν, στὸ βαθμὸ τοῦ ἰδεώδους οἱ μυαροὶ και οἱ συμφεροντολόγοι.

Τὴν ἐφύσησαν ἀπὸ πάνω στὰ πνεύματα, τὴν ὑποβάσταξαν ἀπὸ κάτω. Λίγοι, πολὺ λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ φυλάξανε τὰ χέρια ἄσπρα σαυτὸ τὸ ἄτιμο ἔργο. Ἄλλὰ νικητὰρ δὲν τῆς μένει ἄλλο νὰ κάνει παρὰ νὰ ἐξαλειφτεῖ ἡ ἴδια, ἀόρατα, ἄδοξα ὅπως ἦλθε.

Ἄφοῦ ἔφαγε κάθε τι ποῦ συνάντησε στὸ ἀργὸ διάβα τῆς θὰ φάγει καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τῆς. Καθὼς τῆ φωτιά ποῦ ἀφοῦ φθείρει τὸ κάθε τι, φθείρεται κι' ἡ ἴδια ὕστερα. Τέτοια εἶναι ἐξ ἄλλου ἡ τύχη ὄλων τῶν τεράτων. Τέτοιο τὸ τέλος ποῦ τοὺς ἐπιφυλάττει ἡ ζωὴ. Τὰ τέρατα δὲν ἔχουν θέση μέσα στὴ ζωὴ, μέσα στὴ κανονικὴ ζωὴ. Μπορεῖ γιὰ ἓνα διάστημα, μπορεῖ ἐξαιρετικὰ νὰ συναντήσουν ἓνα περιβάλλο κατάλληλο, τέλειο, καμμιά φορὰ, γιὰ τὴν ἐξάπλωσή τους. Διότι ὅπως ὑπάρχουν ἄτομα τέρατα ὑπάρχουν καὶ περιβάλλοντα τέρατα καὶ περιστάσεις τέρατα. Ἄλλ' ἂν κάποτε τέτοιες ἀρμονίες θεμελιῶνται δὲν ἀργοῦν ὁμως νὰ ἐξαλειφτοῦν. Γιατί δὲν κατέχουν τὴ μονιμότητα, τὴ σταθερότητα τῶν ἀρμονιῶν τῆς ζωῆς, ἀρμονιῶν ἐξ ἄλλου ποῦ στηρίζονται ἀπάνω σ' ἓνα ὁλόκληρο παρελθὸν ἀρμονιῶν. Καὶ τότε ἓνα ἀπ' τὰ δύο θὰ συμβεῖ. Ἡ ἀρμονία μεταξὺ ἀτόμων τεράτων καὶ περιβάλλοντος, θὰ πάψει νὰ ὑπάρχει μὲ τὴν ἐξάλειψη τῶν μὲν ἢ τοῦ δέ.

Βλέπουμε λοιπὸν τὴ φυσικὴ τάση τῆς ἀποσύνθεσης πρὸς τὴν ἐξάλειψή τῆς. Ἄλλὰ καὶ πάλιν δὲ θὰ μᾶς ικανοποιῶσε γιατί θὰ ἦταν βραδεία, γιατί τέλος θὰ ἔφηνε εὐχαριστημένη μὲ τὴ συνείδηση ἡσυχῆ, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ἐτελείωσε τὸ ἔργο τῆς «ἀτιμωρητέῃ».

Ἄλλ' ἐδῶ ἐπεμβαίνει ἓνα ἄλλο φαινόμενο : ἡ ἀντίδραση. Ἡ ἀποσύνθεση ὁρατὴ δὲ μπορεῖ νὰ ξεφύγει πιά τὰ μάτια καὶ συναντᾷ ἀμέσως τοὺς ὀρκισμένους ἐχθροὺς τῆς, τοὺς φίλους τῆς Ζωῆς καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Σαπίλας.

Ἀκριβῶς θάθελα, νὰ δώσω νὰ ἐνοήσουν οἱ λίγοι ἐκεῖνοι ποῦ δὲ χάνουν ποτὲ τὸ θάρρος καὶ τὶς ἐλπίδες τους μηδὲ μπροστὰ στὴν καταστροφὴ αὐτὴ, ὅτι ἡ στιγμή ἦλθε ὅπως μαζεμένοι ὅλοι μαζύ, ἢ ὁ καθένας ἀπ' τὸ μέρος του, χτυπήσει τὸ κακὸ ὅπου τὸ βρεῖ. Τὰ πρῶτα χτυπήματα, ὁμολογῶ, εἶναι τὰ πιὸ εὐκόλα κι' ἐκεῖνα ποῦ πονοῦν πιὸ λίγο. Ὑπάρχουν γάνγραινες, ὑπάρχουν σαπίλες, τὶς ὁποῖες ἴσως αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ποῦ προετοίμασαν κ' ἐπρόκαλεσαν τὴν ἀποσύνθεση, θὰ ἦσαν σήμερα πρόθυμοι νὰ κόψουν, νὰ πετάξουν — γιὰ τὸ ἴδιο τους συμφέρο.

Δὲν ἀποτεῖνουμε λοιπὸν σ' αὐτοὺς, δὲ σκέπτομαι τὶς γάγγραινες ἐκεῖνες ποῦ τὸ ἐνδιαφέρον ὄλων εἶναι νὰ ἐξαλείψουν.

Ἐνωῶ ἄλλα χτυπήματα. Σκέπτομαι σὲ ρόχθους πιὸ βαρεῖς, σὲ χτυπήματα πιὸ γερά καὶ πιὸ ἀποτελεσματικά. Βλέπω νὰ σηκώνεται μιά νέα φάλαγγα παλαιστῶν, ποῦ δὲν ἔχει τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὰ σημερινὰ ἀνθρωπάκια. Τοὺς βλέπω νὰ ἐτοιμάζονται γιὰ νέους ἀγῶνες, γιὰ νὰ ξεριζώσουν ὅλες γενικῶς τὶς δηλητηριασμένες ρίζες τοῦ δέντρου τῆς ζωῆς.

Δὲν πρόκειται πιά γιὰ τὴ μεταρροῦθμιση τῆς ὀρθογραφίας. Οἱ παλαιστῆς ποῦ ἔρχονται θ' ἀμελήσουν γιὰ ὅλα τὰ μικρὰ ζητήματα καὶ δὲ θ' ἀσχοληθοῦν παρὰ γιὰ τὰ μεγάλα. Καὶ τὸ πρῶτο ποῦ θὰ κάνουν θὰ εἶναι ν' ἀνακηρύξουν τοὺς ἑαυτοὺς τους ἐλεύθερους ἀνθρώπους τοῦ Σύμπαντος, καὶ νὰ κόψουν τοὺς δεσμοὺς ποῦ τοὺς συνδέανε ὡς τὰ σήμερα μὲ τοὺς μοιρολάτρες καὶ θιασώτες τῆς φυλῆς. Οἱ παλαιστῆς αὐτοὶ θὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὸν ἴδιο ἀγῶνα γιὰ τὸν ὁποῖο ἐργάζονται οἱ ἀδελφοὶ τους τῶν ἄλλων φυλῶν : κι' ὁ ἀγῶνας αὐτὸς εἶναι ἓνας : ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα, ἡ ἐξευγένιση καὶ ἡ διανοουμενοποίηση τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ παλαιστῆς αὐτοὶ δὲν θὰ ἀγγαλιάσουν ὅπως τὸ ἐκμεταλλευτοῦν τὸ στενὸ ἰδεῶδες τῆς πατρίδας, δὲ θὰ κολακευτοῦν γιατί θὰ φέρουνται στοὺς πολιτικούς λόγους σὺν οἱ ἀπόγονοι τοῦ τάδε προκατακλυσμαίου θηλαστικοῦ, ἀλλὰ θὰ ἀσπασθοῦν τὸ ἰδεῶδες τῆς Προόδου καὶ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Θὰ ζητήσουν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν πάσχουσα Ἀνθρωπότητα, τὶς πάσχουσες ἐργατικὲς τάξεις, κι' ὄχι μερικὲς νοθογενεῖς φυλὲς τὶς ὁποῖες διαφιλονεικοῦν διὰ λόγους ποῦ συμφέρουν γιὰ μιά τάξη πολιτῶν ποῦ προσπαθεῖ νὰ καταπιέσει τὶς ἄλλες.

Καὶ προπαντὸς θάχουν τὴ πρόνοιαν ν' ἀποταθοῦν στοὺς λίγους ποῦ θέλουν ν' ἀκούσουν. Τὰ λόγια εἶναι πολὺτιμα σήμερα καὶ πρέπει νὰ τὰ ρίχνει κανεὶς ἐκεῖ ποῦ ὑπάρχουν ὄχι αὐτὰ ἀλλὰ μυαλὰ γιὰ νὰ τ' ἀκούσουν. Πολλὲς εἶναι οἱ συνειδήσεις σήμερα ποῦ τὶς κρατᾷ μιά ἀτολμία καὶ μιά ἀμφιβολία καὶ ποῦ περιμένουν ἀπὸ κάπου νὰκούσουν κανένα τονωτικὸ λόγο. Ν' ἀκούσουν μιά φωνὴ ἔξω ἀπ' τὶς συνειδησμένες φωνὲς ποῦ μωρίζουν ἀκόμα ἀπ' τὸν ναργιλὲ τοῦ καφενείου ἢ τῆς λέσχης.

Ἄς ὑποστηρίξουμε τὶς κλονισμένες συνειδήσεις. Ἄς ξαναφέρουμε τὶς πεποιθήσεις στὸν τόπο τους. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο τῶν ἀληθινὰ διανοουμένων σήμερα. Κι' ὄχι ἄλλο. Δὲν πρόκειται πιά γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ συστήματος τῆς ὀρθογραφίας. Καὶ ποτὲ πρὶν δὲν ἐπρόκειτο πραγματικὰ γιὰ τέτοιο ζήτημα. Νὰ ἀτομοποιήσουμε τὰ ἄτομα, νὰ ἐλευθερώσουμε τὰ πνεύματα ἀπ' τὶς προλήψεις, νὰ συνεργασθοῦμε γιὰ μιά νέα διευθέτηση ἠθικὴ τῶν ἀνθρώπων, καὶ διευθέτηση νέα τῆς κοινωνίας ποῦ νὰ στηρίζεται προπάντων στὴν εὐημερία ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων· αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἔργο τῶν διανοουμένων, τὸ ὁποῖο νὰ συμπληρῶναι τ' ἄλλο δημιουργικὸ ἔργο τους ποῦ μποροῦν νὰ ἔχουν. Ἄλλ' ὅταν τοὺς λείπει καὶ τὸνα καὶ τ' ἄλλο δὲν πρέπει πιά νὰ λέγονται διανοούμενοι, ἀλλὰ παρὰτα τῆς κοινωνίας.

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ LE DANTEC. — Οἱ ἀναγνώστες τοῦ Βιολόγου Le Dantec, γιὰ τοὺς ὁποῖους ὁ συγγραφεὺς παρουσιάζει σχεδὸν κάθε ἐξάμηνο κ' ἓνα νέο ἔργο του, πάντα ἐνδιαφέρον καὶ εὐχάριστο, θὰ παραξενεύονται καὶ θὰ λυποῦνται μαζύ πῶς ὕστερα ἀπὸ τὸ «La Science de la Vie» καὶ τὸ «Le Mécanique de la Vie» ποῦ εἶναι ὡσὰν μιά συνέχεια τοῦ πρώτου, ὁ γόης συγγραφεὺς δὲν ἐδημοσίεψε πιά καινούργιο βιβλίον. Ἡ σιγὴ αὐτὴ τοῦ τόσο γόνιμου αὐτοῦ πνεύματος ἔχει δύο αἰτίες. Ἡ μία εἶναι ὁ πόλεμος, ποῦ ἐμπόδισε νὰ κυκλοφορήσει ἓνα τυπωμένο καινούργιο ἔργο του, στὴ βιβλιοθήκη Φλαμμαριόν. Ἡ ἄλλη μιά σκληρὴ ἀρρώστεια ποῦ κράτησε στὸ κρεβάτι τὸ σοφὸ καθηγητὴ ὅλο τὸ χειμῶνα τοῦ 1914.

Εἴμαστε σὲ θέση νὰ ξεύρωμε ὅτι ὁ βαθὺς αὐτὸς ἐπιστήμονας μελετᾷ μιά ὁλόκληρη σειρὰ ἔργα γιὰ τὰ πιὸ ποικίλα θέματα. Μαζύ μὲ τ' ἄλλα θὰ εἶναι κ' ἓνα ἔργο γιὰ τὸν πόλεμο (avis aux Olympiens) καθὼς κ' ἓνα ἄλλο, στὸ ὁποῖο θὰ βάλει τὶς πραγματικὲς βάσεις τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ οἱ φίλοι τοῦ Le Dantec μποροῦν νὰ διαβάσουν στὴ «Revue Philosophique» — Φεβρουάριος καὶ Ἰούλ. 1916 — δύο ὠραῖα ἄρθρα του τιτολοφορούμενα «Τὸ Πρόβλημα τοῦ Θανάτου» καὶ «Τὸ Ἀντικειμενικὸ καὶ τὸ Ὑποκειμενικὸ». Ἐπίσης στὸν τόμο 8 τοῦ 1914 μποροῦν νὰ διαβάσουν ἀκόμα ἓνα ἄρθρο πολὺ ἐνδιαφέρον «Ἡ Συνείδηση ἐπιφαινόμενος».

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΜΟΔΑ. — Εἶναι λίγος καιρὸς τώρα ποῦ ἡ μόδα παρέσυρε τοὺς διανοουμένους μας πιὸ μακριὰ ἀπ' τὴ φιλολογία ὡς τὴ φιλοσοφία. Τὸ

κακό βλέπετε μεγαλώνει. Μετά από τη φιλολογίτη κινδυνεύουμε νάχουμε και φιλοσοφίτη. Ἄντι ν' ἀκούμε νά μᾶς κοπανίζουμε διαρκῶς τὸν D'Annunzio καὶ τὸν Louys, τώρα θάκούμε νά ἐπαναλαμβάνονται τὰ ὀνόματα ἐνὸς Bergson, ἐνὸς James, ἐνὸς Boutroux. Θὰ ἔδίδα τὴν ἴδια συμβουλὴ στοὺς νέους ἐκείνους ποῦ ὀρέγονται νά μελετήσουν τὴ φιλοσοφία, ποῦ τοὺς ἔδωκε κάποτε ὁ Schopenhauer: «Ἄν δὲ χωνέψετε καλὰ τὸ Broussais καὶ τὸ Cabanis μὴν ἔλθετε στὴ φιλοσοφία.» Καὶ γιὰ νά εἶμαι πιὸ σύμφωνος μὲ τὸν αἰῶνα: «Ἄν δὲ χωνέψετε τέλεια ἓνα Darwin, ἓνα Huxley, ἓνα Le Dantec, φοβηθεῖτε τὰ ἐπικίνδυνα θέλητρα τῆς Κίρκης φιλοσοφίας.»

ALFRED FOUILLÉE: ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΜΙΑΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.—Σύμφωνα μὲ τὰ χειρόγραφα τοῦ συγγραφέα κατὰ ἀναθεώρηση καὶ τακτοποίηση τοῦ Emile Boirac. 1913. Librairie Félix Alcan.—Τὸ βιβλίον αὐτό, ἂν καὶ ἀτέλειωτο—ὁ θάνατος δὲν τὸν ἄφηκε νά τὸ τελειώσει—ἦταν μαζὺ μ' ἓνα ἄλλο: Les équivalents philosophiques de la Religion, τὰ δυὸ τελευταῖα βιβλία ποῦ ἐτοίμαζε νά δώσει στὸν κόσμον, ὁ συγγραφέας αὐτός, ὁ τόσο γόνιμος σὲ σκέψεις καὶ τόσο βαθὺς σὲ ἀναλύσεις.

Θὰ ἐπιθυμοῦσα πολὺ νά διαβαστεῖ ἀπ' αὐτὸ τὸ βιβλίον, μὲ περισσότερη προσοχὴ τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο ποῦ μιλεῖ γιὰ τὰ τρία «Ἐγὼ»—les trois «moi».

«Στὴν κανονικὴ μας κατάσταση, λέγει ὁ Fouillée, ὑπάρχουν πράγματα στὸν καθένα μας, μερικὰ κέντρα δράσης καὶ ἔλξης, μερικὲς μεγάλες Ἰδέες-Δυνάμεις, ποῦ ἂν κάθε μία ἀπ' αὐτὲς ἦταν μόνη, θὰ παρέσερνε στὴ δίνη τῆς ὀλάκερο τὸ εἶναι μας. Ὑπάρχουν στὸν καθένα μας, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς φυσικῆς μας σύστασης καὶ ἀπὸ τὶς ἐπισωρεύσεις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς κληρονομικότητος, τρία κύρια κέντρα δράσεων, γύρω ἀπ' τὰ ὁποῖα στρέφονται πάντα οἱ παραστάσεις μας, τὰ αἰσθητήματά μας, οἱ ἐπιθυμίαι μας.»

Τὰ τρία αὐτὰ κέντρα εἶναι γιὰ τὸ Fouillée:

τὸ ἀτομικὸ ἐγὼ
τὸ κοινωνικὸ ἐγὼ
τὸ παγκόσμιον ἐγὼ.

Ὁ Fouillée ὀρίζει τὸ παγκόσμιον ἐγὼ ὡς τὸ «σύνολον τῶν τάσεων μας πρὸς τὸ πᾶν.»

Ἄν εἶναι βέβαιον, προσθέτει ἀμέσως, ὅτι ἀπὸ τὴ μιά μεριά, ἔχουμε τὴ θέλησιν τοῦ εἶναι, τοῦ νά διατηρήσουμε τὸ εἶναι μας καὶ ν' αὐξήσουμε τὸ εἶναι μας, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον βέβαιον, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ὅτι τὸ εἶναι μας δὲν εἶναι ἐντελῶς χωρισμένο ἀπὸ τὸ παγκόσμιον εἶναι, καὶ δὲν μπορεῖ νά σκεφτεῖ τὸν ἑαυτὸν του χωρὶς νά σκεφτεῖ τὸ πᾶν, χωρὶς νά σκεφτεῖ τὴν ἐνότητά ἀκόμα τοῦ παντός.»

«Τὸ διανοούμενον ἄτομον, λέγει λίγο παρακάτω, ὁ Fouillée, ποῦ ἀντιδρᾷ στὸ πᾶν μὲ τὴ σκέψιν, παίρνει βέβαια ἀπὸ τὸ πᾶν—ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ μικρὸ κοινωνικὸ πᾶν, ἀλλ' ἀπ' τὸ μεγάλο πᾶν—μιά ὄθησιν ποῦ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ σύμπαν ποῦ φαντάζεται (conçoit) κι' ἀπαντᾷ μὲ μιὰν ἀντίστοιχην ὄθησιν.»

Δὲν μπορῶ νά λεπτολογήσω περισσότερο ἀπάνω σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον, γιὰτὶ τότε θὰ μοῦ χρειάζοτανε νά τ' ἀναφέρω ὀλόκληρον. Θέλω ὅμως νά τραβήξω τὴ προσοχὴ τῶν νέων διανοουμένων, ποῦ θὰ ἔλθουν νά πετάξουν τοὺς παλῆους, ἀπάνω στὸ παγκόσμιον Ἐγὼ. Ἡ χαρακτηριστικὴ ἔλλειψιν ἢ ἀνά-

πτύξης τοῦ παγκόσμιου Ἐγὼ στὴ συνείδησιν τῶν διανοουμένων μας εἶναι ἐκεῖνη ποῦ κάνει νά φαίνονται τὰ ἔργα τοὺς τόσο φτωχὰ ἀπὸ μιὰ παγκόσμια ἄποψιν. Πῶς μπορεῖ ἀληθινὰ νά γιγαντωθεῖ τὸ ἀτομικὸ ἐγὼ, ὅταν δὲ στηριχτεῖ ἀπάνω στὸ παγκόσμιον Ἐγὼ, ἀπάνω στὴ Σκέψιν τοῦ Παντός, ὅταν δὲν ἔλθει σὰ μιὰ ἐπέκτασις, σὰν ἓνα καθέφτισμα, μιὰ ἐνσυνειδοποίησις τοῦ Παντός;

ΓΙΑ ΜΙΑ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ.—Γιὰ πολλοὺς «διανοουμένους» ἢ «Ἐκκλήση» τοῦ Γιαννοπούλου ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος vade-mecum, ἢ δὲ ἰδεολογία τοῦ ἓνα εἶδος doctrine esotérique. Δὲ θάνεφερα τὸ μικρὸ αὐτὸ σύγγραμμα ἂν δὲν ἤξερα ὅτι πολλοὶ ἐμπνέονται—τοῦλάχιστον στὰ κρυφὰ—ἀπ' αὐτό. Νά λοιπὸν μερικὰ ἀποσπάσματα τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς, παρμένα στὴν τύχην ἀπὸ ἀπόσπασμα πάλι ποῦ δημοσιεύτηκε σὲ «ἐπίσημον» Ἀλεξανδρινὸν περιοδικόν:

«Κάκιστα καὶ ἀδιάντροπα ἀποδίδεται ὁ τίτλος Ἄνθρωπος ὑπὸ τῆς χονδροκοπιῆς Ἐπιστήμης, εἰς τὰ ὁμοιοφανῆ ζωολογικὰ προϊόντα τῶν ἄλλων γαιῶν, ἐνῶ ὄλαι αἱ ἄλλαι, δὲν κατόρθωσαν νά παραγάγουν ποτὲ ἕως τώρα, τίποτε ἄλλο ὡς ἀνώτερον Ζῶον ἀπὸ τὸν ἀ ν θ ρ ω π ο σ ε ι δ ῆ.»

«Δὲ θὰ κρίνετε Σεῖς οἱ Φράγκοι—τὰ χθεσινὰ Ἀγριογούρουνα—Ἐμᾶς, ἀλλ' ἐμεῖς θὰ κρίνωμε σᾶς καὶ τὸν πολιτισμὸν σας.»

Ἄρκοῦν.

Η ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΜΑΣ.—Ἐβρέθησαν μέσα στὸ Ἑλληνικὸν καὶ μερικοὶ ποῦ κάποτε κάποτε ἀποπειράθησαν νά χτυπήσουν μερικὰ σάπια. Ποτὲ ὅμως δὲ τὸ ἔκαναν συστηματικὰ. Κι' ὅμως τὸ ἔργο βιάζει. Τὸ μπιστουρί, ὁ μπαλτάς καὶ τὸ σφυρί πρέπει νά δουλέψουν. Πρέπει νά δοθοῦν χτυπήματα δεξιά κι' ἀριστερά, ἀπὸ πάνω κι' ἀπὸ κάτω. Καὶ «χωρὶς γάντι.» Αὐτὴ νά εἶναι ἢ ἀρχὴ μας: «Περνοῦμε ἀπὸ παντοῦ. Δὲν περιμένουμε κανένα. Δὲ σεβόμαστε κανένα.»

Ὁ Γιαννιὸς π. χ. σ' ἓνα προηγούμενον τόμον τῶν «Γραμμάτων», εἶχε τὸ κουράγιον νά πεῖ:

«Ὁλόκληρη ἡ ὥς τώρα φιλολογία μας πέρασε ἄσκοπη καὶ περιττή. Ἡ τύχη τῆς μᾶς δείχνει τὴν ἀξίαν τῆς: Πέρασε πάνω ἀπὸ τὴν ψυχὴν μας χωρὶς νά τὴν ἀγγίξῃ καὶ νά τὴν ἀνυψώσῃ. Τίποτε δὲν πρόσθεσε στὴ μὀρφωσιν τοῦ λαοῦ μας. Μποροῦσαν νά λείπουν τὰ 150 τακτικὰ βιβλία καθαρῆς φιλολογίας, ποῦ σημειώνει κάθε χρόνον τὸ «Δελτίον» τοῦ κ. Πολίτη, χωρὶς νά χάσῃ τίποτε ὁ λιγοστός νεοελληνικὸς πολιτισμὸς. Τὸν πολιτισμὸν τοῦ αὐτὸν ὁ Ρωμηὸς τὸν πῆρε ἀπευθείας ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκόν, μὲ τὸν ἔμπορόν του, μὲ τὸν ἐπιστήμονά του, μὲ τὸν ναυτικόν του δὲν τοῦ τὸν ἔδωσε ἢ νεοελληνικὴν φιλολογίαν.»

«Γιὰ νά βγῇ στὴν Ἑλλάδα συγγραφέας, ποῦ νά γράψῃ ἔργον ἀξίον νά μεταφρασθῇ σὲ ξένην γλῶσσαν, ἔργον ποῦ νά προσθέσῃ κάτι νεώτερον στὴν Εὐρωπαϊκὴν φιλολογίαν, εἶναι ἀνάγκη ὁ συγγραφέας μας αὐτὸς νά ἔχει πρῶτα τέλεια εὐρωπαϊκὴν μὀρφωσιν, νά ἔχει ἴδῃ τὸν κόσμον μὲ μᾶτι Εὐρωπαίου καὶ νά γράψῃ γι' αὐτὸν μὲ μυαλὸν εὐρωπαϊκόν.»

ΤΙ ΔΙΑΒΑΖΟΥΝ ΜΕΡΙΚΟΙ ΛΑΟΙ.—Ὁ πιὸ καλὸς κριτικὸς τῶν «Γραμμάτων» ἀπαντώντας τότε στὸ Γιαννιὸν εἶπε μαζὺ μ' ἄλλα κι' αὐτὰ:

«Ὁ κ. Γιαννιὸς βεβαιώνει πῶς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν

φιλολογία και διαβάσει μονάχα τους «Βίους των Ληστών». Δεν υπάρχει καμιά αντίρρηση. Είναι όμως επίσης βέβαιο πως ο Γαλλικός λαός ρουφά τις επιφυλλίδες του Montérpin και όμοιων και περιφρονεί όλότελα τους πραγματικούς λογοτέχνες».

Φαντάζομαι πως θάτανε μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα μελέτη, ἐκείνη ποὺ θὰ μᾶς ἔλεγε τὸ τί διαβάζουν μερικοὶ λαοί, κ' ἰδιαίτερα τὸ τί σπρώχνει μερικοὺς λαοὺς ἢ μερικὲς ομάδες λαϊκῆς, νὰ διαβάζουν μερικὰ βιβλία, ποὺ συχνὰ ὑποτίθεται ὅτι ξεπερνοῦν τὴν ἀντίληψη τοῦ κοινοῦ. Βέβαια, δὲ μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ κανεὶς, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ἕνας μεγάλος παράγων στὴν κατεύθυνση τῶν μελετῶν μας. Π. χ. ἡ τάξη ἐκείνη τοῦ λαοῦ ποὺ θὰ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τὴν καλύτερη τῆς θὰ ζητήσει νὰ μάθει διὰ μέσον τῶν βιβλίων, πῶς ἡ καλύτερη αὐτὴ θὰ πραγματοποιηθεῖ, πῶς πρέπει νὰ ἐργασθεῖ ἢ ἴδια, γιὰ νὰ φθάσει στὸ ποθητὸ ἀποτέλεσμα. (Τὸ ἴδιο οἱ ἄνθρωποι ποὺ πιστεύουν στὴ Μέλλουσα ζωὴ, φτάνει νὰ ξέρον νὰ διαβάζουν και κατατρόγον καθολοκληρία μερικὰ θρησκευτικὰ βιβλία, ποὺ τοὺς ὀδηγοῦν στὸ δρόμο τῆς σωτηρίας!)

Μερικοὶ χωρικοὶ μὲ μικρὴ ἀνάπτυξη, ποὺ γνώρισαν πρὸ χρόνων στὴ Κρήτη, ἐδιάβαζαν μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον, μερικὲς ὁδηγίες, γιὰ τὸ κλάδεμα, τὴν οἶνοπαραγωγὴ, τὸ σπάρσιμο τῶν χωραφιών κ.λ.

Στὴ Βεράντα ἐνὸς παραλιακοῦ καφενεῖου ποὺ καθόμουν μιὰ φορὰ και διάβαζα μιὰν ἀνατομία τοῦ ἐγκεφάλου, ἕνα γκαρσόνι μ' ἐπλησίασε και μ' ἀρώτησε τί εἰσήμαιναν οἱ ζωγραφιές, κ' ὕστερα μ' ἕνα ὕφος σκεπτικὸ και πονεμένο εἶπε: Πῶς ξυπνὰ ὁ κόσμος!...

Στὸ Viareggio—ὅπου, δὲν ἀρνοῦμαι ὅμως και τὴν ἐπίδραση πολλῶν εὐνοϊκῶν παραγόντων ὡς π. χ. τὴ προσωπικὴ ἐπίδραση τοῦ Viani και πολλῶν ἄλλων προσώπων, φίλων τοῦ λαοῦ—ἡ λαϊκὴ τάξη εἶχε μιὰ πνευματικὴ ἀνάπτυξη ποὺ σίγουρα δὲν τὴν ἔχει ἡ «διανοοῦμενη τάξη τῶν Ἀλεξαντρινῶν» π. χ. Καὶ πρῶτα-πρῶτα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτὴ δὲν ἦταν μονάχα φιλολογικὴ συγχρόνως εἶχαν ἰδέα ἀπὸ γλυπτικὴ, ζωγραφικὴ, μουσικὴ κ' ἐπιστήμη. Δὲν ἀρκοῦνταν σὲ ἕνα ἢ σὲ δύο ἔργα ἀπὸ κάθε μεγάλο συγγραφέα. Ὅταν ἐδιάβαζαν, διάβαζαν ὀλόκληρο τὸν Ibsen, ἢ τὸν Zola, ἢ τὸν Guy de Maupassant, ἢ τὸν Dostoïewsky. Ἐγνώρισαν ἕνα χτίστη, μὲλις δεκαοχτῶ χρόνων, ποὺ σὲ μιὰ μέρα κατάρθωσε νὰ διαβάσει τὸ «Crime et Châtiment» τοῦ Dostoïewsky, ἐνῶ γιὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς διανοοῦμενους μας, θεωρεῖται ἀκόμη ὑπάρκων πολυτέλεια νὰ ξέρον ἁπλῶς τ' ὄνομα τοῦ συγγραφέα τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὅταν ὅμως τὸ εἶχε ἀποδιαβάσει, καθὼς μοῦ εἶπε, ἀισθάνθηκε μιὰ τέτοια κούραση ποὺ πίστεψε μιὰ στιγμὴ πῶς εἶτανε τρελλός.

Τα ἔργα τῶν Lombroso, Ferri, Montegazza, Carducci, D'Annunzio, Dante, Leopardi, Lord Byron, Shelley, Mirbeau, V. Hugo, χωρίς ν' ἀναφέρω τὰ προπαγανδιστικὰ τῶν Malatesta, Kropotkine, Bakounine, Seb. Faure, Jean Grave, El. Reclus, Most, Hervé, Etiévant, κ.λ.π. στὴ μικρὴ πολιτεία ποὺ ἀνέφερα ἦσαν χτήμα ὄλων. Ὁ φίλος μου Mariano ἐδιάβαζε στὴν οἰκογένειά του, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἤμουν ἐκεῖ τοὺς «Ἀθλίους» και μὲλις τοὺς τέλειωσε ἄρχισε ἀμέσως τὸ διάβασμα τοῦ Germinal.

Οἱ γυναῖκες καθὼς και τὰ κορίτσια τὸ ἴδιον, μ' ὄλο ποὺ διάβαζαν τὸ Salgari, (τὸν F. Cooper τῆς Ἰταλίας) και τὴν Carolina Ivernizio, δὲν

ἐθάμπωσαν ὅμως τὰ μάτια τους και δὲν ζαλιζότανε τὸ κεφάλι τους ὅταν συναντοῦσαν και δυσκολότερα βιβλία.

Διὰ νὰ ἔλθουμε στὸ Γαλλικὸ λαό, εἶναι βεβαιότατο πῶς διαβάζει τὸ Montérpin. Ἀλλὰ στὸ Montérpin μέσα θὰ βρεῖ ὁ Γάλλος ὅ,τι θὰ δεῖ και γύρω του: Τὴ ζωὴ, τὴ κίνηση τοῦ Παρισιοῦ, τὰ μεγάλα θέατρα και ρεστωράν, τὶς διάφορες κοινωνικὲς τάξεις, τὰ τράμ, τὸ μετρό, τὴ Tour Eiffel κ.λ.π. Κ' εἶναι βέβαιο πῶς θὰ βρεῖ και κάτι περισσότερο, κάτι ποὺ δὲν εἶδε: μιὰ περιγραφή Ἀμερικανικῆς πολιτείας π. χ. ἢ ἐπὶ τέλους μιὰ ὥρα ἰασηλίδα, μιὰ ἔξυπνη φράση, μιὰ πλοκή κατωμένη μὲ κάποιο γόδοστο.

Ἐνῶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ποὺ διαβάζει τοὺς «Βίους τῶν Ληστών» βρίσκει στὰ βιβλία αὐτὰ λιγώτερα ἀπὸ κείνα ποὺ βλέπει γύρω του.

Ἀμφιβάλλω ὅμως ἂν ὁ Γαλλικὸς λαὸς περιφρονεῖ ὀλίγοτελα τοὺς πραγματικούς καλλιτέχνες. Δὲν πιστεύω νὰ μὴ διαβάζει τὸ ἴδιο τὶς επιφυλλίδες τοῦ Rosny, κ' ἐκείνες τοῦ Montérpin, ἐπειδὴ ὁ Rosny εἶναι ἀπὸ τὴν ἀκαδημία τῶν Goncourt.

Μοῦ φαίνεται προπάντων ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ βρεθεῖ Γάλλος, λαϊκῆς τάξης, ποὺ νὰ μὴ διάβασε και κάτι ἀπὸ τὸ Rousseau, ἢ τὸ Voltaire, χωρίς ν' ἀναφέρω τὶς σελίδες πολιτικῶν ἢ ἀκαδημαϊκῶν ποὺ συναντᾶ καθημερινὰ στὶς στήλες τῶν ἑφημερίδων.

Ἀλλά κ' ἂν θέσουμε τὸ ζήτημα μεταξὺ τοῦ Montérpin και τῶν «Βίων τῶν Ληστών» τὸ πλεονέκτημα τὸ ἔχει πάλι ὁ Montérpin, ποὺ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ... δυσκολεύεται ἀκόμα νὰ καταλάβει.

Η ΜΙΖΕΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ "ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ".— Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἡ τάξη τῶν «διανοοῦμενων» Ἑλλήνων, εἶναι καθρέφτης μέσα στὸν ὅποιο ἀντανάκλονται ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὥρα ἰασηλίδα χαρακτηριστικὰ ποὺ κάμνουν τὸν Ἑλληνικὸ λαό, ἕνα λαὸ «μοναδικό». Θέλετε νὰ γνωρίσετε τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ κυττάξετε τοὺς διανοοῦμενους του. Θέλετε νὰ ἐννοήσετε τοὺς διανοοῦμενους κυττάξετε τὸ λαό.

1. Κι' ἀπ' τὴ μιὰ κ' ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά θὰ βρεῖτε πρῶτα-πρῶτα τὴν ἴδια ἔλλειψη μιᾶς ἀνώτερης ἠθικῆς: ἐνῶ μᾶς ἠθικῆς ἔξω ἀπὸ κείνη τὴν καθιερωμένη τῶν προλήψεων, τῶν ὁμαδικῶν προλήψεων, ἀπάνω στὶς ὅποιες βασίζονται οἱ καθημερινὲς σκέψεις τῶν ἀτόμων τῆς φυλῆς. Λείπει ἢ ἐννοια τῆς ἀνώτερης ἠθικῆς, τῆς ὀρθολογικῆς ἠθικῆς, ποὺ μᾶς κάμνει νὰ πέρνουμε συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἀνάμεσα στὸν κόσμο μιὰ, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κ' ὄχι μόνο ἀνάμεσα στὴ φυλὴ ποὺ μᾶς ἔρριξε ἢ τύχη μας. Μιᾶς ἠθικῆς ποὺ νὰ βασίζεται ὄχι πιά ἀπάνω στὶς προλήψεις, και προπάντων στὴ φυλετικὴ πρόληψη, ἀλλὰ ποὺ νὰ εἶναι ἀπαύγασμα και δημιουργία τῆς βαθυᾶς ἀνθρώπινης συνείδησης και τοῦ λογικοῦ. Ἡ ἀπουσία αὐτῆς τῆς ἀνώτερης ἠθικῆς ἐπιτρέπει ν' ἀναπτύσσονται ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ Ἑλληνικὰ προτερήματα: σὺν τὸ μισοξενισμό, τὸν τοπικισμό, τὸ στενὸ φυλετικὸ ἐγωισμό, τὴν τέλεια ἔλλειψη τῆς ἐννοιας τῆς λέξης «ἀνθρωπότης» και τοῦ πράγματος και ποὺ δημιουργεῖ τὶς τερατώδεις ἐκείνες illusions, ποὺ συμμερίζονται γραμματισμένοι κ' ἀγράμματοι, γιὰ τὴν δῆθεν «εὐγένεια» τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνα μπροστὰ στὸν Εὐρωπαϊκὸ κ.λ.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἔλλειψης τῆς ἀνώτερης αὐτῆς ἠθικῆς, εἶναι γιὰ τὸ Ἑλληνας δὲ μπορεῖ ν' ἀντιληφθεῖ τὸν Ἀγῶνα τοῦ Βίου, παρὰ ὡς μιὰ ἀπλὴ βιοπάλη. Ἀγῶνας πνεύματος, ἀγῶνας γιὰ τὴν καλύτερη τῆς ἀνθρωπότητος,

για την ευτυχία της, για την πνευματική ανάπτυξή της είναι για τον Έλληνα—τόσο διανοούμενο όσο κι' έμπορο—λέξεις ακατάληπτες, flatus vocis, που δεν του προκαλούν κανένα παλμό, καμμία ψυχική δόνηση.

Αν σε μερικά έλεγχτά πνεύματα, τους φαίνεται ως άναξιο ενός αληθινά δικαιούμενου να φέρει τ'όνομα του διανοουμένου, όταν ενδιαφέρεται για προβλήματα σχετικά για την υλική ευημερία μιας δλάκερης και δίδενης τάξης ανθρώπων που σήμερα αριθμεί δεκάδες εκατομμύρια άτομα, πόσο πιο άναξιο θα τους φαινότανε να ενδιαφέρεται για μια μικρή φυλή, αποτελούμενη από άτομα που δε σκέπτονται, παρά το έγωϊστικό τους συμφέρο.

2. Επίσης εκείνος που θα μελετήσει τις δυο τάξεις την «άνεβασμένη» και τη μη άνεβασμένη θ' ανακαλύψει την έκπληκτική έλλειψη του αισθητήματος της ατομικότητας. Ο Έλληνας ζει περισσότερο η σχεδόν καθολοκληρία—ως φυλή παρά ως άτομο. Δεν έφθασε ακόμα στο να ξεχωρίσει τον εαυτό του απ' τη φυλή. Από κει ή έλλειψη του πρωτοβουλίας για κάθε πράξη που διαφεύγει από τον κύκλο των πράξεων στις όποιες δίνει κατεύθυνση ή ιδέα της φυλής. Την πρωτοβουλία δεν την έχει παρά για ζητήματα σχετικά με το ατομικό του συμφέρο. Μην έχοντας ο ίδιος ατομικότητα σταθερή, ακλόνητη μπροστά στις εισηγήσεις του περιβάλλοντος, δεν έννοει πως μπορούν να υπάρχουν και τέτοιες ατομικότητες. Όταν τυχόν αναλάβουν μερικές τέτοιες κινούν το φθόνο και την αντίπαθεια, μια αντίδραση προφυλαχτική και ώσάν μια κίνηση άμυνας. Η το έναντίο τη προσπάθεια μερικών άλλων να σκεπάσουν με μια χαμελεόντειο πολιτική, εκείνο που ή εξαιρετική φύση ενός μπορεί νάχει το πολύ χτυπητό, στά μάτια και των τυφλών ακόμα. Μ' άλλα λόγια αντί να γυρέψουν να σηκωθούν στο ύψος του άλλου γυρεύουν ή να τους μιμηθούν επιτόλαια (μιμητισμός) ή να τον κατεβάσουν στο νάνο ανάστημά τους.

3. Ένα τρίτο κοινό γνώρισμα, που αληθινά υπάγεται στα δυο προηγούμενα είναι ή άνικανότητά τους για μια «δράση προοδευτική». Ένωσά για μια δράση, έντονη, έντατική, που να εξασκεΐται προπάντων σε ύψηλότερα επίπεδα. Όπου ή ατομικότητα δεν εκδηλώνεται και άφου εκδηλωθεί δεν ατομικοποιείται, δεν όριμάζει, ή ένεργεια του ατόμου θα είναι πάντα συνεπής με τη φύση του με μια φύση δ.λ. που δεν αλλάζει. Ο «διανοούμενος» λοιπόν θα διανοείται διαρκώς δοκιμάζοντας τα ίδια αισθήματα κι' άναμιασόντας τις ίδιες σκέψεις. Ο μη διανοούμενος θα δρα κυριευμένος πάντα απ' την ίδια σκουριά.

4. Έρχομαι τώρα σ' ένα άλλο χαρακτηριστικό, γενικό αυτό, βαθύ, που μπορούν να το δούν κι' οι μύωες. Το βαθύτερο αισθημα που κατέχει και κινεί τον Έλληνα είναι το αισθημα της φτώχειας. Για τους διανοουμένους, αισθημα φτώχειας πνευματικής. Για το κοινό λαό, φτώχειας ήθικης, και φτώχειας οικονομικής. Απ' εκεί ή άπληστη έπιθυμία και των μόν και των δε να πλουτιστούν. Οι μόν προπάντων με γνώσεις, οι δε με χρήμα με τελικό σκοπό και για τους δυο να έχιμηθούν από τον κόσμο, κυρίως δε απ' τους δικούς τους.

Εκείνο που δίνει μια νότια τραγική στο λαό αυτό, είναι αληθινά ή συναίσθηση της μιζέριας του, της φτώχειας του. Ο καθένας μπορεί να προσέξει λίγο για να βεβαιωθεί με τα μάτια του πόσο ένας «νεόπλουτος του πνεύματος» παρουσιάζει τα κοινά χαρακτηριστικά με τον άλλο «νεόπλουτο» το πιο παρατηρημένο. Τόσο ο ένας όσο κι' ο άλλος δεν έγυρεψαν τον πλούτο

από μια ιδεολογία, από μια έσωτερική ανάγκη, όπως τον μεταχειρισθούν ως ένα μέσον: αλλά τον έγυρεψαν για ένα άλλο σκοπό: όπως έπιδειχτούν, όπως άπομακρύνουν από μπρός τους το φάσμα της φτώχειας, όπως υποφέρουν δλιγώτερο από το σπιρούνιασμα του φθόου.

Επομένως συμφέρε τόσο στους διανοουμένους όσο και στους μη, νεόπλουτους, να εξακολουθει να υπάρχει ένα περιβάλλο άμάθειας και φτώχειας. Δεν είναι ένα ύψηλό ιδανικό, δεν είναι μια πνευματική ανάγκη, μια τάση προς την έλευθερίαν της σκέψης που τους έκανε να μάθουν. Γι' αυτό άδιαφορούν αν οι άλλοι άναπτυχθούν ή όχι. Άπεναντίας μισούν και καταδικάζουν ή οικτείρουν κάθε τάση ή άγώνα ατόμου προς την έλευθερία της σκέψης και την άπελευθέρωση των όμοίων του από το ψέμμα και την άμάθεια. Τους φτάνει να χαιρούν φήμη «άνεπτυγμένων» «σπουδασμένων» «ξεχωριστών» ανθρώπων. Να σχηματίζουν ένα είδος άριστοκρατίας του πνεύματος.

Όπως και στους κοινούς νεόπλουτους, που άργά πια έφτασαν στον πλούτο και τους όποιους έρχεται τη νύχτα στα όνειρά τους να κραξει το φάσμα της πείνας, άρέσει να βλέπουν τον κόσμο να πάσχει γύρω τους, για να βρίσκουν το μέσο να δείχνουν τα φιλεύσπλαχνα αισθήματά τους για τα όποια φημίζονται οι πλούσιοι της φυλής αυτής.

Αλλά καθώς το προηγούμενο χαρακτηριστικό—την έλλειψη δράσης προοδευτικής, την έρριξα στην έλλειψη ατομικότητας και έλλειψη όρθολογικής ήθικης, έτσι και το αισθημα της φτώχειας το ρίχνω και στην έλλειψη των δυο τάσεων που άνεφερα πιο πάνω και οι όποιες άποτελούν τον αληθινό πλούτο του ανθρώπου, και στο αισθημα του φθόου, κοινό γνώρισμα της ανθρώπινης φύσης.

Σημειώνω μόνο ότι δεν υπάρνει χειρότερος φθόος, απ' το φθόνο του φτωχού.

Η ΝΕΑ ΓΕΝΕΑ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ. — Ο Εύρωπαικός πόλεμος — το Εύρωπαικό πείραμα θα έλεγα καλύτερα — άνάμεσα στις άλλες συνέπειές του θα έχει και μια σχετική με τη διανοητική κίνηση στον Έλληνικό κόσμο. Θα σημάνει δηλ. τη χρεωκοπία της παλῆς γενεάς των διανοουμένων. Η άναίσθησία τους — ή έλλειψη αντίδρασης από μέρους τους, μπροστά σε Μεγάλα Γεγονότα, ή συμμετοχή τους ή ή άδιαφορία τους στην έγκληματική άποσύνθεση, τους καταδικάζει μπροστά στα μάτια της νέας γενεάς που έρχεται: της γενεάς που σκέπτεται και άηδιάζει' που επαναστατεί και παρασύρει με τ' όρμητικό ρεύμα της όλες τις σεβαστές σαπίλες που έχουν άπαιτήσεις να καθοδηγούνε μια φυλή και να υποδείξουν το δρόμο τους στους έλεγχτούς. Κ' εκείνο που θ' άποτελέσει την άξια τιμωρία των άστείων ποντίφ, των «διαβασμένων», των «ντοτόρων», των «ψευτολογίων», των «κριτικών», θα είναι ότι ή έλλειψή τους όχι μόνο δε θα γίνει αισθητή, άλλ' ότι θα χαιρετιστεί απ' όλους με χαρά: με μια εισπονη πιο βαθειά.

Οι παλῆοι διανοούμενοι μās άποδειξαν τρανά, ότι ένας πολύ λεπτός μερηντς τους έχώριζε από το λοιπό χτηνώδη όχλο, κι' ότι, τόσο απ' τη μια μεριά όσο κι' απ' την άλλη ή ίδια φάρασα παιζότανε σε βάρος του Πνεύματος και του Μέλλοντος όλης της φυλής.

Μετριούνται στα δάχτυλα εκείνοι από τους διανοουμένους Έλληνες που συναισθάνθηκαν ότι ήταν άνθρωποι, που δε χαιρεκάχησαν για τα παθήματα των Εύρωπαιών. Οι άλλοι εκράτησαν τη πιο ταπεινή, την πιο δουλική

στάση. Ἐχάρηκαν κ' αὐτοὶ μαζί με τὸν ὄχλο, πῶς ἐδόθη ἀφορμὴ πρὸς μερικοὺς ἐφοπλιστὲς καὶ προμηθευτὲς νὰ πλουτήσουν κ' ἐβουκαλλίζονταν μετὰ τὴν ἐλπίδα νὰ δοῦν τὸν κόσμον νὰ μεταβάλλεται σ' ἓνα ἀπέραντο νεκροταφεῖο γιὰ ν' ἀναδειχθῆ ἡ πατριδα τοὺς ἰσχυρότερη. Ἀνίκανον γιὰ καθὲς δράση δημιουργικὴ, ἔβλεπαν μὲ μακάβρια χαρὰ τὴ Δράση, νὰ φέρει ἀνυπολόγιστες καταστροφὰς σ' ἐκείνους ποὺ τὴν ἀπετόλμησαν. Δὲν ἐσκέφθησαν ὁμως ποτὲ ὅτι εἶναι περιστάσεις ποῦ ἡ ἀδράνεια μπορεῖ νὰ φέρει πρὸς πολλὰς καταστροφὰς ἀκόμα ἀπὸ τὴ δράση. Ὅτι ἂν ἡ δράση δίνει πληγὰς ποῦ κλείνουν μετὰ τὸν καιρὸ, ἡ ἀδράνεια προσβάλλει ὀλόκληρον τὸν οργανισμό, τὸν ὁποῖο παραλύει, ἐκφυλίζει, ἀποσυνθέτει. Τὸν ἐκφυλισμό, τὴν ἀποσύνθεση αὐτὴ τὴν εἶδαμε. Ὁ νόμος τῆς ζωῆς εἶναι ἡ δράση, ἡ κίνηση. Τόσο γιὰ τὴς ομάδες, ὅσο καὶ γιὰ τὰ ἄτομα.

Κ' ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ τὰ ἄτομα ἐδῶ, δὲν εἶδαμε ἀπὸ πούθενά κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, τὰ ἄτομα, τοὺς διανοουμένους, νὰ κουνηθοῦν διανοητικῶς. Κι' ὁμως ἐκονήθησαν, ἀλλὰ σὰν ἐρπετὰ βδελυρὰ καὶ κρύα. Ἀνακάλυψαν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες, ὅτι τοὺς ἐχαρακτήριζεν ἓνας ἄλλος πολιτισμός, ὅτι τὰ ὅσα συνέβαιναν στὴν Εὐρώπῃ δὲν τοὺς ἐνδιέφεραν. «Ἄς χαθοῦνε οἱ Εὐρωπαῖοι» εἶναι φράση ποῦ τὴν ἀκούσα πολλὰς φορὰς· καὶ βέβαια κ' ἄλλοι θὰ τὴν ἔχουν ἀκούσει ἐκτὸς ἀπὸ μένα.

Ἄντι νὰ ἐπωφεληθοῦνε ἀπὸ τὰ γεγονότα, ἄντι ν' ἀρπάξουν τὴν περίστασιν ἀπ' τὰ μαλλιά, ἄντι νὰ προσπαθήσουν νὰ βγάλουν ἀπὸ τὸ κακὸ καλὸ, δηλ. νὰ προσπαθήσουν νὰ διεγείρουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, γιὰ τὸν κόσμον, ἄντι νὰ βγάλουν τὸ λαὸ αὐτὸ μέσα ἀπὸ τὸ κυανόλευκο καβούκι, ποῦ τὸν ἐκλείσει ἡ πατριδοπληξία του καὶ ἡ προγονοπληξία του καὶ ἀπὸ ὅπου δείχνει παληκαρία τὰ κέρατά του στὸν κόσμον, ἔκαναν τὰ πάντα, μεταχειρίστηκαν ὡς ὄπλο γιὰ νὰ φτάσουν στὸ σκοπὸ τους, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴ καμμιὰ φορὰ, ἔκαναν τὰ πάντα ὅπως πείσουν τὸ λαὸ αὐτὸ, ὅτι οἱ τύχες του δὲν συνδέονται μ' ἐκείνες τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅτι ἡ ζωὴ ἢ ὁ θάνατος τῆς ἀνθρωπότητος δὲ σχετίζονται μετὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἔτσι ἄντι νὰ μορφώσουν μιὰ καινούργια συνείδηση, καθαρὴ, ὑψηλὴ, παγκόσμια, σ' αὐτὸ τὸ λαὸ, τὸν δικαίωσαν μέσα στὶς προλήψεις του, στὸ τοπικισμό του, καὶ στὴ μοιρολατρεία του. Ἔσφιξαν ἀκόμα τὴ συνέδησίν του, τὴν ἔκαναν ἀκόμα πρὸς στενὴ ἀπ' ὅτι ἦταν.

Ὅλη λοιπὸν ἡ παιδεία τῶν αὐτοδίδακτων ἢ τῶν κοσμογυρισμένων διανοουμένων δὲν κατῴρθωσε νὰ τοὺς ἀφαιρέσει τὴ γελοία ἰδέαν ποῦ συμμερίζονται μετὰ τὸ πρὸς χτηνώδη ὄχλον; Πῶς ἀποτελοῦν τὸν Ἐκλεκτὸ λαὸ; Πῶς ἡ Μοῖρα ἐπιβλέπει τὴς τύχες του;

Ἄλλ' εἶναι τυφλοὶ λοιπὸν καὶ ἐλλειπεῖς, ἂν δὲν κατῴρθωσαν νὰ διαγνώσουν στὰ βάθη τῆς Εὐρωπαϊκῆς ψυχῆς. Ἄν δὲ διέγνωσαν τὸ Νόμον τῆς Προόδου καὶ τῆς Ἐξέλιξης, τὸ Νόμον ποῦ σπρώχνει συνεχῶς ἄτομα καὶ ομάδες πρὸς τὰ ἔμπροσθεν. Νόμον ποῦ ὅσο κ' ἂν εἶναι οἱ ἐκδηλώσεις του ὄρατες, γρήγορες, ἀλματώδεις, φαίνονται ὁμως πάντα σ' ἀνυπόμονα ἀπ' τὴς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς μάτια τῶν ἀληθινὰ πολιτισμένων, ὡς ἀργὰ καὶ τοὺς κάνει νὰ θέλουν πάντα νὰ βιάσουν τὴς περιστάσεις, νὰ κατακυλιῶν τὰ γεγονότα, νὰ σπρώξουν τὰ ἔμπροσθεν, νὰ φέρουν τὴν Ἐπανάστασιν.

Καὶ τὸν πόλεμον αὐτὸ τὸ δέχθηκε καθὲς πολιτισμένη ψυχὴ, ἀκριβῶς γιὰτὶ διέκρινε σ' αὐτὸ, μιὰ Ἐπανάστασιν, ἓνα Κατρακύλισμα δηλαδὴ.

Ἄδιάφορον ὁμως ἂν οἱ διανοούμενοι Ἕλληνες, δὲν εἶδαν, δὲ μπόρεσαν

νὰ δοῦν. Ἔνα εἶναι βέβαιον. Ὅτι ὄφειλαν νὰ δοῦν. Τ' ὅτι δὲν εἶδαν τοὺς καταδικάζει.

Οἱ ἀληθινὰ διανοούμενοι, οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ποῦ προπορεύονται τῆς Νέας Γενεᾶς — τῆς Γενεᾶς ποῦ θέλει νὰ δράσει — δὲ θὰ γυρέψουν σήμερον ν' ἀκολουθήσουν τ' ἀχνάρια ποῦ πάνω τους βάδισαν ὡς τὰ τώρα — μαζί με τὴ φυλὴν, πίσω ἀπ' τὴ φυλὴν — οἱ διανοούμενοι τῆς χρέης: οἱ διανοούμενοι ποῦ ἐχρῶνκόθησαν. Θὰ βαδίσουν πρὸς στερεὰ καὶ πρὸς τολμηρὰ. Θὰ στρέψουν τὰ μάτια τους πρὸς τὸ μέρος ἀκριβῶς ὅπου εἶδαν νὰ λάμπουν οἱ φλόγες τῆς πυρκαϊᾶς.

Πότε στὰ πεδία τῶν μαχῶν, πότε στὶς salles de conférences, πότε στοὺς δρόμους τῶν μεγαλοπόλεων καὶ πότε ἀπάνω στὴ σκηνὴ τῶν θεάτρων, παίζεται πάντοτε ἓνα καὶ μόνον δράμα, ἓνα καὶ ἀδιαιρέτο: τὸ δράμα τῆς Ἀνθρωπότητος.

Τὸ Discours de la Méthode τοῦ Descartes, ἡ 21 Ἰανουαρίου 1793, τὸ Germinal τοῦ Zola, οἱ Βρυκόλακες τοῦ Ibsen εἶναι διάφορες φάσεις, διάφορες ἐκδηλώσεις τοῦ ἴδιου δράματος.

Ἐκεῖ λοιπὸν θὰ στραφοῦν τὰ βλέματα τῆς Νέας Γενεᾶς. Ἐκεῖ θὰ βασιστεύουν. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ πάρουν μαθήματα κ' ὄχι ἀπὸ τοὺς νεόπλουτους τοῦ πνεύματος, γελοίους ἀρχοντοχωριάτες τοῦ πνεύματος τῆς ἀπολίτιστης χώρας τους.

ΠΩΣ ΒΛΕΠΟΥΝ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ. — Τελευταῖα, διάβασα τὴν Philosophie Naturelle τοῦ Jules Soury. Ὁ συγγραφεὺς μαζί με τὸ Ch. Letourneau, τὸ de Lanessan, τὸ Lefèvre καὶ ἄλλους, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους Γάλλους ἐπιστήμονες, ποῦ ἀγωνιστικῶς νὰ μπάσουν στὴ Γαλλίαν, τὴς νέες ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἰδέες τῆς ἐξέλιξης καὶ τῆς μεταλλαγῆς τῶν εἰδῶν. Τὸ βιβλίον λοιπὸν, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦμε εἶναι λιγάκι παλιό. Χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1882. Ἄν τὸ παραβάλλει κανεὶς μετὰ σύγχρονα βιβλία ποῦ γράφηκαν ἀπάνω στὸ ἴδιο μεγάλο ζήτημα, τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν, θὰ βρεῖ μεγάλη διαφορὰ. Στὸ ἓνα θὰ δεῖ νὰ γίνεται διαρκῶς λόγος γιὰ τὸν Χέκελ καὶ τὴς θεωρίας του, γιὰ τὸ Δαρβῖνον, γιὰ τὰ Μονήρη, γιὰ τὸ Bathybius. Στ' ἄλλα θὰ παρατηρήσει μιὰ στάση περισσότερο κριτικὴ, μιὰ συζήτηση σχεδὸν γενικὴ ὅλων τῶν ζητημάτων ἀπὸ δυὸ διάφορες ἀπόψεις: τὴ Δαρβινικὴ καὶ τὴ Λαμαρκιστικὴ. Τὸ κέντρο δὲ τῆς συζήτησης καὶ τῆς διαφωνίας ἀποτελοῦν τὰ δυὸ σπουδαῖα ζητήματα: τὸ πῶς τῶν ἀλλαγῶν τῶν οργανισμῶν, καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κληρονομικότητος.

Ἡ διαφορὰ αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη. Μιὰ ἄλλη ξεχωρίζει τὴς γενεὲς ποῦ ἀσχοληθῆκαν στὰ προβλήματα τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ 1859 κ' ἔπειτα, ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ κοῦ κυκλοφόρησε ἡ Ἀρχὴ τῶν Εἰδῶν τοῦ Δαρβίνου.

Στοὺς πρώτους πρωταγωνιστὰς τῆς θεωρίας τῆς Μεταλλαγῆς τῶν εἰδῶν (Huxley, Haeckel, Giard, Vogt κ.λ.π.) παρατηρεῖ κανεὶς μιὰ ὁρμή, μιὰ τάση πολεμικὴ, μιὰ furia τέλος, ποῦ λείπει ἀπ' τοὺς σημερινοὺς ἐπιστήμονες, ἂν ἐξαίρεσομε πολὺ λίγους. Ἡ αἰτία τῆς διαφορᾶς τοῦ ζήλου (ὦ, καθόλου ὑπερβολικοῦ, τὸ πρᾶγμα ἄξιζε τὸν κόπον) ποῦ ἔβαζαν ἄλλοτε γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴς ἰδέες τους οἱ πρῶτοι ἐξελεγκτικοί, ἐξηγῆται καθολοκληρῶς ἀπὸ τὴ πεισματώδη ἀντίδραση ποῦ συναντήσανε, τόσο στοὺς ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς μετὰ τὴς οὐρασιασμένους κυβερνητικὰς ἰδέες τους, ὅσο κ' ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας, ποῦ ἔκανε τὰ πάντα γιὰ νὰ καταπνίξει τὴ

σκανδαλώδη γι' αὐτὴ θεωρία ποῦ κατὰ τὴν ἀντίληψη ποῦ ἔχουν αὐτῆς οἱ ἀμαθεῖς «κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ κατὰγεται ἀπ' τὴ μαϊμού».

Δὲ μπορεῖ πράγματι κανεὶς ὅσο ἐπηρρεασμένος κι' ἂν εἶναι ἀπὸ τὴ σημερινὴ φιλολογικὴ καὶ μυστικιστικὴν ἀντίδραση ποῦ παρατηρεῖται σχεδὸν παντοῦ, κατὰ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ διανοητικῆς στάσης τοῦ πνεύματος, νὰ μὴ ἀναγνωρίσει κάτι τὸ παθητικὸ, κάτι τὸ ἠρωϊκὸ ἢ ἐπικὸ τέλος, στὰ πρῶτα συγγράμματα τῶν ἐξελικτικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονταν γιὰ ἓνα ἔργο ποῦ ἤξεραν πῶς στηρίζεται σὲ βάσεις ἀτράνταχτες, ἀλλ' ὅμως ποῦ προσέκρουε κατὰ τῆς κοινῆς ἀντίληψης καὶ τῶν κοινῶν αἰσθημάτων.

Ἀπὸ τότε ὅμως οἱ θεωρίες τῆς ἐξέλιξης, ἐπικράτησαν τελείως, καὶ δὲν ἔχει πιά ἀνάγκη ἓνας ἐπιστήμονας νὰ μιλήσει μὲ ζῆλο κ' ἐνθουσιασμό γιὰ μερικὰ πράγματα ποῦ καταντήσανε πιά χτήμα τοῦ κοινοῦ. «Προβαίνοντας, σὲ ἐπιτηδεῖους ψαλλιδισμοὺς, λέγει ὁ Giard στὴν εἰσαγωγή του στὶς Controverses Transformistes - 1904 - θὰ μπορούσα νὰ ἔδιναι στὶς σελίδες ποῦ ἀκολουθοῦν περισσότερὴ γαλήνη» ἀλλὰ θὰ τις καθιστοῦσα ὀλιγώτερο ζωντανές. Μερικὰ μέρη ἔχουν παληώσει, μερικὲς ἰδέες ἔχουν καταντήσει σήμερα τόσο κοινές, ποῦ φαίνεται ἀληθινὰ παράδοξο πῶς ἐχρειάστηκε νὰ γίνεῖ τέτοιος ἀγῶνας πρὶν εἰκοσι χρόνια, γιὰ νὰ ἐπιβληθοῦν ἄλλες πάλι ἀναγνωριστήκανε ἀνακριβεῖς καὶ τίς ἐγκατάλειψα ἐγὼ ὁ ἴδιος». Γιατὸ λοιπὸν θὰ εὐχόμενα στοὺς νέους, ποῦ ἐπιθυμοῦνε νὰ σχηματίσουνε μιὰ ἰδέα ἀκριβῆ τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν, καὶ προπάντων τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς θεωρίας, ἀπὸ τὸ 1859 κ' ἔπειτα, νὰ ἀναφερθοῦνε λίγο στοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους, ποῦ μᾶς δίνουνε μιὰ ἰδέα τῆς κατάστασης τῶν πνευμάτων τὴν ἐποχὴ ποῦ ἐκδόθηκε τὸ βιβλίον τοῦ Δαρβίνου.

✱

Ἐκφράζω ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν εὐχή, γιατί ἔχω παρατηρήσει, ὅτι οἱ θεωρίες τῆς ἐξέλιξης, ποῦ φυσικὰ μὲ τίς ἐξηγήσεις ποῦ δίνουν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ τῆς γένεσης τῶν εἰδῶν, ἐξασκοῦν μιὰ ἀληθινὴ γοητεία στὸ ἀνθρώπινο μυαλό, ἐλκύουν κυρίως τοὺς νέους, ἄπληστοι νὰ ἐμβαθύνουνε στὰ μυστήρια τῆς ζωῆς. Τὸ βιβλίον, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔκανα λόγο στὴν ἀρχὴ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ σημειώματος, μοῦ ἔδωκε μιὰ ἀκόμα ἀπόδειξη τῆς γοητείας αὐτῆς. Τὸ περιθωρίω του εἶναι καταμαρτυρημένο ἀπὸ σημειώσεις, σημάδια μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ ἐνὸς νέου ποῦ τὸ διάβασε πρὸ χρόνων. Κι' ὅμως γνωρίζω τὸ νέον αὐτό. Σὲ κάθε ἄλλο κατέληξε ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι σήμερα ἓνας ὑποστηρικτικῆς τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης. Δυσπιστεῖ γι' αὐτή, ὅπως δυσπιστεῖ γιὰ ὅλα. Ἀφοῦ διάβασε μερικὰ ἔργα ἐκλαϊκευμένα, γραμμένα ἀπὸ συγγραφεῖς τῆς πρώτης γενεᾶς τῶν ἐξελικτικῶν, βρέθηκε βέβαια — εἰκασία νόμιμος — μπροστὰ στὸν ὄγκο τῶν νέων ἔργων, τῶν νέων μελετῶν ἀπάνω στὰ προβλήματα τῆς ζωῆς — ἔργα ποῦ γιὰ νὰ κατανοηθοῦν ἀπαιτοῦν ὄχι πιά ἓνα ἀπλὸ «πιστεύω», ἀλλὰ μιὰ προσεχτικὴ μελέτη καὶ μιὰ μεγάλη ἐνταση τοῦ πνεύματος. Ὁ ἐνθουσιώδης νέος τῆς ἄλλοτε δὲ θέλησε φαίνεται ἢ δὲ μπόρεσε νὰ ὑποβληθεῖ σαυτῆ τῆ διανοητικῆ πειθαρχία. Φιλολογικῆς, φιλοσοφικῆς — χωρὶς ἐπιστήμη — μελέτες τὸν ἀπορρόφησαν. Σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἄκουσε στὰ διάφορα φαῦλα φιλολογικὰ κέντρα, τὰ ἐπηρρεασμένα ἀπὸ κοσμικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἰδέες, πολλὰ νὰ λέγονται κατὰ τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης. Ἄκουσε βέβαια ν' ἀνεβάζουνε στὰ ὕψη τὰ ὀνόματα τοῦ Bergson, Fabre, κλπ. ποῦ εἴτε ἀρνιοῦνται τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξη τῶν ὀργανισμῶν, εἴτε παραδέχονται μιὰ νέου εἴδους μεταμόρφωση ποῦ δὲν ἔχει μὲ

τὴν ἀληθινὴ τέτοια, τίποτα ἄλλο τὸ κοινὸ ἀπὸ τὸ ὄνομα. Θὰ ἄκουσε ἐπίσης νὰ λέγεται ὅτι οἱ θεωρίες τῶν Γάλλων ἐξελικτικῶν εἶναι παιδιακίστικες, ἀφελεῖς ὅτι — γιὰ παράδειγμα — ὁ Le Dantec εἶναι ἓνας charlatan, ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά οἱ θεωρίες τοῦ Δαρβίνου καὶ τοῦ Χέκελ ἔπесαν καὶ χίλια ἄλλα.

Σήμερον ὁ νέος αὐτὸς ποῦ ἀμφιβάλλω ἂν εἶχε ποτὲ πραγματικὴ κλίση στὴν ἐπιστήμη ἢ στὴ φιλοσοφία, φαντάζεται βέβαια πῶς ἢ θεωρία τῆς μεταλλαγῆς τῶν εἰδῶν ἐπέρρασε πιά, ἐνῶ τὸ ἐναντίον μὲ ὅλη τὴν κρίση ποῦ περνᾷ, ποτὲ ἀληθινὰ δὲν εἶχεν ἐλπίσει, καὶ ὁ πιὸ ἐνθερμος ἀντιπρόσωπος τῆς, ὅτι τόσα ἐπιστημονικὰ γεγονότα καὶ ἀνακαλύψεις θὰ ἔρχονταν νὰ τὴν ἐπιβεβαιώσουν καὶ ἐξακριβώσουν τὸ γερὸ τῶν βάσεων τῆς, σὲ ὅλες τίς κτήσεις ποῦ ἐξασκεῖται ἢ ἐπιστημονικὴ ἢ ἔρευνα.

✱

Εἶναι βέβαια λυπηρὸ, νὰ βλέπει κανεὶς μιὰ ὀλόκληρη νεότητα, ψευτοδιαβασμένη καὶ ψευτοντοτόρων Ἑλλήνων, ν' ἀδιαφορεῖ γιὰ ἓνα τόσο μεγάλο ζήτημα, ὅπως εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς. Ἀρκοῦνται στὰ πρῶτα εὐκόλα βιβλία ποῦ ἐκλαϊκεύουν μὲ χοντρὸ βέβαια τρόπο, τίς θαυμάσιες διαισθήσεις τόσο μεγάλων πνευμάτων, καὶ ὕστερα ἀφοῦ γιὰ κάμποσο καιρὸ ὑπῆρξαν θαυμασταὶ τοῦ τάδε ἢ τοῦ δεῖνα ἐπιστήμονα τρίτης ἢ τετάρτης τάξης ἐκλαϊκευτῆ, παραιτοῦνται ἀπὸ κάθε πιὸ λεπτομερέστερη ἔρευνα. Κι' ἀρχίζουν ἐκεῖνα τ' ἀποκρουστικὰ «σαρλατανισμοὶ» καὶ «ἀνικανότης τῆς ἐπιστήμης» ποῦ διαγεῖρουν ἀπὸ ἀηδία τὸ πνεῦμα ἐκείνων ποῦ πραγματικὰ γυροῦν στὴ ζωὴ τους νὰ ξεχωρίσουν τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὴ ψευτιά. Δὲ φάνει αὐτό. Τὸν κυκεῶνα ἔρχονται ἀκόμα νὰ τὸν μεγαλώσουν μερικοὶ γελοῖοι σοφοὶ — οἱ νέοι σοφοὶ τῆς ψωροκόστιας! — (ἀπὸ κείνους ποῦ οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν coquillards) ποῦ ἔκαναν κάποια εἰδικὴ μελέτη στὴ ζωὴ τους, ἢ ἐμελέτησαν μιὰ εἰδικὴ ἐπιστήμη, (μιὰ ξηρὴ γεωλογία π. χ.), χωρὶς κατεῦθυνση φιλοσοφικὴ καμμιὰ, χωρὶς καμμιὰ ἰδέα, ποῦ νὰ τοὺς διευθύνει. Εἰδικὴ μάθηση, κακὴ μάθηση. Οἱ blasés αὐτοὶ ψευτοεπιστήμονες ποῦ μισοῦν ἀπὸ ἐνστικτο τοὺς ἀληθινούς ἐπιστήμονες — ἐκείνους δηλ. ποῦ εἰσάγουν ἀληθινὰ στὴν ἐπιστήμη νέες ἰδέες, ποῦ πάλι χρησιμεύουν γιὰ μιὰ δεκαριά χρόνια νὰ θρέφουν μυριάδες κυφῆνες ποῦ ἐκτελοῦνε τὰ πειράματα τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσε ἢ νέα ἰδέα — διδάσκουν στοὺς ἀφελεῖς νέους, ποῦ ἀφίνονται νὰ πιάσονται ἀπὸ τ' ἄργα καὶ σὰν μετρημένα, καὶ ζυγιασμένα λόγια τους, ὅτι ἐπιστήμη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἓνα ἄθροισμα γεγονότων.

Δηλητηριάζουν δὲ καὶ ἀποξηραίνουν τὰ πνεύματα μὲ τὴν κήρυξη, ὅτι ὅλες γενικῶς οἱ θεωρίες τῆς ἐξήγησης τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς, ἔπесαν, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες ποῦ διδάσκουν ἀκόμα τέτοιες ἰδέες, προκαλοῦν τὸ γέλοιο τῶν... λοιπῶν ἐπιστημόνων. Ἄντι λοιπὸν νὰ εἰσάγουν στὸν ἥδη ὀπισθοδρομικὸ τόπο τους τὴν ἰδέα τῆς προόδου, εἰσάγουν τὴν ἀποθάρρυνση κι' ἀποκαρδιώνουν τοὺς λίγους ἐκείνους, ποῦ ἐχάιδεψε ἢ ποίηση τῶν ἰδεῶν...

Τὸ πρῶτο λοιπὸν ποῦ ἔχει νὰ κάνει ἢ καινούργια γενεὰ τῶν διανοουμένων, ἂν ἀληθινὰ θέλει νὰ μορφωθεῖ, ν' ἀναδειχθεῖ καὶ νὰ προστεῖσει βέβαια καὶ ἢ ἴδια κάτι στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν ἐπιστήμη, εἶναι νὰ κλείσει τ' αὐτὰ τῆς, νὰ γυρίσει τὴ ράχη τῆς καὶ καμμιὰ φορὰ νὰ δεῖξει καὶ τὴ γροθιά τῆς στοὺς σοφιστῆς καὶ στοὺς σοφοὺς, ταξιδεμένους ἢ ὄχι, λιμασμένους ἀπὸ φιλοδοξία ποῦ γυροῦν νὰ τῆς ἐπιβληθοῦν.

Ἄπ' ὅλες τίς ἀριστοκρατικῆς ἐκείνη ποῦ συχάινεται περισσότερο εἶναι ἐκείνη

των «εὐ φρονούντων», των «σοφῶν», των «διανοουμένων». Δὲ χρειάζονται intermédiaires. Τ' ανατολίτικα καὶ τὰ ρωμέικα αὐτὰ παραμορφώνουν πάντα ἐκεῖνα ποῦ ἀκούουν στὰ μεγάλα εὐρωπαϊκὰ κέντρα, ὅσο καὶ νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐκεῖνοι ποῦ τοὺς ἐδίδαξαν δὲν ἐξυπηρετοῦσαν συγχρόνως καὶ πολιτικούς σκοπούς. Ὅσοι θέλουν νὰ μορφωθοῦν ἄς ἀποτανθοῦν κατευθείαν στοὺς μεγάλους Μαέστρους.

Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. — Δυσπιστῶ γιὰ ὅλους ἐκεῖνους ποῦ δὲ γνωρίζουν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ποῦ δὲν αἰσθάνθηκαν τὴν ἀνάγκη νὰ μελετήσουν τὸ ὄντο αὐτό, ποῦ τὸ ξεχωρίζει ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα ὄντα τῆς φύσης ἢ ἀέννηη δράση, ἢ κίνηση σ' ὅλες τὶς διευθύνσεις καὶ με σκοπούς ἄπειρους.

Δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ σκέπτονται ὀρθά καὶ νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὴ πραγματικότητα καὶ μὲ τὸ ρεῦμα τῆς προόδου, ἐκεῖνοι ποῦ δὲν ἔχουν μελετήσει ὀλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη φύση ἢ τοὺς ὁποίους ἔχει ἐπιηρεάσει μιὰ ἐκφραση ἀπλή τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Εἴτε πολιτικοὶ εἶναι, εἴτε σκεπτόμενοι, εἴτε καλλιτέχνες δυσπιστῶ γι' αὐτούς. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα σύνολο τάσεων, ἓνα σύνολο συναισθημάτων· καὶ πρέπει νὰ ξέρουμε ἀπὸ ποῦ κρατεῖ αὐτὲς τὶς τάσεις, καὶ ποῦ θὰ τὸν ὀδηγοῦσαν αὐτὲς ἢ ἐκείνες ἀν καλλιεργοῦνταν εἰδικά, ἢ ὅλες μαζὺ ἀν ἔμεναν ἀκαλλιέργητες. Τόσα προβλήματα δύσκολα, δυσκολοέβρητα, ποῦ σπρώχνουν τοὺς σκεπτόμενους στὴ μελέτη των ἐπιστημῶν.

«Ὅσο γιὰ μένα, λέγει ὁ Le Dantec, ἀν μ' ἔλκυσε ὑπερβολικὰ ἢ μελέτη τῆς ζωῆς, εἶναι, τὸ ὁμολογῶ, ἀποκλειστικὰ, ἀπὸ τὴν ἐπιταχτικὴν ἀνάγκη ποῦ εἶχα νὰ ἐννοήσω τὸν ἑαυτό μου».

Ἀνεκθεὴν ἡ Φιλοσοφία εἶχε ὡς σκοπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἀναθρώπου καὶ ἡ ψυχολογία πρὸ πάντων ἐκολακευότανε πῶς μελετοῦσε τὸ Ἐγώ. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι πρὶν ἀπ' τὸν αἰῶνα, ἢ καλλίτερα πρὶν ἀπὸ τὸ XVIII αἰῶνα, ἔκαναν τὸ λάθος νὰ μὴ θέλουν νὰ στρέψουν τὰ μάτια γύρω τους καὶ νὰ κυττάξουν τὸν κόσμον καὶ τὴ ζωῶσα ζωῆ. Ἐκλείνονταν μυστικιστικὰ — τάση ποῦ τὴν ἀνέπτυξε στὸ ἄκρο ἡ Χριστιανικὴ μεσαιωνικὴ θρησκεία — μέσα στὴ συνειδησὴ τους γιὰ νὰ μελετήσουν τοὺς ἑαυτούς τους. Ναι μὲν ἡ ὀρθολογιστικὴ φιλοσοφία των ἠθικολόγων τοῦ XVII αἰῶνα τοὺς ἔκανε νὰ γνωρίσουν τὸν Ἄνθρωπο, ἀλλ' ἐπρόκειτο πάντοτε γιὰ τὸ γενικὸ ἄνθρωπο, καὶ ὄχι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὅπως μᾶς τὸν δίνει ἡ πραγματικότητα, τὸν ἄνθρωπο, διαφορετικὸ ἀπὸ κλίμα σὲ κλίμα, ἀπὸ φυλὴ σὲ φυλὴ (ὑπάρχουν φυλὲς ποῦ ἀνεβαίνουν τὶς βαθμίδες τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἄλλες ποῦ τὶς κατεβαίνουν).

Καθὼς ἔλεγε ὁ Ribot στὰ 1870 «ἡ ψυχολογία ἔως ἐκείνη τὴν ἐποχὴ δὲν ἀσχολήθηκε παρὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸν ἐνήλικα, τὸ λευκὸ καὶ τὸν πολιτισμένο.»

Γενικὰ πρὶν ἀπὸ τὸ XVIII αἰῶνα — ἀπ' ὅπου ἡ ἰδέα τῆς «φύσης» τῆς «ἀνθρωπότητος» εἰσχωροῦν στὰ πνεύματα, καὶ ἀπ' ὅπου ἀρχινᾷ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν ἐλευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς ἀμάθειας, τοῦ φανατισμοῦ, των προλήψεων, μὲ τοὺς Diderot, Helvetius, Voltaire, Rousseau, Condorcet κλπ. — οἱ φιλόσοφοι εἶχαν ἀσχοληθεῖ προπάντων μὲ τὸν λεγόμενον «ἠθικὸ ἄνθρωπο». Ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὴ φυσιογνωσία, προσπάθησαν νὰ ἐννοήσουν τὸν ἄνθρωπο χωρὶς τὴ βοήθειά της. Ἀπ' αὐτὴ τὴ παρα-

γνώριση τῆς ἐπιστήμης ἢ ἀπόσταση δὲν ἦταν μακρὰ — πρὸ παντός ἀπὸ τὴν ἐπίδραση θρησκευτικῶν ἰδεῶν — καὶ γιὰ τὴ παραγνώριση τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία, ἢ τοὐλάχιστο τὸ τελευταῖο τῆς συμπέρασμα ἐθεωρήθηκε σὲ μιὰ ἐποχὴ ὡς «ἡ μελέτη θανάτου» κατὰ τὸν Πλάτωνα, *meditatio mortis*

Βέβαια δὲν ἔλλειψαν καὶ πολλὰ δυνατὰ πνεύματα ποῦ ἀντίδρασαν ἐναντίον μιᾶς τέτοιας ἀντίληψης τῆς μελέτης τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικότερα μιᾶς τέτοιας ἀντίληψης τῆς ζωῆς. Ἡ Ἀναγέννηση δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ μιὰ ἀνανέωση τοῦ Ἐθνισμοῦ: τὸ πρῶτο τῆς ἄρθρο πίστεως εἶναι ἡ διαπίστωση τῆς ζωῆς. Μιὰ κάποια ἐποχὴ νομίζει κανεὶς πῶς ὅλοι οἱ συγγραφεῖς συμφώνησαν νὰ ἐξυμνήσουν τὸ Ἀνθρώπινον σῶμα. Ὁ Bonaventure des Perriers, ὁ συγγραφέας τοῦ χαρακτηριστικοῦ καὶ μόνο ἀπὸ τὸν τίτλο «*Cymbalum Mundi*», ἀφιερώνει ἓνα ὀλόκληρο ποίημα γιὰ τὸν ἀφαλό (*Le Nombri*).

Ἄλλ' ἐκεῖνος ποῦ πρὶν ἀπὸ τὸ XVIII αἰῶνα εἶναι πρὸ πλούσιος σὲ διαισθήσεις, ποῦ ἀνεγνώρισε γιὰ ὀρθὲς ἢ ἐποχὴ μας, πρὸ τολμηρὸς σὲ σκέψη, εἶναι ὁ Spinoza.

«Ἐνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος, λέγει, δὲ σκέπτεται σὲ τίποτε ἄλλο ὀλιγώτερο ἀπὸ τὸ θάνατο· καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι μιὰ μελέτη ὄχι τοῦ θανάτου ἀλλὰ τῆς ζωῆς». (*Ethica*, IV, LXVII). Ἐντελῶς ἀντιθετὸς σὲ κάθε ἀσκητικὸ ἰδεῶδες ὁ Spinoza κηρύττει ὅτι «εἶναι χαρακτηριστικὸ ἐνὸς φρόνιμου ἀνθρώπου νὰ διαθέτει τὰ πράγματα καὶ νὰ ἀντλεῖ ἀπὸ αὐτὰ εὐχαρίστηση κατὰ δύναμη», σκέψη ποῦ ἄκουσα ἐπίσης μὲ ἄλλο τρόπο νὰ τὴν ἐκφράζει ὁ Luigi Salvatore: «Ὁ κόσμος μᾶς ἀνήκει. Πρέπει ν' ἀνήκουμε στὸν κόσμον.»

Ἐπίσης ὁ Spinoza εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποῦ ἐνδιαφέρθηκαν ὄχι μόνο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀκόμα καὶ γιὰ διάφορα κᾶθα παθολογικὰ τοῦ πνεύματος (κύτταξε τὸ σχόλιο τοῦ θεωρ. XXXIX, τοῦ τέταρτου βιβλίου).

Καὶ σήμερον ὅπως ἄλλοτε ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μεγάλη κινήτρια δύναμη, ἢ ἀν θέλετε τὸ ποῦ στῶ ἀπάνω στὸ ὅποιο τὸ πνεῦμα στηρίζει τὸ μοχλὸ του γιὰ ν' ἀνασηκώσει καὶ φέρει στὸ φῶς κόσμους ὀλόκληρους. Ἄλλ' ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κορτεσίου καὶ τοῦ Σπινόζα κάτι μεγάλο ἔγινε στὸν κόσμον, ποῦ ἔλλαξε πρὸς τοὺς ὄρους μὲ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῆς Ἐπιστήμης, γιὰ τὴν ἐνθρόνισή της ἀνάμεσα στὸν πολιτισμένο κόσμον. Λεπτομερέστερα ἀκόμη, οἱ πραγματικὲς βάσεις γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ἀνθρώπινης φύσης τεθήκανε, τὴ μέρα ποῦ ὁ Lamarck ἔδινε στὸν κόσμον τὸ μεγαλόρημα του:

«*La Philosophie Zoologique*» 1809. Ἄλλ' ἡ ἀντίδραση στὸ νέο, συνδυασμένη μὲ τὴ κακὴ πίστι, ἔκαναν ὥστε τὸ βιβλίον αὐτὸ νὰ θραπτεῖ μόλις εἶχεν ἔλθει στὸ φῶς.

Μετὰ 50 ὅμως χρόνια ἀκριβῶς, ἡ θεωρία τῆς Ἐξέλιξης των Εἰδῶν καὶ τῆς Καταγωγῆς τοῦ Ἀνθρώπου, ἀπὸ μιὰ σειρά ζῶων, ἀναφαίνεται πάλι, καὶ τὴν ὑπογράφει αὐτὴ τὴ φορὰ τὸ χεῖρ ἐνὸς Ἀγγλοῦ σοφοῦ: τοῦ Δαρβίνου.

Ἀπὸ τότε ὅλες οἱ ἐπιστῆμες ἐπροόδευσαν, καὶ βροῦσαν τὴν ἀληθινὴν βάση τους, τὴν ἀληθινὴν μέθοδόν τους. Οἱ «φυσικὲς ἐπιστῆμες» προπάντων

ἀναπτυχθήκανε σὲ μεγάλο βαθμό, σὲ τρόπο ποῦ ἐπιτρέψανε τὴ δημιουργία μιᾶς νέας ἐπιστήμης, τῆς Βιολογίας — τῆς Γενικῆς Βιολογίας — ποῦ μελετᾷ «ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς κοινά, στὰ ζῶα καὶ στὰ φυτὰ» (εἶναι ὁ τίτλος ἑνὸς τῶν βιβλίων τοῦ Claude Bernard). Τὸν ἀληθινὸ ὅμως ὄρισμὸ τῆς ζωῆς, δὲ καθώρθωσε νὰ τὸν δώσει ὁ γίγας αὐτὸς τῆς Φυσιολογίας. Ἀπεναντίας ὁ ὄρισμὸς τοῦ «la vie c'est la mort», ἐσταμάτησε ἀμέσως κάθε ἔρευνα στὸν ὄρισμὸ τῆς ζωῆς. Πιὸ τολμηρὸς, ὁ Le Dantec, ἀνταπεξήλθε ἐναντίου τῆς ἀρνητικῆς αὐτῆς στάσης τοῦ μεγάλου φυσιολόγου μπροστὰ στὸν ὄρισμὸ τῆς ζωῆς. Ἡ τόλμη τοῦ ἀνταμείφθηκε, γιατί ὁ ὄρισμὸς ποῦ ἔδωκε στὴ «Νέα Θεωρία τῆς ζωῆς» (1896) ὑπερίσχυσε κάθε ἀντίδρασης : ὁ ὄρισμὸς αὐτὸς : ἡ ζωὴ εἶναι ἡ λειτουργικὴ ἐξομείωση δίνει τὸ ἀληθινὸ κλειδί ὄλων τῶν γενικῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς. Ὁ ἴδρυτής ἄρα τῆς Γενικῆς Βιολογίας εἶναι πραγματικὰ ὁ Le Dantec (μετὰ τὸ Lamarck) ποῦ βρῆκε τὸ «νόμο τῆς συνήθειας».

✱

Φθάνω στὸ συμπέρασμα μου. Σήμερα ὅπως κι' ἄλλοτε γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ κανεὶς, γιὰ νὰ φιλοσοφήσει ἀπάνω στὴ ζωὴ, γιὰ νὰ δρᾷ ἀκόμα ἀνάμεσα στοὺς ὁμοίους του, τοῦ χρειάζεται ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀντικειμενικοῦ πιά, ποῦ εἶναι τὸ προϊόν τοῦ μῆκος μακρῶς ἐξέλιξης, μιᾶς μακρῶς ἱστορίας. Κάθε μελέτη τοῦ ἑαυτοῦ μας θὰ εἶναι σάπια, ἂν δὲν στηρίζεται ἀπάνω στὴν ἀντικειμενικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου.

Κι' ὅπως ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου, θὰ μᾶς δώσει νὰ ἐννοήσουμε ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι μέσα στὴ φύση, ἂν τυχόν εἶχαμε τὴ διάθεση νὰ τὸ ξεχάσουμε, ἔτσι θὰ μᾶς δώσει ἐπίσης νὰ αἰσθανθοῦμε τὴν ποιικιλία τῶν ἀνθρώπων φυλῶν, τὸ τυχερὸ, τὸ περιστατικὸ τῶν ἐξελίξεων τῶν διάφορων φυλῶν.

Τὰ μάτια μας τότε θ' ἀνοίξουν μπροστὰ στὸν κόσμον, κι' ὅπως δὲ ξεχνοῦμε πιά ὅτι ὑπάρχουν κι' ἄλλοι ἀνθρώποι ἔξω ἀπὸ τὸν «ἐνήλικα, τὸ λευκὸ καὶ τὸν πολιτισμένον», δὲ θὰ ξεχάσουμε ποτὲ πιά τὴν ποιικιλία τῶν φυλῶν, τὴ κοινὴ καταγωγὴ τους, καὶ κυρίως ὅτι ὑπόκεινται στὸν κοινὸ νόμο τῆς ζωῆς : τὴ κίνηση, τὴ δράση. Καθὼς τ' ἄτομα ποῦ δὲ δροῦν ποῦ ἀφίνονται στὴν τεμπελιά — ἀρχὴ κάθε ἐκφυλισμοῦ — καταστρέφονται ἔτσι κι' οἱ φυλὲς ποῦ δὲν ἀγαποῦν τὴν κίνηση, τὴ δράση : ἐκφυλίζονται τὸ ἴδιον καὶ χάνονται. Ὁ χῶρος ἀπάνω στὴ γῆ εἶναι πολὺτιμος.

ΛΑΜΑΡΚ - ΔΑΡΒΙΝΟΥ - ΜΑΡΞ. Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ.

Ἐπο Ἀθηνᾶς Γαϊτάνου-Γιαννίου, Ἀθήνα 1916, μὲ εἰκόνες. Δὲ μπορῶ παρὰ νὰ συγχαρῶ τὴ συγγραφέα ποῦ ἀνέλαβε νὰ φωτίσει ὀλίγον τὸν ἀμαθῆ Ἑλληνικὸ λαὸ μὲ φῶς εὐρωπαϊκόν. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ πενήντασέδιου αὐτοῦ βιβλιαρίου, εἶναι μιὰ προσαρμογὴ γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ κοινὸ μιᾶς διάλεξης τοῦ ζωολόγου Αὐγούστου Λαμέρ, καθηγητῆ στὸ Πανεπιστήμιον τῶν Βρυξελλῶν. Τὸ ἴδιον αὐτὸ μέρος εἶναι πλουτισμένον μὲ δύο ὡραῖες σελίδες ἀπὸ εἰκόνες ποῦ παριστάνουν ἔμβρυα, κατατομὲς συγκριτικῆς διαφόρων κρανίων κ.τ.λ., ποῦ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀποκαλυπτικῆς καὶ ἐξόχως ὑποβλητικῆς γιὰ κείνους ποῦ θὰ σχηματίσουν τὴν πρώτη τους ἰδέα γιὰ τὸν Τρανσφορμισμὸ, ἀπ' αὐτὸ τὸ βιβλίον.

Στὸ δεύτερον μέρος ἡ συγγραφέα δίνει μερικὰ βιογραφικὰ σημειώματα καὶ ἐκθέτει τὶς θεωρίες τοῦ Λαμέρ καὶ Δαρβίνου. Δίνει in extenso τοὺς δύο νόμους τοῦ Λαμέρ καὶ τὸ σύστημα αὐτὸ μού φαίνεται τὸ καλύτερον,

ὅταν πρόκειται γιὰ ἐκλαΐκεση, γραμμῆνα ἀπὸ μεγάλους ἐπιστήμονες καὶ φιλοσόφους. Εἶναι τόσο σαρεῖς, τόσο ἀπλοὶ στὴ γλῶσσα τους—ἀντιθέτως μὲ τοὺς δικούς μας «διανοουμένους» ποῦ φαντάζονται πῶς ὅσο περισσότερο μπερδέψουν, «ἀποστολοπολοποιήσουν», τὴ φράση τους τόσο πιὸ πολὺ θὰ περάσουνε γιὰ βαθεῖς—ποῦ τοὺς ἐννοεῖ ὁ καθένας. Σὲ ἓνα τελευταῖον κεφάλαιον (Μαρξισμὸς καὶ Δαρβινισμὸς) ποῦ μποροῦσε καλύτερα νὰ σχηματίσει ἓνα τρίτον μέρος τοῦ βιβλίου, ἡ συγγραφέα μιλά γιὰ τὶς σχέσεις Μαρξισμοῦ καὶ Δαρβινισμοῦ.

Δὲ θὰ ἐξετάσω τὸ τελευταῖον αὐτὸ κεφάλαιον. Γιὰ τὰ δύο ἄλλα θὰ παρατηρήσω ὅτι εἶναι κάμωμένα μὲ πολὺ καλὸ πνεῦμα.

Κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρου καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι πολλοὶ ἀπ' ἐκείνους ποῦ θὰ διαβάσουν τὲς σελίδες αὐτές, θὰ θελήσουν ὕστερα νὰ διαβάσουν κι' ἄλλα βιβλία ποῦ θὰ τοὺς μιλήσουν πιὸ ἐκτενέστερα ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα. Ἡ πρώτη αὐτῆ προσπάθεια ἐκλαΐκεσης μᾶς κάνει νὰ ἐλπίζουμε καὶ νὰ περιμένουμε νέες τέτοιες, ὡς ὅτου εἰσχωρήσουν ἐντελῶς στὴν Ἑλλάδα—ἀρχίζοντας ἀπὸ τὶς ἐργατικῆς τάξεις, ἀφοῦ αὐτὲς μόνο ἔδειξαν κάποιον ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς νέες ἰδέες, γιὰ νὰ καταλήξουν στὶς τάξεις τῶν διανοουμένων—οἱ γαρὲς Εὐρωπαϊκῆς δοξασίης ἀπάνω στὶς ὁποῖες θὰ στηριχθεῖ ὁ Παγκόσμιος πολιτισμὸς τῆς αὔριον, ποῦ θὰ παρασύρει καὶ θ' ἀναπληρώσει τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν—καθὼς καὶ τὸν Ἀνατολίτικον ἐκεῖνον τοῦ κ. Γνευτοῦ, βέβαιον.

Ἐκεῖνον ὅμως ποῦ μ' εὐχαρίστησε περισσότερο στὸ μικρὸ βιβλίον τῆς Ἀθ. Γαϊτάνου-Γιαννίου, εἶναι ὅτι τὸ μεγάλο ὄνομα τοῦ Λαμέρ βρῖσκει ἐπιτέλους τὴ θέση του δίπλα σ' ἐκεῖνη τοῦ ἄλλου ἴδρυτῆ τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν ἢ τρανσφορμισμοῦ, τοῦ Δαρβίνου. Ἀκριβῶς πρέπει νὰ ἐνοηθεῖ ἀπὸ κείνους ποῦ θ' ἀναλάβουν τὸ ἔργο τῆς ἐκλαΐκεσης, ὅτι ἡ ἐκλαΐκεση αὐτῆ πρέπει νὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τὸ νῆον κριτικὸ πνεῦμα στὴν ἐπιστήμη. Δὲν πρόκειται πιά νὰ ὑψοῦνται στὰ ὕψη, ἓνα ὄνομα, ἐπειδὴ καὶ μόνο εἶναι ἡ ὑπῆρξε σπουδαῖος πρωταγωνιστῆς τῆς θεωρίας. Δὲν ὑπάρχει καμμιά πραγματικὰ ὠφέλεια, νὰ διαδίδονται ἀκόμα μερικοὶ «ὄροι» μερικῆς «δοξασίης» οἱ ὁποῖες ἂν καὶ φαίνονται ὅτι ἐξηγοῦν—δὲν ἐξηγοῦν τίποτε, καὶ τῶν ὁποίων αὐτὸ τὸ vice fundamental, ἔχει ἀπὸ καιρὸ ἀποδειχθεῖ. Ὁ Τρανσφορμισμὸς δὲ βρῖσκεται πιά στὴν ἐμβρυώδη κατάστασιν ποῦ βρισκότανε ἔδω καὶ σαράντα χρόνια. Ἄν ἐπέδρασε ἀπάνω στὶς ἐπιστήμες, ἂν τὶς ἀλλοίωσε, οἱ ἐπιστήμη τὸν ἀλλοίωσαν ἐπίσης. Οἱ βίσεις του πάντα μένουν οἱ ἴδιες, ὁ Τρανσφορμισμὸς μένει πάντα τὸ σύστημα τῆς ἐξέλιξης, ἐφαρμοσμένον ἀπάνω στὸν ὄργανικὸν κόσμον, ἀλλ' εἶναι μιὰ ἰδιαίτη ἐπιστήμη ἐκεῖνη ποῦ μελετᾷ τοὺς χαρακτηριστοὺς τοὺς κοινούς στὰ ζῶοντα : ἡ βιολογία. Ἡ θεωρία τῆς ζωῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ βάση, ἀπάνω στὴν ὁποία θὰ στηριχθεῖ κάθε θεωρία τῆς γέννησης τῶν εἰδῶν.

Ὁ σκοπὸς λοιπὸν κάθε ἐκλαΐκεσης ποῦ ἀποβλέπει στὴν ἀπολευθέρωση τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὶς προλήψεις, εἶναι νὰ τοὺς δώκουν μιὰ ἰδέα ἀκριβῆ καὶ σαφῆ τοῦ τί εἶναι ἡ ζωὴ. Ἀκριβῶς ὁ Λαμέρ διαφέρει ἀπὸ τὸ Δαρβίνον στὸ ὅτι, ὁ μὲν πρῶτος γιὰ νὰ μελετήσῃ τὴ μεταλλαγὴ τῶν εἰδῶν, ἐζήτησε πρῶν νὰ σχηματίσει μιὰ θεωρία γιὰ τὴ ζωὴ, νᾶβρει τοὺς νόμους τῆς ζωῆς μ' ἄλλα λόγια, ἐνθ' ὁ δεύτερος ἀδιαφόρησε τελείως γιὰ τοὺς νόμους τῆς ζωῆς : γιὰ τὸ τί εἶναι ἡ ζωὴ. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ «καυὰ σοφῶν» ὅπως λέγει ἡ Α. Γ. Γιαννίου, ἀλλὰ γιὰ ἓνα ζήτημα θεμελιώδες, πρόκειται

για μία μέθοδο, για μία αντίθεση πνευμάτων, που τη συναντά κανείς καθημερινώς σ' εκείνους που μελετούν τις επιστήμες της ζωής. Καθώς η λέξη έχ' ειπωθεί: γεννιέται κανείς Λαμαρκιστής ή Δαρβινιστής.

Αν επιμένω είναι γιατί ακριβώς, τώρα που τα πνεύματα είναι ανεπηρέαστα—είναι μία table rase, το πράγμα μπορεί να λεχτεί τολμηρά—σχετικά με την Επιστήμη της Ζωής, ή μέθοδος που θα τους διδάξουμε θα τους δώσει τη μία ή την άλλη κατεύθυνση: προς το δογματισμό ή προς την έρευνα και τη σιέψη: προς τη πίστη στη Μοίρα (με νέα ονόματα: φυσική διαλογία, πάλι των τάξεων) ή προς τη πίστη στη δράση του άτομου, σύμφωνα με τον πρώτο νόμο του Λαμάρκ:

«Σε κάθε ζώο, που δεν έχει φθάσει στο τέλει σημείο του σχηματισμού του, ή συχνότερη και διαρκής χρησιμοποίηση ενός οργάνου δυναμώνει σιγά σιγά το όργανο αυτό, το τελειοποιεί, το μεγαλώνει και του δίνει μια δύναμη ανάλογη προς τη διάρκεια αυτής της χρησιμοποίησής του· ενώ τουναντίον ή έλλειψη διαρκούς χρήσεως ενός οργάνου το αδυνατίζει ανεπαίσθητα, όλιγοστεύει βαθμηδόν τις ιδιότητές του και τέλος το εξαφανίζει.»

ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΔΑΡΒΙΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΛΑΜΑΡΚΙΚΟΣ. — Όνομάζω σοσιαλισμό δαρβινικό, εκείνη τη θεωρία κοινωνικής εξέλιξης που βρίσκει τις επιστημονικές βάσεις της: άπάνω στη πάλη των τάξεων (μαρξισμός): στην πάλη αυτή είναι προορισμένες να βγούν, νικήτριες, οι τάξεις εκείνες—ή εκείνη ή τάξη—, που είναι το καλύτερο όπλισμένες για να παλαίσουν. Σήμερα ή παραγωγή δεν είναι πιά άτομική, αλλά ομαδική (έργαστάσια, όρυχεία κτλ.) Κι' όμως ή ιδιοκτησία εξακολουθεί να μένει άτομική καθώς και στην εποχή που ή παραγωγή ήταν άτομική. Μένει λοιπόν, να ξανάλθει ή άρμονία μεταξύ παραγωγής και οικιοποίησης (ιδιοκτησίας) να γίνει ή ιδιοκτησία δηλ. ομαδική. Η πάλη των τάξεων είναι τ'άποτέλεσμα αυτής της δυσαρμονίας. Η εργατική τάξη είναι προορισμένη είτε με ειρηνικό τρόπο, είτε μ' επαναστατικό να καταστήσει την ιδιοκτησία — ή τολάχιστο τα μέσα, τα εργαλεία της παραγωγής, το κεφάλαιο — ομαδική: και έτσι να κάμει να εκλείψει την δυσαρμονία.

Καθώς ό Βιολογικός Δαρβινισμός δεν εξετάζει το τί είναι ή ζωή, δεν εκθέτει μία θεωρία της ζωής, άλλ' άρκείται να παρατηρεί τις αλλαγές, την πάλη για τη ζωή και την επίζηση του «πλέον δυνατού», κι' από εκεί βγάζει το συμπέρασμα της φυσικής διαλογής, έτσι κι' ό Δαρβινικός σοσιαλισμός, δεν εξετάζει το τί είναι ή ζωή, ποιοί είναι οι νόμοι της ζωής — οι καθαρά βιολογικοί νόμοι της —, ποιά είναι ή βάση της «κοινής ζωής» ή ομαδικής ζωής, αλλά πέρνει άπλως τις τάξεις, παρακολουθεί τη πάλη τους και προλέγει ότι θα ύπερισχύσουν εκείνες που θα βρεθούν οι πιο δυνατές. Μά φυσικά. Γι' αυτό ούτε καν λόγος να γίνεται.

Άλλοιώς πώς αντίλαμβάνομαι και θάθελα το σοσιαλισμό. Θα επιθυμούσα ή επιστημονική του βάση να είναι μία θεωρία της ζωής. Μία θεωρία που να όρχει τη ζωή και να μάς λέγει τους νόμους σύμφωνα με τους οποίους εξελίσσεται ή θεωρία αυτή δεν έχουμε να τη γυρέψουμε πιά. Η Γενική Βιολογία μάς τη δίνει. Δυό επιστήμονες το ίδιο φιλόσοφοι κι' οι δυό, μάς έδωκαν τη θετική θεωρία της ζωής: ό Λαμάρκ που πρώτος καθόρισε τους δυό βιολογικούς νόμους της συνήθειας και της κληρονομικότητας:

1ος Νόμος του Λαμάρκ: Νόμος Συνήθειας:

«Σε κάθε ζώο που δεν έχει φθάσει στο τέλει σημείο του σχηματισμού του, ή συχνότερη και διαρκής χρησιμοποίηση ενός οργάνου δυναμώνει σιγά σιγά το όργανο αυτό, το τελειοποιεί, το μεγαλώνει και του δίνει μια δύναμη ανάλογη προς τη διάρκεια αυτής της χρησιμοποίησής του· ενώ τουναντίον ή έλλειψη διαρκούς χρήσεως ενός οργάνου, το αδυνατίζει ανεπαίσθητα, όλιγοστεύει βαθμηδόν τις ιδιότητές του και στο τέλος το εξαφανίζει.»

2ος Νόμος του Λαμάρκ: Νόμος Κληρονομικότητας:

«Κάθε τι που ή Φύση άρπαίρεσε ή πρόσθεσε στα άτομα με την επίδραση των περιστάσεων, στις όποίες ήταν εκτεθειμένο από πολύν καιρό το είδος τους, και κατά συνέπεια με την επίδραση της περισσότερης χρήσεως κάποιου οργάνου, ή με την έλλειψη εξακολουθητικής χρήσεως ενός άλλου, όλα αυτά τα διατηρεί με την αναπαραγωγή στα νέα όντα, άρκεί οι άποκτημένες αυτές αλλαγές να είναι κοινές και στα δύο φύλα, ή σαυτά τουλάχιστον που γέννησαν τα νέα άτομα.»

Και ό άρχηγός της σημερινής σχολής των νεο-λαμαρκιστών Le Dantec όστις έδωσε τον όρισμό της ζωής:

«Η ζωή είναι λειτουργική εξομείωση»· δηλ. το όλικό του πρωτόπλασμα αυξάνει με την ενέργειά του, ή με άλλο τρόπο: το όν εξομειώνει ως όργανο της λειτουργίας του.

Ό Λαμαρκικός Σοσιαλισμός, αντί να πιστεύει ότι οι κοινωνικές αλλαγές είναι τυχαίες, ότι είναι αυτή ή φορά των πραγμάτων που τις φέρει, άπεναντίας θα γνωρίζει ότι ό άληθινός παράγοντας όλων των αλλαγών κι' όλων των διαμορφώσεων και μεταμορφώσεων της κοινωνίας είναι ή δράση των ατόμων, οι δημιουργικές λειτουργίες τους. Σε κάθε άλλαγή περιβάλλοντος το άτομον αντίδρα, γυρνεί να προσαρμοσθεί στο περιβάλλον, ή να προσαρμοσεί το περιβάλλον σαυτό, και είναι αυτή ή προσαρμογή που όρχει πράγματι τη κοινωνική εξέλιξη. Αντί να βλέπει λοιπόν παθητικώς με μάτι ουδέτερο τη πάλη των τάξεων, και να περιμένει το μοιραίο άποτέλεσμά της, τη παγκόσμια πανάκεια, ό Λαμαρκικός σοσιαλισμός θα περιμένει από τα άτομα να δώσουν το ύψιστο της δράσης τους: θα λογαριάζει άπάνω στην επέμβαση των ατόμων. Στηρίζόμενος στον πρώτο νόμο του Λαμάρκ θα προτρέψει τα άτομα, αντί να περιμένουν το μακάριο χρόνο που θα πέσει το παλιό καθεστώς, ν' αναπτύξουν τον έαυτό τους, τον εγκέφαλό τους, ό όποιος είναι κι' αυτός ένα όργανο σαν τ' άλλα, που παθαίνει άτροφία όταν δε λειτουργεί. Ό Λαμαρκικός Σοσιαλισμός, τον όποιο μπορούμε με μεγάλη ακριβολογία να ονομάσουμε, άναρχισμό ή ατομισμό — γιατί στην κοινωνία άποδείχνει όλη τη σημασία του ατόμου, που είναι δημιουργός των πράξεων του — ως σκοπό έχει τη μόρφωση νέων γενεών ατόμων, ικανών να άφομοιώσουν κάθε νέο στοιχείο που φέρει εκείνο που ονομάζομαι κοινώς ό πολιτισμός (πρόοδοι της επιστήμης, της βιομηχανίας) όπως ζήσουν υπό καλύτερους όρους ψυχικούς και κοινωνικούς. Όχι μόνον οικονομικούς αλλά και πνευματικούς. Τ' άτομα δε αυτά ποιά ικανά για δράση από τα σημερινά, άναγκαστικά θα θελήσουν αυτά τα ίδια πλέον να διαπλάσουν το περιβάλλον, έτσι, ώστε να μπορούν να κινούνται μέσα σαυτό πιο ελεύθερα.

Ό Λαμαρκικός ακριβώς είναι ή δοξασία εκείνη ή όποία δείχνει όλη την επίδραση του περιβάλλοντος άπάνω στο ζωντανό: και που δίδει μεγα-

λήτερη σημασία στο άποκτημένο από το κληρονομικό. Ο Λαμαρκικός σοσιαλισμός αντί να θεωρεί τα άτομα, ως βαρυμένα από τις άλυσίδες της κληρονομικότητας, ως άνικα να μεταδώσουν στους απογόνους των, τις αλλαγές που θα τους φέρει ή ατομική εξέλιξη των, μέσα στο περιβάλλον, πιστεύει απ'έναντίς του το άτομο το πλάττει κατά μέγα μέρος το περιβάλλον. Οι προσπάθειες των ατόμων πρέπει λοιπόν να στραφούν στη δημιουργία ενός νέου περιβάλλοντος: το νέο περιβάλλον θα αναγκάσει τα άτομα να προσαρμοσθούν σ'αυτό. 'Αλλά για να υπάρξει νέον περιβάλλον χρειάζεται για αυτό μία προσπάθεια. 'Η αντίδραση εκείνων που αντιβαίνουν σ' αυτή τη προσπάθεια (ατόμων ή ομάδων) θα διατηρεί τη κοινωνική πάλη και ζύμωση. Σαυτό το μεταξύ θα εξακολουθεί να υπάρχει βέβαια και ένα ζήτημα ευημερίας και οικονομικής καλύτερευσης. 'Η βιομηχανία και οι πόσοδοι της παίζουν εκεί το σπουδαιότερο ρόλο. 'Αλλά το πιο σπουδαίο πρόβλημα — που απ' τη λύση του εξαρτάται πολύ η λύση του άλλου — είναι το ήθικό πρόβλημα. 'Εκείνο δηλ. της φυσικής, ήθικης, και πνευματικής ανάπτυξης του ατόμου. 'Η αντίθεση μεταξύ Δαρβινικού Σοσιαλισμού και Λαμαρκικού Σοσιαλισμού είναι φανερή. 'Ο πρώτος περιμένει να δει αποτελέσματα, ή τουλάχιστο να έπωφεληθεί, να δράξει αποτελέσματα που έρχονται μόνα τους, που τα φέρνει ή ιστορία, ή φυσική φορά των πραγμάτων: (ή ανακάλυψις π. χ. νέων εργαλείων). 'Ο δεύτερος ζητά να φέρει τα πιο επιθυμητά αποτελέσματα, σύμφωνα μ' ένα ιδεώδες που θέτει ως βάση της δράσης του. Τόν κατηγορήσανε ως ουτοπιστικό. Δέ μπορούσαν να του κάνουν πιο μεγάλη τιμή. 'Αλλ' ως μη φανταστούνε ότι τόν άναιρούν με τόν χαρακτηρισμόν αυτό.

'Ο Δαρβινικός Σοσιαλισμός είναι μοιρολάτρης, θεοποιεί το «γένηκε», δέ ζητά να εξαλείψει το τυχαίο.

'Αποδίδει τη κοινωνική εξέλιξη στην τύχη.

Πιστεύει σε μία «πανάνθεια».

'Ο Λαμαρκικός Σοσιαλισμός, άναρχισμός ή ατομισμός πέρνει περισσότερη συνείδηση των νόμων που κυβερνούνε τη ζωή, διαβλέπει στο άτομο ένα δυνατό παράγοντα, για τη κοινωνική μεταλλαγή: και πιστεύει πολύ στην επίδραση που θα είχε στα άτομα μία ξαφνική αλλαγή του περιβάλλοντος.

Στη κοινωνική εξέλιξη, βλέπει ένα φυσικό αποτέλεσμα των νόμων της ζωής. 'Η ανθρώπινη μηχανή είναι μία μηχανή που τελειοποιείται με τη δράση, κατ' αντίθεση με τις μηχανές της βιομηχανίας που φθείρονται με τη δράση. Τη δράση του ατόμου τη θέλει τόσο ουτοπιστική όσο και τοπιστική (τωρινή) για το συμφέρο αυτό και την ευτυχία του ίδιου ατόμου. Γιατί ως σκοπό της ζωής του ανθρώπου, ο Λαμαρκικός Σοσιαλισμός ή άναρχισμός δέ μπορεί να βρει άλλο παρά την αύξηση αυτή της ζωής, και τη διαστολή της μέσα στο άτομο.

ANAMNHSEIS AΠO KYBENTEΣ ME TO ZWΓPAΦO LORENZO VIANI. —

Μου προξενεί λύπη μαζί κ' ευχαρίστηση να ξαναθυμώμαι τις συχνές κουβέντες μου με το ζωγράφο Lorenzo Viani στους μήνες που πέρασα στο Viareggio: λύπη γιατί μου θυμίζουν μία τόσο ωραία ζωή όπως εκείνη που ζούν οι ελεύθεροι και γεροί άνθρωποι του τόπου αυτού, και την οποία μπορώ να πω μου την πρόσφεραν κατά τό διάστημα που έμεινα μαζί τους σαν ένα δωρο άδολο και πολύτιμο, ευχαρίστηση, άνακούφιση έννοω,

γιατί με τη θύμηση των φίλων μου της Γαλανής 'Ακτής ξεχνώ λίγο την άηδία που μου προκαλεί το έδω περιβάλλον. Πόσο μικρούς βρίσκω τους Λεβαντίνοους όταν τους παραβάλω με τους Μεσημβρινούς! Πόσο λίγο ξέρουν να ζούν, να σκέπτονται, να αισθάνονται, πόσο παραμορφώνουν την πραγματικότητα, πόσο τα βλέπουν όλα στραβά, άνάποδα, μικρά, στο άνάστημά τους τέλος.

'Απορώ πώς δέν πνίγονται μέσα στην άτμόσφαιρα που ζούν. Τό χαρακτηριστικό των 'Ανατολίτων μεγάλο στόμα προέρχεται άραγε από τη συνήθειά τους απ' την άνάγκη να χασμουριούνται; Θα κόντευα να τό πιστέψω απ' ότι βλέπω σήμερα.

'Ω ζωή! ζωή! στά μάτια σου, που ό άποκαλυπτικός ποιητής είδε σμαράγδια και διαμάντια είναι δυνατό να υπάρχουν άνθρωποι που να μη διακρίνουν παρά τσίμπλες!

Πόσο βαρυσά άίσθηση κενοῦ άφίνουν οι Λεβαντίνοι αυτοί σ' εκείνον που τους πλησιάζει! Πόσο φαίνονται άμέσως απ' την άρχή πώς είναι άνθρωποι κλεισμένοι, έξω από κάθε πρόοδο και κάθε εξέλιξη. Μονότονοι στους τρόπους τους, την κουβέντα τους, σε όλα τους. Και τό χειρότερο απ' όλα, εκείνο ίσως που εξηγεί όλα τ' άλλα, ένάντιοι, αντίθετοι από ένστικτο σε κάθε ιδέα, σε κάθε άρχή, σε κάθε παράδειγμα που θα τους άνάγκαζε να βγούν από τό παθητικό και φιλοουδέτερο τρόπο της ζωής τους.

'Αντί να κάμνουν την ελάχιστη προσπάθεια όπως μποῦν στο πνεῦμα άλλων λαών ή ατόμων, για να αισθανθούν την καρδιά τους να πάλλει και τό μυαλό τους να ένδιαφέρεται και γι' άλλα ζητήματα έξω απ' εκείνα που τους άπασχόλησαν ως τώρα, επιμένουν στο άναμάσσημα των ίδιων πάντα ιδεών, στην επίδειξη του ίδιου πάντα έαυτού τους, μέσα στα διάφορα κοσμικά κέντρα όπου φαντάζονται ότι σκανταλίζουν τους άστούς, επειδή άνοίγουν αίφνης συζήτηση για ένα παγκόσμιας φήμης Γάλλο ή 'Αγγλο συγγραφέα, γύρω απ' ένα τραπέζακι.

'Ο Εύρωπαϊκός πόλεμος μου έφανέρωσε περισσότερο από κάθε άλλη φορά την ανεπάρκειά τους, την έλλειψη ατομικότητας από μέρος τους.

'Ηλθε ό πόλεμος και δέν τους προξένησε καμμιά έντύπωση: έμειναν άδιάφοροι χωρίς αυτοί οι ίδιοι να ξέρουν γιατί. Κι' όταν δέν έμεινε άνθρωπος σκεπτόμενος στον κόσμο που να μη ζήτησε — δέν λέγω να τροποποιήσει τον τρόπο που είχε πριν του «σκέπτεσθαι», αν και δέν άμφιβάλλω θα ύπηρξαν τέτοιοι πολλοί — αλλά τουλάχιστο να βρει στο καινούργιο αυτό καθεστώς στοιχεία, που να του χρησιμεύσουν να διαπιστώσει καλύτερα, βαθύτερα από πριν τον τρόπο του «σκέπτεσθαι» ή νέα άλλη θέση, οι διανοούμενοι Λεβαντίνοι έμειναν άτάραχοι, άπαθείς. Κάθε άλλη στάση μάλλον θα με εξέπληγτε. Γιατί, πώς να τροποποιήσουν ένα τρόπο του «σκέπτεσθαι» όταν δέ είχαν τέτοιο ή πώς να γυρέψουν να τόν διαπιστώσουν, να τόν πλουτήσουν με νέα στοιχεία, να τόν άπλώσουν, άφου δέν υπάρχει; 'Αλλά πώς δικαιολογήθηκαν άπάνω στην έσωτερική αυτή άνάγκη, που την έχει κι' ό βράχος κι' ή πέτρα και που λέγεται άνάγκη του «σκέπτεσθαι»; 'Εδικαιολογήθηκαν μ' ένα σόφισμα: σόφισμα άνικάνων' σόφισμα στείρων' σόφισμα άποξεραμμένων υπάρξων. 'Εδικαιολογήθηκαν κηρύσσοντες ότι ένας διανοούμενος όφείλει να κρατήσει στάση άδιάφορη μπροστά στη μεγάλη inter- ανθρώπινη σύγκρουση, με κίνδυνο αν δέν τη κρατήσει να πάψει να είναι διανοούμενος.

Ἐγὼ νόμιζα ὅτι τὸ κάθε τι μπορεῖ νὰ εἶναι θέμα ἐνδιαφέρον γιὰ ἓνα διανοούμενο. Ἀπατόμουν.—Μοῦ φαίνεται ὅτι οἱ αἰτίες τῆς οὐδέτερης αὐτῆς στάσης, πρέπει νὰ ζητηθοῦνε πιὸ βαθυά. Εἶναι ὁ τόπος, τὸ κλίμα, ἂν θέλετε, ποῦ ἐπλάσε τὸν Λεβαντῖνο νωθρό, βραδυάσκεπτο, ἀργό, ὄνειροπόλο, φιλήδονο, ἄνθρωπο ἐχθρό τῆς δράσης. Ἡ οὐδετεροφιλία, τῶν ἐδῶ διανοουμένων εἶναι ἀπὸ τῆ μιά προῖον τοῦ τόπου, ἀπ' τὴν ἄλλη ἀποτέλεσμα τῆς ἀμαθείας τους. Δὲν συνεχρωτίστηκαν ποτὲ μὲ ξένους λαούς: ἀπ' τοὺς ξένους δὲ γνώρισαν παρὰ τοὺς λεβαντινοποιημένους ἢ τοὺς πιὸ ὀρατοὺς ἀπ' τοὺς τύπους τῶν Εὐρωπαϊκῶν πόλεων (καθηγητὰς, ξενοδόχους, τὰ παράσιτα ποῦ ζοῦν στὸ βάρος τῶν ξένων ἢ τῶν συμπατριωτῶν τους) καὶ οἱ ὅποιοι ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τοῦ ν' ἀντιπροσωπεύουν τὴ βαθυά κυματώδη καὶ χυμώδη ζωὴ τοῦ τόπου τους.

Νά γιατί βρῖσκω μιὰ ἀνακούφιση μὲ τὴν ἀνάμνηση τῶν κουβέντων μου μ' ἓναν ἄνθρωπο, σὰν τὸ Viani, ποῦ γνώρισε κ' ἔζησε τὴ ζωὴ. Ἐργατικὸς ὅσο κανεῖς, σηκωνότανε κείνη τὴν ἐποχὴ στίς πέντε τὸ πρωῖ. Στίς ὀκτώ εἶχε ἤδη σκαλισμένες πέντε, ἕξη, ἑπτὰ ἢ καὶ περισσότερες ξυλογραφίες. Ἐργαζότανε μὲ ξένα ἐργαλεῖα, ἀπάνω στὸ πιὸ πρόστυχο ξύλο, ποῦ τὸν εἶδα μερικὲς φορὲς νὰ τὸ κλέβει ἀπ' τὶς κουζίνες καφεναίῶν. Δὲν ἔλλειψε ποτὲ ἀπὸ καμμιὰ διαδήλωση ἢ κομιτᾶτο ἀπέργων χωρὶς νὰ διακριθῆ εἶτε γιὰ λόγο ποῦ ἐκφωνοῦσε εἶτε γιὰ ἄμεση ἀποτελεσματικὴ δράση. Συνεργαζότανε στίς μικρὲς σοσιαλιστικὲς τοπικὲς ἐφημερίδες καὶ μιὰ μέρα οἱ βιογράφοι του θ' ἀναγκαστοῦν νὰ φυλλομετρήσουν ὅλους τοὺς τόμους τῆς βδομαδιατικῆς «Versilia» γιὰ νὰ βροῦν παλῆρᾶ ἄρθρα του δημοσιευμένα ἐκεῖ, μαζὺ μὲ εἰκόνες, ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια. Καὶ συγχρόνως δὲν ἔλειπε ἀπὸ γλέντι ποῦ νὰ μὴ λάβει μέρος, ἀπὸ ἐκδρομὲς στὰ βουνά ἢ σὲ διπλανὲς πολιτείες, ποῦ τὶς πολλὲς φορὲς ὀργάνωνε ὁ ἴδιος.

Δὲν ἔπαρχει φτωγικὸ σπῆτι στὸ Viareggio, ποῦ νὰ μὴν ἔχει, ἓνα ἢ καὶ περισσότερα ἔργα τοῦ Viani, καμμιὰ φορὰ ἔργα πρώτης τάξης, ὅπως μιὰ προσωπογραφία γυναικας ποῦ εἶδα—ἔργο ἄλλὰ Rembrandt—ἢ ἐκεῖνα τὰ θαυμάσια βῶδια του. Κι' ὅλα αὐτὰ τῆδανε, τὰ χάριζε γιατί ἔλεγε πῶς ἐκεῖ εἶναι ἡ θέση τους. Δὲν εἶναι οἱ ἄστοι ποῦ θὰ μὲ καταλάβουν, πρόσθετε, εἶναι ὁ λαός.

Ἄπλως σ' ὅλα του, ἀλλὰ πιὸ ἄπλως στὴν ὀμιλία του. Κάθε ἄλλο παρὰ νὰ πέρνει τίς γνωστὲς πόζες τῶν Λεβαντῖνων διανοουμένων—τοῦλάχιστο τῆ χρονιά ποῦ τὸν γνώρισα καὶ φαντάζομαι πῶς δὲν ἄλλαξε ἀπὸ τότες. Ἐμιλοῦσε μὲ τὴν προφορὰ του. Δὲν ἔκρυβε ποτὲ οὔτε τὸ τί χρωστοῦσε στοὺς ἄλλους, οὔτε τὸ τί ἀνεγνώριζε στὸν ἑαυτὸ του γιὰ ἀξία.

«Εἶχα τὴν τύχη, μοῦπε μιὰ φορὰ, νὰχω πολλοὺς φίλους. Ὅσοι δὲν ἔχουν φίλους εἶναι δυστυχεῖς.» «Ἐως τὴν ἡλικία εἴκοσι ἐτῶν δὲν ἤξευρα πῶς ἦμουν ζωγράφος.»

Κι' ἄλλοτε: «Ἐγὼ ἔκανα τὰ ἔργα. Ἀπομένει σὲ σὰς νὰ τὰ διαδόσετε στὸν κόσμο.»

Δὲν ἔφτασε χωρὶς κόπο στὸ ὕψος ποῦ κατέχει.

«Ἄν λάβω καιρὸ, μοῦ εἶπε κάποτε, θὰ γράψω τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς μου. Μοῦ φαίνεται πῶς θὰ εἶναι ἓνα βιβλίο ἐξόχως ὀφέλιμο, ἀπὸ ἄποψη παιδαγωγικῆ.»

«Ἐλαφα, ἐξακολούθησε, συναισθησθὲ τῆς δυναμῆς μου ἀπὸ τότε ποῦ διάβασα σ' ἓνα βιβλίο στοιχειῶδες ἐπιστημῶν, ἓνα νόμο τῆς φυσικῆς:

ὅτι μιὰ δύναμη δὲ χάνεται ποτέ. Ὁ νόμος αὐτὸς μοῦ ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση. Ἡ γνώση του μ' ἔβαλε στὸ δρόμο μου.»

Οἱ συγγραφεῖς ποῦ τοῦ ἄρεξε ν' ἀναφέρουν καὶ ποῦ ἐπέδρασαν στὴν ἀνάπτυξή του, δὲν ἦσαν οἱ καχεκτικοὶ esthètes καὶ décadents, τοὺς ὁποίους τόσο γουστάρουν οἱ Λεβαντῖνοι διανοούμενοί μας.

«Αὐτοὶ εἶναι κατὰλληλοι, ἔλεγε, γιὰ κείνους ποῦ ἔχουν ρουφιζεῖ πολὺ absinthe, στὴ ζωὴ τους».

«Τὸ βιβλίο ποῦ μ' ἔβγαλε ἀπ' τὶς προλήψεις—μοῦ εἶπε μιὰ ὀραία βραδυά, ποῦ εἶχαμε δευτεροεὶ κατὰ τὴ συνήθειά μας στὴ μοναδικὴ ἐκείνη cucina alla casalinga, La Pergola, τοῦ καυμένου τοῦ Λάζαρου, ποῦ ὁ θάνατος ἄρπαξε τόσο γρήγορα ἀπ' τὸν κόκλο τῶν φίλων του καὶ φάγει τὴ τόσο ζωντανὴ ἐκείνη polenta μαζὺ μὲ τὰ τόσα εὐγευστα ἐκεῖνα τυφλά χελιάκια (anguille cieche) τοῦ καναλιοῦ, «τὸ βιβλίο ποῦ μ' ἔβγαλε ἀπ' τὶς προλήψεις μου εἶναι ὁ Θεὸς καὶ τὸ Κράτος τοῦ Βακουίν. Ποτὲ βιβλίο δὲ μοῦ ἔκανε τόσην ἐντύπωση ὅσον αὐτό.»

Ἦταν ἀνέκαθεν καὶ μένει πάντα ὁ θαυμαστής τοῦ Mirbeau. Ἡθέλησε νὰ ἰλουστράρῃ τὸν Abbé Jules μὲ εἰκόνες, πρὸ πάντων ὁμοῦ τοῦ ἤρρεσε ὁ Sébastien Roch. Γιὰ τὸ Mirbeau μοῦ διηγήθηκε κάποτε τὸ παρακάτω ἐπεισόδιο: Ὁ Bourget τὸν εἶχε καλέσει σὲ μονομαχία, γιὰ τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα μέρη τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Mirbeau, ὅπου ὁ συγγραφέας μεταχειρίζεται τ' ὄνομα τοῦ ἀκαδημαῖου. Ὁ Mirbeau ἀρνῆθηκε κ' ἀρκέστηκε νὰ πεῖ ἄπλως: «Ἐδῶκα στὸν κόσμο ἀρκετὲς ἀποδείξεις τοῦ θάρρους μου ὡς τὰ τώρα».

Τὴν ἴδια βραδυά μοῦ μίλησε, μὲ πολὺ θαυμασμὸ γιὰ τὸ Zola—ὁ ὁποῖος πολὺ φοβοῦμαι δὲ θὰ εἶναι τοῦ γούστου τῶν λεβαντῖνων μας.—Μοῦ ἀνέφερε ἓνα σωρὸ ὀραία λόγια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀνθρώπου.

«Θάλαθε μιὰ μέρα», —εἶχε πεῖ ὁ Zola, στὴν πιὸ κρίσιμη ἐποχὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς του, ὅπου οἱ ἄστονδοὶ ἐχθροὶ του προσπαθοῦσαν νὰ ἀτιμώσουν τὸ ὄνομά του, λέγοντας γιὰ τ' ἄτιμό του, ὅλες τὶς συκοφαντίες—«θὰ ἔλθει ἡμέρα ποῦ ἡ Γαλλία θὰ μ' εὐγνωμονήσει ποῦ τῆς ἔσωσα τὴ τιμὴ της».

Ἐλεγε ἀκόμα ὁ Zola: «Βλέπετε αὐτὴ μου τὴ σιαγόνα. Εἶναι πλατυὰ σὰν ἐκείνη τοῦ μολοσοῦ» ὅταν πιάσω κρέας δὲν τ' ἀφίνω πιά».

Ἄλλα σταματῶ ἐδῶ, γιατί ἄλλοιῶς θὰ μοῦ ἐχρειάζονταν νὰ γράψω ὀλόκληρο τόμο. Τόσο οἱ κουβέντες τ' ἀνθρώπου αὐτοῦ ἦσαν ἐνδιαφέρουσες. Τόσο ὁ βίος του ἦταν ἓνα συνεχὲς ποίημα.

Προσθέτω κ' ἓνα ἄλλο ἀκόμα: Ὁ Viani ἐνδιαφέρονταν πολὺ γιὰ τὴν Αἴγυπτο. «Καθὼς καταλαβαίνω, μοῦπε κάποτε, ἡ Αἴγυπτος κρύβει θησαυροὺς πρώτης τάξης, ἀλλὰ σεῖς δὲ ξέρετε νὰ τοὺς βλέπετε». Ὅχι μόνον ζητοῦσε νὰ σχηματίσει μιὰ ἰδέα γιὰ τὸν τόπο, ἀλλ' ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ ἄτομα. Ψυχολογοῦσε κ' ἀπὸ μακρυνά. Τὸ πνεῦμα του ποῦ πάντα ἐζήτησε νὰ νικήσει τὴν ὕλη (καθὼς ἔλεγε δηλ. τὴ παθητικότητα) προσπαθοῦσε νὰ ἐξουδετερώσει τίς ἀποστάσεις καὶ νὰ δεῖ διὰ μέσου τοῦ χώρου. Θ' ἀναφέρω ἄπλως ἓνα ἐπεισόδιο.

Ἦτανε ἓνα μεσημέρι, καὶ τρώγαμε στὸ ξεχωριστὸ μας σαλονάκι τῆς Pergola. Ἐκτὸς τοῦ Viani, ἦσαν ἐκεῖ ὁ δικηγόρος Salvatori, ὁ δικηγόρος Bacchini κ' ὁ ζωγράφος Levi... Ὅταν μισομεθυσμένος ὁ Bacchini ἄρχισε ν' ἀπαριθμεῖ Ἑλληνικὰ ὀνόματα ποῦ τάχε ἀκούσει ἀπὸ μένα: Χατζόπουλο,

Σεραφίδης, Σαρεγιάννης, Λουλακάκης, Ζερβός, Καβάφης, Ζελίτας, Ἄρμενόπουλο ...

— Ἄρμενόπουλο; λέγει ἔκκληκτος ὁ Levi τὸν ἐγνώρισα στὴν Τύνιδα! Δὲν εἶναι ἓνας ζωγράφος ποῦ εἶχε πατέρα ἕνα ἀγιογράφο;

— Πῶς ἦταν, ἀρώτησε ἀμέσως ὁ Bacchini, ἄντε νὰ δοῦμε ἂν il Greco μᾶς τὸν περιέγραψε ἀκριβῶς.

Ἐννοῶ τότε μὲ λίγα λόγια περιέγραψε τὸν περιέργο τύπο, ἀνάμεσα στὴ προσοχὴ ὄλων. Ἐτυχε ἡ περιγραφή νὰναι σύμφωνη μὲ τὴ δική μου.

Ἐννοῶ Viani τότε μοῦ εἶπε γελόντας :

«Κ' ἐμεῖς ποῦ ἐφραναζόμαστε ἴσως ὅτι ὁ Ἄρμενόπουλος, ὅπως μᾶς τὸν παρέστησες ἦταν ἕνα δημιούργημα τῆς φαντασίας σου !!!»

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΟΞΑΣΙΑ. — Ὁ κόσμος προοδεύει γύρω μας, οἱ ἐπιστῆμες στιβάζουν ἀνακαλύψεις ἀπάνω σὲ ἀνακαλύψεις, θεωρίες ἀπάνω σὲ θεωρίες. Τολμηροὶ συγγραφεῖς, ποῦ ἔχουν ἀποτινάξει τὸ ζυγὸ τῆς πρόληψης, ἀναλύουν τὶς διάφορες δοξασίες, συστήματα καὶ ιδέες ποῦ στέκονται ἀκόμα ὄρθιες, γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν σ' αὐτὲς τὸ μέρος τῆς ἀλήθειας ἀπὸ κείνο τῆς πλάνης. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ τῆς προόδου εἶναι τόσο ὀρμητικὸ καὶ καταχτητικὸ ποῦ συναρπάζει ὄλους. Κ' ἐκεῖνοι ἀκόμα ποῦ εἶναι οἱ πιὸ σκλάβοι μᾶς παληᾶς νοστοροπίας δὲν τολμοῦν νὰ τὸ φανερώσουν, δὲν τολμοῦν νὰ τὰ βάλουν μὲ τὸ μεγάλο ρεῦμα, καὶ γι' αὐτὸ πρόσποιούνται ὅτι βαδίζουν μ' αὐτό. Ἄλλεως θὰ ἐκινδύνευαν νὰ περάσουν ὡς ὀπισθοδρομικοί. Κατὰ βάθος ὁμοῦ διατηροῦν τὴν παλαιὰν τους μανταλιτὲ καὶ προσπαθοῦν νὰ βροῦνε ἕνα modus vivendi ὅπως τὴ συναρμολογήσουν μὲ τὶς νέες ιδέες. Ἐνα τέτοιο modus vivendi εἶναι μοιραίως καταδικασμένο νὰ βρῖσκεται σὲ ἀσταθὴ ἰσορροπία. Τὸ ἀνίσοροπὸ του αὐτὸ ξεσπᾷ στὰ μάτια κάθε διορατικοῦ ἀνθρώπου σχεδὸν καθημερινά. Φτάνει μιὰ νέα νίκη τῆς ἐπιστήμης ὅπως τὸ modus vivendi τείνει περισσότερο ν' ἀφομοιώσει νέα στοιχεῖα παρμένα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς ἐπιστήμης. Φτάνει κάποιος θόρυβος φιλολογικὸς νὰ δημιουργηθεῖ γύρω ἀπὸ ἕνα ὄνομα ἢ μιὰ νέα θεωρία ἢ σύστημα ποῦ ἀντιστρατεύονται τὸ ἐπιστημονικὸ ρεῦμα ὅπως τὸ modus vivendi γυρέφει τὴν ἐξάπλωσὴ του πρὸς τὶς ὑποτιες ζῶνες τοῦ μυστικισμοῦ.

Ἐκτὸς ὁμοῦ ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς δοξασίες ποῦ διαπιστώνουν μπροστὰ στὸν κόσμον, ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀσταθὲς modus vivendi, οἱ διανοούμενοι, γιὰ τοὺς ὁποίους πρόκειται, μὲ τὴ σταματισμένη νοστοροπία, πρέπει νὰ ἔχουν κάτι πάνω στὸ ὁποῖο νὰ στηρίζουν τὶς ἀντιλήψεις τους. Ὁ σκεπτικισμὸς δὲν εἶναι χτήμα τῶν μικρῶν πνευμάτων. Στὴν ἐπιφάνεια σκεπτικιστὲς, ἐκλεχτικοί, οὐδέτεροι, στὸ βάθος πρέπει νὰ κρύβουν μιὰ ἰδέα, πρέπει νὰ πατοῦν ἀπάνω σὲ κάποιον στερεὸ ἔδαφος, νὰ στηρίζονται ἀπάνω σ' ἕνα «Πιστεύω».

Νά! Τὶ ἐννοῶ μὲ τὴν ἔκφραση ἐσωτερικὴ ἡ δοξασία.

Ἐπιστηρίζω δηλ. ὅτι οἱ ἀτελεῖς διανοούμενοι, οἱ ἀσταθεῖς αὐτὲς διάνοιες, ποῦ ἀλλάζουν σὰν ἀνεμόμυλοι, ποῦ δὲ θερμαίνονται ἀπὸ καμμιὰ ἰδέα, ποῦ κρατοῦν θέση οὐδετέρων κι' εὐνούχων μπροστὰ στὴν ποίηση καὶ στὴ καλλονὴ τῶν νέων ἰδεῶν, διατηροῦν ἀληθινὰ μιὰ πίστη, μέσα τους, μιὰ δοξασία, μιὰ table de valeurs, ὅπως λένε. Μιὰ ἐσωτερικὴ δοξασία (doctrine esotérique), ἀμετακίνητη καὶ ἀμεταβλήτη, ἕνα σύνολο ἀπὸ ἄρθρα πίστεως, σοφιστικά, ἀνεξέλεγκτα καὶ ἀδιάσειστα. Ὁ κόσμος ἐπροόδεψε γύρω τους, ἀλλ' ὅλες οἱ σκουριὲς μαζευτήκανε στὸ βάθος τῆς συνειδήσεώς τους. Ὅλες οἱ πα-

LORENZO VIANI: L'UOMO E L'URAGANO

ληές ιδέες, τὰ παληὰ αἰσθήματα, τὰ «κουρέλια» γιὰ νὰ μεταχειριστῶ μιὰ ἔκφραση ποῦ κι' ἄλλοτες μεταχειρίστηκα, (ὁπότες ἐβρέθησαν ὑποστηρικτὲς ὑστερικοί τῶν κουρελιῶν) ὑψώσανε ἓνα οἰκοδόμημα ἀτράνταχτο, ἓνα πυργίσκο ἀφανῆ κι' ἀπρόσβλητο ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τοῦ χρόνου. Ἄλλ' ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴν ὑποστῆ τὶς προσβολὰς τοῦ χρόνου, τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ, εἶναι ἀναγκασμένον νὰ μένει αἰωνίως κλεισμένον στὸ σκότος μακριὰ ἀπ' τὸ φῶς: ἀδιόρατο· ἢ ἐμφάνισί του θὰ ἐσήμαινε καὶ τὸ τέλος του.

Νὰ γιατί οἱ διανοούμενοι μας, ἀποφεύγουν πάντα νὰ ἐκφράσουνε τὶς ἐσωτερικὲς δοξασίες τους. Τὶς δοξασίες αὐτὲς δὲ γυρεύουν ποτὲ νὰ τὶς ἐπιβάλουν. Τοὺς φτάνει νὰ τὶς χρησιμοποιοῦν ἀπλῶς σὰν ἓνα βαρόμετρο, γιὰ νὰ ἐξελέγγουν τὶς ιδέες καὶ τὰ αἰσθήματα: τὰ βιβλία καὶ τὰ ἔργα: ὅπως ξεχωρίζουν τὸ κακὸ ἀπὸ τὸ καλὸ: ποῦ σημαίνει καμμιά φορὰ γι' αὐτοὺς: τὸ ἀληθινὸ ἀπὸ τὸ ἐθνικόν: τὸ ἀνθρώπινον ἀπὸ τὸ φυλετικόν: τὸ ἀνθρωπιστικὸ ἀπὸ τὸ πατριωτικόν: τὸ ἐπιστημονικὸ ἀπὸ τὸ ἐμπορικόν: τὸ προοδευτικὸ ἀπὸ τὸ τοπιστικόν: τὸ Εὐρωπαϊκὸ ἀπὸ τὸ Ἑλληνικόν.

Ἐνὸσω λοιπὸν δὲ γκρεμίζονται καὶ δὲ μαζεύονται σὰν ἄμορφος καὶ ἄψυχος ὄγκος τὰ ἐσωτερικὰ σοφίσματα καὶ οἱ ἐσωτερικὲς δοξασίες, τὰ πιὸ ἄμορφα λόγια θὰ παραμορφῶνται, δὲ θὰ φτάνουν ποτὲ ἀκέραια στὶς συνειδήσεις, ἀλλὰ μεταφρασμένα, ἀλλοιωμένα, στρεβλωμένα. Καὶ τότε μόνον θὰ πέσουν οἱ ἐσωτερικὲς δοξασίες, ὅταν ἐξαναγκασθοῦν νὰ βγοῦν στὸ φῶς, καὶ καθοριστοῦν. Ὁ ἥλιος σκοτώνει τὰ μικρόβια.

“ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ” ἀπὸ τὸν M. Nettlau, εἰσαγωγή τοῦ Ellisée Reclus. *Ἔκδοσις: P. V. Stock - 1897. — Τὸ βιβλίον αὐτὸ καθὼς ὁ τίτλος του το φανερῶνει περιέχει ὀλόκληρη τὴ βιβλιογραφία τῶν ἀναρχικῶν, κοινωνιστικῶν, οὐτοπιστικῶν καὶ γενικὰ ἐπαναστατικῶν θεωριῶν ἀπὸ τὴ μέρα ποῦ ἐκηρύχθησαν γιὰ πρώτη φορὰ ὡς τὰ σήμερα. Δὲ θ' ἀσχοληθῶ ἐδῶ παρὰ μόνον γιὰ τὸ μικροῦστικο κεφάλαιον ποῦ μιλεῖ γιὰ τὴ Κίνηση τῶν Φιλελευτέρων ἰδεῶν στὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ ἀναφέρω τὰ λίγα ποῦ λέγει ὁ συγγραφεὺς σχετικὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, θὰ προσθέσω καὶ ὅσα ριζοσπαστικὰ δημοσιεύματα ξέρω ὁ ἴδιος, ποῦ κυκλοφόρησαν στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρίαν θὰ παρακαλέσω ὅσους εἶναι σὲ θέσῃ νὰ ξέρον κατὶ ἀπάνω σαυτῆ τὴ πνευματικὴ κίνηση νὰ μὲ βοηθήσουν γιὰ νὰ καταρτίσω μὲ τὸν καιρὸ μιὰ τέλεια Βιβλιογραφία τῆς ἀναρχικῆς κίνησις ἐν τῇ χώρᾳ μας.

Νὰ ἢ μετάφρασις ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Nettlau, τοῦ κεφαλαίου ποῦ μιλεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα;

«Τὸ «Bulletin» jurassien, ὁ «Travailleur» τὸ «Martello» καὶ τὸ «Jahrbuch» (τῆς Ζυρίχης) περιέχουν λεπτομέρειες γιὰ μιὰ σοσιαλιστικὴ κίνηση ποῦ ἐδῶνισε τὴν Ἑλλάδα ἐν τῇ ἐποχῇ ποῦ βγαίναν αὐτὰ τὰ φύλλα, ἀλλ' ἢ κίνηση αὐτὴ δὲν εἶχε φαινεται, τίποτε τὸ ἀναρχικόν.

«Ἀπὸ τότε μερικὲς μεταφράσεις φυλλαδίων, δημοσιεύθησαν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα Δρακοῦλη, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶναι ἀναρχικός:

«Ἐκκλησιεὶς εἰς τοὺς νέους» μετάφρασις τοῦ γνωστοῦ φυλλαδίου τοῦ P. Kropotkine, Ἀθῆναι 1886.

«Ἐξέλιξις τοῦ νεωτεριστικοῦ πνεύματος τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος» — μετ. τοῦ L'Anarchie dans l'évolution socialiste. (Βιβλιοθήκη α' Ἀρθρον» Ἀθῆναι 1887, 32 σελ. in-8).

«Στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἐφημερίδος ὁ «Σοσιαλιστής». «Ὁ δὴ γὸς παν-

τὸς ἀνθρώπου» ὑπὸ Σταύρου Γ. Καλλέργη, οἱ σελίδες 8-10, καὶ 37-47 εἶναι μιὰ συνεργασία ἐνὸς Ἰταλοῦ ἀναρχικοῦ.

«Μπορεῖ ἡ ἀκόλουθος ἐφημερίδες νὰ περιέχουν μετάφραση ἀναρχικῶν δημοσιευμάτων. «Ἄρδην» (1886-87), «Σοσιαλιστής» (1890), «ἡ Κοινωνία» (1891), ὁ «Σοσιαλισμὸς» (1894), τὸ 1896—τὴν ἀνοιξή—ὁ «Σοσιαλιστής» προσχώρησε στὶς ἀναρχικὰς ἰδέες καὶ ἀνήγγειλε τὴν μετάφραση τοῦ «Ὁ Θεὸς καὶ τὸ Κράτος» τοῦ Μ. Bakounine, καθὼς καὶ ἄλλων φυλλαδίων.

«Στὴν Πάτρα τὸ 1896 ἐβγήκε ἡ ἐφημερίδα «Ἄρδην» — κυττάξτε στὰ Temps Nouveaux στὶς 20 τοῦ Ἰουνίου 1896) ἐφημερίδα τοῦ κατεσχέθηκε μετὰ τὸ κίνημα τοῦ Δ. Ματσάλη (Νοέμβριος 1896)».

Αὐτὰς τίς πληροφορίες μᾶς δίνει ὁ Nettlau. Ἀλλὰ καθὼς ἐλέγαμε ἡ Βιβλιογραφία του σταματᾷ στὰ 1896 καὶ ἀπὸ τότε ὡς τώρα ἔγινε στὴν Ἑλλάδα μιὰ δυνατὴ ζύμωση ἰδεῶν. Αὐστραχῶς τὴ ζύμωση αὐτὴ ἐπεβράδυνε καὶ ἐπιβραδύνει πάντα τὸ νόσημα ἀπὸ τὸ ὁποῖο πάσχει ἡ Ἑλληνικὴ νιότη: ἐννοῶ τὴ φιλοσοφίαν. Ἐξὼ ὅμως ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν κομμαστῶν κάθε ἀντρίκιος προσπάθειας καὶ κάθε τάσης πρὸς τὴ σκέψη, τὴν ἀληθινὴ τέχνη καὶ τὴν ἐπιστήμη, δὲν ἀμφιβάλω ὅτι ὑπάρχουν καὶ σήμερ α ἄκόμεα — γιὰτὶ εἶναι ἀναμφισβήτητο πὼς θὰ ὑπάρξουν αἰετ — μερικοὶ, ὀλίγοι, ἀλλ' ἐκλεκτοὶ τοὺς ὁποίους ἔνα αἰσθημα παγκόσμιος συνείδησης, νὰ ἐμπνέει καὶ νὰ ἐνδυναμώνει.

Δίδω ἐδῶ τὰ ὅσα ξέρω γιὰ τὴν ἀναρχικὴν κίνησιν στὴν Ἑλλάδα:

«Κάτω τὰ εἶδωλα» — Ἀλεξάνδρεια — 1909 — φυλ. 32 σελ. πολὺ τολμηρὸ δημοσίευμα καθαρῶς ἀναρχικό. Ὁ συγγραφέας του Γ. Τελεμίτης — προφανῶς ψευδώνυμο, ἀπὸ τὸ l'abbaye de Thélémé τοῦ Rabelais — φαίνεται ὅτι τὸ ἔγραψε σὰ διαμαρτυρία ἀμέσως μετὰ τὸ φόνο τοῦ Fr. Ferrer. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο ἔχει πράγματι γιὰ τίτλο: Φερρέρ, καὶ ἀρχίζει ἔτσι: «Ὁ Φερρέρ, ὁ μέγας ἥρωας, ὁ μάρτυς τῆς Ἀναρχίας, ἐτουρκειώθη ὡς κακοῦργος ὑπὸ τῶν κακούργων. Τὸ αἷμα τοῦ μεγαλεπήθλου τέκνου τῆς Ἰβηρίας ἐπότησε τὸ ἀπληστον ἔδαφος τῆς κατηραμένης πατρίδος του». Τὰ λοιπὰ κεφάλαια φέρουν ὡς τίτλον: Ὁρησκεία καὶ Ἀναρχία, Παγκόσμιος ὀδύνη, ἡ Ρίζα τοῦ κακοῦ, Γῆ καὶ Ἐλευθερία, Germinal!

«Ἡ Χαροῦμένη Ἐπιστήμη» τοῦ ἱατροῦ Σαραφίδου, σχεδὸν ἐκατοντασέλιδο βιβλαράκι, δημοσιευμένον στὸ Κάϊρο τὸ 1908. Εἶναι μιὰ συλλογὴ φιλοσοφικῶν ἀποριστημάτων — ἡ ἐξέλιξις, οἱ ἐθιμολάτραι, ἡ Παραζωή, οἱ Χαρούμενοι Νέοι, ἡ Νέα Δημιουργία κτλ. Ὁ ἱατρὸς Σαραφίδης ἔχει ἓνα σύστημα φιλοσοφικὸ δικό του, ἡ καλλίτερα ἓνα σύνολο ἰδεῶν φιλοσοφικῶν τίς ὁποῖες δὲν πρόκειται νὰ συζητήσουμε ἐδῶ. Τὸ ἄκρο ἐπαναστατικὸ ὅμως τῶν ἰδεῶν του μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τὸ περιλάβουμε σ' αὐτὴ τὴν στήλην.

«Χαρά καὶ Ἡδονισμὸς εἰς τὴν ἐπανάστασιν» — Ἀλεξάνδρεια 1913 — ὑπὸ Ζ. Χατζό, εἶναι μιὰ ἀναίρεσις, ἡ καλλίτερα μιὰ συζήτηση, μιὰ mise au point τῶν ἰδεῶν τοῦ Σαραφίδου. Συζητῶντας ὅμως τὸν Σαραφίδου ὁ Χατζό — ὁ ὁποῖος, ἄς μὴ ξεχνῶμε, εἶτανε ἄλλοτε τὸ πρωτοπαλλήκαρο τῆς θεωρίας τῆς Χαρούμενης Ἐπιστήμης — ἀφίνει νὰ φανερωθῶνται οἱ ἰδέες του, ποῦ εἶναι καθαρὰ ἀτομιστικῆς.

Τοῦ ἴδιου Ζ. Χατζό, ἔχουμε ἓνα ὄρατο ἰδιόρρυθμο δραματάκι «Ἡ Κλειστὴ Θύρα» — Ἀλεξάνδρεια. — Ἰουν. 1913. Ἐκδοσις Tentatives d'Art — με ἓνα πολὺ περιεργὸ πρόλογο τιτλοφορημένον: «Τί ἐστὶ Χατζόπουλος» τοῦ Γ. Βρισμιτζάκη. Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐξεφράστηκε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ

κριτικὸς τῶν «Γραμμάτων» Δ. Ζαχαριάδης (τεῦχος 15-16): «Δράμα καὶ εἰσαγωγὴ ὀρηκτικὰ μᾶς τραβοῦν ἔξω ἀπὸ τίς καθημερινὰς συνήθειες, ἔξω ἀπὸ τὸν πολυπατημένον δρόμον τῶν καταρτισμένων συστημάτων τῆς ζωῆς, πρὸς κάποιαν πηγὴν... πρὸς τὴν ἀδιαίρετη ἀτομικὴ συνείδησιν...»

«Ἡ Ἀτομικὴ Ἐπανάστασις» ὑπὸ Γ. Βρισμιτζάκη — Ἀλεξάνδρεια, Ἀπρίλιος 1914 — τριακοντασέλιδο συνοπτικὸ ἔργο, χωρισμένον σὲ τέσσαρα μέρη: Ποία εἶναι ἡ σημασία καὶ ἡ ἀξία μιᾶς ἀληθοῦς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἀτελής ἐπανάστασις. Τὸ ἄτομον καὶ ἡ τάσις πρὸς καταστροφὴν. Σκέψεις διάφοροι. «Ἡ ἀληθὴς ἐπανάστασις, λέγει ὁ συγγραφέας, συντελεῖται βαθύτερα καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐνστικτὸ — τὸ ὁποῖον κυρίως ἀποβλέπει εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ εἶδους, διὰ μέσου τοῦ ἐγωῖσμοῦ τοῦ ἀτόμου — στὴν οὐσίαν μας, στὸ γίνεσθαι μας».

«Κάτω ἡ Μάσκα» ὑπὸ Σταύρου Κουχτσόγλου, δημοσιευμένον στὸ Κάϊρο τὸ 1912 περιέχει πολλὰς γερὰς σελίδες ἐπιστημονικῆς ἐκλαίψεως: με πρόλογο τοῦ ἱατροῦ Σαραφίδου.

«Ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν βασιανισμένων» ὑπὸ Νικ. Δούμα — Κάϊρο 1910, σελ. 52, — διάλογος μεταξὺ ἐργατῶν.

Σειρὰ ἄλλη δημοσιευμάτων ἄρθρων εἴτε φυλλαδίων μου εἶναι γνωστὴ, χωρὶς ὅμως νὰ τῆχ νὰ μοῦ πέσουν στὰ χέρια:

«Κατήχησις τῶν ἐργατῶν».

«Ζῶσαι ἰδέαι» ὑπὸ Δ. Δουδούμη.

«Ἡ ψυχολογία τοῦ ἀναρχισμοῦ» ὑπὸ Α. Κρίκου.

«Ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος» ὑπὸ Π. Ματσούκη.

«Ἀἵματα, αἵματα, αἵματα» ὑπὸ Ν. Δούμα.

«Ἡ σιωπὴ ἀσυνειδησίας» ὑπὸ Σπάρτακα.

«Γιατὶ εἶμαι σοσιαλιστής» ὑπὸ Γιάννη Πιτροῦ.

Ἐξ ἄλλου τὸ Σοσιαλιστικὸ Κέντρο (ὁδὸς Αἰόλου 79) ἐξέδωκε στὴ «Σοσιαλιστικὴ Βιβλιοθήκη» τὰ ἐξῆς ἔργα:

Jean Grave: Le machinisme, μετάφραση Σπ. Φραγκοπούλου με τὸν τίτλο: «Ἐργάτης καὶ μηχαναῖο».

«Σοσιαλισμὸς καὶ Πατριωτισμὸς» ὑπὸ Ε. Μιχαλοπούλου.

«Διάβασε Ἐργάτη» ὑπὸ Σπ. Παλιούρα.

«Οἱ δύο ἐχθρικοὶ τάξεις» ὑπὸ Στεφ. Παπαδοπούλου.

— Ὅκτω (8) ὄρες δουλειὰ τὴν ἡμέρα.

«Τὸ κοινωνικὸ μας ζήτημα» ὑπὸ Γ. Σκληροῦ.

«Ἡ κοινωνικὴ σαπίλα» ὑπὸ Γ. Ἐρβέ: μετάφραση Ζ. Βεζεστένη.

«Τὸ ἐγγχειρίδιον τοῦ ἐργάτου» ὑπὸ Πλ. Δρακούλη.

«Ἀναρχία καὶ Σοσιαλισμὸς» ὑπὸ G. Plekhanoff.

Ν. Γιαννιοῦ: (W. Liebknecht) Τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ.

— Σοσιαλισμὸς καὶ Μαλλιαρισμὸς.

— Ὁ Σοσιαλισμὸς τοῦ κράτους.

— Οἱ δύο πόλεμοι τοῦ 1912-1913.

— Ἡ ἀπεργία.

— Πρὸς τοὺς φιλολογοῦντάς μας.

Θ' ἀναφέρω ἄλλως τὴν «Ἐρευνα» ἑβδομαδιαία σοσιαλιστικὴν ἐφημερίδα, ποῦ ἰδρύθηκε στὴν Ὁξφόρδη τὸ 1901, ἀπὸ τὸν Π. Δρακούλη καὶ ἡ ὁποία δὲν ἔπαυσε νὰ ἐκδίδεται, καθὼς καὶ τίς ἐκδόσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Δρακούλη:

- Φῶς ἐκ τῶν ἔνδον.
- Ἡ δύναμις τῶν ιδεῶν.
- Τὸ ἀντιπλουτοκρατικὸν πνεῦμα.
- Τί σημαίνει σοσιαλισμός.
- Ἀνάγκη ἐργατικῆς κόμματος.

Ὡς ἐφημερίδες ἔχω ν' ἀναφέρω τὸν «Ἐργάτη» τοῦ Καίρου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας, (ὄργανο ἀπελευθερώσεως τῆς γυναῖκας καὶ τοῦ ἐργάτη) ποῦ κάθετόσο ἀπρόοπτα ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του καὶ ὕστερα πάλι διέκοψε τὴν κυκλοφορίαν του, τὴν «Idea» Ἰταλικὴ ἐβδομαδιαία φυλλάδα τοῦ Καίρου πάλι, ποῦ ἐδημοσίευσεν Ἑλληνικὰ ἄρθρα ὑπογεγραμμένα Σπάρτακος, Κουχ-τσόγλου, I. Βρισ., τὸν «Ἐργάτη» τοῦ Βόλου, τὸ «Μέλλον» (σοσιαλιστικόν), τὸν Κοινωνισμὸν τῆς Ἀθήνας, μέσα στὸν ὁποῖον ὁ ἴσπανὸς ἀναρχικὸς Ἰωσήφ Ἐσπιβάλις, πρῶτον ἐκδότης τῆς Tierra y Libertad ἐδημοσίευσεν μερικὰ ἄρθρα.

Τέλος ὁ οἶκος Γεωργίου Δ. Φέξη, στὴ φιλοσοφικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ βιβλιοθήκη του μᾶς ἔδωκε ὡς τώρα σὲ μεταφράσεις τὰ ἐξῆς ἔργα :

C. Laisant : «Ἡ ἀγωγὴ» μετ. Ν. Καζαντζάκη.

Guyau : «Στοιχεῖα ἐλευθερίας ἠθικῆς» μετ. Ν. Κουντουριώτη, τὰ ὁποῖα μαζὺν μὲ ἄλλα τοῦ Τολστόη καὶ τοῦ Nietzsche, ἴσως ποῦ ἐκδόθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιο οἶκο, μποροῦν νὰ προστεθοῦν σ' αὐτὴ τὴ βιβλιογραφία. Ἐπίσης διάφορες μεταφράσεις τοῦ Μαξ. Γκόρκη ποῦ ἐδημοσιεύθησαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἄγνων ἐξ ἄλλου ἂν μέσα στὰ μεταφρασθέντα στὸ Ἑλληνικὸ ἔργον τοῦ O. Wilde συμπεριλαμβάνεται καὶ τό: The Soul of Man under Socialism (1891).

Γνωστὴ ἐξ ἄλλου εἶναι σὲ ὄλους ἡ δράση τοῦ «Ἐργατικοῦ Κέντρου» τοῦ Βόλου, ἡ ὁποία προσέκαλε τὴν περίφημην ἐκείνη «Δίκη τῶν Ἀθέων» καὶ τὴν πανηγυρικὴν ἀθώωσίν τους, ὁπότε τηλεγραφήματα συγχαρητήρια ἐστάλθησαν στοὺς ἀθωωθέντες, ἀπὸ διάφορες πόλεις τοῦ ἔξωτερου (ἀπὸ τὰ Γράμματα, τὴ Tentative d'Art).

Ἐννοεῖται ὅτι ξέρω καλὰ πόσο εἶναι ἀτελής ἡ βιβλιογραφία αὐτή. Τίποτε δὲ θὰ μ' εὐχαριστοῦσε τόσο, ὅσο νὰ εἶχα ὅλα τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ καταρτίσω μιὰ τέτοιον πλήρη. Μοῦ φαίνεται πῶς τὸ πρῶτον θὰ εἴτανε πολὺ χρήσιμον προπάντων στὶς σημερινὰς περιστάσεις, ὅπου, μιὰ ζύμωση ιδεῶν ἀρχινᾷ νὰ γίνεται μὲς στὴν Ἑλλάδα, καὶ ποῦ εἶναι ἡ φυσικὴ ἀντίδρασις στὴν ἀποσύνθεσιν, στὴν ὁποίαν ὠδήγησαν αὐτὴ τὴ χώρα ἡ σείρα τῶν πολιτικῶν της.

ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ 1916

Γ. ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗΣ

ÉLIE DE CYON : ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ. Κατὰ μετάφρασιν Ἰωάννου Ἀλ. Χαρσιάδου, ἱατροῦ. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου 1915. — Σκοπὸς τοῦ συγγραφέα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι νὰ ἐκθέσῃ μὲ τρόπο καταληπτό στὸ πολὺ κοινὸ τὴ χρεωκοπία τῶν θεωριῶν τοῦ Δάρβιν, τοῦ Χαίκελ καὶ τοῦ Λὺγ. Κόντ καὶ ν' ἀναπτύξῃ ὅτι ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχει σύγκρουσις μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ὅτι, ἀπ' ἐναντίας, ἡ ἀληθινὴ ἐπιστὴμὴ γεννᾷ βαθειὰ πεποιθῆσι στὴν ὑπαρξί Δημοουργοῦ τοῦ παντός. Ὁ σ. συνιστᾷ τὸν ἑαυτοῦ ὡς φιλόσοφος, ποῦ ἀφιέρωσε σαραντὰς πέντε χρόνια σὲ μελέτες φιλοσοφικὰς καὶ πειραματικὰς γιὰ τὴν ἐξακριβωθεῖσάν τε λειτουργίας τῶν μυστηριωδεστέρων ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τὴν

ἐπισφράγισι δὲ τῶν μελετῶν του μὲ τὸ σύγγραμμά του αὐτὸ δίκαια πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὡς τὸ ἀπόσταγμα πεποιθήσεως σχηματισμένης ἀπὸ τὴν ἀδολή καὶ εὐλακινὴν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν ὁ σ. ἐπροσπάθησεν νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὰ πρῶσιμα τῶν ἐρευνῶν του, πάντα οἱ ἀναγνώσται, γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ ἔργον, πρέπει νὰ ἔχουν κάποιαν ἐπιστημονικὴν καὶ φιλοσοφικὴν μόρφωσιν γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τὸν παρακολουθήσουν.

Τὸ βιβλίον εἶναι πολὺ καλόν, καὶ τὸ συνιστῶμεν στοὺς ἀνεπτυγμένους κύκλους. Καὶ ἡ μετάφρασί του, καμωμένη ἀπὸ τὸν ἱατρὸ τῆς Τάντας κ. Χαρισιάδην, ἂν καὶ δὲν εἶνε τέλεια ἐπιμελημένη — ἴσως ἀπὸ τὰ πολλὰ τῆς λάθῃ—, δείχνει ὅμως πολλὴν προσπάθειαν νὰ κινή τὸ βιβλίον καὶ ἀντιληπτόν καὶ εὐχάριστον.

ΡΩΣΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ. — Πολὺς λόγος γίνεται τὶς τελευταῖες μέρες στὸ ρωσικὸν τύπον καὶ τοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους γιὰ μιὰ καινούργια καὶ ἰδιόρρυθμὴ λογοτεχνικὴ φυσιογνωμία, ποῦ παρουσιάσθη σχεδὸν ἔξαφνα καὶ μὲ μεγάλη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπιβολὴν στὸ ρωσικὸν φιλολογικὸν ὄριζοντα: τὸν Νικόλαον Μπερντιάγεφ. Σὲ τέτοιες ἐκπλήξεις μᾶς ἔχει συνηθισμένους ἡ ρωσικὴ φιλολογία, σ' αὐτὴν ὅμως τὴν περίπτωσιν πρόκειται γιὰ ἓνα φαινόμενον ἀρκετὰ μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως παράξενον, ἀλλ' ὄχι καὶ ὄλως διόλου ἀνεξήγητον γιὰ τὴν ψυχολογίαν τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ καὶ πρὸ πάντων γιὰ τὶς τάσεις τῶν ἀνεπτυγμένων ρωσικῶν τάξεων τῶν τελευταίων χρόνων.

Ὁ Μπερντιάγεφ ἦταν ὡς τώρα γνωστὸς στὶς τάξεις τῶν Μαρξιστῶν τῆς Ρωσίας καὶ σὲ ἓνα πολὺ στενόν, ἀλλὰ καὶ πολὺν διακεκριμένον καὶ ἐκλεκτὸν κύκλον ἀνεπτυγμένων ποῦ ἐνδιαφέρονται καὶ καταγίνονται εἰδικὰ σὲ θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ προβλήματα, καὶ ποῦ σημειῶνουν μιὰ ἐξαιρετικὰ σοβαρὴν κίνησιν, ὀρίζουν μιὰ ξεχωριστὴ κατεύθυνσιν καὶ ἀσκοῦν σημαντικὴν ἐπιρροὴν σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικὰς ἐξελίξεις τῆς ρωσικῆς ἰδεολογίας. Κ' ἐνῶ μὲσα σ' αὐτοὺς τοὺς κύκλους ἦταν ὡς τὰ τώρα «ἓνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἐκλεκτούς», ἔξαφνα, πρὸ πάντων μὲ μιὰ σειρά ἄρθρων του στὸ μεγάλο ρωσικὸν περιοδικὸν «Ρωσικὴ Σκέψις», ξεχωρίσθη ἀπὸ τοὺς κύκλους αὐτοὺς μὲ μιὰ ὄλως διόλου πρωτότυπὴν στάσιν του σχετικὰ πρὸς τὶς διάφορες κατευθύνσεις τῶν «θρησκευτικοφιλοσοφικῶν ἐκζητητῶν» συναδέλφων του, μὲ τέτοια δύναμις, τόλμη καὶ ἀνεξαρτησία, ποῦ ἔκανε τὴν κριτικὴν νὰ τοῦ δεῖξῃ ὄλως ἐξειδικασμένην προσοχὴν γιὰ τὴν ὑπερβολικὰ ἀτομιστικὴν θέσιν ποῦ κατέλαβεν ἐν τῇ ρωσικῇ φιλολογίᾳ.

Τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ Μπερντιάγεφ εἶναι ἡ τολμηρὴ πνευματικὴ ἀνεξαρτησία, μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει τὶς θέσεις τῆς παραδεγμένης «παράδοσης» τῆς ρωσικῆς φιλοσοφικοθρησκευτικῆς ἰδεολογίας. Κανεὶς στὴ σύγχρονον ρωσικὴν λογοτεχνίαν δὲν κύτταξε κατὰματα τὶς ρωσικὰς «θρησκευτικὰς προσδοκίας» ὄχι ὅμως μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὸ παρελθόν, ὅπως γίνονταν ὡς τώρα, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέλλον. Κανεὶς δὴλα δὴ στὴ ρωσικὴν φιλολογία ἀπὸ τοὺς διανοουμένους δὲν ἐφάνερωσε τόσο δυνατὴν πίστιν στὶς δημιουργικὰς δυνάμεις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, στὴν πνευματικὴν καὶ ἱστορικὴν δυναμικὴν, σ' ὅτι δὲν εἶναι κληρονομημένον ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ λαμβάνει γιὰ νὰ ἐκδηλωθῇ στὸ μέλλον. Ἡ σκέψις τοῦ Μπερντιάγεφ διακρίνεται γιὰ τὸ «αἰσθηματὶς τῆς πρωτοβουλίας»· ἐμπνέει τὴν ἀποφασιστικὴν μιᾶς καινούργιας σκέψεως καὶ πίστεως, πίστης ποῦ δὲν ἔχει πίσω τῆς παράδοσιν, ἀλλὰ τὴν δημιουργεῖ.

Δὲν ἐδιάβασα ἐγὼ ὁ ἴδιος τὰ νέα ἔργα τοῦ Μπερντιάγεφ, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ δώσω ἀπὸ ἰδική μου ἀντίληψιν ἓνα σκίτσο τῆς ἰδεολογίας του. Ἡ κριτικὴ ὅμως ποὺ ἔχω ὑπ' ὄψιν τὴν χαρακτηρίζει μὲ ἓνα ρωσικὸ ὄρο, ποὺ μπορεῖ ἀναλυτικὰ νὰ μεταφρασθῆ «ὕποκειμενικὴ στάσις πρὸς τὴν ἰστορικὴν ἀποβλήματα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παραδεγμένην παράδοσιν», ὑποκειμενικὴ ὄχι μόνο ἱστορικῶς, ἀλλὰ καὶ ψυχολογικῶς. Ἡ θεωρία του τείνει στὸν ἀρχαῖο γνωστικισμὸς· πολὺ τὸνίζει τὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενον τοῦ Χριστιανισμοῦ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν του ἕποψιν, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του τὴ δυνατὴ ἀριστοκρατικοποίησιν τῆς χριστιανικῆς σκέψεως ἀντὶ τῆς ἱστορικῆς τῆς δημοκρατικοποίησιν.

Ἔχομε λοιπὸν ἔτσι ἓνα εἶδος ἀναγέννησης τῆς παλιᾶς γνωστικῆς παράδοσης σὲ μιὰ καθαρῶς ὑποκειμενικὴ καὶ μεμονωμένη μυστικιστικὴ ἰδεολογία, τὸν κίνδυνον τῆς ὁποίας δὲν διστάζει κἀπως νὰ ὁμολογήσῃ καὶ αὐτὸς ὁ Μπερντιάγεφ, ὁ ὁποῖος πολὺ καλὰ γνωρίζει καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἤττα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοδιάλυσιν τοῦ παλιοῦ χριστιανικοῦ γνωστικισμοῦ. Μολονότι δὲ ἡ κριτικὴ τονίζει ὅτι εἶνε πολὺ δύσκολο στὴ Ρωσία νὰ εἶνε καὶ νὰ κρατηθῆ κανεὶς «ἀτομιστής», ξεχωρισμένος ὅλως διόλου ἀπὸ τὴν παράδοσιν τὴν ἐθνικὴν καὶ τὴ ψυχολογικὴν, ἐν τούτοις ὁ δυνατὸς τόνος τῆς πίστεως τοῦ Μπερντιάγεφ στὴν «αὔριον», τὸ ἀπαραδειγματιστό του στὴ ρωσικὴ φιλολογία θάρρος ποὺ πνέει ἀπὸ τὶς θέσεις κλιπίας νέας, δημιουργουμένης παράδοσης, ποὺ ἀρχίζει νὰ πρασινίσῃ στὰ δροσερὰ λειβάδια τῆς ρωσικῆς διανοήσεως, φαίνεται—κατὰ τὴν πεποιθήσιν τῶν φιλολογικῶν κύκλων—νὰ προμηνηθῆ κλιπία ἔνοιξι νέας καὶ πρωτότυπης ἰδεολογικῆς κατεύθυνσης.

H. SIENKIEWICZ. — Δὲν μποροῦσε θάνατος μεγάλου ἀνδρὸς νὰ χαρακτηρισθῆ πιὸ ἀκαιρὸς καὶ πιὸ αἰσθητὸς ἀπὸ τὸ θάνατον τοῦ Σεγκέβιτς ποὺ τηλεγραφήθηκε σ' ὅλον τὸν κόσμον τὸν περασμένον μῆνα ἀπὸ τὸ Βενεζ τῆς Ἑλβετίας. Ἡ τραγικὴ Πολωνία ἦταν ἀπὸ καιρὸ λησμονημένη στὴ συνείδησιν τοῦ κόσμου σὰν παλιὸς τάφος· καὶ γιὰ τὴ ζωὴ ποὺ νεκροφαίνεται μέσα σ' αὐτὸν τὸ τάφο, γιὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴ ζωικότητα ποὺ γυρεῖται καὶ ἀξίζει ἀνάστασι, μιλοῦσαν μόνον οἱ ἐργάτες τοῦ πνεύματος, οἱ Πολωνοὶ συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχναι, καὶ τὴ φωνὴ τους ἀκούον μόνον ἡ ψυχὴ τῶν διανοουμένων τοῦ κόσμου.

Ἄλλ' ἐκεῖνος ποὺ ὀρθώθηκε πιὸ ψηλὸς, πιὸ αἰσθηματίας, πιὸ «βοὴν ἀγαθὸς» κήρυκας τῆς πολωνικῆς ζωῆς καὶ δόξας, σὰν ζωντανό, ὠραῖο καὶ μεγαλότροπο σύμβολον τοῦ λησμονημένου κίλλου, τοῦ θαμμένου μεγαλείου καὶ τῆς ἐθνικῆς θλίψεως τῆς δυστυχισμένης πατρίδας του, ἦταν ὁ Σεγκέβιτς. Τὸ ὄνομα του καὶ τὴ δόξα του, ὄνομα καὶ δόξα δημιουργημένα καὶ ἀποκτημένα μὲ σπάνιον τάλαντον καὶ μεγαλοφυΐαν, μεταχειρίσθηκε γιὰ νὰ γνωρίσῃ στὸν κόσμον τὸν μεγάλο καὶ βαθὺ τόνον μιᾶς πολυαδικημένης πατρίδας ποὺ ἔχει ἀναμφισβήτητον δικαίωμα στὴ ζωὴ τῶν ἐθνῶν, καὶ παντοῦ οἱ ἐκλεκτοὶ διαβάζοντες τὰ προῖκτα τῆς μεγαλοφυΐας του, τὸν ἀναγνώριζαν βασιλέα τῆς Πολωνίας, μόνον ποὺ ἀντὶ διάδημα τὴν κεφαλὴν του στολίζανε δάφνες.

Γι' αὐτὸ ὁ θάνατός του σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν κοσμοϊστορικὴν ἐποχὴν ποὺ κρίνεται ἡ τύχη τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ ποὺ φθίνει στὸ σημεῖον τῆς τραγικωτέρας του θέσεως τὸ πολωνικὸν δράμα, εἶνε γιὰ τὴν Πολωνίαν ὄχι μόνον ἐθνικὴ συμφορὰ, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὸν δυστύχημα. Ἀπὸ τὶς πρώτες μέρας τοῦ πολέμου, ποὺ ξεκίνησε στὴν Εὐρώπην πρὸ δύο χρόνων, ἐγκατεστάθηκε

στὴν Ἑλβετία, ὅπου διοργάνωσε μιὰ Ἐπιτροπὴν γιὰ νὰ κἀμῃ ἐράνους ὑπὲρ τῶν δυστυχισμένων τῆς πατρίδας του, ποὺ πέρα-πέρα τὴν ὀργώνει ἀκόμα ἡ φωτιὰ καὶ ὁ σιδηρὸς. Χάρις εἰς τὴ δόξαν τοῦ ὀνόματός του καὶ τὴν παγκόσμιον συμπάθειαν στὸν πατριωτικὸν τὸν τόνον, ἢ συνεισφορὰς ἔρχονται πρόθυμες, ἔστω καὶ ἀνὰ τὰ ἑκατομμύρια ποὺ μαζεύονται δὲν πρόφταιναν στὶς ἀμέτρητες ἀνάγκες τῶν δυστυχῶν. Ἐπάνω στὴν ἀκμὴ τῆς πατριωτικῆς αὐτῆς καὶ φιλανθρωπικῆς δράσεως, σιωπηλὸν στὰ τρομερὰ ἐρωτηματικὰ τοῦ ἀγνώστου μέλλοντος, τὸν εὐρήκεν ὁ θάνατος, θάνατος ποὺ θὰ κλαφθῆ περισσότερο ἅμα τελειώσῃ ὁ πόλεμος, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει σήμερον ἀκόμα λαὸς καὶ πατρίδα νὰ τὸν κλάψουν ὅπως τοῦ πρέπει.

✱

Ὁ Σεγκέβιτς γεννήθηκε στὰ 1846 καὶ ἐσπούδασε στὸ πανεπιστήμιον τῆς Βαρσοβίας. Πρώτη φορὰ γνωρίστηκε στοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους μὲ ἓνα χιουμοριστικὸν τοῦ διήγημα, τοῦ ὁποίου τὸν τίτλον : «Οὐκ ἔστι προφήτης δεκτός ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ» διέφυσεν ἡ μεγάλη δημοτικότης ποὺ ὀλοένα ἀποκοτᾶσε στὴν πατρίδα του μὲ τὰ ἀλλεπάλληλα λογοτεχνικὰ του ἔργα. Νεὸς ἀκόμα, γεμάτος δύναμιν καὶ ὀρμὴν, μαζὺ μὲ ἄλλους εὐγενεῖς καὶ ἐκλεκτοὺς νέους ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδας του (1863) ἀγωνίσθηκε νὰ σπάσῃ τὰ εἰδωλα τοῦ ρομαντισμοῦ, τῆς ἱστορικῆς εὐγενείας καὶ τοῦ σκοτεινοῦ κληρικαλισμοῦ ποὺ λατρεύονταν ἀπὸ τὴ σύγχρονον γενεάν, ὁ ἴδιος δὲ δημητικὸς τόνος καὶ ἡ ἴδια ἀκατάσχετη ὀρμητικότης χαρακτηρίζει καὶ τὶς «Ἐπιστολὰς τοῦ ἀπὸ τὴν Ἀμερικῆς», ὅπου εἶχε ξεκινηθῆ ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τὰ 1876 καὶ ποὺ δημοσίευσεν μὲ τὸ ψευδώνυμον «Litwos» στὴν ἐφημερίδα τῆς Βαρσοβίας «Gazeta Polska». Ὅταν ὅμως ὑρίσιν ἀπὸ «κεῖ, ὁ παλιὸς Σεγκέβιτς εἶχεν ἀλλάξῃ καὶ μὲ ἀπορία οἱ συναγωνιστὰς του τὸν εἶδαν αὐτομολημένο στὸ ἀντίθετον στρατόπεδον· φαίνεται ὅτι ἄρχισε νὰ μιλᾷ μέσα του ἢ πρὶν βαθεῖα πνιγμένη ἀταβιστικὴ φωνὴ τῆς παραγνωρισμένης εὐγενείας τῆς πολωνικῆς παράδοσης, τοῦ ἀρχαίου ἀριστοκρατισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς μυστικότητος, καὶ ἀπ' αὐτὸ γεννήθηκε ἀπὸ δεκαπέντε τώρα χρόνια ἓνας τρομερὸς ἰδεολογικὸς ἀγῶνας ἐναντίον του ἀπὸ τοὺς ἀντιθετοὺς, οἱ ὁποῖοι μὲ πολλὴ πικρίαν τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι δὲν ἐνόησε τὶς νέες τάσεις καὶ ὑποδουλώθηκε σὲ παλιὰ, θαμμένα καὶ ὀπισθοδρομικὰ ἰδεώδη.

Τὰ πρώτα ἔργα ποὺ δημοσίευσεν ὕστερ' ἀπ' τὸ γυρισμὸν του ἦταν μιὰ σειρά ἀριστοτεχνικῶν διηγημάτων, ποὺ εἰλκυσαν τὴν κοινὴν προσοχὴν τὰ σπουδαιότερα ἀπ' αὐτὰ εἶνε τὰ «Σπίτσα μὲ κάρβουνον», «Γάνια», «Γιὰ τὸν κῆρυκα», «Μπαρτέκ ὁ νικητὴς» καὶ «Γιὰ τὸ ψωμί», τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ἀληθινὰ λογοτεχνικὰ μαργαρίται. Ἀκολούθησεν ὕστερα ἡ περίφημη τριλογία τῶν μεγάλων τοῦ ἱστορικῶν μυθιστορημάτων : «Διὰ τὸν σιδηρὸν καὶ τὸν σιδηρὸν», «Ὁ Κατακλισημὸς» καὶ «Ὁ πᾶν Βολοντιέβσκι». Ἐποχὴ τῆς δράσεως τῶν ἡρώων τῆς τριλογίας αὐτῆς εἶνε ὁ δέκατος ἔβδομος αἰῶνας, θέμα δὲ διάλεξεν ὁ Σεγκέβιτς τὸ αἰματηρὸν φόντον τοῦ ἀγῶνος τῶν Πολωνῶν ἐναντίον τῶν Κοζάκων, τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν Τούρκων. Δημοσιευμένα σὲ ἐποχὴ μεγάλης ἠθικῆς κατάπτωσης τοῦ πολωνικοῦ ἔθνους, σκοπὸν εἶχαν, ὅπως τότε ἔγραφε ὁ Σεγκέβιτς, νὰ προλάβουν τὴν ἐθνικὴν ἀπογοήτευσιν καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὸ ψυχικὸν θάρρος τῶν συμπατριωτῶν του· εἶνε δὲ πράγματι γραμμένα μὲ τόση δύναμιν καὶ ζωὴν, μὲ τόσο γοητευτικὸν δραματισμὸν καὶ συναρπαστικὸν αἰσθημα, ὥστε ὅλη ἡ Πολωνία ἐμέθυσε ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν, γι' αὐτὸ καὶ περιέβαλε τὸν συγγραφέα τοὺς μὲ λατρεῖαν πρωτο-

φανή και τὸ ὄνομα τοῦ Σεγκέβιτς ξεπέρασε στὴ δημοτικότητα στὴν Πολωνία κάθε ὄνομα Πολωνοῦ συγγραφέως.

Ἄλλ' ἂν ἡ τριλογία τοῦ ἔκανε τὸν Σεγκέβιτς τόσο δημοφιλῆ στὴν πατρίδα του, τὸ μυθιστόρημά του «Χωρὶς δόγμα» (1890) τοῦ ἐξασφάλισε πανευρωπαϊκὴ και διεθνῆ φήμη. Ἐἶνε τὸ σπουδαιότερο και δυνατώτερο στὴν πολωνικὴ φιλολογικὴ ψυχολογικὸ μυθιστόρημα. Τὸν καιρὸ ποῦ δημοσιεύθηκε, στὴν Εὐρώπῃ ἀπλώνονταν ἕνα κῆμα κάποιου νέου «βερθερισμοῦ» και στὸ κῆμα αὐτὸ ἦλθε νὰ προσθέσῃ τὸ νέο ἔργο τοῦ Σ. μιὰ νέα ὄψις, ποῦ συγκίνησε παντοῦ τὶς καρδιὰς με κάποια ἄγνωστη δύναμι, γιατί παρουσιάσθηκε ὡς ἡ ζωηρότερη και πολυτελέστερη ἔκφρασι τοῦ ἀσώματου ἐκείνου και αὐτοῦ και ἰδανικοῦ ἔρωτα, ποῦ εἶνε τώρα τόσο ἀντιπαθητικὸς ἢ ἄγνωστος στὶς ρεαλιστικὲς τάσεις τῆς σύγχρονης θετικιστικῆς λογοτεχνίας. Στὸς χαρακτῆρες τῶν «κναουαίμων» ἡρώων τοῦ «Χωρὶς δόγμα» εἶνε φανερὴ ἡ ἐπίδρασι τοῦ πολωνικοῦ πολιτισμοῦ με τὴ λεπτεπίλεπτη παληὰ και γνήσια πολωνικὴ εὐγένεια και τὸν ἀρχαϊκὸ φαντὸ και μεταξένιο ἰσποτισμὸ πρὸς τὴ γυναικα. Τὸ κορυφωμα ὁμῶς τῆς διεθνούς του δόξας και φήμης ἦτανε τὸ «Quo Vadis», ἡ μεγαλόπρεπη αὐτὴ ἐποποιία τοῦ χριστιανικοῦ μαρτυρίου. Με θέμα παρμένο ἀπὸ τὴν κοσμοϊστορικὴ ἐκείνη ἐποχὴ ποῦ στάθηκαν ἀντιμέτωποι και κυττάχθηκαν κατὰματα ὁ πρῶτη φορὰ ἀνατέλλων με πρωτοφανῆ δύναμι και ζωτικότητα, ἀλλὰ και ἀνέκφραστη γλυκύτητα και γοητεία, χριστιανικὸς κόσμος ἀπὸ τὴ μιὰ, και ὁ μαραμμένος και χρωκοπημένος ἀρχαῖος κόσμος ἀπὸ τὴν ἄλλη, — γραμμένο με πλούσια σκηνοθεσία, τῆς ὁποίας ἡ πολυτέλεια και τὰ πρόσωπα θὰ εἶνε γιὰ πάντα ζωντανὰ και ἀξέχαστα στὴ φαντασία τοῦ χριστιανοῦ, μίλησε κατ' εὐθειαν στὴν καρδιὰ κάθε ἰστοῦ, και γι' αὐτὸ κανένα βιβλίον σχεδὸν τῆς παγκοσμίου φιλολογίας δὲν ἐξεδόθηκε σὲ τόσες χιλιάδες και τόσες ἐκδόσεις ὡς τὸ «Quo Vadis» τοῦ Σεγκέβιτς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀπ' αὐτὸ ἔγινε πλέον πασίγνωστο. Κι' ἂν ἔμειναν και λίγοι ποῦ δὲν εἶχαν διαβάσει τὸ βιβλίον και δὲ γνώριζαν και τὸν συγγραφέα, τοὺς τὰ ἔμαθε και τὰ δύο ὁ Κινηματογράφος, γιὰ τὸ ἀνύπαρκτο τότε φιλολογικὸ scenario τοῦ ὁποίου νομίζει κανεὶς ὅτι ἦταν ἐπιτηδες γραμμένο τὸ Quo Vadis με τὴ θαμβωτικὴ του ἐξωτερικὴ θεατρικότητα.

✱

Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Σεγκέβιτς ἀναφέραμε τὰ κυριώτερα, ὅσα τοῦ ἐξασφάλισαν τὴ δημοτικότητα ὄχι μόνον στὴν πατρίδα του, ἀλλὰ και σ' ὅλον τὸν κόσμον, και τοῦ ἐπρομήθευσαν και τὸ βραβεῖο τοῦ Νόμπελ. Ὁ Σεγκέβιτς εἶνε, πρὸ παντός, ὁ «ἐθνικὸς», ὁ «πατριώτης» μυθιστοριογράφος, ποῦ με τὴ σειρά τῶν πατριωτικῶν του μυθιστορηματικῶν ἐπῶν θέλει ν' ἀνακαλέσῃ στὴ φαντασία τῶν ἀποκαωμένων ἐθνικῶς πατριωτῶν του τὴν εὐγένεια, τὴν ἀριστοκρατία, τὸ μεγαλεῖο τῆς πατρίδας τῆς περασμένης εὐκλείας. Στὶς φλογερὲς σελίδες τῆς ζωηρῆς του πολωνικῆς φαντασίας ζωγραφίζονται με πάθος ἐθνικὸ τὰ εὐγενικὰ κατορθώματα τῶν περασμένων χρόνων και τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη τῶν πολωνικῶν προγόνων, πρὸ πάντων τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ 19' και τῶν πρώτων χρόνων τοῦ 20' αἰῶνος. Ὅλη του τὴ μεγαλοφυΐα τὴν προσέφερε στὸ βωμὸ τῆς ἐργασίας γιὰ τὴν ἀναγέννησι τῆς ἐθνικῆς ζωῆς εἰς ὅλες τῆς τὶς ἐκφάνσεις, γιὰ νὰ ἐπαναφέρῃ στὴ μνήμη και τῶν δικῶν του και τῶν ξένων τὸ παλιὸ πολωνικὸ μεγαλεῖο και ν' ἀποκαταστήσῃ τὴ λησμονημένη πολωνικὴ εὐμορφία και εὐγένεια. Γυρμένος ἀπάνω στὸν τάφο τῆς «ἀπολεσθείσης πατρίδας» ἔπαιρνε τόνους ἀπὸ τὴν πατριωτι-

κὴ του θλίψι, και με τὴ δόξα ποῦ ἔδραπε παντοῦ ὁ πονετικὸς πατριωτικὸς στεναγμὸς του τόσο ἐφώτιζε τὰ σκοτεινὰ τοῦ τάφου ἐκείνου βάθη, ποῦ φαίνονταν ἄν ν' ἀναστήθῃκε στὸ κορμὶ του τὸ θαμμένο πολωνικὸ ἰδεῶδες: τὸ ὄνομά του εἶχε καταστήσει παντοῦ συνώνυμο με τὸ ὄνομα τῆς Πολωνίας, τῆς ὁποίας ἦτανε τὸ ζωντανὸ σύμβολον, και τὸ πνευμά του ἔγινε ἐνσάρκωσι τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ τῆς: γιὰ τοὺς Πολωνοὺς ὁ Σεγκέβιτς ἦταν κάτι περισσότερο παρ' ὅτι ἦταν ὁ Τολστόη γιὰ τοὺς Ρώσους, ὁ Γκαίτε γιὰ τοὺς Γερμανοὺς και ὁ Οὐγκώ γιὰ τοὺς Γάλλους.

✱

Ἄλλ' ὁ Σεγκέβιτς δὲν ἦτανε μόνον ὁ «ἐθνικὸς» συγγραφεὺς γιὰ τοὺς Πολωνοὺς. Χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ εἶνε ὁ «κατ' ἐξοχὴν» Πολωνὸς λογοτέχνης, με τὴ μεγαλοφυΐα τῆς τέχνης του ἔγινε διεθνῆς, ὅπως διεθνεὶς ἔγιναν ὁ ἴταλὸς Ἀντέ, ὁ Ἄγγλος Σαίξπηρ, ὁ Ἴσπανὸς Σερβαντῆς, ὁ Γάλλος Μολιέρρος και ὁ Γερμανὸς Σίλλερ. Ὅλοι οἱ μεγάλοι καλλιτέχνη εἶνε συγγενεὶς ὅλων τῶν ψυχῶν, ὅλων τῶν διανοιῶν και ὅλων τῶν καρδιῶν, γι' αὐτὸ και ὅλοι τοὺς γνωρίζουν. Καὶ ὁ Σεγκέβιτς εἶνε ἀπὸ ἐκείνους, τῶν ὁποίων ἡ «ἀγνόησις» ἰσοδυναμεῖ με «ἄγνοια», δηλαδὴ δι' ἀμάθεια, — ὅπως ἐπιτυχημένα ἐκφράζεται κάπου ὁ Σιοπεγγάουερ. Σ' αὐτὸ ὁμῶς τὸ σημεῖο χρειάζεται κάποια παρένθεσι. Ὁ Σεγκέβιτς εἶνε ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους, ποῦ δὲν εἶνε εὐκολοὶ γιὰ τὸ πολὺ κοινὸ. Πολλοὶ στέκονται και θαυμάζουν τὴν Ἄφροδίτη τῆς Μήλου, τὸν Παρθενῶνα ἢ τὸν καθεδρικὸ ναὸ τῆς Reims, ἀλλὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ἀριστουργημάτων «ἐννοοῦν» και «αἰσθάνονται» μόνον ὅσοι ἔχουν ἔμφυτο και μορφωμένο καλλιτεχνικὸ αἶσθημα. Τὰ ἔργα τοῦ Σεγκέβιτς εἶνε «ἐνδιαφέροντα», ἀλλὰ γιὰ νὰ εἰσδύσῃ κανένας εἰς τὰ μυστήρια τῆς μεγαλοφυΐας του πρέπει νὰ ἔχη ὑψηλότερη μόρφωσι. Εἶνε μισὴ δεοντολογία τὸ νὰ ἀπαιτοῦμε τάλαντο μόνον ἀπὸ τοὺς συγγραφεὶς και τοὺς καλλιτέχνας: τάλαντο χρειάζεται και ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ἔχουν ἀξίωσι νὰ τοὺς καταλάβουν, και μάλιστα τάλαντο σχεδὸν τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ ἰσοσταθμίσῃ ἢ ἀντίληψι με τὴ δημιουργία. Μόνον με τὴν ἐπαφὴ αὐτῆ τῶν δύο τάλαντων, τοῦ ὑποκειμένου και τοῦ ἀντικειμένου, μπορεῖ νὰ παραχθῇ τὸ θεῖο ἐκεῖνο και μυστικὸ ρεῦμα, ποῦ ἐνώνει τὸ πνεῦμα και τὴν καρδιὰ τοῦ ἀναγνώστου με τὸ πνεῦμα και τὴν καρδιὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς συγγραφέως.

Αὐτὴ τὴ παρένθεσι πρέπει νὰ ἔχη πάντα ὑπ' ὄψι ὁποῖος θέλει νὰ «ἐννοήσῃ» και νὰ «αἰσθανθῇ» τὸν Σεγκέβιτς.

JACK LONDON. — Ἄλλο αὐτὸ τραῦμα στὴν παγκόσμιον λογοτεχνία. Στὴν Ἀμερικὴ πέθανε ὁ περίφημος Ἀμερικανὸς διηγηματογράφος Δζέκ Λόντον, μιὰ μεγαλοφυΐα ἀπὸ τὶς πεῖο δροσερῆς, τὶς πεῖο ζωντανῆς και τὶς πεῖο ἰδιότυπης. Γιατὶ ὁ Δζέκ Λόντον δὲν ἀνήγειρε στὸ θερμοκήπιον τοῦ παραδεδυμένου λογοτεχνικοῦ ἀκαδημαῖσμου, δὲν ἐφύτρωσε στὸ περιβάλλον τῆς ἀριστοκρατίας ἢ τοῦ ἀστισμοῦ και δὲν ἀναδείχθηκε μέσα στὴν «πλειάδα» τῶν «λογίων» τοῦ Γραφείου και τῆς κατὰ σύμβασιν διάνοσης. Ὁ Δζέκ Λόντον ἦτανε τὸ μοσχόμυριτο ἀγνὸ ἀγριολούλουδο ποῦ φυτρώνει μονάχο του μακρὰ ἀπὸ τὴν περιποιητικὴ μὰ και ἐκφυλιστικὴ ἀγάπη τῆς καλλιέργειας, ἐπάνω κει στὴ ραχιά τοῦ βουνοῦ, κάτω ἀπὸ τὸν ἀφθονο ἥλιο τοῦ οὐρανοῦ και στὴ δροσιά ποῦ ζωογονεῖ χωρὶς ἐμπόδια, φυσικά.

Ὁ Δζέκ Λόντον ἦτανε τὸ τρίτο — νὰ ποῦμε — pendant τοῦ Ρώσου Μαξιμ Γόρκη και τοῦ Νορβηγοῦ Knut Hamsun. Καὶ οἱ τρεῖς εἶνε βγαλμένοι ἀπὸ

τά κατώτατα λαϊκά στρώματα, τα στρώματα των πάντα άνεστίων και πεινασμένων «μόρτηδων», χαμίνια, που γνώρισαν μόνο φτώχεια, κρύο, πείνα, ξυπολυτιά και λάσπες. Ο ένας στο Νίζνι-Νόβγοροντ της Ρωσίας, ο άλλος στις σκοτεινές νορβηγικές άκτες και ο τρίτος στο Σάν-Φραντσίσκο, και οι τρεις — παράξενη σύμπτωση! — στην ίδια εποχή σε διάφορα μέρη της υδρογειού γεννήθηκαν έτσι, από μια ελεύθερη σύλληψη της μεγαλοφυΐας της πρωτόγονης ανθρώπινης φύσης, σαν διαμάντια σε καρβουνιασμένα στρώματα, και ρίχθηκαν λυθρα στους κόρφους της μάννας-γής να πάρουν των όματιών τους. Και γίνηκαν τυχοδιώκτες. Γύρισαν λύτεροι και άκούραστοι από χωριό σε χωριό και από πόλι σε πόλι, καταπιάστηκαν χίλιες δουλιές, γνώρισαν τα καταπάτια της κοινωνίας, βυζάζανε την όμορφιά της φύσης και το μυστήριο της ψυχής της, και, άγνώριστοι με τη μόρφωση και τα γράμματα και την τέχνη, έξαφνα βλαστήσανε στο λογοτεχνικό κήπο των προνομιούχων με τέτοια δύναμη και όρμη, με τέτοιον όργασμό και δροσιά, που μόνο ή φύσι γνωρίζει να γεννά κατ' εθθειαν από τα σπλάγγνα της. Στις τυχοδιωκτικές περιπέτειες μάλιστα ο Άμερικανός «άλήτης» είνε κάτι πειό άνώτερος από τον Γόρκη. "Αν ό τελευταίος γύρισε σχεδόν σ' όλη τη Ρωσία, ό πρώτος, σωστός όνειροπόλος tramp, περιπλανήθηκε σ' όλη την Άμερικη, πήγε στην Άλάσκα, έταξείδευσε τον Ειρηνικό Ωκεανό με όλα του τα πολύμορφα και μυστηριώδη νησιά, έγευσε ψαράς, μουτσος, πειρατής, χρυσούθρας, μπόξερ, έφημεριδογράφος και χαμάλης, και τον έβαλαν και στη φυλακή!

Ο Τζέκ Λόντον πέθανε νέος, 40 ετών, αφήκεν όμως 25 ολοκλήρους τόμους μυθιστορημάτων και διηγημάτων. Είνε γνωστό το άξιωμα πως το ποσόν της πολυγραφίας δεν μπορεί παρά να χάνη σε ποιόν, άλλ' ή μεγαλοφυΐα δεν υπάγεται σε άφορισμούς, και των χαϊδεμένων της τέχνης ή μεγαλοφυΐα δεν μετριέται με το μέτρο των «πολλών». Γι' αυτό είνε όλα διαλεχτά, όσα έγραψαν ό Βολταίρος, ό Γκαίτε, ό Μπαλζάκ, ό Τολστόη, και διαλεχτά είνε όλα όσα έγραψεν ό Τζέκ Λόντον. Στά έργα του έδειξεν άφθαστη διεύδουσι στη ψυχή των ανθρώπων και των πραγμάτων, πρό πάντων δε στη ψυχή των ζώων, των σκύλων και των λύκων, τόσο, που νομίζει κανείς πως από λύκο και σκύλο μετεμψυχώθηκε σε άνθρωπο! Παιδί της φύσης, ήξευρε να αισθάνεται τη ζωή της σε όλες της τις άγνές έκδηλώσεις, γι' αυτό και ή Μούσα του είνε ένας ύμνος στη δύναμη, στο θρίαμβο και στη γοητεία της «ζωϊκής» δύναμης. Τα διηγήματά του θέμα έχουν ανεξάντλητες περιπέτειες της τυχοδιωκτικής ζωής των χαμινιών και των μόρτηδων, ήτανε δε πολύ φυσικό να καταντήση, σαν τον Μαξίμ Γόρκη, κήρυκας μιας καινούργιας, ζωντανής ζωής, νέας κοινωνιολογίας, μέσα από την όποια άκούσται ή γνήσια και άπερίφραστη φωνή των κάτω στρωμάτων με όλο τον τραγισμό των αισθημάτων της και όλη τη φιλοσοφία και την ποιησι της πρωτογενούς φύσης.

—*

"Αν είνε άλήθεια πως ή μεγαλοφυής λογοτεχνία είνε αυτή ή καρδιά της ανθρώπινης, ή γενική και κοινή συνείδησι του ανθρώπινου γένους, ή ζωή με την ιδεολογία της, τους παλμούς και τις τάσεις της, — αν είνε άλήθεια ότι στη διάνοια και στο αίσθημα των μεγαλοφυών συγγραφέων σαν να συμπυκνώνεται ό ηλεκτρισμός της ανθρώπινης σκέψης και του αισθηματος και ξεχύνεται στα φιλολογικά έργα τους, αυτό το φαινόμενο της νέας Τέχνης των Γόρκη, Χαμσούν και Λόντον προκαλεί μια βαθύτερη μελέτη για τη σύγ-

χρονη και τη μελλοντική εξέλιξι της παγκοσμίου λογοτεχνίας. Έδώ έχομεν ένα νέο είδος φιλολογίας, που μπορεί να χαρακτηρισθί ως επανάστασις κατά της φιλολογίας της παραδόσις. Στη δημιουργία των μόρτηδων αυτών συγγραφέων σαν να φαίνεται πως ό λαϊκός ωκεανός άρχίζει να ταράζεται και να ρίχνη έξω στη ξηρά τα μαργαριτάρια του. Και αν ως τώρα της Μούσας το μαγικό ραβδί άγγισε τα κεφάλια τριών μόνων έκλεκτων, δεν πρέπει να μάς διαφεύγη ότι τα βάρη του ωκεανού κρύβουν άμέτρητα πλούτη και το κυματάραγμα αυτό καθόλου παράξενο — πολύ μάλιστα ένδεχόμενο και φυσικό — να μάς κάμη πλουσιότερες άποκαλύψεις. "Ως στα τώρα τα τάλαντα έβγαιναν από τα στρώματα της καλλιέργειας" — άμα γεννιόνταν, τα έσπαργάνωνε ή στοιργική φροντιδα της μόρφωσης και, σαν άριστοκρατικογεννημένα, μιλούσαν και αυτά για το άριστοκρατικό και το άστικό περιβάλλον, για τις ιδέες του, τα αισθήματά του, τις τάσεις του και τα πάθη του. "Αλλ' ή ανθρώπινη συνείδησι φαίνεται σαν να κουράστηκε, σαν να βαρέθηκε ν' αναπνήη τη βαρεια αυτή άτμόσφαιρα του σιλονιού και της πόλης, και θέλει να άκούση μια δροσερή φωνή απ' τους κάμπους και από τις θάλασσες, από τη φυσική ζωή του περιθωρίου, ν' άκούση και αισθανθί τη δύναμη των στοιχείων της φύσης και τη μουσική που βγαίνει όχι από τις νότες του βιβλίου, άλλ' από τον ελεύθερο λάρυγγα ανθρώπου που ζή τη ζωή του ένστικτου, έξω από τις διατάξεις και τους περιορισμούς.

Οι πόθοι λοιπόν της ανθρώπινης ού να άρχισαν να συγκεντρώνωνται σε νέες κατευθύνσεις. Η μόδα του ακαδημαϊσμού της Τέχνης άρχισε να παληώνη, και ή άριστοκρατία έκτοπίζεται από το καινούργιο θεματολόγιο της λογοτεχνίας, γιατι ή ανθρώπινη συνείδησι ζητά δροσιά και δύναμη, άερα, έλευθερία και σφρίγος. Και αυτά που ζητά τα εύρίσκει στο βάθος και το πλάτος της κρυστάλλινης μεγαλοφυΐας των νέων λογοτεχνών, του Γόρκη, του Χαμσούν και του Λόντον, οι όποιοι με την ιδιότητι τους ποιησι και φιλοσοφία αιχμαλωτίσανε διά μιας την παγκόσμιο προσοχή και συμπάθεια, γιατί μέσον τους μίλησε στους ανθρώπους αυτή ή ελεύθερη μάννα-φύσι με την άβιαστη και γυμνή φωνή της φυσικής δημιουργίας.

ΑΛΕΞΑΝ. ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1918

ΓΩΓΟΣ ΑΓΙΑΣΣΟΣ

ΛΕΡΜΟΝΤΩΦ: "Ο ΔΑΙΜΟΝΑΣ" μετάφρασι από το ρωσικό με εισαγωγή του Γώγου Άγιάσσου, έκδοσις «Γραμμάτων». — Για την εργασία του κ. Γώγου Άγιάσσου θα ειξη να πη κανείς το σπουδαιότερον που ταιριάζει στην καλή, φωτισμένη εργασία: να γνωσθί και να μελετηθί.

Έκείνος που θα ήταν προδιατεθειμένος να γνωρίση μετάφρασι καθώς αυτή του Δαίμονα του ρώσσου ποιητή και εισαγωγή καθώς του κ. Άγιάσσου, δεν θα σταματούσε σ' έντόπωσι καλλίτερη από τούτη, πως του έδόθη έκλεκτή εύκαιρία να αισθανθί καλές στιγμές.

Δεν διαβάζομε συχνά σελίδες σαν κ' αυτές της εισαγωγής στο έργο του Λέρμοντοφ και χωρίς δυσκολία όφείλομε ν' αναγνωρίσομε πως ό κ. Άγιάσσος μέσα σ' ένδεκα κατεβατά έδωκεν πλούσιο κριτικό συμπύκνωμα της ζωής και της ιδεολογίας του ρώσσου ποιητή, κ' ένα γερό συντόνισμα, στο φόντο, της εποχής και του περιβάλλοντός του στις κυριότερες γραμμές της συστάσεώς του.

Άφού διαβάσομε την εισαγωγή του Άγιάσσου έχομε έντονο και ύποβλητικό το πορτραίτο του ποιητή, που «πέρασε σαν μετέωρο και χάθηκε σαν

► ποιητής άλλης εποχής—μιά και η ιδεολογία του δὲ βρήκε σημείο ἐπαφῆς μὲ
► τὴν σύγχρονή του πνευματικὴ κίνησι στὴ Ρωσσία».

Κι' ἔχομεν ἀκόμη ἀκριβές, ἀσφαλές τὸ νόημα τοῦ μαρτυρικοῦ ἔργου, τοῦ Δαίμονα, «τοῦ μὲ ὄλο του τὸν φαινομενικὰ εἰλικρινῆ πόθο ν' ἀγαπήσῃ, ► νὰ προσευχηθῆ καὶ νὰ πιστέψῃ στὸ ἀγαθό, δὲ μπόρεσε ν' ἀπαρνηθῆ τὴ ► φύσι του. Πάλι στὴν ψυχὴ του ξύπνησεν ὁ παλῆος φθόνος καὶ στὸ τέλος, ► ἀπόμεινεν πάλι μονάχος στὸν κόσμον, χωρὶς ἀγάπη κι' ἐλπίδα,—γιατί σ' ► αὐτῇ τῇ φύσι τοῦ Δαίμονα, τοῦ ψυχικοῦ ἀδελφοῦ ὄλων τῶν μαρτύρων τῆς ► σκέψεως, ἦταν ριζοβολημένη ἡ ἀπελπισία γιὰ κάθε σωτηρία, γιατί τὸ μαρ- ► τύριό του εἶναι ἡ ἔκφρασι τοῦ πόνου τοῦ βασανίζει τὸ νοῦ».

Δὲν θὰ ἠθελα νὰ ἐπιμείνω στὴν παρατήρησί μου πῶς ἡ εἰσαγωγὴ στὸ Δαίμονα μὲ τ' ἄφθονα μέσα ποῦ διέθετε, μποροῦσε νὰ εἶναι καλλιτεχνικὰ γραμμένη, ἡ φόρμα τῆς νὰ εἶναι πειὸ ἀνάλογη μὲ τὸν ἐσωτερικό της πλοῦτο. Μία τέτοια ἀπαίτησι, ἀλήθεια, θὰ μ' ἔφερεν ἄσκοπα ἴσως καὶ παράκαιρα σὲ γενικώτερο θέμα ποῦ θίγει τίς προσπάθειες τῶν φιλολογοῦντων ἑλλήνων, ἀν' ὄχι ὄλων, μὰ τῶν περισσοτέρων.

Ἄλλὰ δὲν θ' ἀρνηθῶμε τίς σελίδες τοῦ κ. Ἀγιάσσου αἰσθημα πραγματικὸ καὶ ζωντανό, ποῦ μ' ἔξυπνᾷ ζωντὸς ἐντεπώσεις τόσο σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν τυραννισμένη ψυχικὴ ζωὴ τοῦ Λέρμοντοφ, τὴν ἄτυχη θανάτου, ὅσο καὶ σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνάλυσι τῆς ιδεολογίας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ποιητῆ συγκριτικὰ μὲ τὴ γενικὴ πνευματικὴ κίνησι τῆς Ρωσσίας στὸν καιρὸ του.

Μὲ τὴν εἰσαγωγὴ του στὸ Δαίμονα ὁ κ. Ἀγιάσσος μ' ἔδειξε ὄχι μόνον πῶς γνωρίζει καλὰ τὴ ρωσσικὴ φιλολογία, μ' ἀκόμη πῶς ἐννοίωσε νὰ τοῦ θίγει τὰ ἐνδόμυχά του ἢ πνοὴ τῆς.

—*

Στὴ μετάφρασι ὁ κ. Ἀγιάσσος ἀνέπτυξε μιὰ προσπάθεια, ποῦ ἀπέδωκε ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κολὰ ἀποτελέσματα ποῦ ἀποζητεῖ κανεὶς στὴν εὐσυνείδητη ἐργασία. Καὶ μιλῶ μόνον γιὰ τὴν ἑλληνικὰ γλωσσικὴ καὶ ἑλληνικὰ στιχογραφικὴ φόρμα.

Δίνο ἀμέσως πειὸ κάτω δεῖγμα τῆς ἀποδόσεως στὴ γλῶσσα μας ἐνός ἀπὸ τὰ πειὸ παθητικὰ μέρη τοῦ ποιήματος. Εἶναι τὸ καλλίτερο κριτήριο :

Ἀπὸ τὸ 9ον τραγούδι τοῦ Δαίμονα παίρνω τὴν ἀρχὴ τῆς θαυμαστὰ ὀδυνηρῆς ὁμολογίας του στὴν Ταμίρα :

Ἐγὼμαί κείνος, ποῦ ἔως τώρα ἄκουες
Εἰς τὴ γαλήνη, μέσα στὰ μεσάνυχτα,
Ποῦ ἡ σκέψι του στὰ βάθει σου ψιθύριζε,
Ὅπου τὴ θλίψι του θαμπὰ ἐμάντευες,
Ποῦ τὴν εἰκόνα του ἔβλεπες στὸν ὕπνο σου.
Ἐγὼ εἶμ' ἐκεῖνος, ὅπου μία του ματιὰ
Πνίγει κάθε ἐλπίδα μόλις γεννηθῆ.
Ἐγὼ εἶμ' ἐκεῖνος, ποῦ κανεὶς δὲν ἀγαπᾷ
Καὶ πον τὸν καταριέται κάθε τι ποῦ ζῆ.
Ἢ ἔκτασι κι' ὁ χρόνος μπρὸς μου εἶνε μηδέν.
Εἶμ' ὁ Θεὸς τῶν σκλάβων μου ποῦνε στὴ γῆ,
Τῆς γνώσης καὶ τῆς λευθεριῆς ὁ βασιλεὺς,
Τοῦ οὐρανοῦ ἔχθρος, τῆς φύσης τὸ κακό.
Καὶ ὁμῶς—βλέπεις ; εἶμαι εἰς τὰ πόδια σου !...

Ἀπὸ τὸ 14ον τραγούδι, παίρνω τὴν ταφὴ τῆς Ταμίρας τῆς κόρης ποῦ ἐγκώρισε τὴ σπάνια εὐκαιρία νὰ πεθάνῃ στὴν καλλίτερη γυναικεῖα στιγμή, στίς ψηλές, χιονισμένες κορφές τοῦ Καζμπέκ :

Σὲ δρόμο θλιβερό ἐμαυθενήκανε
Οἱ φίλοι, οἱ γειτόνοι καὶ οἱ συγγενεῖς.
Βουβὰ τραβώντας τὰ μαλιὰ νὰ τὰ ψαρά,
Καὶ δέροντας τὸ στήθος του ἀλύπητα,
Στερνὴ φορὰ καρβαλιεῦει ὁ Γουδάλ.
Τὸ ἄτι μὲ τὴν ἄσπρη χαίτη. Ξεκινῶν.
Τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες θὰ πηγαίνουνε.
Ἀνάμεσα στὰ κόκκαλα τῶν πάππων τῆς
Τῆς ἔσκαψαν τὸ καταφύγιο τὸ στερνό.
Ἔνας παλῆος ἀπ' τοὺς προπάππους τοῦ Γουδάλ,
Ληστής τῶν διαβατήρηδων καὶ τῶν χωριῶν,
Ἄμα ἀρρώστια τὸν ἐσώρειασε βαρεῖα
Καὶ νὰ μετανοήσῃ ἤρθ' ἡ ὥρα του,
Νὰ ξαγοράσῃ ἁμαρτίες παλαιές,
Μιὰν ἐκκλησιὰ νὰ κτίσῃ πάνω ἔταξε
Στὴ γρανιτένια τῶν βουνῶν τὴ κορυφή,
Ποῦ μόνον τοῦ στροβίλου τὸ ἄσμα ἀκούονταν
Καὶ ποῦ πετοῦσε τὸ γεράκι μοναχά.
Καὶ γρήγορα μέσα στὰ χιόνια τοῦ Καζμπέκ
Ἐχτίστηκε μιὰ ἐκκλησιὰ ἐρημικὴ,
Καὶ κείνου τοῦ κακοῦ ληστοῦ τὰ κόκκαλα
Ἐστὸ ἐρημοκλήσι πάντα ἀναπαυθήκανε.
Καὶ τὸ βουνὸ νεκροταφεῖο γίνηκε,
Γειτονικό μὲ τοῦρανοῦ τὰ σύννεφα,
Σὰν τάχατες κοντήτερα στοὺς οὐρανοὺς
Τὸ μνημῆμά μας νὰ γίνετα θερμότερο,—
Σὰν τάχα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μακρὰ
Νὰ μὴ ταράζεται ὁ ὕπνος ὁ στερνός...
Τοῦ κάκου ! Οἱ θνητοὶ δὲν ὄνειρεύονται
Ἢ τὴ χαρὰ ἢ τὴ θλίψι τῶν παλῶν μερῶν !

Κι' ἀπ' ὅλη τὴν τραγικὴ καταστροφὴ τοῦ μαρτυρικοῦ ἤρωος τοῦ Λέρμοντοφ, τοὺς πέντε τελευταίους στίχους :

Καί, νικημένος, καταράσθη ὁ Δαίμονας
Τὰ αὐθάδη του τὰ ὄνειροπολήματα,
Κ' ἔμεινε πάλι μόνος, ὑπερήφανος,
Ὅπως ἦτανε πρῶτα πάνω εἰς τὴ γῆ,
Χωρὶς ἐλπίδα καὶ ἀγάπη.—Δαίμονας !

—*

Δὲν εἶναι ὁ στίχος, οὔτε ἡ γλῶσσα χωρὶς ψεγάδια, χωρὶς χασμωδίες ἀκόμη. Μὰ πάλι οὔτε ἡ προσοχὴ μόνη, οὔτε ὁ κόπος δίνει στὸ ἔργο τὴ μορφὴ τῆς τελειότητος. Εἶναι κάποιο ἄλλο ζήτημα πάλι τοῦτο.

Μὰ, τέλος, ἄς μὴ σταθῶμε πολὺ στὴ μορφὴ τῆς μεταφράσεως.

Μᾶς μένει γιὰ μιὰ καλὴ ἱκανοποίησι ἡ κριτικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ κ. Ἀγιάσσου στὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ ποῦ ἀπέθανε ἕνα φουρτουνιασμένο καλοκαιρινὸ δειλινο ἀνάμεσα στὰ βουνὰ Μασσιόν καὶ Μπεσιτάου, στὸ Πιατιγόρσκ, ἐδῶ κι' ἐξήντα τόσα χρόνια.

Α. ΣΟΦΙΣΤΗ: ΣΟΝΕΤΑ.—Δύο βιβλία μαζί. Γιὰ τὸ πρῶτο γράψαμε στὸ προπερασμένον φυλλάδιο. Καὶ γιὰ τὸ δεύτερο δὲ θὰ εἶχαμε νὰ ἐπαναλάβουμε παρὰ τὰ ἴδια.—Ὁ κ. Σοφιστῆς ἔχει τάλαντον. Τὸ ἐπιδειχνεὶ μάλιστα μὲ τὴ μορφὴ τοῦ сонέτου ποῦ προτιμᾷ.—Μιὰ πνοὴ καλόηθου «φιλολογισμοῦ» ἀναδίνεται ἀπὸ τοὺς στίχους του. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν κάποια λατινικὴν ἀκρίβεια.—Εἰλικρινεῖα ὁμῶς καὶ ἀπλότης (μὲ τὴν ἀπαραίτητην ἐκδοχὴ τους) σὰ νὰ λείπουν. Μήπως ἡ ἄσφογι μορφῆ τοῦ сонέτου τίς πνίγει ;

Φ. ΓΙΟΦΥΛΛΗ: ΣΥΝΘΕΜΑΤΑ. — 'Ο κ. Φῶτος Γιοφύλλης μᾶς ἔστειλε στίχους τυπωμένους σὲ μιὰ συλλογὴ ποῦ ὀνομάζει: «Συνθέματα». 'Ο κ. Φῶτος Γιοφύλλης θὰ εἶνε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ δὲν ἔχουν νάσχοληθοῦν μὲ τίποτε· γι' αὐτὸ φλυαροῦν γράφοντας στίχους. Ἄλλὰ, φιλολογικὴ δημοκρατία, λέει....

Μ. Γ. ΠΕΤΡΙΔΗ: ΛΟΓΑΚΙΑ. — Στίχοι γλιγοροί, ἀφελεῖς. Μὰ τὸ πολὺ-πολὺ νὰ μᾶς δείχνουν τὸν καλὸν ἄνθρωπο. Γιατί ὁμως νὰ ἐπιμένῃ νάνε καὶ ποιητὴς ὁ κ. Πετριδης;

ΝΙΚΟΥ ΧΑΓΕΡ ΜΠΟΥΦΙΔΗ: Η ΝΥΧΤΑ. — «Τραγικὸ» μονόπρακτο δράμα.
ΑΛΕΞ. ΜΕΝΑΛΚΑΣ

ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΑΤΑ. — Ἀπὸ κειρὸ εἶχαμε ζητήσῃ συνεργασία ἀπὸ τὸν κ. Πάλλη καὶ τὸν κ. Ἐφταλιώτη μὰ καὶ οἱ δύο γιὰ ἀπάντησιν μᾶς ἔστειλαν τὰ παρακάτω γράμματα δικαιολογώντας τὴν ἀρνήσῃ τους:

Liverpool, 3.10.1916. — Ο logos pou de grafō pia einai giati eipa osa eikha na pō. Ma isōs xanarkhisō giati thelō na apothanatisō enan prodōthi pou prodōse ton ellhnismo stous Tourkous kai stous Bourgarous.

ALEX. PALLIS

Ἄγαπητὴ Κύριε. Μοῦ κάνετε μεγάλη τιμὴ ζητώντας μου φωτογραφία καὶ συνεργασία. Τὸ πρῶτο δὲν μπορῶ νὰ σᾶς τὸ ἀρνήθῳ, ἀφοῦ τὸ κάτω κάτω εἶναι δείγμα φιλίας. Τὸ δεύτερο ὁμως, — τί νὰ σᾶς πῶ. Εἶναι τώρα χρόνια ποῦ ἀποφάσισα νὰ μὴ γράφω. Μοῦ φαίνεται πῶς ὁ συγγραφέας πρέπει νὰ ξέρῃ ὄχι μονάχα πότε νὰ γράφῃ, μὰ καὶ πότε νὰ σταματήσῃ νὰ γράφῃ. Εἶναι πράγματα καὶ ζητήματα τῆς ἐποχῆς του ποῦ τὸν καλοῦνε σὲ ἀγῶνες καὶ σ' ἐργασία, πράγματα ζυμωμένα μὲ τὴν κρᾶσιν καὶ μὲ τὸ νοῦ του, ποῦ βράζουνε στὴ ζωὴ του μέσα, καὶ ποῦ σωστά ἢ στραβὰ τὸ θαρρεῖ χρέος του νάνακατευτῇ σ' αὐτὰ καὶ νὰ δουλέψῃ. Περνοῦν ἄξαφνα αὐτὰ τὰ σημάδια τῆς ἐποχῆς του καὶ ξεφυτρώνουν ἄλλα. Καινούριες ἀνάγκες, καινούριες ἰδέες, καινούριες τεχντροπίες. Ἐρχονται ὁμως πάντα μαζί τους καὶ καινούριοι δουλεντάδες, πολεμιστάδες, τεχνίτες. Μοῦ φαίνεται λοιπὸν πῶς ἔμεῖς οἱ παλιοὶ πρέπει τότες νὰ σωπαίνουμε, καὶ νὰ δίνουμε στοὺς νέους ἐκείνους τὸ λόγο.

Ν' ἀφίνουμε τὴ νέα ἰδεολογία νὰ παίρνῃ τὸ φυσικὸ τῆς δρόμο. Ἄλλιῶς, κινδυνεύουμε νὰ χαλάσουμε τὸ χαρακτήρα τῆς νεώτερης ἐποχῆς, καὶ νὰ φαινόμεθα κίβλας ἀλλότροποι καὶ ἀσυνβίβαστοι μαζί της. Σωστότερο λοιπὸ νὰ τραβίωμαστε ἀπὸ τὴ σκηνὴ καὶ νὰ γινόμαστε ἀπλοὶ θεατῆς.

Γιὰ μένα, καθὼς βέβαια καὶ γιὰ ὅλους ποῦ διαβάζουνε τὸ περιοδικὸ σας, τ' ὠραῖο καὶ πλούσιο ὕλικό του εἶναι σωστὴ ἀπόλαυσιν. Εἶναι καὶ μάθημα. Πόσες φορὲς κάθουμαι καὶ διαβάζω λέξη μὲ λέξη πολλά του ποῦ μᾶς λένε τί στοχάζεται ἢ σημερινὴ μᾶς νοητικὴ ἀριστοκρατία, καὶ μὲ τί τρόπο παρασταίνει τοὺς στοχασμούς της. Κατὰ ποῦ τείνει τὸ ἔργο της, ποιά εἶναι τὰ γνήσιά της χαρακτηριστικά, καὶ ποιά τὰ κούφια, τὰ ξενικά, τὰ γιὰ πέταμα. Ποιά θὰ ζήσουνε, καὶ ποιά ἔχουνε τὸ θάνατο μέσα τους. Κ' ἔτσι περνῶ τὰ γερατεῖά μου, βλέποντας, κμαρώνοντας, χολοσκάνοντας κάποτε, πάντα ὁμως μαθαίνοντας.

Αὐτὴ τὴν ἀπόλαυσιν τὴν ἔχαμα σάν εἶδος νυχτερινό μου γλέντι χρόνους τώρα, καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴ μοῦ τὴν ἀφαιρέσετε. Πάντα δικός σας.

HULL, 26.7.16.

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

ΤΟ ΠΡΙΧ ΝΟΒΕΛ καὶ ὁ **ROMAIN ROLLAND.** — Ἀπὸ τὰ τηλεγραφήματα ἐμάθαμε πῶς τὸ βραβεῖο Nobel τῆς φιλολογίας γιὰ τὸ ἔτος 1915 ἐδόθηκε στὸ Γάλλο συγγραφέα Romain Rolland. Τὸ γεγονός αὐτό, μ' ὅλη τὴ προσοχὴ ποῦ συγκεντρώνει σήμερα ὁ παγκόσμιος πόλεμος, ἐσχολιάστηκε πάρα πολὺ σ' ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸ τύπο καὶ ὁμόφωνα ὁ φιλολογικὸς κόσμος εὐρίσκει δίκαια τὴν ἐκλογὴ τῆς Σουηδικῆς Ἀκαδημίας.

Ὁ Romain Rolland γεννήθηκε στὰ 1866 σὲ μιὰ ἐπαρχιακὴ πόλιν τῆς Γαλλίας ὅπου καὶ ἔκαμε τὶς πρῶτες σπουδές του, μ' ὅλες δὲ τὶς δυσκολίες ποῦ τοῦ φερονεῖ ὁ πατέρας του — ἓνας ἐντιμὸς συμβολαιογράφος — ποῦ ὄνειρευόντανε νὰ τὸν βάλῃ περισσότερο σὲ μιὰ Πολυτεχνικὴ Σχολὴ παρά νὰ τὸν βλέπῃ νὰ σπουδάξῃ τὴν Τέχνη καὶ τὴ Φιλολογία, κατόρθωσε νὰ τελειοποιήσῃ τὶς φιλολογικὲς του σπουδές στὸ Παρίσι καὶ στὰ 1889 ἐπέτελλοταν καθηγητὴς στὴ Γαλλικὴ Σχολὴ τῆς Ρώμης ὅπου ἀφῆκε τὶς καλλίτερες ἐντυπώσεις καὶ βρῆκε καιρὸ νὰ ἀσχοληθῇ σὲ διάφορες μελέτες, ἰδίως γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ νεώτερου λυρικοῦ θεάτρου. Ἀργότερα ἐπέτυχε θέσιν στὸ Παρίσι στὴν Ecole Normale καὶ στὰ 1903 διορίστηκε στὴν Sorbonne.

Εἶνε ὁ συγγραφεὺς πολλῶν ἔργων (*) ἀλλὰ κείνο ποῦ τοῦδωσε τὴ μεγαλύτερη φήμην εἶνε τὸ ὁγκώδες καὶ πολὺκροτο ἔργο του «Jean-Christophe» ποῦ δημοσιεύτηκε στὰ 1910. Ὁ R. Rolland, μὲ κλίση στὴ μουσικὴ ἀπὸ παιδί, ἔγραψε καὶ διάφορες κριτικὲς μουσικῆς τὰ δὲ ἔργα του γιὰ τὸν Beethoven καὶ τὸν Haendel θεωροῦνται ἢ περὶ τέλειες κριτικὲς ποῦ ζουν γραπτῆ ἕως τώρα γιὰ τοὺς μουσουργοὺς αὐτοὺς.

Σοσιαλιστὴς εἰς τὸ ἔπακρον καὶ θαυμαστὴς τοῦ Τολστόη δὲν ἐδίετασε νὰ δημοσιεύσῃ στὶς ἀρχές τοῦ πολέμου τὸ πολὺκροτο ἔργο του «Υπεράνω τῆς διαμάχης» καὶ νὰ ζητήσῃ μὲ εἰλικρίνεια καὶ θάρρος τὸ σημερινὸ ἀλληλοφάγμα τῶν λαῶν καὶ τὸ μῖσος ποῦ σπέρνεται βαθειὰ ἀνάμεσα στὰς τάξεις τῆς ἀνθρωπότητος.

«Στὸν καθένα τὸ ἔργο του», λέγει στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου αὐτοῦ «στὸ στρατὸ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδας, στοὺς ἀνθρώπους τῆς σκέψης νὰ ὑπερασπίσουν τὴ σκέψιν της». Ἡ ἑσάστη ἰδέα εἰλικρίνειας του ἀναψε φοβερὴ πολεμικὴ ἐναντίου του καὶ τὸ χειρότερο τοῦ ἐστοίχισε τὴν ἐξορία του ἀπὸ τὸ πατρικὸ ἔδαφος.

Ἄλλὰ νὰ σήμερα ποῦ ἓνα κράτος ξένο ἀναγνωρίζει καὶ τιμᾷ τὴν ἀξία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ τέκνου τῆς Γαλλίας καὶ χίνει κάποιο βάλισμα παρηγοριᾶς στὸν πόνο ποῦ δοκιμάζει ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθητικῆς κρίσεως τῶν συμπατριωτῶν του γιὰ τὴν ὁποία πρῶτοι αὐτοὶ θὰ λυπηθοῦν σήμερα.

Γιὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ βραβείου ἐδημοσιεύτηκαν πολλὲς γνώμες τῶν περὶ γνωστῶν λογίων τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ θὰ ἀρκεστοῦμε νὰ παραθέσουμε τὴ μετὰφραση δυὸ ποῦ ἔχουμε πρόχειρες:

Ὁ Han Ryner, ὁ βαθὺς φιλόσοφος καὶ γνωστότατος συγγραφεὺς, ἔγραψε τὰ παρακάτω:

«Ὁ R. R. δὲν εἶναι ὁ μόνος Γάλλος συγγραφεὺς ποῦ ἀξίζει τὸ βραβεῖο Nobel στὴ φιλολογία. Τὴν ἡμέρα, λόγου χάρι, ποῦ θὰ στεφανωθῇ τὸ πολύμορφο πνεῦμα τοῦ J. H. Rosny, τοῦ γεροντότερου, θὰ χειροκροτήσῃ ὅπως χειροκροτῶ καὶ σήμερα. Ἴσως μερικοὶ θὰ λυπηθοῦν σὲ μιὰ φιλολογικὴ κριτικὴ γιὰ τὴν ἐπήρεια τῶν περιστάσεων καὶ θάχουν ἄδικο. Ἴσως θὰ ποῦν «Γιατὶ περισσότερο τὸ βραβεῖο τῆς φιλολογίας καὶ ὄχι τὸ βραβεῖο τῆς Εἰρήνης». Κατὰ τὴν ἰδέα μου ἢμποροῦσαν νὰ τιμήσουν τὸν Romain Rolland τόσο μὲ τὸ ἓνα ὅσο καὶ μὲ τὸ ἄλλο βραβεῖο, καὶ θὰ ἦμιον εὐχαριστημένος — ἴσως ὁμως ἢ διαθήκῃ τοῦ Nobel νάνε ἐναντία σ' αὐτὸ — ἀν ἔβλεπα νὰ τοῦδιναν καὶ τὰ δυὸ.

Τὸ «Υπεράνω τῆς διαμάχης», ἔργο τῶν περιστάσεων, δὲν ἔχει φιλολο-

(*) Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Romain Rolland: Tragédies de la Foi, François Mellet, Beethoven, Michel Ange, Tolstoï, Haendel, Jean Chrtstophe, Audessus de la mêlée κ.τ.λ.

γικώς την αξία του Jean-Christophe αλλά το μικρό βιβλίο κάμνει τους δέκα τόμους ν' αξίζουν. Είναι το πεύ ζωντανό σχολίο τους. Δείχνει το βάθος της ειλικρίνειας του Δασκάλου της ήρωϊκής φιλολογίας, αποδειχνει πώς ο R. R. δέν είνε ένας άπλος ρήτορας άλλ' άνθρωπος που μās λέγει με θαυμαίο τροπο την καρδιά του και το πνευμά του. Δέν είνε μόνον ο γραμματισμένος και φιλόσοφος φίλος της άρμονίας μεταξύ του λόγου και των έργων για τον όποιον ή έκλογή της Στοκχόλμης με κάνει να χάρουμαι. Είνε ακόμα και ο Γάλλος. "Όταν περάσουν τά βāsανα όλοι θα αναγνωρίσουμε ότι ο R. R. έσωσε την τιμή μας και ότι, πρώτος αυτός, σε μιά ώρα σχεδόν παγκόσμιας τρέλλας, εξέφρασε, με την άμειλικτη δύναμη της αγάτης, τις αιώνιες ιδέες που άποτελούν την άθάνατη δόξα του Γαλλικού πνεύματος.»

✱

Ίδου τώρα τι λέγει ο Henry Bataille, μιά δόξα του σύγχρονου Γαλλικού θεάτρου, συγγραφεύς πολλών δραματικών έργων.

«Ζητώ συγγνώμη γιατί δέν είμαι καλά ένήμερος του ζητήματος από τά έργα του Romain Rolland γνωρίζω μόνον το Jean-Christophe, το άπέραντο αυτό και τόσον ώραίο έργο, καθώς και τά βιβλία του κριτικής μουσικής, άριστουργήματα εις το είδος τους.

«Δέν γνωρίζω το «Υπεράνω της διαμάχης». Μόνον άποδοκιμασίες έδιάβασα γι' αυτό το έργο στις έφημερίδες· άλλ' άκριβώς ή υπερβολή μερικων επιθέτων μου έγέννησαν εύκολα μιά δυσπιστία.

«Ήταν δυνατό ένας συγγραφεύς όπως ο R. R. να πάει ενάντια στη πατρίδα του;

«Δέν θέλω να το πιστέψω!

«Κι' έγώ ο ίδιος γνωρίζω, σε άλλη σειρά ιδεών, τι συκοφαντίες μπορεί να έφεύρει το μίσος και ο θυμός, άμα πρόκειται για πνευμα λίγο πολύ άνε. ξάρτητο. Ξέρω καλά τον τρόπο που μεταχειρίζονται αυτοί οι άνθρωποι για να παραμορφώσουν τις πειο εύγενείς σκέψεις και τις πειο μεγάλες ειλικρίνειες, ώστε να μην περιμένω πριν να πω τη γνώμη μου, να διαβάσω πρώτα, μέσα στην ήσυχία του σπουδαστηρίου μου, το κατατρεγμένο έργο.

«Έπειτα, δέν υπάρχει άμφιβολία, ότι ή άπονομή του βραβείου Nobel, άνταμειβοντας δίκαια δλόκληρο το έργο του συγγραφέα, έχει υπ' όψη της ιδιαιτέρα το «Υπεράνω της διαμάχης» και τείνει πιθανώς να τον παρασύρει ίσως και πέρα από τη σκέψη του.

«Και σās παρακαλώ να χαιρετίσετε έδω κάτι λυπηρό που μπορεί να υπάρχει στην εκδήλωση αυτού του άπλου ζητήματος εύσυνειδησίας, αν τέτοια συμβαίνει.

«Φαντασθήτε το δρᾶμα· συγγραφεύς που, επειδή επέταξε μερικά λόγια ειλικρίνειας και συγκίνησης, αισθάνεται να έχει γίνει λεία των κοιμμάτων, ακόμα και όταν τον έγκωμιάζουν, βλέπει να τον παρασύρουν πέραν από τον έαυτό του ή τουλάχιστο έξω από την ίδια του συνειδηση!

«Ή δύναμη των λέξεων είνε τρομαχτικό πράμα· φυτρώπου χωρίς έκείνος που τις έσπειρε να συγκρατήσει την καταπληκτική τους αύξηση.

«Ίσως να μη συμβαίνει κάτι τέτοιο με τον R. R., αλλά μ' άρέσει έτσι να φαντάζουμαι τά πράγματα και κάτι μου λέγει μυστικά μέσα μου πώς ή ύπόθεσή μου δέν απέχει από την αλήθεια.

«Τελος, για μās τους θεατάς, χωρίς να κρίνουμε το ζήτημα, πρέπει να λυπούμεθα για τις υπερβολές της έπιδοκιμασίας ή της άποδοκιμασίας γιατί

και ή δυο έχουν τά κακά τους· άποδοκιμάζω τις υπερβολικές βρισιές εναντίον του R. R. Άποδοκιμάζω από το άλλο μέρος πάλι μιά έγκωμιστική άπονομή που φαίνεται να θέλει να τον παρασύρει έξω από την πατρίδα του. Είνε πιθανόν ότι, όπως πάντοτε, ή αλήθινή στάσις πρέπει να βρίζεται άνάμεσα στις δυο υπερβολές και άνάμεσα στις δυο θέσεις.

«Θά διαβάσω λοιπόν το «Υπεράνω της διαμάχης», αλλά, πριν άπ' αυτό, θέλω να περιορισθώ, σε κάποιο άλλο άνάγνωσμα που το βρίζω επίσης επίκαιρο, που θε μου δόση ίσως κάθε ίκανοποίηση.

«Ναι, αυτό άγοισι την άναγκη να ο αβέσπο έναν άνθρωπο για τον όποιον πολύ λίγο μιλούν, άλλα του όποιου ή εξαφάνιση έγινε αισθητή πολύ σκληρά και γίνεται σκληρότερη κάθε μέρα· έναν άνθρωπο που ειπε πράματα, ίσως επίσης καταραμένα, άλλα πράματα που ήταν τόσο μεγάλα, τόσον άναγκαία, τόσον άναμφίβολος ώραία : Τον «Τολστόη» του!»

ΑΛΕΞΑΝ.

Γ. ΠΟΥΛΑΚΗΣ

ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΤΟΜΙΚΙΣΜΟΣ. — Στο «*Mercure de France*» της 16 Νοέμβρη δημοσιεύτηκαν μέρη από μιά πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη του κ. Σ. Μποβέ διευθυντή του περιοδικού της Ζυρίχης «*Wissen und Leben*» που ο ίδιος έδημοσίευσε στο περιοδικό του επάνω στο ζήτημα του Κρατισμού και του Άτομικισμού.

Τά μέρη αυτά τά μεταφράζουμε και τά δημοσιεύουμε και μεις για τους άναγνώστες των «Γραμμάτων».

Μήπως ένα από τά πειο χτυπητά χαρακτηριστικά της ρωμαϊκής αντίληψης δέν ήταν άκριβώς ο κρατισμός;

Μήπως όλος ο 17ος γαλλικός αιώνας από το Ρισελιέ ως την άκύρωση του Νόμου της Νάντης δέν ήταν κρατικός; Όσο για τον Ναπολέοντα τον Α', αν μου παρατηρούσαν πώς ήταν ένα περαστικό φαινόμενο θα άπαντούσα πώς δέν θα πραγματοποιούνταν χωρίς την συνεργία του περιβάλλοντος, και ακόμα, αν δέν υπήρχε ή προετοιμαστική δουλειά του Γενεβουσιάνου Ρουσσώ.

Ή ιστορία της τρίτης Δημοκρατίας είναι πλούσια από κρατικά στοιχεία και είναι στη Γαλλία όπου ο σοσιαλισμός φαίνεται πώς βρήκε την πειο δεσποτική του εκδήλωση.

Μήπως στις ανθρώπινες ομάδες δέν βλέπουμε να περνούν διαδοχικά ο άτομικισμός και ο κρατισμός; Και όταν ή μικρές ομάδες συγκεντρωμένες πειά άρκετά (κοινοότητες, δήμοι) συγχωνεύονται σε μιά μεγαλύτερη ομάδα δέν βλέπουμε να ξαναρχίζει ή μεταβολή που τείνει στην ίσορροπία των δυο δυνάμεων που είνε ίσα χρήσιμες;

Ή φυλή δέν μπαίνει έδω μέσα παρά για πολύ λίγα πράγματα. Όλα έξαρτούνται από τη στιγμή, από τον σταθμό που παρατηρείται στην εξέλιξη αυτήν της κοινωνικής φυσικής. Ο Μπαλζάκ γράφοντας στα 1531 τον «Πρίγκηπα», ο Κορνήλιος γράφοντας τον «Όράτιο» στα 1640 μεγαλύνουν τον κρατισμό. Ή κ. ντε Σιάελ παρατηρώντας την Γερμανία στα 1805 και ο Σταντάλ στα 1820-1840 την Ίταλία, θαυμάζουν τον άτομισμό. Διαλέγοντας άλλες «στιγμές» θα μπορούσε να αντίταξη κανεις στους συγγραφείς αυτούς, το Ραμπελαί και τον Ντιντερό, τον Μακιαβέλι και τον Τρόισκε. Δέν αναφέρω παρά μερικά όνόματα, *currente calamo*. Μά δε θάτανε ενδιαφέρον να μελετηθι ή αυτή την άποψη, και για αντίθεση στον Τρόισκε, ο ρόλος του Μόμσεν που διαμαρτυρότανε (στα 1821) για τον

άτομισμό και πολεμούσε τον σοσιαλισμό του Κράτους ; Και η μεγάλη επιτυχία του Φρεϊτάγκ, με το Soll und Haben, δεν άγγίζει άκόμη στο πρόβλημά μας ;

Μπορεί να ειπωθή άπλά πώς τη στιγμή αυτή η γερμανική διάνοηση είναι άκόμα δυνατά έπηρεασμένη από τον κρατισμό, ένθ η λατινική διάνοηση άντιδρά, άπ' έδω και λίγα χρόνια. Να ειπωθή όμως πώς πρόκειται για ζήτημα «φυλής» είναι μια ύπερφυσική έξήγηση άντικρουμένη από την ιστορία. Η άλήθεια μου φαίνεται πώς είναι πειδ πολύπλοκη.

Ήταν εποχή που στην Εύρώπη και άλλου ήταν άναγωνισμένος ο θριάμβος του θετικισμού που ξεφυλίστηκε στον ύλισμό, που δεν βλέπει πειά παρά οικονομικά πράγματα, όπου η δύναμη άντικαθιστά το δίκαιο, όπου ο κοινωνικός μηχανισμός σβύνει της άτομικές συνειδήσεις. Η δόξα του Μπέρξωνα θάναι ότι άντέδρασε από τους πρώτους και πειδ δυνατά από κάθε άλλονε για τη ξηρασιά αυτή των ψυχών. Μά πλην από τη γενικήν άρρώστειαν, είναι το ουσιώδικο αυτό γεγονός που καμόνονται να μην το ίδουν. Η Γαλλία και η Γερμανία βρίσκονται σε «στιγμές» διάφορες της εξέλιξης τους. Η Γερμανία πολύν καιρόν καθυστερημένη από τα λάθη της αυτά και από την πολιτική των άντιπάλων της, εύρίσκει στη πραγματοποίηση της ένότητας, σε μια στιγμή που θυμίζει πολύν τον γαλλικό 17ο αιώνα. Κερδίζει με γιγάντια βήματα, τον χαμένο καιρό, μά πρέπει όμως άκόμα να περάση τους άναγκαίους σταθμούς· σήμερα είναι άκόμα χωρισμένη από τη Γαλλία με την Ήπανάσταση. Όπως υπάρχει όμως παρ' όλα αυτά ένα εύρωπαϊκό πνεύμα από το όποιον κερδίζουν και αυτοί οι καθυστερημένοι, και άφου η Γερμανία είνε σε πολλούς κλάδους (όχι πολιτικούς) στη πρώτη σειρά των νεωτέρων έθνών, προκύπτει γι' αυτήν ένα παράξενο μτέρδεμα. Δίνει έπιστημονικούς τύπους πολύν μοντέρνους, σε άντίληψες για μάς παλές και άχρηστες, ο Ντεκάρτ της καλείται Όσβαλντ ή Χαϊκελ, ο Μπασουέ της καλείται Λάσσον ή Νούμαν ! Η σειρά της σήμερα να είναι «το μεγάλο Έθνος» και να κάνει από ματαιοδοξία δυσάρεστες της καλλίτερες της ιδιότητες.

Μά δεν είναι γερμανική ή παροιμία αυτή που λέγει «φρόντισαν να μη φυτρώουν στον ουρανό δέντρα». Η ιστορία των ήμερών μας και των προσεχών χρόνων θά έξισώση χωρίς άμφιβολία πολλές «καθυστερήσεις» και σε μια Εύρώπη καλλίτερα ίσορροπημένη θά είναι άχρηστος ο χθεσινός κρατισμός.

Η ιστορική εξέλιξη μάς δείχνει πώς ο κρατισμός δεν είναι καμωμένος από μιά ιδιαίτερη φυλή· μπορεί το ίδιο να ειπωθή και για τον άτομισμό...

Τί είμπορεί να έννοηθή πραγματικά με τον άτομισμό ; Μήπως είναι η έλευθερία (σχετική) του άτόμου ή του όμίλου ; φαίνεται καλά πώς η πρώτη είναι και η πρώτη και η ουσιώδικη χωρίς να θεληθή για τούτο να άρνηθή τη δεύτερη· μά η δεύτερη δεν έχει παρά ένα μέσο για να άσφαλίση τη πρώτη. Η άτομική έλευθερία (στη πρώτη της έννοια) μπορεί να είναι έξωτερική ή έσωτερη, μπορεί να είναι πολιτική, ή διανοητική ή ήθική. Πάντοτε σχετική, είναι το ένα ή το άλλο ή και το ένα και το άλλο. Κατά τη στιγμή και κατά το περιβάλλον.

Κάθε λαός έχει την άτομική του έλευθερία : Κάτω από το δεσποτισμό τα άτομα τα στερημένα κάθε πολιτικού δικαιώματος είμπορούν να είναι πολύν έλεύθερα στη ιδιωτική τους ζωή. Σε δημοκρατία, οι πολίτες μπορεί να τυρανιούνται από ένα έπίσημο δόγμα. Μέσα στις δυο αυτές άκρότητες υπάρχει θέση για όλες τις διαφορές. Στο 16ο αιώνα η Μεταρρύθμιση παρουν

σιάστηκε σε πολλά από τα καλά μυαλά σαν μια άτομική άπελευθέρωση· μά ο Καλβίνος δεν άνησύχησε ύστερα από λίγο τον Ραμπελαι ; Και ο Ρουσσάρ μήπως δεν έδήλωσε πώς βρήκε περισσότερη έλευθερία πίσω από την άνθεντική έπιβολή της καθολικής εκκλησίας ; Και για να επαναλάβωμε τα παραδείγματα που άναφέρονται παρά πάνω : ο άτομισμός των ήρώων του Σταντάλ δεν είναι διόλου όμοιος εκείνου της Γερμανίας της κυρίας Στάελ, μήτε εκείνος του Ραμπελαι στη Abbaye de Thélène· και βγαίνει συμπεράσμα πώς προτού άποδοθή σ' ένα έθνος, ή σε μια «φυλή» το μονοπώλιο του άτομισμού θά πρέπει να ειπωθή καθαρά τι έννοούν με την λέξη αυτή..

Όσον κι' αν είναι δύσκολο να προσδιορισθή ο χαρακτήρας ενός άτόμου, είναι πειδ δύσκολο να όρισθή ο άτομισμός ενός όμίλου. Και όμως υπάρχει.

Είναι στενά δεμένος με τη πολιτική κυριαρχία της ομάδας αυτής ; Το θέμα είναι τόσο πλατύ τόσο πολύπλοκο, που θάπρεπε να του άφιερωθή μια ειδική μελέτη. Σήμερα άρκομαι να βεβαιώσω άπλά την πεποιθήση αυτήν : ότι ο κοινωνικός όμιλος είναι ένα μέσο και όχι σκοπός (να ειπωθή δηλαδή καθαρά πώς είμαι άντικρατικός). Ο σκοπός του κοινωνικού όμίλου, είναι να συμβάλη στη μεγαλύτερη ευτυχία του άτόμου, προστατεύοντάς το, εκπαιδεύοντάς το, και ίσορροπίζοντάς την έλευθερία του καθενός με τα δικαιώματα όλων.

Θά ήταν έγκληματικό σφάλμα, η ύσσια του σκοπού για το μέσο, δηλαδή της άτομικότητας του πολίτη σ' εκείνη της ομάδας.

Που θά σταματήση λοιπόν η άναγκαιά άρμοδιότητα της ομάδας, σε τρόπο να προστατεύη χωρίς να καταπιέξη ; Είναι το πρώτο πρόβλημα. Και από όλες της συγκεντρωτικές ομάδες στις όποιες άνήκουμε, (δημος, έπαρχία, έθνος, Εύρώπη, Άνθρωπότης) ποιά είναι σήμερα ή πειδ άρμόδια για να μάς προστατεύση ; Είναι το δεύτερο πρόβλημα.

Και ο κ. Ε. Μποβέ τελειώνει με το παρακάτω συμπέρασμα.

Είναι φανερό πώς στην αιώνια αυτήν πάλην μεταξύ του κρατισμού (άρμοδιότης της ομάδας) και του άτομικισμού (έσωτερική έλευθερία του πολίτη) δεν θά φτάσωμε ποτέ σε μιά ίσορροπία σταθερή. Θά προχωρήσωμε χάρις στις επαναστατικές δημιουργίες πάντα άνανεωμένες από τα άτομα. Τέλος είναι φανερό από την πείρα και από την λογική, πώς η έλευθερία του άτόμου θά μεγαλώση όσο η ομάδα (σήμερα άρμόδια) στην όποια προσδέεται (άπό τη θέλησή του) θά μεγαλώση και αυτή.

Και ίδου γιατί τελειώνω λέγοντας : Λωζανέγος γέννημα, Έλβετός από τη θέλησή μου τη πολιτική, αισθάνομαι τον εαυτό μου Εύρωπαίο από όλα εκείνα που η Γερμανία, η Γαλλία, ή Ίταλία, μου έδωκαν στο πνεύμα μου, και από τώρα, πέραν από όλους τους όρίζοντες, το όνειρο της καρδιάς μου πετά στην άνθρώπινη άδελφότητα των έλευθέρων ανθρώπων.

A. FERDINAND HEROLD: ΓΙΑ ΤΟΝ EMILE VERHAEREN. — Στις 27 του Νοέμβρη πέθανε στη Ρουάν από ξαφνικό δυστύχημα ο ποιητής Αιμίλιος Βεράρεν.

Ο Αιμίλιος Βεράρεν ήταν ποιητής αξίος θαυμασμού· το πλούσιο και εύγενικό του έργο θά στέκει πάντα για παράδειγμα της δύναμης και της γαλήνης και από το έργο του αυτό θά έννοηθή και η ζωή του, που ύπηρεξε τόσο άπλη, ώραία και δυνατή.

Γεννήθηκε στις 21 του Μάη 1855, στο Σαιντ Άμάντ της Φλάντρας όχι μακριά από την Άμβέρσα.

Ἀπὸ παιδί ἐθαύμαζε τῆς κοιλάδες ποῦ βρέχει ὁ ποταμὸς Ἐσκῶ καὶ ἐγνώρισε τὴ μεγάλη πόλη μὲ τὰ περήφανα μνημεῖα ποῦ δέχεται τὰ πλοῖα τοῦ κόσμου στὸ πάντοτε ζωηρὸ λιμάνι τῆς.

Καὶ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, θὰ ἀγαπᾷ τῆς κοιλάδες τῆς πατρίδας του καὶ θὰ ἀγαπᾷ τῆς πόλεις ὅπου ὅπως τὴν Ἀμβέρσα, νοιώθεται ἡ ὁμορφιά καὶ μανθάνεται ὁ σεβασμὸς στὴ δουλειά, ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ εἶδος τῆς.

Στῆς Βρυξέλλες καὶ στὴ Γάντη πῆρε τὰ πρῶτά του μαθήματα ὕστερα πῆγε στὴ Λουβαίν κ' ἐσπούδασε δικηγόρος.

Οἱ πρῶτοι του στίχοι ἐδημοσιεύτηκαν, στὴν «Ἑβδομάδα», ἐφημερίδα ποῦ ἔβγαζαν οἱ σπουδαστὲς στὴ Λουβαίν.

Ἦταν τότες ἡ ἐποχὴ ποῦ ἄρχιζε τὸ φιλολογικὸ ξύπνημα στὸ Βέλγιο. Ὁ Βεράρεν δὲν εἴμποροῦσε νὰ μείνῃ ἀδιάφορος στῆς συζήτησης γιὰ τὴ τέχνη καὶ τὴ φιλολογία καὶ ἂν ἐτελείωσε τῆς σπουδὲς του καὶ πῆρε τὸ δίπλωμά του δὲν ἐσκέφθηκε νὰ ἐξασκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου· μὰ, μὲ ὅλη του τὴ δύναμη, μπῆκε μέσα στὴ ποιητικὴ πάλη.

Ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὰς τῆς «Jeune Belgique» καὶ συνεργάστηκε στὴν «Art Moderne» στὴ «Société Nouvelle» καὶ ὕστερότερα στὸ «Coeur Rouge» στὸ «Reveil» καὶ στὴ «Wallonie». Περιοδικὰ δὲν ἔβγαίνε πειὰ στὸ Βέλγιο ποῦ νὰ μὴν ἔχη τὴ θέση ὁ Βεράρεν.

Ἀργότερα, ἦταν περιζήτητος ἀπὸ τὰ γαλλικὰ περιοδικὰ καὶ θάταν πολὺ ν' ἀραδιαστοῦν ὅλα τὰ περιοδικὰ ὅπου ἐδημοσίευσε ποιήματα ἢ ἄρθρα.

Στὰ 1883 ἐδημοσίευσε στῆς Βρυξέλλες τὴν πρώτη του ποιητικὴ συλλογὴ, τῆς Flamandes. Ἀγαποῦσε τοὺς παλιούς διασκόλους ποῦ εἶχαν ἐνχαρίστηση νὰ ζωγραφίζον ἀνθρώπους γεμάτους ὑγεία καὶ πραγματικὴ χαρὰ· μὰ εἶχε τόσο διαπεραστικὸ τὸ βλέμμα ποῦ τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν ἰδῆ τοὺς ζωντανούς ἀνθρώπους ποῦ κινιόντουσαν γύρω του.

Δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἐκεῖνους γιὰ τοὺς ὁποίους μόνον τὸ παρελθὸν ὑπάρχει καὶ εἶναι πάντα ἐπιρρασιμένοι ἀπὸ τὴ θύμηση ἑνὸς παλιοῦ ποιήματος ἢ μιᾶς εἰκόνας.

Ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ σύγχρονα πράγματα. Ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ λιμάνια, γιὰ τοὺς σταθμούς, γιὰ τὰ ἐργοστάσια. Νοιώνει ὅλο τὸ μεγαλεῖο καὶ ὅλη τὴν ὁμορφιά τους, θὰ προσπαθῆσῃ νὰ τὴν ἐκδηλώσῃ καὶ θὰ τὸ ἐπιτύχῃ.

Ὑστερα ἀπὸ τοὺς Moines (1886) τὰ Soirs (1887), τὰ Debacles (1888), τὰ Flambeaux Noirs (1890), τὰ Apparus dans mes chemins (1892) βιβλία ὅπου ἔχουν δημοσιευθῆ πολλὰ ὠραιότατα ποιήματα μὰ ὅπου φαίνεται ὅτι ζητᾷ νὰ βρῆ τὸ δρόμο του, δίνει στὰ 1893 τῆς Campagnes hallucinées, ποῦ ἀκλουθᾷνε στὰ 1895, τὰ Villages illusoirs καὶ ὕστερότερα ἡ Villes Tentaculaires.

Ὁ Βεράρεν ἔχει βρῆ πειὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ζώντας στὸ γεμᾶτο ζωὴ βιομηχανικὸ αὐτὸ Βέλγιο, ἀγκωνίζοντας τοὺς ἐργατικὸς πληθυσμοὺς ποῦ εἶχαν συνείδηση τῆς δυνάμεις τους, ἐνοιωσε βαθειὰ πόσο ἀξίζει ἡ νεώτερη ζωὴ. Τὰ μάτια του γεμίζουν ἀπὸ εἰκόνες νέες καὶ δὲν τοῦ λείπουν ἡ λέξεις νὰ τῆς ἀποδώσῃ. Ὁ Βεράρεν δὲν ἐπιρρασιέται ἀπὸ κανένα. Εἶναι ὁ ἐμπνευσμένος, δυνατὸς καὶ τρυφερὸς ποιητὴς, πολυσύνθετος σὰ τὴ ζωὴ αὐτὴ ποῦ θαυμάζει καὶ ποῦ λατρεύει. Ἀνακατείνεται μὲ ὅ,τι τὸν τριγυρνᾷ καὶ ὅ,τι εἶναι γύρω του ἐνώναται μαζί του. Μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ πῶς τὸν ἐγώνουν μὲ τὴ παγκόσμια ζωὴ μυστικὲς χορδὲς καὶ δοκιμάζει ὅλες τῆς τῆς διάφορες ἐκδηλώσεις. Γι' αὐτὸ τὸν βλέπουμε νὰ ὑποφέρει μαζί μὲ τοὺς δύστυχους καὶ

νὰ ἐνθουσιάζεται μὲ τοὺς ἐνθουσιασμένους. Ἔχει ὑπέροχες χαρὲς καὶ ὁ κόσμος παρουσιάζεται ἐμπρὸς του μὲ ὅλη του τὴ λαμπρότη.

Ἀκόλουθα γράφει τῆς Heures Claires, τὰ Visages de la Vie, τῆς Petites Legendes, τῆς Forces tumultueuses, τῆς Heures d'après midi, τὴ Multiple Splendeur, τοὺς Rythmes souverains, τὰ Blès Mouvants.

Τῆς παραμονὲς τοῦ πολέμου θὰ ἐδημοσίευσ τῆς Flammes hautes βιβλίο ποῦ πειὰ δὲ θὰ ἐκδοθῆ παρὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰρήνη.

Ὁ Βεράρεν δὲν ξεχνᾷ ποτὲς τὴ πατρίδα ὅπου ἐγεννήθηκε καὶ ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ ἐνοιωσε πῶς ἓνας ἀκατάστρεπτος δεσμὸς τὸν ἔδενε μὲ τὴ φύση.

Τραγουδοῦ τὴν Φλάντρα καὶ μ' ἓνα γενικὸ τίτλο «Ἡ Φλάντρα ὅλη», τῆς ἀφιερώνει τὰ ποιήματα, Les Tendresses Premières, ἡ Gouirlande des Dunes, οἱ Heros, ἡ Plaines, ἡ Villes à pignons.

Ὁ Βεράρεν ἔγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα. Ἐδημοσίευσ τῆς Aubes καὶ τὰ ἔργα του Le Cloître, Philippe II καὶ ἡ Ἑλένη τῆς Σπάρτης παίζονται μὲ δίκαιη ἐπιτυχίαν.

Τεχνοκρίτης δίδει στῆς κριτικὲς του πραγματικὰ ἀντίληψη καὶ γούστο καὶ ἀποχτὰ αὐθεντία σταθερῆ.

Ἡ ζωὴ του φωτίζεται ἀπὸ μιὰν ἀγάπη λεπτότατης τρυφερότητας. Δὲν ὑπάκουσε ποτὲ παρὰ στὴ συνείδηση του κ' ἐπεβλήθηκε σ' ὅλους μὲ τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἐλευτέρας μεγαλοφυΐας του.

Ἡ ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ ζητοῦν τὴ συνεργασία του, ἀπὸ παντοῦ τὸν ζητοῦν νὰ κάμῃ διαλέξεις, ὅλοι θέλουν νὰ τὸν γνωρίσουν. Καὶ ὅμως δὲν ἔχασε τίποτε ἀπὸ τὴν ἀπλότητα του χωρὶς νὰ προσποιεῖται πῶς περιφρονᾷ τὴ φήμη ἢ τὴ δόξα. Εἶναι εὐτυχισμένος.

Εἶναι εὐτυχισμένος. Καὶ ἔξαφνα στὸ δραστήριο Βέλγιο, στὸ μικρὸ ξυπνὸ ἔθνος ποῦ δουλεῖ μὲ χαρὰ ὅλες τῆς τέχνης τῆς εἰρήνης χυμίζει ἓνας φοβερός ὄχτρος. Ἐνα ἔγκλημα γίνεται. Ἐνας ἐπίορκος δὲ διατάζει νὰ συντρίψῃ τὸ λαὸ ποῦ εἶχε ὑποχρέωση νὰ προστατέψῃ. Μαθαίνει τὸ μῖσος σ' ὅσους δὲ ξέρον παρὰ τὴν ἀγάπη. Ὁ Βεράρεν πηγαίνει παντοῦ ὅπου τὸν καλοῦν νὰ πῆ τί εἶναι ἡ πατρίδα του καὶ λέγει ὅλη τουτὴ περιφρόνηση ποῦχει γιὰ κείνους ποῦ μὴ ὄντας εὐχαριστημένοι ποῦ εἰσέβαλαν, τὴν ἐρήμωσαν κιόλας χυδαῖα.

Λέγει τί ὑποφέρει τὸ Βέλγιο καὶ κεντηριάζει βαθειὰ τοὺς ἀνανδρους ποῦ τὸ ἐπλήγωσαν.

Γιὰ τελευταῖο του ἔργο ἀφίνει τὰ Ailes rouges de la guerre, ἓνα ἀπὸ τὰ δυνατότερα καὶ εὐγενικότερα ἔργα ποῦ ἔχει γράψει.

Τοῦμαθαν νὰ μισῆ καὶ εἶναι δυστυχῆς ποῦ μισῆ. Πρέπει νὰ χτυπηθοῦν χωρὶς οἶκτο οἱ κακοὶ καταχτητῆς. Δὲ θὰ τοὺς συχωρέσῃ. Μὰ μήπως εἶχε χάσῃ κἀθε ἐλπίδα; Μήπως πιστεύει πῶς τὸ μῖσος θάναυ αἰώνιο; Ὁχι. Ἀγάπησε πάρα πολὺ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὁμορφιά γιὰ νὰ πιστέψῃ στὸ θρίαμβο τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀσχημίας.

Ὁ Βεράρεν διετήρησε πάντα ὅλη τὴ νεότητα τοῦ μυαλοῦ καὶ τοῦ σώματός του. Ἦταν μιᾶς ἀξιοθαύμαστης καλωσύνης. Ἐδέχονταν μὲ τὴν περὶ εὐχάριστον καλωσύνη τοὺς νέους. Δὲν τὸν ἐπλησίαζε κανεὶς χωρὶς νὰ τὸν ἀγαπήσῃ ὕστερότερα.

Καὶ οἱ φίλοι του, στῆς ὥρες τῆς ἀνησυχίας τους, πάντα θὰ ζητοῦν πειὰ θάταν ἡ συμβουλή ποῦ θὰ τοὺς ἔδινε γιὰ νὰ βγουν ἀπὸ τῆς στενοχώριες τους.

ΑΛΕΞΑΝ.

ΜΕΤΑΦΡ. Γ. ΑΛΛΑ

Ο ΣΠΙΝΟΖΑ ΚΑΙ Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ. — Ἡ ἠθικὴ τοῦ Σπινόζα εἶναι ἓνα δράμα ποῦ κλείνει τέλος μέσ' τῆ γαλήνη. Ἄλλ' ἡ γαλήνη αὐτὴ δίνει, σὲ κείνους ποῦ ἔχουν εἰσχωρήσει στὴν ψυχὴ τοῦ προσώπου, τὴν πιὸ τραγικὴ συγκίνησι.

Διερωτοῦμαι ἂν δὲν μπορούσε κανεὶς νὰ γράφει τραγωδία ποῦ νὰ τελειώνει τόσον ἤρεμα ὅσο ἡ ἠθικὴ τοῦ φιλοσόφου. Τ' ὀρηκτικὸ ρέμα ποῦ πέφτει μὲ κρότο ἀπ' τὸ βουνὸ μεταβάλλεται σὲ λίγο σ' ἓνα ποτάμι μὲ τρεχάμενα διαυγῆ καὶ καθαρὰ νερά. Ἄλλ' εἶναι πάντα τὰ ἴδια ποῦ ἔκαμαν τὸ χεῖμαρρο.

Ο ΣΠΙΝΟΖΑ ΩΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ. — Δὲ γνωρίζω τίποτε πιὸ θλιβερὸ ἀπὸ τὰ θεωρήματα τοῦ Σπινόζα, μὲ τὴ φαινομενικὴ γαλήνη ποῦ πραγματεύονται γὰ πάθη, γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ γιὰ τὴ σκλαβιά τῆς ψυχῆς.

Ὁ Σπινόζα ἔβαλλε σ' αὐτὰ ὅλη του τὴν ψυχὴ καὶ αὐτὴ ἡ μαθηματικὴ ψυχρότητα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μάσκα γιὰ νὰ κρύψει μιὰ εὐαισθησία παλλόμενῃ καὶ θερμῇ τῶν συγκινήσεών του. Ὅτι καὶ νὰ ποῦν, βρίσκω πῶς ὁ Σπινόζα εἶναι θλιβερός καὶ ἡ ἐλευθερία τὴν ὁποῖαν διδάσκει εἶναι μιὰ βαθμίδα ὑψηλότερα ἀπὸ τὴ σκληρότητα καὶ ἀκόμα ὠμότητα. Ἄς μὴ ξεχνοῦμε τοὺς στίχους τοῦ Lucrèce :

« Suave, mari magno, turbantibus aequora ventis
E terra magnum alterius spectare laborem ».

Ὁ Σπινόζα δὲ φαίνεται νὰ θαυμάζει ἀπὸ τὴ γῆ τίς σπρροπάθειες τῶν ναυτῶν.

E. ARMAND: ΣΤΙΧΟΙ ΕΝΟΣ ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΥ. — Ὁ E. Armand τοῦ ὁποῖου τὰ «Γράμματα» δημοσιεύουν τὸ παρακάτω ποίημα, ἀνήκει στὸ κόμμα τῶν ἀναρχικῶν τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ ξεχωρίζει ἀπ' τοὺς ἄλλους πολὺ. Σ' αὐτὸν ὁ ἄτομισμός καὶ ὁ μυτικισμός, χωρὶς κανένα περιορισμὸ, ἀκολουθοῦνε πότε ἐνωμένοι, συνταυτισμένοι, καὶ πότε ὁ ἓνας εἰς βάρος τοῦ ἄλλου τὴ γραμμὴ τῆς ἐξέλιξης τῶν. Τὴ σειρά τῶν ποιημάτων του, μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Στῆχοι ἐνὸς φυλακισμένου» ὁ E. Armand ἔγραψε, γιὰ νὰ σκεπάσει τίς μελαγχολικὰς ὄψεις τῆς μοναξιάς του ποῦ πέρασε στὴ φυλακὴ La Santé. Εἶχε καταδικαστεῖ δυὸ ὀλόκληρα χρόνια, γιὰ τὸν κατηγορήσαν γιὰ κινδηλοποιό. Αὐτὸ ποῦ δημοσιεύουν τὰ «Γράμματα» εἶναι ἓνα ἀπ' τὰ ὠραιότερα.

«Ἡ καμπάνα τῆς ἐπιβίβασης χτυπᾷ! Εἶν' ἡ ὥρα τοῦ ἀποχωρισμοῦ!
Ἄγαπητικίαι! κλαῖτε, μὰ χωρὶς ἐπιτυχία οἱ θρηνοὶ σας,
Δοκιμαζοῦν νὰ σταματήσουν τὴν ὄρμη τῶν τολμηρῶν
Ποῦ πῖνε νὰ φύγουν. Γιὰ νὰ φεύγουν τὸ μαγνήτη τῶν θελητήρων σας

Θά πει πῶς τοὺς τραβᾷ σκοπὸς δυνατός. Μήπως πάνε νὰ κατακτήσουν
Τὴν τήχη, αὐτοὶ οἱ τρελλοὶ, καὶ νὰ κλέψουν ἀπ' τὴ Γολγόνδη
Τὸ χρυσὸ τῆς; Ἡ μήπως, στρατιῶτες, γιὰ νὰ δοξαστοῦν
Πάνε ν' ἀποβιβάστούνε σὲ κιμμιά γωνιά τοῦ κόσμου,

Ὅπου, σφάζοντας ἓνα λαὸ ἀνυπεράσπιστο,
Θ' ἀνακηρυχτοῦν ἥρωες; Ὅχι, βλέπει κανεὶς τὴν ἀνδρεία
Γραμμένη στὸ μέτωπό τους. Καθαρὰ καὶ ἄδοξα εἶναι τὰ μάτια τους,

Καὶ τὸ κάθε τί στοὺς τρόπους τους, δείχνει πῶς εἶναι γενναῖοι.
Τὸ βαπόρι ξεκινᾷ τέλος. Πάνω ἀπ' τὸν ἕλικα του
Ποῦ κάνει ν' ἀφσφίζουν τὰ νερά διαβάξω τὸ φανταστικὸ ὄνομα: Οὐτ οπία»

ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ ΣΟΦΙΣΤΗΣ. — Ὁ ζωγράφος Lorenzo Viani μοῦ διηγήθηκε κάποτε τὸ ἐξῆς χαριτωμένο γεγονός: Ὅταν ὁ ποιητὴς Ceccardo-Roccatagliata-Ceccardi καὶ ὁ φιλοσοφικὸς σοφιστὴς Giovanni Papini, συναντήθηκαν γιὰ πρώτη φορά, ὁ φουριόζος συγγραφέας τοῦ «Il Crepuscolo dei Filosofi», εἶπε μὲ τρόπον εἰρωνικό: «Ἐγὼ δὲ διαβάξω τοὺς νεώτερους ποιητὴς θὰ ἐδοκίμαζα μιὰ μεγάλῃ ἀπογοήτευση». «Κ' ἐγὼ — ἀπεκρίθη μὲ ὕφος τραγὸν ὁ Ἀπουάνος ποιητὴς — ἐγὼ διαβάξω τοὺς φιλοσόφους Ἑλλη- νες καὶ Λατίνους».

Η ΗΔΥΠΑΘΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΑΒΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ. — Ἡ ἄδολη αὐτὴ ἡδυπάθεια, ποῦ βρίσκομε στὴν Ἀραβικὴ φιλολογία δὲν ἔγινε γιὰ ν' ἀπαρέσκει σὲ μᾶς τοὺς μεσημβρινούς. Γράφοντας, σκέπτομαι τὸν «Κῆπο τῶν Ρόδων» τοῦ Saadi.

Ποτὲ τὰ ἐρωτευμένα πρόσωπα αὐτοῦ τοῦ ποιητῆ δὲν ἔχουν περισσό- τερο πνεῦμα, περισσώτερη χάρη, περισσώτερη τρυφερότητα, περισσώτερη εὐ- γένεια καὶ πρὸ πάντων περισσώτερη φιλοσοφία, παρὰ μόνον ὅταν τὰ κυρι- εῦει ἡ ἡδυπάθειά τους· περισσώτερη φιλοσοφία προπάντων, αὐτὸ εἶναι ἀξιο- σημείωτο. Ποτὲ δὲ θαυμάζουν μὲ τὸ πιὸ ἐλεύθερο μάτι τὸ διάβα τῶν ἀν- θρώπωνων πραγμάτων, παρὰ μόνον ὅταν ἡ θέλησή τους εἶναι λιγώτερο ἐ- λεύθερη.

ΕΝΑΣ ΑΠΛΟΣ ΛΟΓΟΣ. — Στὸ φυλλάδιο 28-30 τῶν «Γραμμάτων» δια- βάξω μὲ τὴν ὑπογραφή Γ. Ἄγ.:

«Ὁ συγγραφέας—πρόκειται γιὰ τὸν P. Sujetloff: Ἐπιστήμη καὶ Θρη- σκεία—ὑστερα ἀπὸ μιὰ μεγάλῃ ἔρευνα τῶν ἐπιστημονικῶν κορυφῶν καὶ τῶν περασμένων χρόνων ὅλου τοῦ κόσμου ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ ἀληθινοὶ ἐπιστήμονες ἦταν Θεῖσταί, μερικοὶ δ' ἀπ' αὐτοὺς πολὺ θρησκοί, ὅλοι δὲ σχεδὸν ἔδωκαν τὴ γνώμη πῶς ἡ θεϊκὴ ἐπιστήμη ὄχι μόνον συμβιβάζεται μὲ τὴ θρησκεία ἀλλὰ καὶ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινός, σοβαρός καὶ βαθὺς ἐπιστήμων ἐκεῖνος ποῦ ἀρνεῖται τὸ Θεό, τὸ θάναμα καὶ τὴν Ἀθανασία.»

Ἐπιφυλάσσομαι στὸ ἐρχόμενο φυλλάδιο, νὰ συζητήσω τουλάχιστο τίς δυὸ διαπιστώσεις ποῦ περιλαμβάνονται μέσα στίς λέξεις τίς ὑποσημειωμένες.

ΘΑΥΜΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ. — Ἐνα ἀπὸ τὰ καλὰ τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ διώξει τὸ φόβο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου:

«Ἡ ἐπιστήμη ἔχει γιὰ τρέψει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ φόβο» λέγει κάπου ὁ σοφὸς βιολόγος Le Dandec. Γιὰ παράδειγμα φυσικ- οῦ φαινομένου ποῦ τὸ μυαλὸ τῶν ἀμαθῶν προγόνων μας θεώρησε γιὰ ὑπερφυσικό, μπορούμε νὰ πάρουμε τὰ κοκκινωπά στίγματα ποῦ σχηματίζονται κάποτε ἀπάνω στίς ὄστιες τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ λαὸς θέλησε νὰ δεῖ σ' αὐτὰ μιὰ ἐκδήλωσι τῆς θείας ὀργῆς. Ἐνῶ ἀπλούστατα τὰ στίγματα αὐτὰ ἢ καλλίτερα λεκέδες, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἓνα ἄθροισμα μυριάδων πρωτοζώων τῆς τάξης τῶν Φραγκαλωτῶν (Fragellia), ποῦ ἀνίχουν στὸ γένος Monas Prodigiosa.

Γενικά οί χρωματισμοί τῶν Φραγκελωτῶν εἶναι πολυποίκιλοι. Πολ-
λοὶ ὄργανισμοὶ ποῦ ἀνοίκουν σ' αὐτὴ τὴ τάξη κ' ἔχουν χρῶμα κόκκινο,
προξενοῦν τὴν κόκκινη βαφὴ ποῦ παρουσιάζουν κάποτε ἢ βροχὴ εἶτε τὸ χιόνι
καὶ ποῦ ἢ θρησκομανία τοῦ ἀμαθοῦς λαοῦ ἀπέδιδε ἄλλοτε στὴν παρουσία
αἵματος. Ὁ Haematococcus, ὄργανισμὸς ποῦ ἀνήκει στὴν ἴδια τάξη βρέ-
σκεται τόσο στὴ θάλασσα ὅσο καὶ στὸ γλυκὸ νερὸ καὶ στὰ χιόνια τῶν ὑψη-
λῶν βουνῶν καθὼς καὶ στὶς πολικῆς χώρες, τὶς ὁποῖες συχνὰ χρωματίζει μὲ
μιά κόκκινη βαφὴ.

Παντοῦ ὅπου ἡ ἐπιστήμη ἔχει εἰσχωρήσει τὸ θ α ὤ μ α διώχτηκε κακῶς
κακῶς.

ΠΩΣ ΘΑ ΡΙΧΤΟΥΝ ΤΑ ΕΙΔΩΛΑ. — Ὁ ἀπλούστερος τρόπος ὅπως βγεῖ
στὸ φῶς ὅλη ἡ «πνευματικὴ φτώχεια», ὅλος ὁ ἀξιοθρήνητος ἀνατολίτικος
σαλιαρισμὸς, θάταν νὰ σαλιῖσει κανεὶς — μὲ κίνδυνον νὰ λερώσει τὰ χέρια
του — στὰ Ἑλληνικὰ περιοδικὰ καὶ προπάντων σέκεινα ποῦ τρέφανε τὴν
εὐγενικὰ μεγάλην ἰδέαν, νὰ συμπτήξουν πυρῆνα, καὶ προκαλέσουν συζητήσεις,
νὰ καθοδηγήσουν τοὺς νέους (κύτταξε τὴ Παραβολὴ τῶν Τυφλῶν τοῦ
Brueghel).

Θὰ βρεθεῖ τὸ ἥρωϊκὸ χέρι ποῦ ἀψηφόντας τὸ μόλυσμα — γιὰτι φυ-
σικὰ δὲ θὰ θελήσει μὲ κανένα λόγον νὰ φορέσει γάντια — θὰ πιάσει μιά
μιά μὲ τὸ ταμπιδάκι ὅλες ἐκεῖνες τὶς échappées λυρισμοῦ, ὅλες ἐκεῖνες
τὶς καλοδουλεμμένες φράσεις, ποῦ μαρτυροῦν γιὰ πόξες, τὰ ἰδεώδη, τὰ ὄνει-
ρα, τὰ αἰσθήματα, τὶς σκέψεις τῶν διανοουμένων; Εὐτυχῶς ποῦ ἀνέ-
λαβαν πάντα οἱ ἴδιοι νὰ μᾶς πληροφορήσουν γιὰ τὸ πρόγραμμά τους, γιὰ
τὴν ἰδεολογία τους. Ἔτσι θὰ κριθεῖ κατὰ πόσον ἡ ἰδεολογία αὐτῆς διανο-
ουμένου καὶ τὸ πρόγραμμά τους, διαφέρει ἀπὸ κεῖνον τοῦ πρώτου τυχόν-
τος Ἐπαρχιώτη παλαιοκομματικοῦ βουλευτῆ.

ΚΑΙ ΕΝΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΟ. — Οἱ νυσταλέοι τύποι τῶν φιλολογικῶν
κύκλων τῆς Ἀλεξάνδρειας, τρίβοντας τὰ μάτια τους ἐδιάβασαν στὶς 21 τοῦ
᾽Οχτώβριου 1916 — ἂν καὶ πολὺ ἀργὰ — στὴν ἐφημερίδα τὰ «Νέα» τὴν
παρακάτω δήλωσιν τοῦ ὑπεύθυνου συντάκτη τῶν «Γραμμάτων» :

«Ἀλεξάνδρεια 19-10-916. Φίλε κ. Διευθυντὴ τῶν «Νέων».

«Ἀπὸ δὴ καὶ μερικῆς μέρας παρατήρησα μιὰν ἐξαιρετικὴν συγκίνηση ποῦ
ἐκδηλώθηκε στοὺς κύκλους τῶν διανοουμένων Ἑλλήνων, χωρὶς βέβαια νὰ
» λάβω ὑπ' ὄψιν μου καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ θαυμασμοῦ τῆς σκεπτόμενης
» Γαλλίας πρὸς τὸ Βενιζέλο.

«Ἡ Αἴγυπτος διατείνεται, ἀπὸ κάμποσον καιρὸ, ὅτι τρέφει καὶ παζύνει
» διανοουμένους ἐγχώριας παραγωγῆς.

«Τί γίνονται οἱ διανοούμενοι αὐτοὶ; Ἔχουν ἢ δὲν ἔχουν γνώμην; Καὶ
» ἂν ἔχουν γιὰτι δὲν τὴν ἐκδηλώνουν; Μήπως ὅλοι ἐγενίαν Romain Rolland
» καὶ ἐτέθησαν ὀπερᾶν τῆς διαμάχης; » Μὲ φιλίαν Στέφανος Πάργας.

Δὲ ξερω ἂν ὁ ἀγαπητὸς Στέφανος Πάργας, ἐπίστεψε σι' ἀληθινὰ πρὸς
στιγμὴν, πῶς τὸ γράμμα του θὰ ἔφερε κανένα πρακτικὸ ἀποτέλεσμα, θὰ
ἐσπρωχενε σὲ μιά κάποια δράσιν — κάποια νεκρανάστασις κινδυνεύω νὰ πῶ—
ἢ ἀπλῶς θέλησε νὰ ξεσκεπάσει τ' ἀληθινὰ φρονήματα τῶν Λεβαντίνων διανο-
ουμένων. Ἄν τὸ τελευταῖον αὐτὸ τὸ πείραμα ἐπέτυχε θαυμάσια.

Οἱ λεβαντινοὶ διανοούμενοι ἐκράτησαν σιγὴν.

Σιγὴν χαρακτηριστικὴν.

ΑΛΕΞΑΝ.

Γ.Β.

MAURICE MAETERLINCK: TO "ΥΣΤΑΤΟΝ ΧΑΙΡΕ". * — Τὸ Βέλγιο
ποῦ πιστεῖτε ὅτι εἶχε ἀγγίξει τὸ βάθος τῆς δυστυχίας, τὸ Βέλγιο ποῦ πεθαί-
νει ἀπὸ πείνα καὶ φτώχεια μέσα σὲ σκοτὴ ποῦ δὲν τολμᾷ κανεὶς νὰ ρω-
τήσῃ ἀπ' τὸ φόβον τῆς ἀπελπισίας, χάνει καὶ τὴ μόνη φωνὴ ποῦ ὑπήρξε
ἄξια κ' ἰκανὴ νὰ φωνάζει τὴ μεγάλην του συμφορὰ καὶ νὰ τὴν κάνει ν'
ἀκουσθεῖ στὸν κόσμον. Τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ὅπου αὐτὴ ἡ συμφορὰ δὲν ἔχει
πιά ὅρια καὶ ξεπερνᾷ τὸ κάθε τι ποῦ φοβοῦμαστε ἀπὸ μέρος ἐνὸς ἐχθροῦ,
ὁ ὁποῖος ὥστόσο μᾶς εἶχε μάθει νὰ φοβοῦμαστε κ' ἐκεῖνο ποῦ κανεὶς δὲν
τολμοῦσε οὔτε κἂν νὰ φανταστεῖ πιά!

Ἄλλὰ πρῶτα-πρῶτα ὀφείλω νὰ ἐπιβάλλω σιωπὴν σ' ἐκεῖνο τὸ ἐντελῶς
προσωπικὸ ποῦ θὰ ὑπάρχει μέσα στὸν πόνον μου' νὰ διώξω τὶς ἀναμνήσεις
μᾶς φιλίας τριάντα χρόνων, ν' ἀπομακρύνω ἐκεῖνο ποῦ ἐμεῖς ὄλοι, οἱ
ὁποῖοι τὸν ἔχουμε γνωρίσει κ' ἀγαπήσει, θὰ κλάψουμε χωρὶς ἐλπίδα καὶ
ἔχουμε χάσει ἀνεπίστρεφα' δηλαδὴ μιά ἀσύγκριτη καλωσύνη, μιά θερμό-
τητα ἀφοσίωσης, μιά χαρὰ νὰ κάνει εὐτυχισμένο τὸ κάθε τι ποῦ τὸν πλη-
σιάζε, ὁ ὁποῖος δὲν ἤξερε τίποτα ν' ἀρνηθεῖ, κ' ἄφινε νὰ κατατρῶγονται
ὡς κ' αὐτὲς οἱ φτωχῆς εὐκαιρίες οἱ μὲ μεγάλο κόπον κλεμμένες, σὲ μιά ζωὴ
ἐργασίας ποῦ δὲ γνώρισε διακοπὴν' μιά εὐθύτητα, μιά ἀπλότητα, μιά διαύ-
γεια τῆς καρδιάς τῆς ὁποίας δὲ βρῖσκει πιά κανεὶς παράδειγμα, ἓνα ἐνθου-
σιασμὸν, μιά ἀθωότητα, μιά νεότητα ἢ καλλίτερα μιά θεῖα παιδικότητα ψυ-
χῆς, μ' ὅλους τοὺς ἐξηγῆται χειμῶνες τοὺς σκορπισμένους πάνω στὰ φτερά
τῆς, ποῦ ἔβαναν ἀπὸ κάθε λεπτὸ ποῦ περνοῦσε κανεὶς μαζύ του κ' ἓνα μά-
θημα θάρρους, ὁμορφιάς, εὐτυχίας κ' ἀγάπης. Πρέπει νὰ σιωπήσω ὅλα
αὐτὰ, φυλάγοντας αὐτὲς τὶς θλίψεις κ' αὐτὰ τὰ δάκρυα γιὰ μέρες ὀλιγώ-
τερο τραγικῆς, γιὰ νὰ μὴ μιλήσω ἐδῶ παρὰ γιὰ τὸ κοινὸ δυστύχημα ποῦ
χτυπᾷ σ' αὐτὸ τὸ πρόσωπον τὸν μικρὸ ποδοπατημένο λαόν, τοῦ ὁποίου εἶ-
τανε ἡ μεγάλη φωνή.

Γιὰτι ἀντιπροσώπευε ὀλόκληρον τὸ Βέλγιο. Ποτὲ κανεὶς δὲν εἶχε δεῖ,
—καὶ θὰ ζητήσετε στὰ χαμένα ἄλλο παράδειγμα,— ἓνα ποιητὴ νὰ ἐνσαρ-
κωθεῖ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον ὅλη τὴν ψυχὴν μᾶς χώρας. Φλαμανδὸς ἀπὸ γέν-
νησιν καὶ προγόνους, Wallon, δηλ. Γάλλος στὸ πνεῦμα καὶ στὴ γλῶσσαν,
εἶτανε ἀληθινὰ ὁ ποιητὴς μὲ τὰ δυὸ μέτωπα αὐτῆς τῆς φυλῆς τῆς δικέφα-
λης, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἔχει παρὰ μιά μονάχη καρδιὰ καὶ ὁ ὁποῖος τὸ εἰδεῖ
τόσο καλά! Τὸ ἔφερε ὄλον στὴ μεγάλην του καρδιὰ δικό του, τὴν ἄσπιλη
καρδιὰ του, «τὴν καρδιὰν τὴν ὀρμητικὴν, τὴν καρδιὰν τὴν βαθειὰν».
Ἐκεῖ εἶχε συνάξει, γιὰ νὰ τὰ σκορπίσει κατόπι στὸν κόσμον, σὲ χειμάρρους
ὁμορφιάς ὅλους τοὺς θησαυροὺς, ὅλες του τὶς θέες, τὶς πόλεις του καὶ
τὶς ἐξοχὰς του, τὸ μέλλον του καὶ τὸ παρελθόν του, τὶς εἰκόνες του καὶ τὶς
σκέψεις του, τὰ μαρτύριά του καὶ τοὺς ὀργανισμοὺς του, τὶς γιορτῆς του καὶ
τὰ πένθη του, τὶς χαρὰς του καὶ τοὺς πόνους του, ὡς τὴν ἡμέραν τῆς με-
γάλης ἀδικίας, ὅπου ἡ μοῖρα, σὴν γιὰ νὰ τὸν μερδέψει καὶ τὸν ἐξισοῖσει

ΣΗΜ. Αὐτὸς ὁ συγκινητικὸς ἐπικηδεὸς λόγος τοῦ ὁποίου τὰ λίγα ἐπικλητικὰ λόγια
ἐξηγοῦν ὀλόκληρον τὸν Emile Verhaeren, ὁ Maurice Maeterlinck δὲν μπόρεσε νὰ ἐκφωνή-
σει μπροστὰ στὸ ἄπειρον πλῆθος ποῦ παρεβῆθηκε στὴν κηδείαν. Ἀνόητα συμβάντα, ἡ
ἀσυμφωνία καὶ ἡ ἀνακριβεία τῶν πληροφοριῶν ποῦ ἐδόθησαν ἀπὸ τὸν τύπον, ἡ ἀραιότητα
τῶν τραίνων, οἱ ἐλλείψεις τῶν τακτικῶν συγκοινωνιῶν, δὲν ἐπέτρεψαν στὸν Maurice Ma-
eterlinck, ποῦ ἦταν στὴ Νίκαιαν, νὰ φτάσει στὴ Ρουέν γιὰ τὴν ὀρισμένην ὄραν.

για τελευταία φορά και πιο αυστηρά στο κάθε τι που είχε αγαπήσει και δοξάσει σαυτήν τη γῆ, δείχτηκε πρὸς αὐτὸν τόσο ἄδικη, τόσο ἀσυγχώρητη, ὅσο πρὸς τὴ δυστυχισμένη του κι' ἀπαρηγόρητη πατρίδα.

Ἄν ἴσως ὑποφέρει καὶ πάνω ὅπου ξαναρχίζει ἡ εὐγενική του καὶ ἡρωϊκὴ ζωὴ, ἂν ἐκεῖ τοῦ λείπει τίποτα, ὄχι στὴ δόξα του ποῦ θὰ μεγάλωνει πάντα, ἀλλὰ στὴν εὐτυχία του ποῦ τόσα δυστυχήματα εἶχαν καταστρέψει, αὐτὸ εἶναι τ' ὅτι αὐτὴ ἢ ἴδια μοῖρα, ἀκολουθώντας ὡς τὸ τέλος τὴν ἀδικία, δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ριζεῖ στὸ ἐξαγνισμένο σύμπαν τὴ μεγαλύτερο κραυγὴ ποῦ ὅλοι μας ἐπεριμέναμε, τὴν κραυγὴ, ὅπως ἔλεγε «myriadaire et feu de la victoire» καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης, ποῦ ἤδη ἔτρεπε στὰ χεῖλη του ἀπάνω καὶ ποῦ κανεὶς ἀπὸ μᾶς δὲ θάχει τὸ δικαίωμα, δὲ θὰ εἶχε τὴ δύναμη νὰ κάνει ν' ἀντηχήσει στὴ θέση του.

Ἄλλ' ἔμεις μ' ὅλα αὐτὰ θὰ τὸν ἀκούσουμε, δὲ θ' ἀκούσουμε παρὰ ἐκεῖνον τὴ μέρα τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ θριάμβου μας· κι' ἀνάμεσα στὶς ἐπιφωνήσεις τῆς προσεχοῦς ἀνάστασής μας θὰ γίνῃ ἄξια μὴ ἀγία ἡσυχία ὅπου θ' ἀκούσουμε νὰ περνᾷ καὶ νὰ μιλεῖ ἡ μεγάλη του ψυχή.

Τώρα ἂς μὴ κλαίμε πιά. Ἄν κανεὶς δὲν εἶναι νεκρὸς, καὶ δὲ μπορεῖ νὰ πεθάνει ἀνάμεσά μας, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνος ποῦ ἤξερε νὰ δώσει τὴ ζωὴ στὸ κάθε τι ποῦ ἄγγιζε καὶ δὲν εἶχε ζήσει παρὰ μὲ τὴ βλέψη νὰ ἐπιζήσει. Εἶναι ἀπ' τοὺς νεκροὺς ποῦ θλίβει κανεὶς καὶ ταπεινώνει χύνοντας δάκρυα· καὶ καθὼς τῶγε πεῖ σ' ἓνα προφητικὸ στίχο του, ὅπου χωρὶς ἀμφιβολία εἶχε προαισθανθεῖ τὴν βιωσιμότητα ποῦ θὰ προξενούσε στὶς ξεσπισμένες καρδιές μας ὁ θάνατος ποῦ μᾶς τὸν ἀρπάξει γιὰ ν' ἀνυψώσει τὴ δόξα του καὶ τὴν κάνει ἀθάνατη :

«Τὸν νοιώθουμε πολὺ μεγάλο γιὰ νὰ θρηνησοῦμε στὸν τάφο του!»

ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΕΜΠΑΙΓΜΟΣ. — Τὸν περασμένο μῆνα ἀπέθανε στὴ Μπωλῶνια ὁ ποιητὴς Olindo Guerrini.

Ὁ Guerrini ἦταν ὀλιγώτερο γνωστὸς στὴν Ἰταλία μὲ τὸ ποιητικὸ του ἔργο πρὶν ἀπὸ ἓνα δόλο ποῦ ἔπαιξε εἰς βάρος τῶν συμπατριωτῶν του.

Νέος ποιητὴς δημοσίευε στίχους ποῦ εἶχαν τὴν τύχη τῶν πολλῶν στίχων· δὲν ἐδιαβάστηκαν καθόλου. Ὁ Guerrini γεμάτος μῖσος ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς συγχρόνους του, ἐμπαιζοντάς τους.

Ἐσκέφτηκε νὰ κάνει μιά ἐκλογή ἀνάμεσα ἀπ' τὰ πιὸ καλὰ ποιήματα τοῦ Henri Heine καὶ τοῦ Alfred de Musset, τὰ ὁποῖα κομμάτιασε, ἀνακάτωσε καὶ δημοσίευσε μὲ τὸ ψευδώνυμο Lorenzo Stecchetti, τὸν ὁποῖο περιέγραψε γιὰ νέο ποιητὴ ποῦ πέθανε στὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του.

Τὸ κοινὸ ἔκανε τὴν καλλίτερη ὑποδοχὴ στὸ ἔργο ποῦ δημοσιεύτηκε δῆθεν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Lorenzo Stecchetti καὶ οἱ κριτικοὶ ἐθρήνησαν ἄφθονα τὸ πρόωγο τέλος του.

Ὁ Guerrini ξεσκέπασε τότε τὸ δόλο του καὶ τοῦ συγχωρήθηκε.

Ὁ Olindo Guerrini ἦταν ἓνας ἐνθερμος μύστης τῆς βακχικῆς λατρείας. Στὴν ἔμμετρη διαθήκη του σὲ μορφὴ σοννέτου, δὲν ἔξασε τὸ κρασί ποῦ τοῦδωκε τόση ἡδονή :

«Ἄς μὴ στολίσουν καθόλου τὸν τάφο μου, ἔγραφε, μὲ πυξάρια καὶ κυ-

παρίσσια, γιὰτὶ λίγο μὲ νοιάζει νὰ εἶναι ὠραῖος, ἐπιθυμῶ νὰ εἶναι χρήσιμος στοὺς ἄλλους. Τ' ἄνθη δὲν ξυπνοῦν στὴ ζωὴ τὴ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου ποῦ σκεπάζουν· φυτέψτε μιά κληματαριά ἀπάνω στὸν τάφο μου. Τὰ θεῖα τσαμπιά της, μαζωμένα μὲς τὸ πατητήρι, θὰ δώσουν ἓνα γλυκὸ νέκταρ σπινθηροβόλο ὅπως τὸ ρουμπίνι καὶ, νεκρὸς, θάχω τὴν παρηγοριά ὅτι προσφέρω ὑπηρεσία στοὺς ζωντανούς ἀποδίδοντας στὸν κόσμον μερικὲς κοῦπες ἀπ' αὐτὸ τὸ κρασί ποῦ ἔτερψε τὴ ζωὴ μου».

BENJAMIN DE CASSERES: Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. —

Ἐκεῖνον τὸν καιρὸ, ἡ Γῆ κατατρεχόταν ἀπὸ ἓνα μεγάλο κίνδυνον, σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ συντριφτοῦν τὰ σπλάχνα της.

Σὲ κάθε μιά ἀπ' τὶς τέσσερες γωνίες τῆς γῆς καὶ μιά γιγάντια Χίμαιρα, ζευγόταν μὲ παλαμάρια σάρκινα καὶ ἀσχολούνταν νὰ τραβήξει βίαια κάθε μιά ἀπ' τὸ μέρος της — πρὸς τὸν δικὸ της παράδεισον — τὸν Πλανήτη.

— Νὰ μιά θαυμάσια πάλη, σκέφτηκα καὶ πλησίασα γιὰ νὰ ἰδῶ ἀπὸ πιὸ κοντά. — Πρέπει νὰ πῶ ὅτι ἀπὸ αἰῶνες ἔτρεφα τὰ μάτια μου μὲ θεάματα ποῦ φτάνουν ὡς σὲ μένα, κάτω ἀπ' τὴν τέντα μου τῆς Εἰρωνίας, μὲς στὸν Αἰθέρα. — Ἐπλησίασα κι' ἀναγνώρισα τέσσερις παληοὺς φίλους σ' αὐτὲς τὶς Χίμαιρες ποῦ μάχονταν γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Γῆς.

Ἀναγνώρισα στὴν πρώτη τὸ Βοῦδα, στὴ δευτέρῃ τὸ Χριστό, στὴν τρίτῃ τὸ Μωάμεθ καὶ στὴν τελευταία τὸν Karl Marx.

Καθεμιά τραβοῦσε ἀπ' τὸ μέρος της, χωρὶς νὰ φαίνεται.

Ρίπ! Μπάμ! — μὲ τὸ θόρυβο ἑνὸς ἑκατομμύριου σφαιροβόλων τῶν 420, μ' ἓνα τίναγμα, ποῦ γκρέμισε τὸν Ἐρμῆ καὶ τὴν Ἀφροδίτη μέσα στὸν Ἥλιο, ἡ καλὴ γῆ τῆς Γῆς σχίστηκε, διαμοιράστηκε σὰν ἓνα πελώριο πεπόνι, κι' ἀπὸ τὴν καρδιά της ἀναπιδίθησε ἓνας Τιτάνας αἱματοστάλαχτος μὰ μ' ὕψος μανιασμένο.

Ἦταν ὁ Ἄνθρωπος.

Καὶ καθὼς ἐβγαίνει ἀπ' τὸν τάφο του γιὰ ν' ἀνέβει στὸν αἰθέρα, τὸ στόμα του ἀνοίχτηκε καὶ ἡ φωνὴ του ἐντράταξε τοὺς πλανήτες τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς Λύρας.

«Ἐἴθε νὰ κολάσει, ὁ Θεός, τοὺς σωτήρες», ἐφώνασε.

Οἱ τέσσερις Χίμαιρες σκαλομένες στὰ κομμάτια τους τοῦ Πλανήτη ἐχάθησαν μέσα στὰ βάραιρα τοῦ διαστήματος καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀνυψόθηκε ἐλεύθερος, μεγαλοπρεπῆς, ἀρρενωπός, μέσα στὸ ἀπειρο. Τὰ δεσμά τοῦ ἰδεαλισμοῦ τὸν εἶχαν ἐγκαταλείψει, ἀφίνοντάς τον μ' ὅ,τι τοῦ ἦταν χρήσιμο στὸ μεγαλεῖο του: τὴν αἴσθησι τοῦ Θαυμάσιου καὶ τὸν πόθο τῶν Κινδύνων.

Κι' ἄκουσα τ' ἄστρα νὰ ἐπαναλαμβάνουν στὸ δρόμο τους τὴν ἀπολυτρωτικὴν κατάρα τοῦ ἀνθρώπου :

«Ἐἴθε νὰ κολάσει ὁ Θεὸς τοὺς Σωτήρες».

ANDRÉ LORULOT: ΣΚΕΨΕΙΣ. — Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μιά ψυχὴ, ρωτᾶτε ;

Ἔχει δύο.

Ἐκείνη ποῦ μιλεῖ—καὶ ἐκείνη ποῦ ἐνεργεῖ.

Ἐκείνη ποῦ λογιεῖται—καὶ ἐκείνη ποῦ ἐκτελεῖ.

Ἐκείνη ποῦ δογματίζει—καὶ ἐκείνη ποῦ ἐνεργεῖ ὀρμέμματα.

Τὴν κρᾶ θέληση—καὶ τὸ αἶσθημα τ' ἀστόχαστο.

Τὴ μεγαλόφωνη φωνὴ πού κάνει νὰ δονιοῦνται ὅλες οἱ ἴνες τοῦ εἶναι
μας—χωρὶς νὰ ξέρει τὸ μυαλό μας γιατί.

Τὴ ψυχὴ πού ἀναζητᾷ τὸ καλὸ—θεωρητικὸ—κι ἐκεῖνη πού διευ-
θύνει ὅλα μας τὰ λάθη, ὅλα μας τὰ ἐγκλήματα.

Τὸ πνεῦμα πού ἐκμεταλλεύεται τὸ καθήκον—κι ἐκεῖνο πού γνωρίζει
μόνο τὸ νόμο τοῦ ἐγωῖσμοῦ.

Οἱ δυὸ ψυχῆς—τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου—συγκατοικοῦνε μέσα μας.

Βρίσκονται σὲ ἀτέλειωτη πάλη κι ἡ ζωὴ μας εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς
αἰώνιας διαμάχης.

Κάποτε ἡ ἀνώτερη δύναμη τὴν παρασύρει μὰ πιὸ συχνὰ τὸ μυστηριώ-
δικο καὶ χαῶδες ἔνστικτο μᾶς κάνει νὰ λυγίζουμε—κοῦκλες ὑπάκουες.

Ἔδω—κι ὄχι ἄλλοῦ—βρίσκεται τὸ μυστικὸ τῆς καλλιτέρεψής μας, τὸ
αἶνιγμα τῶν πεπρωμένων μας.

II.— Ἄς εἶμαστε σκληροὶ! ἔλεγε ὁ Nietzsche. Καὶ ἡ συμβουλὴ δὲ θὰ
ἦταν καθόλου ἄτοπη, ἂν κανεὶς τὴν συμπλήρωνε ἔτσι :

« Ἄς εἶμαστε σκληροὶ... γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους ! »

III.— Δὲν ἀρκεῖ ν' ἀγαπᾷς τὴν ἐλευθερίαν, πρέπει προπάντων ν' ἀγαπᾷς
τὴ δικαιοσύνην, ὦ φιλελεύθερε !

ΑΛΕΞΑΝ.

ΜΕΤ. ΕΥ ΠΑ.

ΑΠΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ.— Ἄπο τὸ περιοδικὸ «Φύλλα» τῆς Ἀθήνας
(φυλλ. Ἰουνίου 1916) ἀναδημοσιεύουμε παρακάτω τὴν «Λιμνηχανία» τοῦ φίλου μας συν-
εργάτη κ. Θ. Νικολοῦδη. Μ' αὐτὴ τὴν πρόζα ὁ κ. Νικολοῦδης ἐγκαινιάζει ἕνα καινούργιο
εἶδος τεχντροποιίας καὶ θάταν καλλίτερα νὰ διαβαστεῖ σ' εὐρύτερο κύκλο :

ΑΜΗΧΑΝΙΑ

«Τὸ κερί πού μ' ἔκαμες ν' ἀνάψω, μπροστά
στὴν Παναγιά, μαζὺ σου στοῦ ξοχικὸ ρημοκλήσι, ἀναψε γιὰ σένα,
—μυστικὴ ψυχὴ, χιμαϊρικὴ.

Ποῦ ἦσουν αὐτὸν καιρὸ λησμονησμένη ;
Σὲ ποιά ζωὴ ἄλλοτινὴ σ' ἔχω ἀνταμῶσει,
καὶ σὲ ξαναβρῆκα πάλι ἕνα δειλινὸ μπροστά μου
—ἀόριστη, περήφανη, θλιμμένη καὶ σιωπηλὴ ;

Ἦρθες. Καλῶς ἦρθες,
—Καλόγερα τοῦ ὄνειρου.

Κάθισες κοντά μου, πάνω στὴ σκληρὴ πέτρα
μὲ ἀναγκαστὸ τὸ τοιγγάνικο κορμί σου,
—ν' ἀκούσης τὴν κατήχησή μου.

Μὰ τὰ μάτια σου φοβοῦνταν νὰ κοιτάξουν
τὰ δικά μου, γιατί τὰ μάτια μου ἔχουν ἀντιφεγγισμένη μέσα
τοὺς ὅλη τὴν πίκρα τοῦ ἐκπληρωμένου καὶ τοῦ τελειωτικοῦ.

Σοῦ ἔκαναν κακὸ τὰ λόγια τῆς ζωῆς, γιατί σοῦ λέγανε
πόσο μάταια εἶναι τὰ ἰδανικά μας καὶ πόση ἀθλιότητα σέρνει
στὸ βάθος ὅ,τι λένε,
—ἔρωτα καὶ πίστη καὶ αἰώνιο....

Πρῶτη φορὰ νὰ τ' ἀκούεις τὰ λόγια τῆς ζωῆς ; Κανένας
ἀραγε δὲν ἔχει ἀνεβεῖ ψηλά, σκό κάστρο τῆς χιμαϊρας σου, γιὰ
νὰ σοῦ πεῖ πὼς τίποτα δὲν ἀξίζει,

- τὴ στιγμὴ πού φεύγει,
- τὴ στερνὴ ἀχτίδα, πού χρυσώνει τὴ μετόπη
τοῦ Παρθενώνα,
- τὴ σιὰ πού γιομίζει τὴν ἀνοιχτὴ θύρα τοῦ
ρημοκλήσιου,
- τὴ διαβατάρια λάμψη δυὸ ματιῶν, πού εἶναι
ἔτοιμα νὰ σβύσουν,
- τὸ λεπτὸ δηλητηριό, τῶν χειλιῶν πού σμί-
γουν,

γιὰ νὰ μὴ ξανασμίξουν ;

Μυστικὴ ψυχὴ ! Δὲν σοῦ τῶχουν πεῖ ; Ἦ σοῦ τὸ εἶπαν
καὶ δὲ θέλησες ποτὲ νὰ τὸ πιστέψεις, γιατί σὲ τρέφει ἡ χιμαϊρα
τοῦ ὄραίου,

- πού ἔχει ὀργώσει τὴ μορφὴ σου
καὶ ὑποτάζει τὸ κορμί σου τὸ κυματιστό ;

Σιωπᾶς καὶ περιμένεις, χαμηλοβλεπούσα, στοχαστικὴ. Καὶ
σιωπῶ κι' ἐγὼ καὶ σὲ κοιτάζω,

- Καλόγερα τοῦ ὄνειρου—
μὲ μάτια ἑταστικά καὶ ψυχὴ ἀνήσυχη.

Ποῦ ἦσουν αὐτὸν καιρὸ λησμονησμένη ; Τί ἦρθες νὰ ξυ-
πνήσεις μέσα μου, γνώριμη ἄλλοτινὴ ψυχὴ, τῆς παλιᾶς ψυχῆς
μου ἀδερφή,

- τῆς πρωτινῆς ψυχῆς μου,
πού πέθανε μιὰ μέρα ἀπὸ πίστη ; »

Τὸ παρακάτω ποίημα τοῦ κ. Κ. Καρθαίου, πέρνομε ἀπὸ τὸ 10 φυλ. τοῦ «Νουμᾶ»
τῆς 21 τοῦ Μάη 1916 :

NIPBANA

«Διάλεξε : Θᾶσαι ἢ τὸ σφυρί ἢ τ' ἄμῶνι,
Τ' ἄρνι ἢ ὁ λύκος, θᾶχεις στὸ ποδάρι
Σπιροῦνι, ἢ ἀπὰ στὴν πλάτη καβαλλάρη,
Μιά χάδια, μιὰ ξυλιές νὰ σὲ φορτώνει.

Φίλος, γυναίκα, κι' ὅποιος σὲ ξυγώνει,
Μανν', ἀδερφός, πατέρας σου μακάρι :
Τὸ πάλεμα θ' ἀρχίσει, ποῖός θὰ πάρει
Τὸν ἄλλον κάτω». — Οὔτε σφυρί, οὔτε ἄμῶνι !

Μὲς στὸ σφυρί καὶ μὲς στ' ἄμῶνι ! αἰθέρας,
Ποῦ ὅλο πετάει καὶ φτάνει καὶ μισεύει,
Ποῦ μιὰ ἀλαλάζει μὲς στὸ φῶς τῆς μέρας

Καί μιά τις νύχτες θρηνωδεῖ ὡς τὸν γκιώνη,
Λῶ στίς τριανταφυλλιές ἀργοσαλεύει
Καί κεί τις πυρκαγιές στά οὐράνια ὑψώνει.

Ἐκ τῆς ἡμερησίας «Ταχυδρόμος» τῆς πόλεως μας (12)25 Νοέμβριος 1915 ἀναδημοσιεύουμε τὴν παρακάτω ἐντύπωση ποῦχε στείλει ὁ δικός μας Μιχ. Περίδης γιὰ ἓνα ἔργο ζωγραφικῆς τοῦ φίλου μας Γιάννη Κεφαλληνοῦ, τὸν Μακάβριον Χοροῦ.

«Μὲ τὴν φρικώδη πραγματικότητά του, ὁ πόλεμος, ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀπορροφᾷ διαρκῶς τὸ ἐνδιαφέρον μας, τὴν αἰσθαντικότητά μας, τίς συγκινήσεις μας. Ἐπρεπε νὰ γίνεται γιὰ μᾶς ἡ πηγὴ νέων ἀντιλήψεων, νέου κόσμου. Ἐπρεπεν ἀπὸ τὴ μεγαλειότητα τοῦ φαινομένου, ὁ ἑαυτός μας ὅλος νὰ παθαίνεται καὶ νὰ ἀναδίδει στὸ φῶς, μπροστὰ σὲ νέα αἰνίγματα, νέα μυστικά μας. Καὶ ὅμως! Θὰ ἔπρεπαν ὅλα αὐτὰ, γιὰτὶ ἀπὸ παράδοση ἔχομεν ἐμποτισθεῖ μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ πόλεμος μᾶς παρουσιάζει τὰ πράγματα καλλιτεχνικῶς ἀπὸ νέαν ὄψιν καὶ ὅτι, στίς συγκινήσεις του, πρέπει νὰ ζητήσουμε τὴν κολυμβήθρα μιᾶς ἀναγέννησης. Πόσοι, δὲν περιμένουν Ὁμήρους ὕστερ' ἀπὸ ἓνα πόλεμο. Πόσοι δὲν περιμένουν ἀντίση πολιτισμῶν, ἀπὸ τὴ γῆ ποῦ ἐποτίσθη λαίμαργα ἀπὸ ἄλικον αἷμα! Καὶ ἐν τούτοις βγαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὸν πόλεμο οἱ ἴδιοι—ἴσως γιὰ νὰ δώσουν ὕλικὸν μελέτης στὴν παθολογία καὶ στὴ νευρολογία, μέσα στᾶλλα. Ἐπαυσαν πλέον οἱ πόλεμοι νὰ εἶνε φυλετικοί, καὶ ἡ φωτιά τους νὰ γίνεται ἡ ζεῖδωρη ἀτμόσφαιρα ὅπου θὰ δέσει τὸ ἄνθος μιᾶς Ἰλιάδας.

Ὅταν ὁ καλλιτέχνης δὲν ἀνήκει στοὺς ἐμπολέμους, καὶ ἔτσι ἡ δημιουργικότης του δὲν σφραβίζει ἀπὸ καμμιὰ ἰδιοτέλεια ἐθνικῆς φύσεως, μπροστὰ στὸ ἀντιφατικὸ καὶ ἀντίνομο φαινόμενο τοῦ πολέμου θὰ αἰσθανθεῖ νὰ τοῦ παραλύεται ἡ ἐμπνευση. Δὲν εὔρε τὸν τρόπον ἀκόμη ἡ καλλιτεχνικὴ ἀντίληψη νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ φρικὴ τῶν αἱμάτων καὶ ἀπὸ τὴ συσσώρευση, μὲ ἀπαίσιον μορφή, τῆς δυστυχίας κάτω ἀπὸ τοὺς κρωγμοὺς τῶν κοράκων τοῦ συμφέροντος. Ἀπὸ ἓνα τέτοιο θέαμα, καί, θὰ ἐμπνευσθοῦν οἱ καλλιτέχνες, γιὰ νὰ ἐκφωνίσουν τίς μεγαλόπρεπες βλαστήμιες τοῦ Casseres. Θὰ ἐμπνευσθοῦν ὅταν ἀφίσουν καὶ τοὺς ξεσχίσει τὴν καρδιά τους τὸ γέλοιο τοῦ σαρκασμοῦ.

Εἰς τὴν πόλιν μας ἡ ὁποία συστρέφεται περὶ ἑαυτήν, ἔξω ἀπὸ κάθε περιοχὴ τῆς τέχνης, ὁ φίλος μου ζωγράφος Γιάννης Κεφαλληνὸς ἀνέσυρε ἀπὸ τὴ φρικὴ τῶν πολεμικῶν γεγονότων τὸν τρομερὸ σαρκασμὸ καὶ μᾶς τὸν ἀπετύπωσε μὲ τὴ σύλληψη, μὲ τὰ χρώματα καὶ μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ ταμπλώ του.

Τὸ θριαμβευτικὸ Σκέλεθρο, ἀχνοπράσινο, χρῶμα μούχλας, μὲ τὰ ὀστᾶ του σχεδιασμένα εἰς γωνίας ὀξυτάτου σαρκασμοῦ χωρὶς καθωρισμένο περίγραμμα, ὡς νὰ ξεβγαίνει μέσα ἀπὸ τὸ θλιβερὸ βαθύχρωμα τῆς ἀτμόσφαιρας, μὲ τὸ ἀριστερὸ πόδι σὲ ὀρθὴ σχεδὸν γωνία, πατεῖ ἀνίλεο τ' ἀνθρώπινα κουφάρια, ἐνῶ τὸ δεξιό, ἀνασηκωμένο, εἶνε ἔτοιμο νὰ καταπέσει στὸν ἐξωφρενικὸ ρυθμὸ τοῦ μακάβριου χοροῦ. Τὰ χέρια, σὰν ἀπὸ γκοῦδι, καθῶς εἶνε ἀνασηκωμένα, προσθέτουν στὴν ἀμείλικτη πίεση τῶν ποδῶν, τὴ χαιρέκακη ἐκδίκηση τοῦ ὀλέθρου.

Πίσω ἀπὸ τὸ Σκέλεθρο, στὸ βάθος, αἱμάτινες, ὠμές φλόγες, θεώρατες λείχουν ἀπληστα τὸ διάστημα καὶ ρίχνουν τὸ ἀντίφεγγό τους σὰν εἰρωνεῖα.

Ἡ ἀντιφεγγιὰ ἐξαπλώνει μὲ τὴν πύρινη ἀπόχρωση τῆς τὴν δεξιὰ πλευρὰ περισσότερον, καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Σκέλεθρου πολεμᾷ νὰ εἰσχωρήσει στὰ βαθειὰ κοιλώματα τῶν ματιῶν, τῆς μύτης, καὶ τοῦ στόματος καὶ νὰ ἐξιχνιάσει τὸ μυστήριό τους. Τὸ ἐξωτερικὸ ριπ μὲ τὰ κουφάρια, τίς ρόδες καὶ τοὺς γῦπες ποῦ ξεβγαίνουν, σὰν σὲ ἀνάγλυφο, ἀποκτᾷ μιὰ μετάλλινη ὑπόλαμψη ἀπὸ τὸ ἀντίφεγγο.

Ἡ ἀτμόσφαιρα γύρω βαρεῖα καὶ ἀμείλικτη ἀπορροφᾷ τὴ λάμψη καὶ ἐπιβάλλεται μὲ τὴ φρικὴ τῆς.

Καγχάζει, καγχάζει τὸ Σκέλεθρο, προβάλλει τὸ κεφάλι ἐμπρὸς γιὰ νὰ ταλανίσει σκληρόκαρδα μὲ τὸ σκοτεινὸ αἶνιγμα τῆς ἔκφρασης του καὶ τῶν κοιλωμάτων του. Οἱ μυκτηρισμοί, ποῦ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἀνάποδη καμπύλη τοῦ στόματός του ρυθμίζουν τὸν ἐπινίκιο χορὸ.

Τὸ βαρεῖα μεγαλόπρεπο πλαίσιο, ποῦ περιβάλλει τὸν πίνακα τοῦ διδαι τὴν ἐπιβλητικότητα θρησκευτικῆς παράστασης. Γίνεται ἐκεῖ μιὰ λιτανεῖα καὶ τὸ γέλοιο τοῦ καγχασμοῦ ἀναβρῦζει ἀπὸ τὸ κλάμμα τοῦ πόνου.

Μόνο ποῦ τὸ κλάμμα θὰ ἦταν ἀνίσχυρο—καὶ ξεχειλίζει στὸ γέλοιο.

Ὁ Κεφαλληνὸς μὲ τὸ ἔργο του μᾶς χαρίζει δυνατὴ ἀπόλαυση, μᾶς δίνει πολὺ περιεκτικὰ, καὶ μὲ ἀνώτερη αἰσθητικὴ τὸ σύμβολο τοῦ Πολέμου, ποῦ λυμαίνεται σήμερον τὸν κόσμον».

ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ.—Ψήφισαν στίς 26 τοῦ Ἰουλίου 1916 καὶ ὑπόγραψαν τὰ μέλη:

Διαμαντῆς Ἀεγύσης, Κόκκινος Γεώργιος, Λαχοβάρης Γιάννης, Λαχοβάρης Χρήστος, Ματσάκης Θεμιστοκλῆς, Πετρίδης Γεώργιος, Περίδης Γιάννης, Σουριώτης Μιχῆς, Φλώρης Κώστας, Χέλμης Γιάγκος, τὸ καταστατικὸ τῆς «Δημοτικιστικῆς Ὀμάδας» ποῦ ἱδρυσαν στὸ Κάιρο. Τὸ σκοπὸ καὶ τίς τάσεις τῆς ἀξέπαινης αὐτῆς ομάδας βλέπομε στὰ δύο πρῶτα ἀρθρα τοῦ καταστατικοῦ τῆς, ποῦ ἀντιγράφουμε παρακάτω:

«Ἄρθρο 1^ο.—Συσταίνεται στὸ Κάιρο σωματεῖο μὲ τὸ ὄνομα «Δημοτικιστικὴ Ὀμάδα», ποῦ ἔργο θὰ ἔχει, νὰ διαδόσει τὴν ἰδέαν, πὼς μόνον στὴν πανελλήνια κοινὴ δημοτικὴ γλῶσσα μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἐκπαιδεύσις τῶν παιδιῶν μας.

Ἄρθρο 2^ο.—Μέλη τῆς «Δημοτικιστικῆς Ὀμάδας» γίνονται ἐκεῖνοι ποῦ ἀναγνωρίζουν:

- α' πὼς ἡ καθαρῆουσα εἶναι μιὰ γλῶσσα ψευτικὴ καὶ βλαβερὴ,
- β' πὼς ἡ κοινὴ δημοτικὴ εἶναι ζωντανὴ καὶ πὼς αὐτὴ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ πάρει τὴ θέσιν τῆς καθαρῆουσας, ποῦ εἶναι ξένη γιὰ τὴ ζωὴ μας,
- γ' πὼς ὑπάρχει μιὰ Πανελλήνια κοινὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ποῦ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὰ ἰδιώματα καὶ διάλεκτους καὶ ποῦ βάση ἔχει τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια καὶ τὰ ἔργα τοῦ Σολομοῦ, Βαλαωρίτη, Ψυχάρη, Παλαμά,
- δ' πὼς ἡ γλῶσσα μας, σὰ χρειαστεῖ νέες λέξεις γιὰ νὰ παραστήσει νέες ἔννοιες, θὰ τίς πάρει ἀπὸ τὴν ἀρχαία μας, ἀπὸ τὴν καθαρῆουσα καὶ ἀπὸ ὅπου ἄλλου, μὰ θὰ τίς ἀλλάξει σύμφωνα μὲ τοὺς δικούς της κανόνες.»

ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ (δύμηνο φιλολογικὸ περιοδικὸ τῆς Συντροφίης τῶν ἐννιά). Κέρκυρα 1915-1916. Χρονιὰ 1, ἀριθ. 1, 2, 3, 4. Συνδρομὴ 8 δε.

Ἐντὶς γιὰ ἄλλη κρίσις ποῦ ὑποσχέθηκαμε νὰ γράψουμε γιὰ τὸ καλὸ αὐτὸ περιοδικὸ τῆς Κέρκυρας, ἀναδημοσιεύουμε τὰ παρακάτω ταιριασμένα λόγια τοῦ Κ. Χ. (Κ. Καττόπουλου) ἀπὸ τὴ σελίδα 127 τοῦ 5 τόμου τοῦ Δελτίου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου:

«Οἱ Κερκυραῖοι συναδέλφοι δὲν εἶναι πιά πρωτόγονοι στὴν πρόθεσις,

κι ἡ παλιὰ παράδοση ποὺ τὴ λάμπρυνε ἕνας Σολωμὸς τοὺς ὀδηγεῖ σὲ ὑψηλότερη θεωρία τῆς τέχνης. Δὲν τοὺς ἀρκοῦνε πιά τὰ ἀφελῆ τραυλίσματα ἐμᾶς τῶν Ἑλλαδιτῶν, πισοδρομημένων ὅπως εἶμαστε ἀπὸ μιὰ ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα, βαρβάρων καθὼς μᾶς ὀνομάζουν. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς πρόθεσῆς τοὺς ἐκφράζεται μὲ τὴ θέληση πρὸς μιὰ μορφὴ, κι ἡ καλλιέργεια τῆς μορφῆς εἶναι τὸ καὶ τὸ ἐμβλημα τῶν. Μαρτύρια τὰ σονέτα τοῦ Μαβίλη καὶ τὰ διηγήματα τοῦ Θεοτόκη. Γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀδιάλλακτὴ αὐτὴ τεχνικὴ ἀυστηρότητα ἰδρύθηκε ἡ «Συντροφιά τῶν ἐννιά», ποὺ ὄργανό της εἶναι ἡ «Κερκυραϊκὴ Ἀνθολογία». Ἔχουν φανῆ ὡς σήμερα τέσσερα κομψὰ φυλλάδια, καὶ στὶς σελίδες τοὺς ἐνώνεται ποιητικὴ καὶ ζωγραφικὴ τέχνη σὲ τόσο ἁρμονισμένο σύνολο, ὅπως δὲν ἔγινε ποτὲ σὲ νεοελληνικὴ ἔκδοση. Ὅτι περισσότερο μεροῦσε νὰ εὐχηθῆ κανένας εἶνε ἓνα ἄπλωμα τοῦ περιοδικοῦ σὲ χῶρο, ὥστε νὰ μπορῇ ν' ἀντιπροσωπεύῃ πλατύτερα τὴν κερκυραϊκὴ παραγωγὴ καὶ χωριστὰ τὴν τόσο σημαντικὴ ἐργασία ἐνὸς Κωνσταντίνου Θεοτόκη, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, κάποια λιγώτερη ἐπιμονὴ στὸν τοπικισμό, καὶ τοῦτο ἰδιαίτερα στὴ γλῶσσα. Ὅσο κιὰν ἡ ἐπιμονὴ αὐτὴ ἀντιστρατεύεται στὸ παράδειγμα τοῦ Σολωμοῦ ποὺ ἀναγνωρίζε γιὰ πηγὴ τῆς ἡ κερκυραϊκὴ παράδοση, δὲν μπορεῖ βέβαια ν' ἀρνηθῆ κανεὶς τὴ χάρη μιᾶς τοπικῆς παραλλαγῆς παράλληλα πρὸς τὴν καθολικὴ γραμμὴ ποὺ φέρνει ἀκράτητα πρὸς τὸ σχηματισμὸ μιᾶς πανελληνίας γραπτῆς γλώσσας. Μὰ πάλι ἡ χάρη αὐτὴ χάνει πολὺ σὲ σημασίαν, ὅταν τὸ ζήτημα δὲν ἔχῃ μόνον αἰσθητικὴ ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ σπουδαιότητα, κι ὅταν ἀκόμα βρῆσκαται αὐτὸ σὲ κρίσιμη στιγμὴ, ὅπως εἶναι ἡ στιγμὴ αὐτὴ ποὺ μιὰ ἀνάγκη ἀκράτητῃ τείνει νὰ ἐνώσῃ στὸ ρεῦμα τῆς δυοῦ κύματα ἀντίθετα: τὸ κατέβασμα σιγὰ σιγὰ τῆς σχολαστικῆς παράδοσης πρὸς τὸ δημοτικισμό μὲ τὸ ἀνέβασμα σιγὰ σιγὰ τοῦ δημοτικοχυδαϊσμοῦ πρὸς κάποιο φραστικὸ ἔξευγένισμα, ἀπαραίτητο γιὰ νὰ σχηματισθῇ μιὰ γλῶσσα ἱκανὴ γιὰ τίς πολυποίκιλες πνευματικὰς ἐκδηλώσεις ἐνὸς πολιτισμένου ἔθνους.»

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΡΓΑΣ

(ΝΙΚΟΣ ΖΕΛΙΤΑΣ)

ΕΥΤΥΧΙΑ ΚΩΣΤΗ ΜΠΟΪΟΥ

ΕΣΤΕΦΑΝΩΘΗΚΑΝ

ΣΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ

ΣΤΙΣ 16)29 ΤΟΥ ΟΧΤΩΒΡΗ 1916

ΦΥΛΛΑΔ - 31-36 ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΤΟ ΤΥΠΩΜΑ ΤΕΛΕΙΘΕΕ ΣΤΙΣ 31 ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΗ ΤΟΥ 1916 ΣΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ

ΣΤΟ ΕΦΥΛΛΟ

ΤΟΥ ΦΥΛΛΑΔ. 31 - 36

ΓΙΑ ΜΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ. — Ὁ συνεργάτης μας κ. Μ. Βάλσας ἀπὸ καιρὸ καταπιάστηκε μὲ τὴ μετάφραση τῆς Ballad of Reding Gaol τοῦ Oscar Wilde καὶ τὴν ἔταξε στὰ «Γράμματα» πρὶν ἀκόμα μάθει πὸς μεταφράζονταν στὸ «Νουμά». Ὁ ἴδιος ἔχει μεταφράσει ἔμμετρα γιὰ τὸ περιοδικὸ μας καὶ τὴ Σαλώμη τοῦ ἴδιου συγγραφέα.

ΔΙΑΦΟΡΑ. — Εἰς ὄσους θὰ μᾶς προμηθεύουν τὰ δυὸ τελευταῖα τεύχη τοῦ πρώτου τόμου τῶν «Γραμμάτων», θὰ τοὺς σταλεῖ δωρεάν ὀλόκληρος ὁ τρίτος τόμος, καὶ εἰς ὄσους θὰ μᾶς στείλουν μόνον τὸ ἓνα τεύχος ἀπὸ τὰ δυὸ, θὰ τοὺς δοθεῖ ὁ μισὸς τρίτος τόμος.

— Ὁ πρῶτος κι' ὁ δεύτερος τόμος τῶν «Γραμμάτων» συμπληρωμένοι πουλιοῦνται ὁ καθένας χωριστὰ φρ. 50.

— Γιὰ ὅσα καινούργια βιβλία ἐλάβαμε σὲ δυὸ ἀντίτυπα θὰ γράψουμε στὸ ἐρχόμενο φυλλάδιο.

Ἀγγέλλεται ἢ κρίνεται ἓνα βιβλίον ὅταν ἡ Σύναξις λαβαίνει δὺ ὀ ἀντίτυπα.

ΤΑ «ΓΡΑΜΜΑΤΑ» πουλιοῦνται στὴν ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ στὰ βιβλιοπωλεῖα: ΔΑΡΔΑ, Rue Mosquée Attarine, ΝΤΑΦΩΤΗ στὸν ἴδιον δρόμο. ΣΤΟΥ ΣΑΟΥΔΗ - ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Boulevard Ramleh. ΣΤΟΥ ΝΕΡΑΝΤΖΗ, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Τράπεζα τῶν Ἀθηνῶν, Rue Cherif Pacha.

Στὴν ΑΘΗΝΑ στὰ βιβλιοπωλεῖα ΕΣΤΙΑΣ, ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ & ΜΠΑΡΤ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΚΟΥΚΛΑΡΑ.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

“TENTATIVES D'ART”

Palais Zizinia — Place des Consuls — Alexandrie

Ἰπὸ τῆς ἐκδοτικῆς ἐταιρείας «Tentatives d'Art», ἐξεδόθησαν τὰ κάτωθι βιβλία :

Ζ. Χατζό: Χαρά καὶ Ἡδονισμὸς στὴν Ἐπανάστασιν.

» Ἡ «Κλειστὴ Θύρα», δράμα τρίπρακτον, εἰσαγωγή Γ. Βρῆσιμιτζάκη.

Γ. Βρῆσιμιτζάκη: «Διαθήκη ἐνὸς φιλοσόφου». Ὁ Ἐνθουσιασμός.

» Ἡ Ἀτομικὴ Ἐπανάστασις.

Ἀ. Ἀποστολοπούλου: Ἡ «Πόλις», πρόλογος Γ. Βρῆσιμιτζάκη.

Θὰ ἐκδοθοῦνε ἀπὸ τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1917 τὰ παρακάτω ἔργα τοῦ

Γ. Βρῆσιμιτζάκη:

Ἡ «Ἀτομικὴ Ἐπανάστασις», νέα ἔκδοση διορθωμένη καὶ ἀλλαγμένη.

Οἱ Ἀπουάνοι.

Ὁ «Ἀνάρτης».

Ἡ «Δυνατὴ Ζωή».

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Γ. ΦΕΞΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΟΔΟΣ ΓΛΑΔΣΤΩΝΟΣ, 3

ΝΕΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

H. Ibsen. — Μετ. Ι. Ζερβού.

ΡΟΣΜΕΡΣΧΟΛΜ

Ἐκ τῶν τελειοτέρων ἔργων καὶ κατὰ πολλοὺς κριτικοὺς τὸ ἀριστούργημα τοῦ μεγάλου Νορβηγικοῦ δραματικοῦ. Οἱ σοσιαλισταὶ εἶχον ἐκλάβει τὸ δράμα τοῦτο ὡς ἀπολογία τῶν ἀρχῶν τῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ συντηρητικοὶ τὸ ἠρμήνευσαν ὡς ὑποστήριξιν τοῦ καθεστώτος. Ἐν τεύθεν προεκλήθη πολεμικὴ, ἣτις ἐπειτα ἐστράφη κατὰ τοῦ συγγραφέως, ὅταν ἀντέκρουσε καὶ τὰς δύο γνώμας, ἐξηγήσας ὅτι τὸ ἔργον τοῦ ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν τέχνην.

Fried. Nietzsche. — Μετ. Ν. Καζαντζάκη.

Ο ΖΑΡΑΤΟΥΣΤΡΑΣ

Τὸ ὑπέροχον καὶ κυριώτατον ἔργον τοῦ μεγάλου συγχρόνου ποιητοῦ καὶ φιλοσόφου τῆς Γερμανίας, ὅπου κυρίως ἐκτίθενται αἱ ριζοσπαστικαὶ θεωρίαι του περὶ τῆς παλαιᾶς — τῆς μέχρι σήμερον — ἠθικῆς καὶ τῆς ἐν γένει κοινωνικῆς ὁργανώσεως μετὰ τρόπον θαυμασίως ποιητικὸν καὶ ὅπου παρουσιάζεται πλήρης ἡ πολύκροτος νισεϊκῆ θεωρία τοῦ Ὑπερανθρώπου.

Friedrich Nietzsche. — Μετ. Ν. Καζαντζάκη.

Η ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

Τὸ θαυμάσιον ποιητικὸν καὶ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ Νίτσε περὶ τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. Ἐμβριθῆς γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, βαθὺς δὲ ψυχολόγος τῆς Ἑλληνικῆς ιδέας, μετὰ ποιητικὴν πρωτοτυπίαν καὶ μετὰ κριτικὴν ἰσχυρὰν ἔδωκεν ἀποκαλυπτικὸν φῶς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας τραγωδίας καὶ γενικώτερον ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς.

Ἡ μετάφρασις φιλολογικὴ καὶ πιστὴ ὑπὸ τοῦ κ. Καζαντζάκη.

Schopenhauer. — Μετάφρ. Α. Ζάρκου.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΥΦΟΣ

Ὁ μέγας τῆς Γερμανίας νεώτερος φιλόσοφος, βαθὺς καὶ πρωτότυπος, ὑπερέχει συνάμα καὶ εἰς κομψότητα ὕφους. Εἰς τὴν σειρὰν δὲ τῶν ἔργων του, τῶν ὑπὸ τίτλον «Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα» περιέλαβε τὸ ἀπὸ τὸν ἄνω τίτλον σύγγραμμα, ὅπου μετὰ διαύγειαν φιλοσόφου καὶ πείραν μεγάλου καλλιτέχνου ὀρίζει τοὺς κανόνας τοῦ καλοῦ ὕφους, τοὺς τρόπους τῆς διατυπώσεως τῶν ἰδεῶν καὶ ἐν γένει τῆς συγγραφῆς ἐπιτίθεται δὲ δριμύτατα ἐναντίον τῶν διαστρεφῶν τῆς γλώσσης καὶ τῶν κενολόγων καλλιτεχνῶν.

W. Shakespeare. — Μετ. Μ. Δαμιράλη.

ἌΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ

Ὁ ἔρωσ τοῦ Ἀντωνίου, τοῦ μεγάλου τῆς Ρώμης στρατηλάτου καὶ ἀρχόντου, πρὸς τὴν Κλεοπάτραν τὴν γόησσαν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου, αἱ περιπέτειαι καὶ τὸ τραγικὸν τέλος αὐτῶν παρουσιάζονται θαυμασίως εἰς τὸ δράμα τοῦτο, θεωρούμενον ὡς ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Σαίξπηρ.

W. Shakespeare. — Μετ. Μ. Δαμιράλη.

ΚΟΡΙΟΛΑΝΟΣ

Ἡ ζωὴ τοῦ Κοριολάνου, τοῦ ἡρωϊκοῦ προασπιστοῦ τῆς πατρίδος του Ρώμης καὶ κατόπιν προδότου καὶ πολεμίου αὐτῆς, ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ θαυμασίου εἰς πέντε πράξεις δράματος, τὸ ὁποῖον οἱ κριτικοὶ θέτουν ἐφάμμιλλον τοῦ «Βασιλέως Λήρ» τοῦ «Μάκβεθ» καὶ τοῦ «Ὁθέλλου», ἦτοι μεταξὺ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ κορυφαίου νεωτέρου τραγικοῦ.

Sienkiewicz. — Μετάφρ. Ι. Δρακοπούλου.

QUO VADIS ? (Ποῦ ὑπάγεις ;)

Ὅλη ἡ τόσον δραματικὴ ζωὴ τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος, ἡ ἐξελισσομένη ἐν μέσῳ ὄλβου ἀμνητίου καὶ δυστυχίας ἀπαραιτίτου πολυτελείας, φιληδονίας, συμφορῶν καὶ ἀθλιότητων, μετὰ πιστὴν ἐξιστόρησιν τῶν καταπληκτικῶν ὁργίων τοῦ Νέρωνος ἐκ παραλλήλου καὶ κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἀγιότητος τῶν πρώτων χριστιανῶν τῆς κοσμοκρατείας Ρώμης, περιπλεκόμενα εἰς ἐν περιπαθῆς μυθιστόρημα ἔρωτος καὶ στοργῆς ἀποτελοῦσι τὸ θέμα τοῦ ὄραίου καὶ πολυπλόκου ἔργου, ποῦ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἀριθμῆι χιλιάδας ἐκδόσεων εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου. Ἡ ἀνέκδοτος μέχρι τοῦδε μετάφρασις τοῦ κ. Δρακοπούλου εἶναι ἡ μόνη πλήρης καὶ ἀκριβῆς.

Κωστή Παλαμᾶ.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ

Σειρὰ ἐμβριθῶν καὶ ἐμπνευσμένων κριτικῶν μελετῶν ἐπὶ τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας καὶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων — τοῦ Ρήγα, τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Κάλβου, τοῦ Μακροῦ, τοῦ Πολυλά, τοῦ Λασκαράτου, τοῦ Ροΐδου, τοῦ Βιζυηνοῦ, τοῦ Καρκαβίτσα, τοῦ Ψυχᾶση κλπ. Αἱ μελέται αὗται, πλὴν τῶν γενικῶν περὶ τῆς τέχνης ἀντιλήψεων καὶ πρὸς τὴν κριτικὴν τοῦ ἔργου ἐνὸς ἐκάστου τῶν κρινόμενων, περιλαμβάνουσι καὶ ἐνδιαφερούσας περὶ τῶν συγγραφέων πληροφορίες.

Γρ. Ξενοπούλου.

Ο ΚΑΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ καὶ ἄλλα καινούργια διηγήματα

Εἶναι ὅλα νέα διηγήματα τοῦ συγγραφέως γοητευτικὰ διὰ τὴν τεχνικὴν πλοκὴν, ὄρατα εἰς τὸ ὕφος, ἀληθινὰ εἰς περιγραφὴν καὶ ψυχολογίαν.

ΣΤΕΛΛΑ ΒΙΟΛΑΝΤΗ

Ἐρωταί και παθητικὴ ἱστορία ἔρωτος και θελήσεως, — ὁ Ἔρωσ Ἐσταυρωμένος — με ἠθογραφίαν ἐπαρχιακὴν, ἀλλὰ με ἀντιλήψεις και χαρακτηρισμοὺς ἀποβλέποντας εἰς γενικωτάτας κοινωνικὰς προλήψεις.

Δ. Ταγκοπούλου.

ΣΚΟΡΠΙΕΣ ΜΟΛΥΒΙΕΣ

Σειρὰ ψυχολογικῶν διηγημάτων, ἠθογραφικῶν ἐντυπώσεων και περιγραφῶν τῆς ἑλληνικῆς φύσεως ἀποτελοῦσι τὸν τόμον τοῦτον. Εἰς αὐτάς με ἀπλότητα, πρωτυπίαν και καλλιτεχνικὴν διατύπωσιν παρέχονται ἐνδιαφέρουσαι και ζωντανὰ εἰκόνες ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐθνικὴν μας ζωὴν.

Jean Richerin. — Μεταφρ. Ν. Ποριώτη.

ΙΣΠΑΝΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Κομψὰ εἰς ὕφος και ποιητικὰ εἰς ἔκφρασιν διηγήματα τοῦ Γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ συγγραφέως. Εἶναι εἰλημμένα ἐκ τῶν ἠθῶν, τῶν ἔθιμων, τῶν παραδόσεων και τῶν θρύλων τῆς Ἰσπανίας, τὴν ὁποίαν ὁ Richerin ἐπὶ μακρὸν περιηγήθη. Οὕτω διακρίνονται ὅλα διὰ τὸ πρωτότυπον, τὴν ἀπλότητα και τὴν ἰδιορρυθμίαν τῶν.

ΤΥΠΩΝΟΝΤΑΙ

ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ: Ἀνθρώπινες και ἀνθίνες ζωὴς (βιβλίον 400 σελίδων)

ΠΗΛΑΙΟΥ ΖΑΓΡΑ: Βουλγαρισμοί.

ΠΕΤΡΟΥ ΜΑΓΝΗ: Ποιήματα.

ARGUS de la PRESSE

Fondé en 1879

Le plus ancien bureau de coupures de journaux.

« Pour être sûr de ne pas laisser échapper un journal que l'aurait nommé, il était abonné à l'Argus de la Presse, qui lit, découpe et traduit tous les journaux du monde, et en fournit des extraits sur n'importe quel sujet. » Hector Malot (ZUTE, p. 70 et 323)

L'Argus fournit les coupures extraites de plus de 14,000 publications, journaux et Revues de France et de l'Étranger, sur une personnalité ou un sujet, ainsi que les projets de travaux, avis d'adjudication, etc., etc.: simples échos ou articles techniques, à raison de 0.30 par article, à tarifs réduits pour grandes quantités ou à forfait.

Demander détails et autres conditions.

L'Argus de la Presse se charge de toutes les recherches rétrospectives et documentaires qu'on voudra bien lui confier.

L'Argus lit 14,000 journaux par jour.

Écrire 37, Rue Bergère, Faubourg Montmartre, PARIS. Adresse Télégraphique: Achambure-Paris. Téléph. 102-62.

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ

VERNON LEE, μετ. Σ. Πάργα. Ἡ Ἀριάδνη στὴ Μάντουα, 1911 Φρ.	1.
ΑΝΤΩΝΗ ΤΡΑΥΛΑΝΤΩΝΗ, Ἡ Ἐξαδέλφη, 1912	> 1.
BÜRGER, μετάφρ. Παύλου Γνευτοῦ, Ἐλεωνόρα, 1913	> 1.
Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ, Τὰ Εὐαγγέλια και ὁ Ἄττικισμός, 1913	> 0,25
ΛΥΡΑΣ ΘΕΡΟΥ, Μουσικὴς Μελέτες, 1913	> 0,50
ΙΔΑ, Ἑλληνικὸς Πολιτισμός, 1914	> 0,50
Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Ἑλληνικὸν Μέλλον, 1914	> 0,50
ΝΑΛΑΣ ΚΑΙ ΝΤΑΜΑΓΙΑΝΤΗ, μετ. Μαβίλη και Θεοτόκη, 1914	> 1,25
Θ. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ, Δειλινὲς Κουβέντες 1914	> 1.
ΓΡΗΓ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ, Ἑλληνικὰ Προβλήματα, 1915	> 0,50
ΛΟΡΕΝΤΣΟΥ ΜΑΒΙΑΗ, Τὰ ἔργα του, 1915	> 4.
ΔΗΜ. ΒΟΥΤΥΡΑ, ὁ Λαγκᾶς και ἄλλα διηγήματα 1915	> 2.
ΠΕΤΡΟΥ ΜΑΓΝΗ, Ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς Σέμης, 1915	> 0,50
ΛΥΡΑΣ ΘΕΡΟΥ, Μουσικὴς Ὀμιλίαι, 1915	> 2.
ΜΙΧ. ΠΕΡΙΑΗ, Ἀλεξανδρινὴ Λογοτεχνία: Κ. Π. Καβάφης 1915	> 0,50
ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥΛΑΚΗ, Κράτος και Φυλὴ 1915	> 1,25
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΑΜΑ, 13 Σονέττα, 1916	> 1.
ΕΙΡΗΝΗΣ ΔΕΝΤΡΙΝΟΥ, Σονέττα, 1916	> 1.
Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ἴδαι 1916	> 0,50
WAGNER, μετ. Μ. Βάλσα, Μία ἐπίσκεψη στὸ Μπετόβεν, 1915	> 0,50
ΚΩΝ. ΘΕΟΤΟΚΗ, μετάφρ. τῆς « Τρικυμίας » τοῦ Shakespeare	> 1,50
ΛΕΡΜΟΝΤΩΦ, Ὁ Δαίμονας, μετάφρ. Γώγου Ἀγιάσσου 1916	> 1.
ΑΓΙ ΘΕΡΟΥ, Ξένα Τραγούδια, 1916	> 1.

ΤΥΠΩΝΟΥΝΤΑΙ:

J. BOURDEAU: Σταντάλ, Ταῖν, Ἐρμπερτ Σπένσερ, Νίτος (Ἡ Θρησκεία τῆς Δύναμης), Τολστόη (Ἡ Θρησκεία τῆς Καλωσύνης), Τζῶν Ράσκιν (Ἡ Θρησκεία τοῦ Ἐρωταίου), Τὰ ἐκατόχρονα τοῦ Βίκτωρα Οὐγγῶ, Ἀπολογισμὸς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα.

Θὰ ἐκδοθοῦν προσεχῶς σὲ δυὸ βιβλία (τὰ δυὸ μαζὶ 300 σελίδες) μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν κ. Ι. Λάλα, πρὸς Γρ. Δ. 10—ἡ φρ. 2,50 τὸ καθένα. Ὅποιος τὰ θέλει ἄς προλάβει νὰ μᾶς γράψῃ γιατί ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀντιτύπων θὰ εἶνε πολὺ περιορισμένος.

ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ, Ποιήματα

ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ,

Ν. ΓΙΑΝΝΙΟΥ, Ἀπάντησι στὴν « Ἐρευνά » μας

ΔΗΜ. ΒΟΥΤΥΡΑ, Διηγήματα. Δεύτερος τόμος

Δ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ, Φιλολογικοὶ Λίβελλοι

“Η ΕΣΠΕΡΙΑ”

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ.

Γραφεία — Offices : 62, Oxford Street,
London, W, England

Ετησία συνδρομή : Φρ. 20
Έν Αμερικῇ Δολ. 4
Τιμή τοῦ Φύλλου Δεπ. 0,30
Έν Αμερικῇ Σεντς 7

THE “HESPERIA”

A GREEK WEEKLY ILLUSTRATED
NEWSPAPER.

Annual Subscription :

16 shillings (20 francs)
4 Dollars in America

Editor : Dr C. ROUPTIS

“ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΑ ΦΥΛΛΑ”

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Διευθυντής : Ν. ΓΙΑΝΝΙΟΣ

Χροιάτικη συνδρομή : Στην Ελλάδα Δρ. 5
Στὸ ἔξωτερο Φρ. 6,50

Γραφεία : Προσφυλαίων - 2 - Ἀθήνα

BULLETIN YOUGOSLAVE

Publié par le Comité Yougoslave
de Londres

(44, Stanhope Gardens, S.V.)

Président : Dr ANTE TRUMBIÉ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ, ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ ΑΡ. 42

Πλουσία συλλογή ἀπάντων τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν συγγραμμάτων.

Ἰδιαίτερον τμήμα ὄλων τῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς.

Κατάλογος στέλλεται δωρεάν.

par delà la mer

Paraît deux fois par mois

Un numéro 10 c. — Extérieur 15 c.

Abonnement à la série de dix
numéros 1 fr. 50. — Extérieur 2 fr.

Adresse : E. ARMAND

22, Cité Saint-Joseph, à ORLEANS

Ce qu'il faut dire...

Rédacteur principal :

SÉBASTIEN FAURE

Abonnement :

Paris et Départ^{ts} : Un an Fr. 6.—
Six mois > 3.—
Trois mois > 1,50
Etranger : Un an > 8.—

Rédaction et Administration :

BOULEVARD DE BELLEVILLE, 69
PARIS

LA NATION TCHÈQUE

REVUE BI-MENSUELLE

Directeur : ERNEST DENIS

Professeur à la Sorbonne

Abonnements :

Un an 6 mois
France et Colonies . . Fr. 8 4,50
Union Postale. . . . » 9 5.—

Rédaction et Administration :

18, RUE BONAPARTE, 18
PARIS

“ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΦΑΡΟΣ”

Επιστημονικὸν θεολογικὸν σύγγραμμα
ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα.
ΙΑΡΥΘΗ ΤΩ 1908

Διευθυντής : ΓΡΗΓ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Συνδρομὴ ἑτησία φρ. 25
Διὰ σπουδασίας τῆς Θεολογίας » 12.50

Εἰς τοὺς συνδρομητὰς τοῦ « Ἐκκλησια-
στικοῦ Φάρου » ἀποστέλλεται δωρεάν ὁ

“ΠΑΝΤΑΙΝΟΣ”

Εβδομαδιαῖον παράρτημα « Ἐκκλ. Φάρου »

Ἰδρύθη τῷ 1909

Ἐπιστολαὶ τῇ Διευθύνσει καὶ Συντάξει :

A la Direction du « Phare Ecclésiasti-
que. Alexandrie (Egypte). Rue Sultan
Husseïn Kamel 2.

“ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ”

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΣ

Ετησία συνδρομή : Ἀμερικῆς Δολ. 2,00
Ἐξωτερικοῦ Φρ. 15,00
Τὸ τεῦχος 20 σέντες. Ἐξωτερικοῦ Φρ. 1,25

MONTHLY ILLUSTRATED NATIONAL HERALD

136-140 West 26th Street
NEW YORK CITY

Annual Subscription :

United states \$ 2.00. Foreign Fr. 15
20 C. per copy

ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

(συντροφιά τῶν ἐννιά. Κέρκυρα)

Βγαίνει μὰ φροὰ τὸ μῆνα

Διεύθυνση : ΕΙΡΗΝΗ ΔΕΝΤΡΙΝΟΥ

Κέρκυρα

LA VOCE

Rivista d'idealismo militante, di-
retta da G. de Robertis esce il 15 et il
30 d'ogni mese, edita dalla «Libre-
ria della VOCE», Via Cavour, 48.

Firenze.

ogni anno cinque lire

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

Ἰδρύθηκε μὲ σκοπὸν γὰ βοήθησιν τὴν ἀνα-
γέννησιν τῆς παιδείας στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου
βγαίνει σὲ 250-300 σελίδες τὸ χρόνο.

Τὰ Γραφεία τοῦ Ἐκπαιδευτ. Ὀμίλου
εἶναι στὴν ὁδὸ Λέκα 4.

Ἡ συνδρομὴ γιὰ τὸν Ὀμιλὸ εἶναι 5
δρ. τὸ χρόνο γιὰ τὰ μέλη στὴν Ἀθήνα
10 δρ. Ἡ συνδρομὴ στὸ Δελτίο εἶναι 5
δρ. τὸ χρόνο. Μία φτηνότερη ἔκδοσις
φουιτητῶν καὶ δημοδιδασκάλων 2 δρ.
τὸ χρόνο.

Ο ΝΟΥΜΑΣ

Βγαίνει κάθε Σάββατο

Ἰδιοκτήτης : Α. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Γραφεία : ὁδὸς Πραξιτέλη ἀρ. 29, Ἀθήνα
(ἐπάνω πάτωμα)

Συντροφὴ χροιάτικη φρ. χρ. 20

Κανένας δὲ γράφεται συνδρομητῆς ἂν δὲ
προσπερῶσει τὴν συντροφὴν του.

Βρίσκεται στὴν Ἀθήνα ὅλα τὰ κρι-
στικὰ καὶ στὸ Βιβλιοπωλεῖο Κουκλάρα (Ἀ-
καδημίας 40).

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Α. ΚΟΥΚΛΑΡΑ

ΙΑΡΥΘΗΝ ΤΩ 1889

40 - ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ - 40

Ο ΑΡΓΟΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ἰδρυθὲν γραφεῖον
Ἀποκομμάτων (Coupages) περιοδικῶν,
ἐφημερίδων, ἐπιθεωρήσεων κλπ.

Ἀγαπῶσκει, ἀποκόπτει καὶ ἀποστέλλει
ἀθῶσκει εἰς τοὺς συνδρομητὰς του τὰ τε-
μάχια τῶν ἐφημερίδων, περιοδικῶν, ἐπι-
θεωρήσεων καὶ λοιπῶν ἐντύπων τ' ἀφο-
ρῶντα αὐτοὺς ἐφ' οἷσιν ἴσθιτε εἰδικοῦ ἢ
γενικοῦ θέματος.

ΑΘΗΝΑΙ ὁδὸς Σοφοκλέους 7

Διευθυντής ΘΕΟΔ. ΚΑΛΟΓΕΡΙΚΟΣ

Γίνεται κανεὶς συνδρομητῆς εἰς τὸν
“Ἄργον τοῦ τύπου τῆς Ανατολῆς” ἐπὶ
καταβολῇ δρ. 2 ἐφ' ἅπασι διὰ δικαίωμα
ἐγγραφῆς καὶ τῇ πληρωμῇ λεπτῶν 10 κατ'
ἀπόκομμα (Coupage).

Ἀθήναι. Γραφεία ὁδὸς Σοφοκλέους 7

ΑΝΔΡΕΑΣ Π. ΚΑΜΠΑΣ

Κεντρικά Γραφεία: ΑΘΗΝΑΙ, ὁδὸς Φιλελλήνων 8.
Ἐργοστάσια καὶ ἀποθήκαι:
ΕΝ ΚΑΝΤΖΑ καὶ ΓΙΑΛΟΥ (Ἀττικῆς).

Σῆμα Κατατεθὲν

Ὁ Χρυσὸς Σταυρὸς

Ο ΟΙΚΟΣ ΚΑΜΠΑ, ὁ μεγαλύτερος καὶ ἀρχαιότερος ἐν Ἑλ-
λάδι Γνησίων Ἑλληνικῶν

ΚΟΝΙΑΚ ΚΑΙ ΟΙΝΩΝ ΥΜΗΤΤΟΥ

ἰδρῦθη τῷ 1882, παρὰ τοῦ Ἀνδρέου Π. ΚΑΜΠΑ, ὅστις ἐξακολου-
θεῖ νὰ εἶνε ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐργασιῶν του.

ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐκθέσεσι Εὐρώπης καὶ Ἀμε-
ρικῆς διὰ χρυσῶν μεταλλίων καὶ τιμητικῶν διπλωμάτων.

5 ΕΠΙΣΗΜΟΙ ΧΗΜΙΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ τῶν διασημοτέρων
χημικῶν Ἑλλάδος καὶ Δύσεως, καὶ 62 πιστοποιητικά τῶν ἐξοχωτέ-
ρων ἱατρῶν Ἑλλάδος καὶ Ἐξωτερικοῦ πιστοποιοῦν τὴν γνησιότητα
τῶν ΚΟΝΙΑΚ καὶ ΟΙΝΩΝ τοῦ ΟΙΚΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ Π. ΚΑΜΠΑ

Ο ΟΙΚΟΣ ΚΑΜΠΑ ὑπόσχεται 100 χιλιάδων φραγκῶν εἰς
ὄντινα ἀποδείξῃ ὅτι τὸ Κονιάκ καὶ οἱ Οἶνοι αὐτοὶ δὲν εἶνε προϊόντα
ἀγνά ἐκ σταφυλῆς.

ΤΑ ΠΡΟ-ΙΟΝΤΑ τοῦ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ ΤΟΥΤΟΥ, Κονιάκ
καὶ Οἶνοι, ποιότητες γνήσiai καὶ παλαιαὶ εἰσὶν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς
Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐγγήσις δὲ τῆς γνησιότητος αὐτῶν ἡ
σφραγὶς καὶ ἡ ταινία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐφ' ἐκάστης φιάλης.

ΔΙΑΡΚΗΣ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ Κονιάκ ἐξ ἀποστάγματος
οἴνου 1.500.000 λίτρων. Σημαντικαὶ δὲ ἀποθήκαι Οἴνων Ὑμηττοῦ
λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ.

ΙΔΙΟΚΤΗΤΟΙ ΑΜΠΕΛΟΦΥΤΕΙΑΙ ἐν Κάντζα καὶ Γιαλοῦ
(Ἀττικῆς) περὶ τὰ 5.000 στρέμματα ἐξ ὧν ἔτησίαι παραγωγὴ οἴνων
5.000.000 λίτρων.

Τὰ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ καὶ ΑΠΟΘΗΚΑΙ μὲ ἴδιον σιδηροδρομι-
κὸν σταθμὸν.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΗΣ

Τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων,
„ Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Σερβίας,
τοῦ Μ. Δουκὸς Παύλου τῆς Ρωσσίας,
„ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ τῆς Ἑλλάδος, κλπ. κλπ.

Γενικοὶ Ἀντιπρόσωποι διὰ τὴν Αἴγυπτον, Σουδίαν, Ἀβυssiνίαν
καὶ Ἐρυθραίαν: **DROSSOS & COMPANY.**